

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κείμενα 1

ΗΡΩΔΗΣ

ἢ

Η ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

Χριστουγεννιάτικο θρησκευτικό δράμα άγνωστού ποιητή
σὲ πεζὸ λόγο ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν Κυκλάδων
τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης

Κριτικὴ ἔκδοση μὲ εἰσαγωγή,
σημειώσεις καὶ γλωσσάριο
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Κείμενα 1

ΗΡΩΔΗΣ
Ἡ
Η ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

*Χριστουγεννιάτικο θρησκευτικὸ δράμα ἀγνώστου ποιητῆ
σὲ πεζὸ λόγο ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν Κυκλάδων
τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης*

Κριτικὴ ἔκδοση μὲ εἰσαγωγή, σημειώσεις καὶ γλωσσάριο
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΑΘΗΝΑ 1998

© Copyright Βάλτερ Πούρχερ – Έκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 1998

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κωλύθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.

Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα

☎ 330.12.08 – 330.13.27 FAX: 384.24.31

e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 960-03-2362-3

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
Τὸ χειρόγραφο	15
Προέλευση καὶ χρονολόγησις	17
Περιεχόμενον καὶ δομὴ	20
Πηγὰς καὶ ἐπιδράσεις	31
Γλώσσα καὶ ὕφος	33
Λόγια καὶ λαϊκὰ στοιχεῖα	40
Οἱ ἰταλικὲς διδασκαλίαι καὶ ἡ παράστασις	46
Θεατρολογικὴ ἀποτίμησις καὶ ἔνταξις στὴν αἰγαιοπελαγίτικη θηρησκευτικὴ δραματοποιίαν	51
Ἡ ἔκδοσις	52
ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ	55
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	161
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟΝ	199
ΠΙΝΑΚΕΣ	217

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ σὲ πεζὸ λόγο μὲ τὸ συμβατικὸ τίτλο «*Ἠρώδης ἢ ἡ σφαγὴ τῶν ηῤῥίων*» ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν *Κυκλάδων* τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς προσπάθειας ἀναστήλωσε τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου στὸ Αἰγαῖο κατὰ τὸ 17ο καὶ 18ο αἰῶνα, προσπάθειας στὴν ὁποία συμμετέχει ὁ ἀκαδημαϊκὸς *Μανούσος Ι. Μανούσακας*, καὶ συμμετεῖχε ὁ ἐκλειπὼν διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου *Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν* τῆς *Βενετίας* *Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης*, καὶ ἡ ὁποία συμπεριλαμβάνει τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ προσχεδίου θεατρικοῦ ἔργου γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου, προστάτη τῆς *Χίου*, ἀπὸ ἄγνωστο *Χιώτη* ποιητὴ γύρω στὰ 1650 μὲ 1750, τὴν ἔκδοση, μαζὶ μὲ τὸν *Νικ. Παναγιωτάκη*, τῆς «*Τραγῆδίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*», ἀγνώστου ποιητῆ, πὸν παραστάθηκε στὶς 29 *Δεκεμβρίου 1723* στὴ *Χώρα* τῆς *Νάξου*, καθὼς, μαζὶ μὲ τὸν *Μ. Ι. Μανούσακα*, καὶ τὴν ἔκδοση πέντε θρησκευτικῶν θεατρικῶν ἔργων ἀπὸ ὀνομαστοὺς *Χιώτες* ὀρθόδοξους ἱερεῖς στὸ δευτέρου μιστὸ τοῦ 17ου αἰῶνα. Ἄν συνυπολογίσουμε στὸ corpus αὐτῶν τῶν δραματικῶν ἔργων καὶ τὸ «*Δαβὶδ*» ἀπὸ τὴν *Χίο*, πὸν παρουσίασε σὲ κριτικὴ ἔκδοση τὸ 1979 ὁ *Θωμᾶς Παπαδόπουλος*, καὶ τὸ «*ρόλο*» ἀπὸ παρόμοιο θεατρικὸ ἔργο γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ «*Ἁγίου Γεωργίου*» ἀπὸ τὶς *Κυκλάδες*, πὸν κριτικὴ του ἔκδοση ἔχει ἐτοιμάσει ἡ *Μαρία Πολίτη*, τότε ἀντιλαμβανόμεστε πὼς συγκροτεῖται ἕνα τελείως νέο κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς δραματολογίας καί, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὶς εἰδήσεις γιὰ θεατρικὲς παραστάσεις στὸ χρονικὸ διάστημα 1580-1750 στὸ χῶρο τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν *Κωνσταντινούπολη*, ἕνα ἐντελῶς νέο, εὐρύτερο κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου.

Γιὰ τὴν κατάρτιση τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ κειμένου ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω πρῶτο ἀπ' ὅλους τὸν ἀπρόσμενα ἀπόντα συνάδελφο καὶ φίλο *Νικόλαο Μ. Παναγιωτάκη*, πὸν ἐπέστησε τὴν προσοχή μου στὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος, καὶ τὸν πατέρα *Σεβαστιανὸ Φρέρη*, ἡγούμενο τῆς *Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Πατέρων Ἱησουιτῶν* στὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1986 μοῦ εἶχε ἀναθέσει τὸ ἔργο

τῆς ἔκδοσης. Ποικίλες ὑποχρεώσεις στὰ πανεπιστήμια Κρήτης, Ἀθηνῶν καὶ Βιέννης καθυστέρησαν τὸ ἐργαζόμενον· συνεχῶς νέες ἀνακαλύψεις γιὰ θεατρικὲς παραστάσεις τῶν καθολικῶν ταγμάτων στὸν αἰγαιοπελαγίτικο χῶρο καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη ὀδηγοῦσαν σὲ ἀναβολές, στὶς ὁποῖες συντέινε ἐπίσης καὶ ἡ κακὴ κατάσταση τοῦ κώδικα, πὸν δυσχέραινε τὸ ἔργο τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ κειμένου. Σ' αὐτὴ βοήθησαν καὶ ὁμάδες προπτυχιακῶν φοιτητῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, πὸν δοκίμασαν τὶς δυνάμεις τους σὲ ὁμαδικὲς σεμιναριακὲς ἐργασίες τὸ χειμερινὸ ἑξάμηνο τοῦ 1988 μεταγράφοντας τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο καὶ προετοιμάζοντας δοκιμαστικὰ μιὰ κριτικὴ ἔκδοση. Ἡ ἔλλειψη τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἔργου καθὼς καὶ τὰ προβληματικὰ χωρία, πὸν δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χαρτιοῦ, μᾶς ὀδήγησαν σὲ γόνιμες συζητήσεις. Σὲ ἄλλη φάση ἢ βοήθεια τοῦ Ἰωσήφ Βιβιλάκη ἦταν ἀνεκτίμητη, ἰδίως στὴ μεγέθυνση προβληματικῶν χωρίων καὶ τῶν ἰταλικῶν διδασκαλιῶν, καθὼς καὶ στὴν κατάρτιση τοῦ γλωσσολόγου. Τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ γ' αὐτό. Ἐπίσης εὐχαριστίες ὀφείλω στὴν κ. Gabriella Μακρῆ καὶ δευτερευόντως στὴν κ. Domenica Minniti-Γκῶνια γιὰ τὴ βοήθεια στὴν ἀποκρυπτογράφηση μερικῶν ἐξαιρετικὰ δυσανάγνωστων σκληρικῶν ὀδηγῶν στὰ ἰταλικά. Τῇ μεταγραφῇ αὐτῇ καθὼς καὶ τῇ μεταφορᾷ σὲ κοινὰ ἰταλικά ἤλεγχε καὶ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος Vincenzo Rotolo, πὸν μὲ παρότρυνε νὰ δημοσιεύσω τὰ πορίσματα γιὰ τὶς ἰταλικὲς διδασκαλίες καὶ σὲ ξεχωριστὸ μελέτημα στὴ *Rivista di Studi Bizantini e Neellenici*. Τὸν εὐχαριστῶ γιὰ τὴ βοήθειά του. Γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους καὶ τὴ βελτίωση τῶν διατυπώσεών μου εὐχαριστῶ, ὅπως πάντα, τὸ φίλο καὶ συνάδελφο Μιχάλη Γ. Μερακλή. Τέλος, σκέφτομαι καὶ πάλι τὸ φίλο καὶ δάσκαλό μου στὰ κρητικὰ καὶ μεσαιωνικά, Νικόλαο Μ. Παναγιωτάκη, πὸν ὁ πρόωρος χαμὸς του μᾶς βύθισε σὲ πένθος, ὁ ὁποῖος διάβασε τὸ χειρόγραφο τῆς ἔκδοσης καθὼς καὶ τὴν εἰσαγωγὴν, μὲ συνεχάρη σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἐπιστολές του γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας καὶ ἤθελε νὰ τὴν συμπεριλάβει στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς «Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας». Αὐτὰ τὰ σχέδια ματαιώθηκαν. Μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου αὐτοῦ ξεκινάει τώρα μιὰ σειρά παρατηρημάτων τῆς Παραβάσεως, τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τοῦ Τμήματος Θεατρικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, πὸν ἀφιερώνεται στὴ δημοσίευση ἀνεκδοτῶν θεατρικῶν κειμένων. Ἡ δύσκολη ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης βρῖσκεται στὰ ἔμπειρα χέρια τοῦ Ἰωσήφ Βιβιλάκη, οἱ ἐκδόσεις Καστανιώτη ἔχουν ἀναλάβει τὴν ἐκτύπωση. Τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ.

Ἀθήνα, τῶν Ψυχῶν 1997

Βάλτερο Ποῦχρεο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΑΓΝΩΣΤΟ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΟ πού σώζεται στὸν κώδικα τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς Ἰησοιπτῶν Ἄνω Σύρου («Σύρος») ΑΤΙΣ 57γ Κ.1302, παρουσιάστηκε πρῶτα κατὰ τὴν ἔκθεση «Ἡ πολιτιστικὴ κληρονομιά τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἑλλάδα» (26 Μαΐου - 9 Ἰουνίου 1986) στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν πατέρα Γαβριὴλ Μαραγκό, ἀρχειοθέτη τῆς μονῆς, καὶ ἀνατέθηκε, μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ συναδέλφου Νικόλαου Παναγιωτάκη, στίς 14 Ἰουλίου 1986 ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πατέρων Ἰησοιπτῶν στὴν Ἀθήνα, πατέρα Σεβαστιανὸ Φρέρη, γιὰ κριτικὴ ἔκδοση στὸν ὑποφαινόμενο. Ποικίλες ἐρευνητικὲς ἀσχολίες καθὼς καὶ ἡ κακὴ κατάσταση τοῦ κώδικα, πού δυσχέρανε τὸ ἔργο τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ κειμένου, συνετέλεσαν σὲ μιὰν ἀνεπιθύμητη καθυστέρηση, ἡ ὁποία ἔχει ἐνδεχομένως τὸ ἐλαφρυντικὸ, ὅτι σ' αὐτὸ τὸ διάστημα μὲ ἀπασχόλησε ἡ ἔκδοση πέντε ἄλλων θρησκευτικῶν δραματικῶν ἔργων ἀπὸ τὴ Χίο, πού θὰ γίνεи προσεχῶς μὲ τὴ συνεργασία τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ καθηγητῆ Μανούσου Ι. Μανούσακα,¹ ἐνὸς ἄλλου δραματικοῦ ἔργου ἀπὸ τίς Κυκλάδες, πού εἶναι καὶ αὐτὸ στὸ τελευταῖο στάδιο ἐπεξεργασίας, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Νικόλαο Μ. Παναγιωτάκη,² καθὼς καὶ ἐνὸς προσχεδίου δραματικοῦ ἔργου ἀπὸ τὴ Χίο.³ Αὐτὰ τὰ ἔργα ἄλλωστε ἀποτελοῦν καὶ τὸ εὐρύ-

1. Μ. Ι. Μανούσακας, Πέντε ἀγνωστα στιχοιργήματα τοῦ ὀρθόδοξου θρησκευτικοῦ θεάτρου ἀπὸ τὴ Χίο (17ου αἰῶνα) ζαναφερόμενα στὸ φῶς ἀπὸ ἀφανισμένο χειρόγραφο. *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 64 (1989), σσ. 316-334.

2. Πρῶτες πληροφορίες γιὰ τὸ ἔργο στὸ μελέτημα Β. Ποῦνγερ, Θρησκευτικὸ θέατρο στὸ Αἰγαῖο τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνα. *Παρουσία* 32 (1990), σσ. 237-252, καὶ στὸν τόμο *Τὸ θέατρο στὴν Ἑλλάδα. Μορφολογικὲς ἐπισημάνσεις*. Ἀθήνα 1992, σσ. 145-168, ἰδίως σσ. 161 ἔξ.

3. «Σύνθεμα ἐστὶ Ρωμαϊκόν» Carte allacciane CXXXIII fasc. 42 (E. Martini, *Catalogo di manoscritti Greci esistenti nelle biblioteche italiane*. 2 τόμ. Milano 1893-1902, τόμ. 2, σ. 224, ἀρ. 209/16 "Drama sine titulo in dialecto recentiore"). Περιγράφεται ἀτελῶς στὸν Μ.

τερο πλαίσιο τῆς θεατρικῆς καὶ συγγραφικῆς δραστηριότητος τῶν καθολικῶν ταγμάτων, κυρίως τῶν Ἰησουιτῶν, καὶ τῶν ὀρθοδόξων στὸ Αἰγαῖο τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης καὶ ἀργότερα, καὶ ἀπαρτίζουν, ὅλα μαζί, ἓνα ἐντελῶς νέο κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς δραματοουργίας καὶ φιλολογίας.⁴

Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κειμένου, καθὼς καὶ μερικὰ στοιχεῖα ἀνάλυσης τοῦ περιεχομένου, ἔχω ἀναγγεῖλει μὲ διάφορες εὐκαιρίες,⁵ καθὼς τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἔφερε σὲ φῶς ποικίλα στοιχεῖα γιὰ τὶς σχολικὲς παραστάσεις στὰ κολέγια τῶν Ἰησουιτῶν καὶ τὰ φροντιστήρια τῶν ὀρθοδόξων, ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα νέο καὶ ξεχωριστὸ κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, τὸ ὁποῖο τροποποιεῖ οὐσιαστικὰ τὸ σχῆμα τῆς μετάβασης ἀπὸ τὸ Κρητοεπτανησιακὸ θέατρο στὸ Φαναριωτικὸ-προεπαναστατικὸ.⁶ Τὰ δραματικὰ αὐτὰ θρησκευτικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα, μαζί μὲ τὸν ἦδη ἐκδεδωμένο «Δαβίδ» τῆς Χίου, ἀνέρχονται συνολικὰ σὲ ἐννέα⁷ (ἢ καὶ δέκα),⁸ ἔχουν

Vitti, Στίχοι τοῦ Χίου Ραφαὴλ Βερνάτσα γιὰ τὴν Κύπρο (1751). *Παρουσὸς* 2 (1960), σσ. 577-580 (σ. 578 σημ. 6 ὡς τέσσερις σκηνὲς ἐνὸς κωμικοῦ θεατρικοῦ διαλόγου). Πρόκειται γιὰ προσχέδιο θρησκευτικοῦ ἔργου γιὰ τὰ μαρτύρια τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου, προστάτη τῆς Χίου, ποὺ θὰ δημοσιευτεῖ στὰ *Θησαυρίσματα*.

4. Βλ. Ποῦγχερ, ὁ.π., σσ. 147 ἐξ. Βλ. τώρα διεξοδικὰ W. Puchner, *Griechisches Schuldrama und religiöses Barocktheater im ägäischen Raum zur Zeit der Türkenherrschaft (1580-1750)*. Wien 1999.

5. Βλ. Ποῦγχερ, ὁ.π., σσ. 164 ἐξ., καθὼς καὶ τοῦ ἴδιου, *Griechisches Schul- und Ordens-theater der Gegenreformation und der Orthodoxie in der Ägäis (1580-1730)*. Ein Forschungsbericht. *Südost-Forschungen* 51 (1992), σσ. 259-268, ἰδίως σ. 263 (ἐπίσης *Orientalia Christiana Periodica* 59, 1993, σσ. 511-521, ἰδίως σσ. 515 ἐξ. καὶ *Maske und Kothurn* 37, 1991 [1995] FS. M. Dietrich, σσ. 219-226, ἰδίως σ. 220).

6. Βλ. ἦδη Β. Ποῦγχερ, Ἰησουιτικὸ θέατρο στὸ Αἰγαῖο τοῦ 17ου αἰώνα. *Ἀριάστη Γ'* (1985), σσ. 191-206 καὶ στὸν τόμο *Ἑλληνικὴ Θεατρολογία*. Ἀθήνα 1988, σσ. 301 ἐξ. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου, Θεατρικὴ παράσταση στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1623 μὲ ἔργο γιὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Χρυσόστομο. *Θησαυρίσματα* 24 (1994), σσ. 235-262 (καὶ διευρυμένο στὸν τόμο *Ἀνιχνεύοντας τὴ θεατρικὴ παράδοση. Δέκα μελετήματα*. Ἀθήνα 1995, σσ. 197-240). Βλ. ἐπίσης τοῦ ἴδιου, Θεατρολογικὰ, ἐκκλησιαστικὰ καὶ λαογραφικὰ τῆς παλαιᾶς Νάξου. Στὸν τόμο: *Κείμενα καὶ ἀντικείμενα. Δέκα θεατρολογικὰ μελετήματα*. Ἀθήνα 1997, σσ. 149-198.

7. Ἀγνωστοῦ Χίου Ποιητῆ. *Δαβίδ*. Ἀνέκδοτο διαλογικὸ στιχοῦργημα, ἀνέυρεση - κριτικὴ ἔκδοση Θωμᾶ Ι. Παπαδοπούλου. Ἀθήνα 1979 (Ἑταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, Βιβλιοθήκη Γενικῆς Παιδείας 9).

8. Ἄν συνυπολογιστεῖ καὶ ὁ «ρόλος» τοῦ «Ἁγίου Γεωργίου», ἀπόσπασμα ἄγνωστοῦ θρησκευτικοῦ ἔργου, ποὺ ἀναγράφει μόνον τὰ λόγια ἐνὸς δευτερεύοντος σκηνηκοῦ προσώπου. Ἡ ἀνακάλυψη εἶναι τοῦ Λίνου Πολίτη, τὴν ἔκδοση θὰ πραγματοποιήσῃ ἡ Μαρία Πολίτη.

όρισμένα κοινά χαρακτηριστικά, τόσο στη γλώσσα και στο ύφος όσο και στο περιεχόμενο και στο ιδεολογικό μήνυμα. Τò κείμενο έντούτοις πού εκδίδεται στη συνέχεια έχει ένα χαρακτηριστικό μοναδικό για τή δραματογραφία τόσο του 17ου όσο και του πρώτου μισού του 18ου αιώνα: είναι γραμμένο σε πεζό λόγο.

ΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ

Ο κώδικας ΑΠΣ 57γ Κ.1302 τής Μονής Ίησουιτών Άνω Σύρου «Σύρος» αποτελείται από ένα τετράδιο με δίφυλλα, πού έχει δέσιμο με σπάγγο, έκταση 27 × 20 εκ., χαρτί κρέμ, συνολικά 22 φύλλα (με μια προσθήκη λουρίδας χαρτιού 20 × 9 εκ. μετά τò φύλ. με τή σελιδαρίθμηση 21/22), πυκνογραμμένα recto και verso με περίπου 45 άράδες, σε εύανάγνωστη γραφή, με πολλές διορθώσεις, διαγραφές και τοποθέτηση κειμένου μέσα σε άγκύλες. Σε πολλά φύλλα στο επάνω μέρος, στη μέση, υπάρχει τò σήμα του σταυρού, σύμφωνα με συνήθεια τών μοναχών τών καθολικών ταγμάτων. Στο άριστερο περιθώριο του κυρίως κειμένου υπάρχουν, γραμμένες από άλλο χέρι, σκηνικές οδηγίες στα ιταλικά, πού σε μερικές περιπτώσεις είναι έξαιρετικά δυσανάγνωστες: σε όρισμένα σημεία αυτές τοποθετούνται και στη μέση. Σε όλες τις περιπτώσεις οι ιταλικές διδασκαλίες έχουν μπροστά στο κείμενο («τò χέρι πού δείχνει»), γνωστό και από χειρόγραφα τών Κρητικών ίντερμεδίων.⁹ Στο πλάι υπάρχουν, μερικές φορές, και άλλες ένδειξεις σχετικές με τή θεατρική παράσταση, όπως ένα Φ («φεύγει»), πού εμφανίζεται π.χ. στη σελ. 11 τέσσερις φορές. Οι ένδειξεις για τὰ όμιλούντα πρόσωπα παρουσιάζονται συνήθως συντομογραφικά στο άριστερο περιθώριο του κειμένου, όμως σε περιπτώσεις σύντομων έρωταποκρίσεων και στη μέση μιās άράδας. Τίτλοι πράξεων και σκηνών βρίσκονται στη μέση, όπου αναγράφονται και τὰ όμιλούντα πρόσωπα, συνήθως στη σειρά με τήν όποία μιλούν. Τὰ περισσότερα φύλλα παρουσιάζουν στο recto δεξιά επάνω στη γωνία και στο verso άριστερά επά-

9. Μ. Ι. Μανούσκακας, Άνέκδοτα ίντερμέδια του «Κρητικού Θεάτρου». *Κρητικά Χρονικά* 1 (1947), σσ. 525-580, ιδίως σσ. 528 έξ. Για συζήτηση τών απόψεων άλλων μελετητών (Χρ. Δεδούση, Α. Πολίτη) βλ. Β. Ποϋγερ, Θεατρολογικά προβλήματα στο Κρητικό και Έπτανησιακό θέατρο (1550-1750). Στόν τόμο: *Ευρωπαϊκή Θεατρολογία*. Άθήνα 1984, σσ. 139 έξ., ιδίως σσ. 150 έξ.

νω σελιδαρίθμηση (συγκεκριμένα διακρίνονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν σελίδων 5/6, 9/10 ἕως 23/24, 25, 27/28, 29/30, 32, 34, 35)· ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση αὐτῆ, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου, προκύπτει ὅτι λείπει ἓνα φύλλο στὴν ἀρχὴ (σελ. 1-2 μὲ τίτλο, πρόλογο, πρώτη σκηνὴ καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας σκηνῆς) καὶ ἓνα στὸ τέλος (σελ. 37-38, μὲ τὸ τέλος τῆς scena ultima καὶ πιθανῶς τὸ διδακτικὸ ἐπίλογο), ποὺ προφανῶς ἔχουν φθαρεῖ τελείως ἀπὸ τὴν ὑγρασία καὶ ἔχουν ἀφαιρεθεῖ ἢ ἐκπέσει. Ἡ κατάσταση τοῦ χειρογράφου γενικὰ δὲν εἶναι καλὴ: ὑπάρχουν φθορὲς στὶς ἄκρες σὲ ὅλα τὰ φύλλα, στὰ πρῶτα καὶ στὰ τελευταῖα ὑπάρχουν σημεῖα κιτρινίσματος καὶ τρύπες, καθὼς καὶ προχωρημένες φθορὲς στὰ πάνω καὶ κάτω ἄκρα, μὲ ἀνάλογες ἀπώλειες κειμένου.

Ὁ τίτλος τοῦ δραματικοῦ ἔργου εἶναι ἄγνωστος· τὸ μυστικὸ αὐτό, τὸ πῆρε μαζί του τὸ χαμένο πρῶτο φύλλο. Τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου πάντως εἶναι ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἡ προσκύνηση τῶν βοσκῶν καὶ ἡ πορεία τῶν τριῶν μάγων ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ ἄστρο, ἡ διαταγὴ τοῦ Ἡρώδη γιὰ τὴ σφαγὴ τῶν νηπίων, ἡ διαφυγὴ τῆς ἀγίας οἰκογένειας στὴν Αἴγυπτο, ἡ παραφροσύνη καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἡρώδη. Δραματικὸ ἀποκορύφωμα ἀποτελεῖ ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων στὴ Βηθλεέμ· ἀλλὰ δεδομένου ὅτι κεντρικὸ πρόσωπο τοῦ ἔργου εἶναι ὁ Ἡρώδης (ἡ πτώση, ἡ παραφροσύνη καὶ τὸ φρικτὸ τέλος του) καὶ ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ ἀναποκρίνεται σ' ἓναν ὀρισμένο τύπο τῶν δυτικῶν χριστουγεννιάτικων παραστάσεων (Christmas plays),¹⁰ προτείνω συμβατικὰ τὸν τίτλο «Ἡρώδης ἢ ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων».¹¹ Ἄν ἡ ἀπώλεια τοῦ

10. Γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς χριστουγεννιάτικης παράστασης στὸ θέατρο ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα ὡς τὶς λαϊκὲς παραστάσεις τοῦ 19ου αἰῶνα βλ. σὲ ἐπιλογή: L. Schmidt, *Formprobleme deutscher Weihnachtsspiele*. Emsdetten 1937 (*Die Schaubühne* 20, μὲ περισσότερη βιβλιογραφία)· M. Herm, *Der bethlehemitische Kindermord in der deutschen Literatur des 17. Jahrhunderts*. Diss. Wien 1960· G. Cohen, *Nativités et moralités liégeoises du Moyen Age*. Bruxelles 1953· C. Musumarra, *La sacra rappresentazione della Natività nella tradizione italiana*. Firenze 1957· L. Kretzenbacher, *Frühbarockes Weihnachtsspiel in Kärnten und Steiermark*. Klagenfurt 1952· H. Sembdner (ed.), *Die Oberuferer Weihnachtsspiele*. Stuttgart 1977· H. Anz, *Die lateinischen Magierspiele*. Leipzig 1905· M. Böhme, *Das lateinische Weihnachtsspiel*. Leipzig 1916· N. König, *Mittelalterliche Dreikönigsspiele*. Freiburg/Schweiz 1979· W. King, *Mittelalterliche Dreikönigsspiele: eine Grundlagenarbeit zu den lateinischen, deutschen und französischen Dreikönigsspielen und -spielszenen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. [Freiburg] 1979 κτλ.

11. Ἔργα μὲ κεντρικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς τὸν Ἡρώδη φαίνεται πὼς ὑπῆρχαν ἤδη πρὶν

πρώτου φύλλου μᾶς στέρησε και τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ, εἶναι ἄγνωστο· ὅπως ἐπίσης εἶναι ἀβέβαιο, ἂν τὸ τελευταῖο φύλλο θὰ εἶχε ἐνδειξη χρονολόγησης και τόπου τῆς παράστασης, ὅπως αὐτὸ συμβαίνει με τὴν «Τραγωδία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου», τὸ δεύτερο δραματικὸ ἔργο ποὺ ἀνακαλύφθηκε στὸ Ἄρχεῖο τῆς Μονῆς Ἰησουιτῶν τῆς Ἄνω Σύρου, ποὺ παραστάθηκε στὴ Ναξία στις 29 Δεκεμβρίου 1723.¹²

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Τὸ ἴδιο τὸ κείμενο δὲν προσφέρει κανένα ἄμεσο πραγματολογικὸ στοιχεῖο, ποὺ θὰ βοηθοῦσε στὴ χρονολόγησή του, οὔτε ἡ παλαιογραφία και τὸ γλωσσικὸ ὕφος. Τὰ πολιτισμικὰ συμφραζόμενα τοῦ ἰησουιτικοῦ θεάτρου στὸ Αἰγαῖο παραπέμπουν σὲ μιὰ χρονικὴ περίοδο κάπου ἀνάμεσα στὰ 1650 και τὰ 1750,¹³ ἀλλὰ ἴσως και νωρίτερα.¹⁴ Τὸ ζήτημα τῆς χρονολόγησης δὲν εἶναι

ἀπὸ τίς λειτουργικὲς παραστάσεις (βλ. M. A. F. Schindlbeck, *Herodes. Sozialgeschichte einer Theaterfigur*. Diss. Wien 1970, σσ. 21 ἐξ.). Γιὰ τὰ πάμπολλα δραματικὰ ἔργα γιὰ τὸν Ἡρώδη και τὴ Μαριάμνη βλ. E. Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur*, 3η ἐκδ. Stuttgart 1970, σσ. 304 ἐξ. Ἀναλυτικότερα και στὴ συνέχεια.

12. Στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ κώδικα ἀναγράφονται και τὰ ὀνόματα τῶν ἠθοποιῶν τῆς παράστασης.

13. Βλ. ἀναλυτικὰ Ποῦγνερ, Ὁρθοκευτικὸ θεάτρο στὸ Αἰγαῖο, ὅ.π. Στὴν «Προθεωρία» τοῦ ἐκτενοῦς ποιήματος «Περὶ Θυμοῦ» (1747) ὁ Θωμᾶς Βελάστης ἀναφέρει, ὅτι τὴν ἐποχὴ τῆς παραμονῆς του στὸ νησί [1740-44] ἀπήγγελλαν τὰ παιδιὰ στίχους του σὲ ἐκκλησία. Γιὰ τὸ ἐρώτημα, ἂν αὐτὸ ὑποδηλώνει θεατρικὴ παράσταση (ἴσως και τοῦ «Δαβίδ»), και τίς σχετικὲς ἐπιφυλάξεις βλ. ἐκτενωῖς Β. Ποῦγνερ, Μορφὲς τῆς θεατρικῆς ἔκφρασης στὸ 18ο αἰώνα: ἀπαγγελία και διάλογος. Στὸ μελέτημα: Μεθοδολογικοὶ προβληματισμοὶ και ἱστορικὲς πηγές γιὰ τὸ ἐλληνικὸ θεάτρο τοῦ 18ου και 19ου αἰώνα. *Παράβασις* 1 (1995), σσ. 11-112, ἰδίως σσ. 34 ἐξ., ὑποσημ. 131 (βλ. ἐπίσης *Δραματολογικὲς ἀναζητήσεις*. Ἀθήνα 1995, σσ. 141-344, ἰδίως σσ. 188 ἐξ., σημ. 131).

14. Σε ἐπιστολὴ του γιὰ τὴν ἀποστολικὴ ἐργασία τῶν Γάλλων Ἰησουιτῶν στὸ Γαλατὰ ὁ De Canillac πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Δομήνικος Μαυρίκιος ἀπὸ τὴ Χίο τὸ 1612 ἔβαλε τὰ παιδιά νὰ ἀπαγγείλουν ἕνα μικρὸ διάλογο στὰ ἐλληνικὰ (M. N. Ροῦσσοσ Μηλιδῶνης, *Ἑλληνες Ἰησουῖτες (1560-1773)*. Ἀθήνα 1993, σ. 132 (κατὰ A. Carayon, *Relations inédites des missions de la Compagnie de Jésus à Constantinople et dans le Levant aux XVIIe siècle*. Poitiers 1864, σσ. 68 ἐξ.). Βλ. τὴν ἐπίσημη Β. Ποῦγνερ, Ματθαῖος Κιγιάλασ και Δομήνικος Μαυρίκιος: μιὰ συνάντηση (Λευκωσία 1627) σημεδιακὴ γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Στὸν τόμο: *Κείμενα και ἀντικείμενα*, ὅ.π., σσ. 113-148, ἰδίως σ. 127.

άσχετο από το πρόβλημα της προέλευσης του κώδικα: σύμφωνα με πληροφορίες του αρχιεπίτη της Μονής, ο κώδικας αυτός «δεν ανήκει, πιθανότατα, στα χειρόγραφα της Νάξου αλλά της Σύρου».¹⁵ Το «νησί του πάπα» με τον πολυάριθμο καθολικό πληθυσμό απέκτησε ιησουϊτική μονή μόλις το 1744,¹⁶ αλλά ήταν σταθμός της κινητής ιεραποστολής του αρχιεπελάγου από πολύ νωρίτερα: ο πρώτος επικεφαλής της αποστολής αυτής, που ξεκίνησε από τους Γάλλους πατέρες στην Κωνσταντινούπολη, Δομήνικος Μαυρίκιος (1580-1665),¹⁷ που θα είναι στο χρονικό διάστημα 1630-1665 ήγγούμενος της περίφημης μονής του Αγίου Αντωνίου του Έξωμερίτη στη Χίο, ή όποια θεωρήθηκε το «Πανεπιστήμιο της Ανατολής», συνδέεται τόσο με θεατρική παράσταση του 1623 στην Κωνσταντινούπολη,¹⁸ όσο και με την ίδρυση της μονής στη Νάξο το 1627, όπου το 1628 δίνεται θεατρική παράσταση ανήμερα της Αγίας Δωρεάς¹⁹ (ενώ ή προσπάθειά του ίδρυσης ιησουϊτικής μονής στη Σύρο το 1626 δέν καρποφόρησε),²⁰ όσο και με τον Ματθαίο Κιγάλα, τον πρώτο εκδότη της «Ερωφίλης», στο όποιου το στίτι φιλοξενείται το 1627 κατά την άτυχη επίσκεψή του στην Κύπρο.²¹ Χιώτης ήταν επίσης ο Δομήνικος Μαρέγκος, επίσκοπος Σύρου από το 1625 ως το 1645,²² ο όποιος κάλεσε το Μαυρίκιο και ήθελε να τον κρατήσει κοντά του²³ και είχε ύπηρετήσει στην Κωνσταντινούπολη ως τοποτηρητής του πατριαρχικού βικαρίου Asca-

15. Έπιστολή του πατέρα Γαβριήλ Μαραγκού προς τον ύποφαινόμενο στις 13.8.1986.

16. Β. Μ. Ν. Ρούσος-Μηλιδώνης, *Ίησουΐτες στον έλληνικό χώρο (1560-1915)*. Αθήνα 1991, σσ. 341 έξ.

17. Ρούσος-Μηλιδώνης, *Έλληνες Ίησουΐτες*, ό.π., σσ. 131-142 (με βιβλιογραφία).

18. Πιθανότατα είναι ο συγγραφέας του άγνωστου έργου για τον Άγιο Ίωάννη Χρυσόστομο (βλ. Β. Ποϋχνερ, *Θεατρική παράσταση στην Κωνσταντινούπολη το 1623 με έργο για τον Άγιο Ίωάννη Χρυσόστομο*. *Θησαυρίσματα* 24, 1994, σσ. 235-262).

19. Arcivescovo Raffaele Schiattini, *Descrizione della Processione di Corpus Domini. 5 Iuglio 1628 (Prop., Scritture riferite, vol. 114: 160r-163v)*. Έκδοση στον G. Hofmann, *Vescovadi Cattolici nelle Grecia. IV. Naxos*. Roma 1938, OCA 115, σσ. 74-78 (έπίσης Ποϋχνερ, *Έλληνική Θεατρολογία*, ό.π., σσ. 308 έξ.).

20. Ρούσος-Μηλιδώνης, *Έλληνες Ίησουΐτες*, ό.π., σ. 135.

21. Ρούσος-Μηλιδώνης, *Ίησουΐτες στον έλληνικό χώρο*, ό.π., σ. 147. Ποϋχνερ, *Ματθαΐος Κιγάλας και Δομήνικος Μαυρίκιος*, ό.π.

22. Ρούσος-Μηλιδώνης, *Έλληνες Ίησουΐτες*, ό.π., σ. 135.

23. Ό Μαυρίκιος είχε επισκεφθεί τη Σύρο ήδη το 1624 (G. H. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane (c. 1500-1712)*. 2 τόμ. Istanbul 1982, τόμ. Α, σ. 142.

nio Gesualdi²⁴ εκεί, έγινε προσωπικός φίλος του Γάλλου πρέσβη De Césy (1620-1629), του οποίου ο γιός πρωτοστάτησε στη θεατρική παράσταση με έργο για τον Άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο στο Γαλατά το 1623.²⁵ Από το 1637 έγκαταστάθηκαν και οι Καπουτσίνοι στο νησί και ανέπτυξαν σημαντική πνευματική δραστηριότητα.²⁶

Τα στοιχεία αυτά όμως δεν ξεπερνούν τα όρια κάποιων δυνατοτήτων και πιθανοτήτων και δεν έχουν προσδιοριστική σημασία. Επίσης η γλώσσα του έργου παρουσιάζει μόνο διαλεκτικά στοιχεία του κοινού κυκλαδικού ιδιώματος, που δεν επιτρέπουν σαφείς γλωσσικές αντιδιαστολές μεταξύ Σύρου και Νάξου π.χ. (ή εκεί παράσταση γίνεται το 1723 ανήμερα της εορτής της σφαγής των νηπίων κατά το ορθόδοξο ήμερολόγιο, πράγμα τυχαίο ή όχι),²⁷ ούτε υπάρχουν επαρκείς γλωσσολογικές μελέτες που να προσδιορίζουν σαφέστερα τη διάλεκτο της Σύρου.²⁸ Έτσι το μόνο που μένει είναι ένα ύφολογικό και δραματουργικό στοιχείο για κάποια, σχετικής όμως αξίας, επιχειρήματα: από τη μία, ένας ιδιότυπος μανιερισμός της γλωσσικής σύνταξης, που ίσως μιμείται το ύφος των κηρυγμάτων και παραπέμπει στην εποχή της Αντιμεταρρύθμισης,²⁹ και από την άλλη, η πληθώρα αλληγορικών προσωποποιήσεων, που παρεμβαίνουν και καθοδηγούν την υπόθεση, καθώς και η πληθώρα αγγέλων, έπουράνιων εμφανίσεων, προειδοποιήσεων κτλ., που αποτελούν θεματικά και ύφολογικά στοιχεία της θρησκευτικής δραματουργίας του Μπαρόκ.³⁰ Με την έννοια αυτή το έργο δεν κινείται έξω από το πλαίσιο της υπόλοιπης αίγαιοπελαγίτικης θρησκευτικής δραματουργίας, που καλύπτει περίπου ένατο χρόνια από τα μέσα του 17ου ως τα

24. Ροῦσσοσ-Μηλιδώνης, *Ίησουίτες στον ελληνικό χώρο*, β.π., σ. 335.

25. Βλ. Ποῦχγερ, *Θεατρική παράσταση στην Κωνσταντινούπολη το 1623*, β.π.

26. Ροῦσσοσ-Μηλιδώνης, *Ίησουίτες στον ελληνικό χώρο*, β.π., σσ. 336-337.

27. *Μνήμη των Αγίων Νηπίων*, των υπό Ηρώδου αναιρεθέντων, ὧν ὁ ἀριθμὸς χιλιάδες ἰδ', καὶ τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Μαρκελλοῦ, Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῶν Ἀκοιμητῶν (*Μηνιαῖον τοῦ Δεκεμβρίου*, ἐν Ἀθήναις 1975, σσ. 236-237).

28. Ἡ μελέτη τοῦ J. Pio, *Sproglige erindringer fra en rejse i Graekenland. I. Ordsamling og brover af almuemaaleet paa Syra*. *Tidskrift for Philologi og Paedagogik* 7 (1866/67), σσ. 30-80 πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀνεπαρκῆς. Βλ. γενικὰ Ν. Γ. Κοντοσόπουλος, *Διάλεκτοι καὶ ιδιώματα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*. Ἀνανεωμένη ἐκδοσις Ἀθήνα 1994, σσ. 55-64.

29. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἀκόμα ἐντατικότερη διερεύνηση.

30. Βλ. τὴ βιβλιογραφία στὸ μελέτημα: «Ὁ 'Ζήνων' καὶ τὸ πρότυπό του», στὸν τόμο: *Ἑλληνικὴ Θεατρολογία*, β.π., σσ. 215-297.

μέσα τοῦ 18ου αἰώνα,³¹ δεδομένου ὅτι ἀπὸ τὶς προδρομικὲς μορφές δὲν σώζονται κείμενα.³²

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΔΟΜΗ

Τὸ ἔργο εἶναι πεντάπρακτο³³ ἢ διαίρεση καὶ ἡ ἀρίθμηση τῶν πράξεων (atto) καὶ σκηνῶν (scena) παρουσιάζουν ὀρισμένες ἀνακολουθίες· ἰντερμέδια δὲν ὑπάρχουν. Μετὰ τὸ χαμένο πρόλογο καὶ τὴν πρώτη σκηνή τῆς Α' πράξης ἀκολουθεῖ (σκηνή β) συμβούλιο τῶν ἀλληγορικῶν προσωποποιήσεων: ὁ Δαίμων, ἡ Φιλοτιμία, ἡ Ὀργή καὶ ἡ Ζουλία, ἀποφασίζουν νὰ ἐξοντώσουν τὸ νεογέννητο Χριστό· ὄργανό τους θὰ εἶναι ὁ Ἡρώδης, τὸν ὁποῖο θὰ πλησιάσουν ὁ Δαίμων καὶ ἡ Ὀργή μετὰ τὴ μορφή συμβούλων του, τοῦ Φίλαινου καὶ Ἄλκιμου. Ἡ σκηνή Α' γ' παρουσιάζει τοὺς τρεῖς μάγους ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, ποὺ ἀναζητοῦν μέσα στὴ νύχτα τὸ νεογέννητο Χριστὸ ἀκολουθώντας τὸ ἄστρο. Ἡ σκηνή Α' δ' δείχνει ἀπλοὺς ἀνθρώπους μετὰ τὰ παιδιά τους (Ἄρων, Σαδὼκ, Ἰουδίθ, Ἄννα, Δανιήλ, Μιζάκ), ποὺ φεύγουν ἀπὸ τὸν Ἡρώδη γιὰ νὰ γλυτώσουν τὴ σφαγή. Ἀναπολοῦν τὴ σκηνή τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἦρθαν νὰ τὸν προσκυνήσουν στὸ σπήλαιο, ἀλλὰ οἱ σκέψεις τους διακόπτονται βίαια ἀπὸ τὸ θόρυβο τῶν σπαθιῶν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἡρώδη, οἱ ὁποῖοι διατρέχουν τὴ χώρα.

Τὸν πρόλογο τῆς Β' πράξης κάνει ἡ Φιλοτιμία, ποὺ πανηγυρίζει προκαταβολικὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία της: ὁ Ἡρώδης προχωρεῖ ἤδη στὶς πρῶτες ἐνέργειες γιὰ νὰ βρεῖ τὸ μικρὸ Χριστό. Ἡ σκηνή Β' α' δείχνει τὸν Ἡρώδη μετὰ τοὺς δύο κακοὺς συμβούλους του, ποὺ τὸν προτρέπουν νὰ μάθει ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς,

31. Τὸ τελευταῖο χρονολογημένο κείμενο εἶναι τοῦ 1723. Γιὰ τὸ «Δαβίδ» δὲν ὑπάρχουν σαφεῖς χρονολογικὲς ἐνδείξεις, βλ. καὶ σημ. 13. Ὁ Σπ. Εὐαγγελάτος χρονολογεῖ τώρα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1694/95 (βλ. Σπ. Α. Εὐαγγελάτος, Φιλολογικὲς παρατηρήσεις στὸν «Δαβίδ». Παράβασις 1, 1995, σσ. 113-121, ἰδίως σσ. 14 ἐξ.).

32. Ἀπὸ τὶς παραστάσεις στὴν Κωνσταντινούπολη, 1623, καὶ Νάξο, 1628, δὲν σώζονται κείμενα.

33. Βλ. καὶ Β. Ποῦχνερ, Ἄγνωστο δραματικὸ ἔργο σὲ πεζὸ λόγο ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν Κυκλάδων μετὰ θέμα τὴ Σφαγή τῶν Νηπίων ἀπὸ τὸν Ἡρώδη (δεύτερο μισὸ τοῦ 17ου αἰώνα - πρῶτο μισὸ τοῦ 18ου). Στὸν τόμο: J.-M. Egea/J. Alonso (eds.), *Prosa y verso en griego medieval. Rapports of the International Congress "Neograeca Medii Aevi III"* Vitoria 1994. Amsterdam 1996, σσ. 301-313.

πού βρίσκεται ο Χριστός, για να προσκυνήσει τάχα και ο 'Ηρώδης. Οι ιερείς έρχονται στην επόμενη σκηνή (Β' β), αλλά δηλώνουν πως δεν ξέρουν τον τόπο τής γέννησης του Μεσσία. "Έτσι ο 'Ηρώδης διατάζει, όχι χωρίς ένδοιασμούς, αλλά και με την ύπουλη επήρεια των συμβούλων, να δοθεί έντολή να σκοτωθούν όλα τα παιδιά ηλικίας κάτω των δύο ετών. 'Η σκηνή Β' γ' δείχνει τους τρεις μάγους που ακολουθούν το άστρο, το οποίο στέκεται πάνω από ένα σπήλαιο στη Βηθλεέμ· άγγελος τους πληροφορεί πως σ' αυτό γεννήθηκε ο Σωτήρας. 'Η σκηνή Β' δ' παρουσιάζει την προσκύνηση των μάγων στη φάτνη, το μικρό Χριστό, την Παναγία και τον 'Ιωσήφ· τελικά φεύγουν οι μάγοι παρακινημένοι από άγγελο να πάρουν δρόμους κρυφούς, για να μην συναντήσουν τους στρατιώτες του 'Ηρώδη.

Τόν πρόλογο τής Γ' πράξης κάνει η Ζουλία που στενοχωριέται, γιατί ξέφυγαν οι τρεις μάγοι: άντι του νεογέννητου Χριστού θα σκοτωθούν τώρα δεκατέσσερις χιλιάδες παιδιά. Στη σκηνή Γ' α' συνομιλούν ο άγγελος και ο 'Ιωάννης ο Πρόδρομος, νήπιο ακόμα· τον πληροφορεί ο άγγελος για το ρόλο του στη σωτηρία του κόσμου, τον συμβουλεύει να διαφύγει στην έρημο και να σωθεί από τη σφαγή και ακόμα του προλέγει ότι θα βαπτίσει το Σωτήρα στον 'Ιορδάνη ποταμό. 'Η σκηνή Γ' β' δείχνει μια συνομιλία τής Μαριάμνης με τον μικρό 'Αντίγονο· η Μαριάμνη έφυγε από το παλάτι και περιπλανιέται μέσα στη νύχτα κοντά στο σπήλαιο, για να γλυτώσει το μικρό από τη σφαγή· ο 'Ηρώδης δεν λυπάται ούτε το δικό του γιό. Και οι δύο είναι φοβισμένοι· ο μικρός είδε άσχημα όνειρα, ενώ η μητέρα του βεβαιώνει πως είναι έτοιμη να τον προστατέψει με κάθε θυσία. Στη σκηνή Γ' γ' τους ανακαλύπτει τυχαία ο Σαμουήλ και πληροφορεί τη βασίλισσα για τις θηριωδίες του 'Ηρώδη. Στη σκηνή Γ' δ' έρχεται και ο «τάτας» Βαλαάμ, που η γυναίκα του ήταν τροφός τής Μαριάμνης και αφήγεϊται, σε μεγάλη και παραστατική άγγελική ρήση, πως ο ίδιος ο 'Ηρώδης σκότωσε τα δύο παιδιά του και έκαψε τη γυναίκα του. 'Η Μαριάμνη του εμπιστεύεται το βασιλόπουλο, για να το γλυτώσει εκείνος, ντυμένο με ρούχα φτωχικά.

Τόν πρόλογο τής Δ' πράξης κάνει ο προφήτης Δαβίδ, που ανέβηκε από τον 'Αδη, για να αναγγείλει τον έρχομό του Σωτήρα και να παρακινήσει τον 'Ιωσήφ και τη Μαρία να φύγουν μακριά από τη Βηθλεέμ. 'Η σκηνή Δ' α' παρουσιάζει τον άγγελο να προειδοποιεί το άγιο ζευγάρι, που προσεύχεται και άγρυπνά μέσα στη νύχτα για τον έπερχόμενο κίνδυνο και η άγια οικογένεια αποδύεται στη φυγή στην Αίγυπτο. Οι επόμενες σκηνές παρουσιάζουν τη σφαγή των νηπίων: Δ' β: η 'Ιουδίθ και η 'Αννα ξέφυγαν μέσα στη νύχτα με

τὰ παιδιὰ (Κρίσπος καὶ Ἀριέλ) ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες καὶ τὰ κρύβουν μέσα στὸ ἄδειο σπήλαιο· Δ' γ': τοὺς ἐντοπίζουν οἱ στρατιῶτες (Μέλας, Κάρβο, Ἄνθραξ, Αἴθων), ἐκεῖνες ἕμως προσποιῶνται πὼς θρηνοῦν, σὰν νὰ ἔχουν ἤδη σκοτωθεῖ τὰ παιδιὰ τους· Δ' δ': ἀπὸ τίς φοβισμένες φωνές τῶν παιδιῶν οἱ στρατιῶτες τὰ ἀνακαλύπτουν καὶ τὰ σκοτώνουν ἀφήνοντας τίς γυναῖκες μὲ τὸ μοιρολόι τους· Δ' ε': ἐμφανίζεται ὁ κήρυκας καὶ διαλαλεῖ τὴ διαταγὴ τοῦ Ἡρώδη νὰ καταδώσουν, γιὰ νὰ συλληφθοῦν, οἱ τρεῖς βασιλιάδες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή.

Τὸν πρόλογο τῆς Ε' πράξης κάνει ἡ Ὁργή: ἀγανακτισμένη γιὰ τὴν ἀποτυχία της νὰ σκοτώσει τὸ μικρὸ Χριστό, στρέφεται ἐναντία στὸν ἴδιο τὸν Ἡρώδη, τὸν ὁποῖο θὰ πείσει νὰ σκοτώσει τὸ δικό του παιδί. Στὴν Ε' α' σκηνῇ ὁ Ἡρώδης χαίρεται μὲ τοὺς ψευδοσυμβούλους του γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ θρόνου, ποὺ κινδύνευε ἀπὸ τὸ νέο βασιλιά, καὶ ἀγνοεῖ τὰ μηνύματα τοῦ κήρυκα γιὰ μίσος καὶ ἀναταραχὴ τοῦ λαοῦ. Στὴν Ε' β' σκηνῇ ἡ χαρὰ του μετατρέπεται σὲ ἀπόγνωση: ὁ στρατιώτης Ἐλίας τὸν πληροφορεῖ πὼς τοῦ ξέφυγε ὁ μικρὸς Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καὶ ἀντὶ γι' αὐτὸν σκότωσε τὸν ἀρχιερέα Ζαχαρία στὸ ναό· ὁ Σαμψὼν ἀναφέρει πὼς οἱ μάγοι ἀπὸ τὴν ἀνατολή ἔχουν ξεφύγει ὀριστικά καὶ ὁ Κάρβο, ντυμένος χωριάτης, γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν ἐξαγριωμένο λαό, πὼς παντοῦ ἀποκαλοῦν τὸν Ἡρώδη βρεφοκτόνο καὶ ζητοῦν ἐκδίκηση. Ὁ Ἡρώδης ἐλπίζει πὼς θὰ ξεφύγει μὲ τεχνάσματα καὶ ὑποκρίσεις. Ἀλλὰ στὴ σκηνῇ Ε' γ' ὁ Δαίμων τὸν κάνει νὰ νιώσει ὀργὴ ἐναντία στὸ δικό του παιδί καὶ τοῦ μεταδίδει θανατηφόρα ἀρρώστια καὶ φρενοβλάβεια. Ὁ βασιλιάς νομίζει πὼς συμμετέχει στὴν ἀρχαία γιγαντομαχία καὶ ὅτι τοῦ ἐπιτίθενται τὰ σκοτωμένα παιδιὰ. Ὁ Κάρβο ἔχει ἀνακαλύψει τὸ Βαλαάμ μὲ τὸν Ἀντίγονο καὶ φέρνει τὸ παιδί μὲ τὴ βία μπροστὰ στὸ βασιλιά: ἐκεῖνος θέλει νὰ τὸ σκοτώσει, ἡ Μαριάμνη, σὲ ἀπόγνωση, διατάζει νὰ τὸν κρατήσουν· ὁ ἰατρὸς Μαχάων κάνει τὴ διάγνωση τῆς λύσσας. Στὴ σκηνῇ Ε' δ', προφανῶς ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι, ἀφηγεῖται ὁ Βαλαάμ στὸ Σαμουήλ, πὼς τελικὰ ὁ τρελὸς βασιλιάς κατάφερε νὰ ἀποκεφαλίσῃ τὸ μικρὸ καὶ νὰ σκοτώσει τὴ Μαριάμνη. Στὴ σκηνῇ Ε' ε' ὁ Ἡρώδης συνέρχεται σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὴν τρέλα του καὶ θρηνεῖ γιὰ τὰ ἐγκλήματά του· στὴ σκηνῇ Ε' στ' ἔρχονται καὶ οἱ τρεῖς μάγοι, γιὰ νὰ δοῦν τὸ τέλος τοῦ τύραννου· ἡ λύσσα παραμορφώνει πλέον τὸ σῶμα τοῦ Ἡρώδη καὶ ὁ Μαχάων ἀποφαίνεται πὼς δὲν ὑπάρχει σωτηρία καὶ σύντομα θὰ πεθάνει. Ἡ *scena ultima* παρουσιάζει τὸ θρῆνο τοῦ Βαλαάμ γιὰ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια καὶ τὸ σπασμωδικὸ θρῆνο τοῦ Ἡρώδη. Τὸ τέλος μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἡρώδη καὶ πιθανῶς ἑναὶς διδακτικὸς ἐπίλογος λείπουν ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε τὴν αὐτοκτονία τοῦ Ἡρώδη μὲ μαχαίρι ποὺ ἀναφέρει ἡ

Ζουλία (Α' 36 ἐξ.). Ὡστόσο δὲν ἀποκλείεται νὰ τοῦ δίνει ὁ Μαχάων δηλητήριο γιὰ νὰ ἐπιταχύνει τὸ τέλος του.

Υπάρχουν πολλές ἐνδείξεις πὼς τὸ δραματικὸ αὐτὸ ἔργο ἀνήκει στὴ θρησκευτικὴ δραματογραφία τοῦ ἰησουτικῆς θεάτρου στὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης καὶ τοῦ Μπαρόκ. Οἱ κυριότερες εἶναι οἱ ἐξῆς: ἡ κάπως ἄνιση δραματικὴ οἰκονομία μὲ τὶς πολλὰς πλοκὰς, ποὺ ἀπομακρύνεται πλέον ἀπὸ τὴν κλασικίζουσα δραματογραφία, ἡ πληθώρα τῶν ὀμιλούντων προσώπων (ἔτσι ὥστε νὰ συμμετέχουν ὅσο τὸ δυνατό περισσότεροι μαθητὲς τοῦ κολεγίου), ὁ θρησκευτικὸς διδασκισμὸς, τὰ ρητορικὰ καὶ θεαματικὰ στοιχεῖα, ἡ ἀνάμειξη λόγιων καὶ λαϊκῶν στοιχείων, γνωμικὰ καὶ λαϊκὲς παροιμίαι μαζὶ μὲ παραθέματα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὰ ἀπόκρυφα, ἡ ξεχωριστὴ φροντίδα γιὰ τὴ θεατρικὴ παρουσίαση μὲ σκηνηκὲς ὁδηγίες (στὰ ἰταλικά, ὅπως στὸ «Δαβίδ»), ἡ ἀνοιχτὴ παρατακτικὴ δομὴ τοῦ ἔργου, ἡ αἰτιολόγηση ψυχολογικῶν μεταπτώσεων μὲ ἐξωτερικὲς φιοῦρες (προσωποποιήσεις ἀνθρώπινων παθῶν), ὄραματα, ὄνειρα, παραφροσύνη, φόβος καὶ φυγὴ, φρικτὲς παιδοκτονίες μὲ σαδιστικὲς λεπτομέρειες ἐπὶ σκηνῆς, θρῆνοι τῶν μητέρων, ὑποκρισία καὶ σκληρότητα, ἀρρώστιες καὶ παραμορφώσεις, λεπτομέρειες τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἕνα πλούσιο ὑβρεολόγιο· ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἐπὶ σκηνῆς, ἡ ἁγία οἰκογένεια, ἄγγελοι, ὕμνοι, οἱ τρεῖς μάγοι μὲ τὸ ἄστρο καὶ ἡ προσκύνηση στὸ σπήλαιο κτλ. "Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα συγκροτοῦν ἕνα πολύχρωμο καλειδοσκοπίο μὲ εἰκόνες ἀπὸ τὸ χριστουγεννιάτικο κύκλο, ποὺ μαρτυρεῖ τὴν ἐξωστρέφεια τοῦ Μπαρόκ, καὶ ἡ ὁποία δαμάζεται ἀπὸ τὸν κατηχητικὸ διδασκισμὸ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη τὸ ἔργο δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ γενικὸ πλαίσιο τῆς αἰγαιοπελαγίτικης θρησκευτικῆς δραματογραφίας. Ἐνδεχομένως, ἴσως νὰ ἔχει σχέση καὶ μὲ τὸ καθολικὸ τάγμα τῶν Καπουτσίνων, ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ τὸ 1637 στὴ Σύρο καὶ διοργάνωναν γενικὰ ἐπίσης θεατρικὲς παραστάσεις, ὅχι ὅμως μὲ τὴν ἔνταξη καὶ συστηματικότητα τῶν Ἰησουιτῶν.³⁴

Τὸ δράμα συνενώνει διάφορους θεματικὸς πυρῆνες, ποὺ ἐμφανίζονται

34. Υπάρχουν ὀρισμένες ἀρχαικὲς ἐνδείξεις, ὅτι οἱ Καπουτσῖνοι ἔχουν παίζει καὶ αὐτοὶ κάποιον ρόλο στὶς θεατρικὲς παραστάσεις στὴ Νάξο (πληροφορία τοῦ Νικ. Παναγιωτάκη). "Ἄλλωστε ὁ Ροῦσσοσ-Μηλιδῶνης ἀνακάλυψε σὲ ἡμερολόγιο τοῦ καπουτσίνου πατέρα Θωμᾶ Παρισινῶ στὴν Κωνσταντινούπολη περιγραφὴ μιᾶς παράστασης τῆς αἰλαροκωμωδίας) "Le Baptême de Saint Genes" σὲ διακευὴ τοῦ Bernhard de Ambeville κατὰ τὴν τραγωδίαν τοῦ Jean de Rotrou "Le véritable Saint-Genes": ἡ παράσταση δίνεται στὴ γαλλικὴ πρεσβεία καὶ ἀναφέρεται σαφῶς ὁ ἀνταγωνισμὸς μὲ τοὺς Ἰησοῦτες στὸ χῶρο τοῦ

στή Δύση ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα καὶ ὡς ξεχωριστὲς παραστάσεις: τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν προσκύνηση τῶν βοσκῶν,³⁵ τὴν πορεία τῶν τριῶν μάγων μὲ τὸ ἄστρο καὶ τὴν προσκύνηση τοῦ νεογέννητου Χριστοῦ,³⁶ τὴ σφαγὴ τῶν νηπίων καὶ τὸ θρῆνο τῆς Ραχήλ,³⁷ καθὼς καὶ τὸ προσωπικὸ δράμα τοῦ Ἡρώδη καὶ τῆς Μαριάμνης.³⁸ Αὐτὸ ἀνταποκρίνεται στὸ στάδιο ἐξέλιξης τῶν

θησκευτικοῦ θεάτρου (Μ. Ροῦσσοσ-Μηλιδώνης, *Φραγκισκανοὶ Καπουκίνοι. 400 Χρόνια Προσφορὰ στους Ἑλληνας 1585-1995*. Ἀθήνα 1996, σσ. 69 ἐξ.).

35. Βλ. γενικὰ Η. Kindermann, *Theatergeschichte Europas*. Τόμ. Α'. Salzburg 1966, σσ. 234 ἐξ. (μὲ βιβλιογραφία) καὶ W. Greisenegger, *Die Realität im religiösen Theater des Mittelalters. Ein Beitrag zur Rezeptionsforschung*. Wien 1978, σσ. 152 ἐξ. καὶ 167 ἐξ.

36. H. Anz, *Die lateinischen Magierspiele*. Leipzig 1905· N. König, *Mittelalterliche Dreikönigsspiele*. Freiburg/Schweiz 1979· W. King, *Mittelalterliche Dreikönigsspiele: eine Grundlagenarbeit zu den lateinischen, deutschen und französischen Dreikönigsspielen und -spielszenen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. [Freiburg] 1979.

37. Τὸ θέμα παριστάνεται ἤδη στὴν “Ordo Rachelis” ἀπὸ τὸ Freising στὸν 12ο αἰώνα, ἀπαντᾷ καὶ στὸ “Ludus scenicus de nativitate Domini” τοῦ Benediktbeuren (12/13ος αἰ.), καθὼς καὶ σὲ ὅλες τὶς σύνθετες χριστουγεννιάτικες παραστάσεις: St. Gallen (15ος αἰ.), Oberufer (15ος αἰ.), Erlau κτλ. Ὡς ξεχωριστὴ ἰησουϊτικὴ παράσταση καὶ στὸ Μόναχο τὸ 1596 (H. H. Borchardt, *Der Bethlehemitische Kindermord und die Rachelklage in der Literatur*. (Gottesminne 6) 1911, σσ. 42 ἐξ.). Τὸ θέμα εἶναι ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ τὸ 16ο καὶ κυρίως τὸ 17ο αἰώνα: “Infanticidium” τοῦ Hieronymus Ziegler 1552, τὸ ἔπος τοῦ Gian Battista Marino “Strage degli innocenti” (Napoli 1620) μὲ ἀποκρουστικὲς λεπτομέρειες (βλ. M. Menghini, *La vita e le opere di Gian Battista Marino*. Roma 1888), στὰ λατινικὰ ἀπὸ τὸν Johann Cratenius “Infanticidium Herodis magni” 1580, τὸν Friedrich Scultetus, “Herodes infantes bethlehemiticos crudeliter jagulans” 1626 (M. Herm, *Der Bethlehemitische Kindermord in der deutschen Literatur des 17. Jahrhunderts*. Diss. Wien 1960, σσ. 105 ἐξ.), τὸ τρίτομο ἔπος τοῦ Jakob Bidermann, “Herodiados libri tres sive Innocentes Christo Martyres, ab Herode Tyranno crudeliter caesi” (Amsterdam 1634), ἄλλο ἔπος τοῦ Andreas Gryphius “Herodis furiae et Rachelis lachrymae” (Glogau 1634) (βλ. E. Gnerich, *Gryphius und seine Herodes-Epen*. Leipzig 1906), Andreas Tscherning, “Rachel deplorans infanticidium Herodis” 1634 (H. H. Borchardt, *Andreas Tscherning. Ein Beitrag zur Literatur- und Kulturgeschichte des 17. Jahrhunderts*. München/Leipzig 1912), Joh. Klaj, “Herodes der Kindermörder” 1645 (F. Albin, *Johann Klaj: Ein Betrag zur deutschen Literaturgeschichte des 17. Jahrhunderts*. Marburg 1908) κτλ. Τὸ θέμα ἐντάσσεται ἀβίαστα στὰ «δράματα τῶν μαρτύρων» τοῦ Μπαρόκ, ποὺ εἶναι τραγικωμωδιες, γιατί ὁ θάνατος τοῦ ἥρωα ἐκλαμβάνεται ὡς πνευματικὸς θρίαμβος καὶ τὰ σφαγμένα παιδιὰ ταυτίζονται μὲ τοὺς χριστιανοὺς μάρτυρες.

38. Ἡ θεατρικὴ καριέρα τοῦ Ἡρώδη τοῦ Μεγάλου στὴν εὐρωπαϊκὴ δραματογραφία εἶναι ἀξιοπρόσεκτῃ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο ἀπόλυτα ἀρνητικὸ πρόσωπο τῶν λειτουργικῶν παραστάσεων (βλ. I. Sondheimer, *Die Herodes-Partien im lateinischen liturgischen Drama*

χριστουγεννιάτικων παραστάσεων σέ σύνθετη μορφή, ὅπως παρουσιάζονται κατὰ τὸ 16ο καὶ 17ο αἰώνα. Ὁ θρησκευτικὸς διδακτισμὸς τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης ἔχει προσθέσει ἀκόμα τὴν ἐντολὴ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸ νήπιο Ἰωάννη Πρόδρομο νὰ πάει στὴν ἔρημο καὶ νὰ διδάξει (σκηνὴ Γ' α') καὶ τὴν ἐμφάνιση τοῦ προφήτη Δαβὶδ στὸν Πάνω Κόσμο, ποὺ ἀναγγέλλει τὴν ἔλευση τοῦ Σωτήρα (πρόλογος τῆς Δ' πράξης). Ἡ ἀντιπλοκὴ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ἀλληγορικῶν προσωποποιήσεων τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ ἡ ἀφειδώλευτη

und in den französischen Mysterien. Halle 1912)· τὸ δεῦτερο μέρος τῶν σύνθετων χριστουγεννιάτικων παραστάσεων εἶναι συνήθως ἀφιερωμένο σ' αὐτόν (βλ. π.χ. K. Adrian, *Das Grobbarler Herodesspiel. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* LXVI, 1926, σσ. 84 ἐξ., R. Hartmann, *Das Spiel von König Herodes. Ungarische Jahrbücher* XIV, 1934, σσ. 76 ἐξ.), ἡ μορφή του ἔχει περάσει καὶ στὸ κουκλοθέατρο καὶ σέ ἐθιμικοὺς ἀγερμοὺς (βλ. W. Schmidt, *Formprobleme deutscher Weihnachtsspiele.* Emsdetten 1937, σσ. 103 ἐξ.). Μὲ τὴν πρώτη ἐλληνικὴ ἔκδοση τοῦ Ἰώσηπου στὴ Βασιλεῖα τὸ 16ο αἰώνα (Herm, ὁ.π., σσ. 66 ἐξ.), ποὺ περιέχει πολλὰ λεπτομέρειες γιὰ τὸν ἀνισόροπο χαρακτήρα τοῦ Ἡρώδη, τὴ σκληρότητά του καὶ τὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη του γιὰ τὴ Μαριάμνη, ποὺ τὴ σκοτώνει ὡστόσο στὸ τέλος, ξεκινᾷ μιὰ σειρὰ δραματικῶν ἔργων, ὅπου λείπει πλέον ἡ νηπιοκτονία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται στὸ προσωπικὸ δράμα τοῦ ἀνόμοιου ζευγαριοῦ: “Der Wüterich König Herodes” τοῦ Hans Sachs 1552, “Herodiade” τοῦ G. B. Martii 1594, “La vida de Herodes” τοῦ Tirso de Molina (1636), “El Tetrarca de Jerusalem, o El meyor Monstruo los celos” τοῦ Calderon (1637 παράσταση στὸ Buen Retiro), Joh. Krüginger, “Tragoedia von Heroda” 1545, “Mariamne” τοῦ Johann von Hallersleben (παράσταση 1665) (βλ. H. Heckmann, *Elemente des barocken Trauerspiels.* München 1959)· στὴ Γαλλία δημιουργεῖται μιὰ παράδοση κλασικιστικῆς δραματογραφίας γιὰ τὸ θέμα: “Mariamne” τοῦ Alex. Hardy (περ. 1610), “La Mariane” τοῦ Tristan L’Herminie (1636), ὑπάρχει καὶ σχετικὸ ἔργο τοῦ Nicolas Caussin (N. Hepp, *Un anti-héros tiré des antiquités judaïques: Hérode.* N. Hepp/G. Livet -eds.), *Héroïsme et création littéraire sous les règnes d’Henri VI et de Louis XIII.* Paris 1974, σσ. 297-311). Στὴν Ἀγγλία ἡ προβληματικὴ ἐστιάζεται ἐπίσης στὴ μορφή τῆς Μαριάμνης: “Tragedy of Mariam” τῆς Elizabeth Cary 1613, “True Tragedy of Herod and Antipater, with the death of Faire Mariam” τῶν W. Sampson καὶ G. Markham 1622 κτλ. Γιὰ τὴν παραπέρα ἐξέλιξη τοῦ θέματος στὴ δραματογραφία καὶ τὴν ὄπερα βλ. τὴν ἐξῆς βιβλιογραφία: M. A. F. Schindlbeck, *Herodes. Sozialgeschichte einer Theaterfigur.* Diss. Wien 1970· M. J. Valency, *The Tragedies of Herod and Mariamne.* New York 1940· H. Brenner, *Die Gestalt des Herodes in den Dramen des 17. Jahrhunderts.* Wien 1927· E. Beckmann, *Die Motivierung des Konflikts in den bedeutendsten Herodes- und Mariamnedramen.* *Die neueren Sprachen* XXIII (Marburg 1915), σσ. 449 ἐξ.· M. Landau, *Die Dramen von Herodes und Mariamne.* *Zeitschrift für vergleichende Literaturwissenschaften* VIII (Weimar 1885) καὶ IX (1896)· W. E. Tomlinson, *Der Herodes-Charakter im englischen Drama.* Leipzig 1934 (Palaestra 195)· Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur,* ὁ.π., σσ. 304-307.

έμφάνιση πάσης φύσεως άγγέλων άνήκουν στο ύφολογικό αίσθητήριο του Μπαρόκ και πλαισιώνουν και συρράπτουν τους διάφορους θεματικούς πυρήνες, που προέρχονται από τους μεσαιωνικούς χρόνους.

Η δραματουργική δομή του έργου έχει απομακρυνθεί τελείως από την κλασικίζουσα δραματουργία του Κρητικού θεάτρου. Πρόκειται για μιá δέσμη πλοκών, που προωθείται με τομές και άλματα σε διάφορα επίπεδα, άλληλοσυνδεόμενα ή και μεμονωμένα, με ρυθμό επεισοδιακό, εναλλάσσοντας επίσης έκτενεις σκηνές με πιό σύντομες.³⁹ Κάθε πράξη έχει πρόλογο και 4-5 σκηνές (Α' 4, Β' 5, Γ' 4, Δ' 5), ενώ η τελευταία πράξη έχει 7 σκηνές και μεγαλύτερη έκταση. Υπάρχουν επίσης έντονες εναλλαγές στο ρυθμό του διαλόγου με σκηνές ζωντανές και δραματικές (π.χ. Δ' β'-δ') και σκηνές άφηρηματικές κι επίκαις, όπου κυριαρχούν οι άγγελικές ρήσεις (π.χ. Γ' γ' και δ'), οι άναπολήσεις περασμένων βιωμάτων (Α' δ') ή οι στοχασμοί (Α' γ'). Υπάρχουν επίσης μονόλογοι μεγάλοι και ρήσεις έκτενέστατες, όπου ή μονοτονία άντισταθμίζεται με ρητορικά μέσα (έπανάληψη, κλιμάκωση, ρυθμική διάρθρωση) ή με την έξιστόρηση συναρπαστικών γεγονότων με φρικιαστικές λεπτομέρειες.

Σ' αυτό μοιάζουν με τη χιώτικη θρησκευτική δραματουργία τής Άντιμεταρρύθμισης, καθώς επίσης στην πλαισίωση τής πλοκής (καλύτερα των πλοκών) με την άντιπλοκή των δαιμόνων.⁴⁰ Συνολικά είναι δυνατό να ξεχωριστούν οκτώ διαφορετικές πλοκές: 1) ή πλοκή των δαιμόνων, 2) ή πλοκή του 'Ηρώδη, 3) ή πλοκή των τριών μάγων από την Άνατολή, 4) ή Άγία Οικογένεια και ή γέννηση του Χριστού, 5) οι βοσκοί και ή σφαγή των νηπίων, 6) ή βασιλική οικογένεια του 'Ηρώδη, 7) ο Άγιος Ίωάννης ο Πρόδρομος και ή άποστολή του, και 8) ο Δαβίδ και ή προφητεία του. Άναλυτικότερα: 1) ή πλοκή των δαιμόνων έχει καθαρά πλαισιωτικό χαρακτήρα: οι δαίμονες εμφανίζονται σ' όλους τους προλόγους,⁴¹ τó έργο ξεκινάει με τó συμβούλιο των δαι-

39. Λόγω του πεζού λόγου μιá ποσοτική προσέγγιση είναι άνέφικτη: ή μέτρηση λέξεων άντι στίχων δίνει μιάν εικόνα παραμορφωμένη κι άνώφελη.

40. Η έκφραση «άντιπλοκή» στην περίπτωση αυτή δέν είναι τελείως σωστή, γιατί πρόκειται μάλλον για την κύρια πλοκή του έργου: οι σκηνές των ιερών γεγονότων (τρείς μάγοι, προσκύνηση, γέννηση του Χριστού, φυγή στην Αίγυπτο, άποστολή του Άγιου Ίωάννη Πρόδρομου), που από ιδεολογική άποψη θά μπορούσαν να ονομαστούν κύριες πλοκές, έξαπλώνονται, με μιá σειρά επεισοδίων, στις κεντρικές πράξεις του έργου.

41. Έκτός από τον πρόλογο τής Δ' πράξης, τον όπου κάνει ο Δαβίδ. Τον πρόλογο τής Α' πράξης, που δέν σώζεται, πρέπει να έκανε ο Δαίμων, γιατί οι άλλες πράξεις μοιράζονται στα ύπολοιπα τρία άλληγορικά πρόσωπα: Φιλοτιμία Β', Ζουλία Γ', Όργη Ε'.

μόνων (Α' β), συνεχίζει με τούς μεταμφιεσμένους συμβούλους του Ἡρώδη (Β' α'-β), πού τόν παρασύρουν στη διαταγή τῆς παιδοκτονίας, καί κλείνει πάλι μ' αὐτούς (Ε' α'-β), ἐνώ ὁ Δαίμων τοῦ μεταδίδει τή λύσσα (Ε' γ'). 2) Ἡ «ἀντιπλοκή» αὐτή συνδέεται ἄμεσα μέ τήν πλοκή τοῦ ἴδιου τοῦ Ἡρώδη, ἡ ὁποία ἐπίσης ἔχει πλαισιωτική λειτουργικότητα: Β' α'-β' καί Ε' α'-γ', ε'-ζ', ἀλλά ἡ ἀπειλητική παρουσία του εἶναι αἰσθητή καί στίς ἐνδιάμεσες πράξεις μέ ἀφηγήσεις, προειδοποιήσεις καί ἀγγελικές ρήσεις (Β' ε', Γ' β'-δ', Δ' α' καί ε'). Ὅλες οἱ ἄλλες πλοκές βρίσκονται στόν ἰδεολογικό ἀντίποδα τῆς ὑπόθεσης. 3) Οἱ τρεῖς μάγοι ἀπό τήν Ἀνατολή, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν τὸ ἄστρο (Α' γ'), προσκυνοῦν τὸ θεῖο βρέφος καί διαφεύγουν τή σύλληψή τους (Β' γ'-ε), ἐμφανίζονται κάπως ἀνιστόρητα στό τέλος πάλι, γιά λόγους συμμετρικῆς πλαισίωσης τῆς ὑπόθεσης, στήν αὐλή τοῦ Ἡρώδη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του (Ε' στ' - ζ'). 4) Οἱ εἰδυλλιακές σκηνές τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ στό σπήλαιο τῆς Βηθλεὲμ (Β' γ'-ε) καί τῆς φυγῆς γιά τήν Αἴγυπτο (Δ' α') καλύπτουν κεντρικά τμήματα τοῦ ἔργου, ὅπως 5) καί οἱ σκηνές τῶν βοσκῶν μέ τίς οἰκογένειές τους, πού ἀναπολοῦν τή σκηνή τῆς γέννησης στό σπήλαιο (Α' δ'), καθὼς καί οἱ δραματικές σκηνές τῶν κρυμμένων μητέρων μέ τὰ παιδιά τους, τοὺς ἀγριοὺς στρατιῶτες, τήν παιδοκτονία καί τὸ θρῆνο τῶν μανάδων (Δ' β'-ε), οἱ ὁποῖες ἔχουν κεντρικὴ βαρύτητα σὲ ὅλο τὸ ἔργο, 6) ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια μέ τή Μαριάμνη καί τὸ μικρὸ Ἀντίγονο σὲ φυγή, μέ τίς ἀγγελικές ρήσεις τοῦ Σαμουὴλ καί τοῦ Βαλαάμ (Γ' β'-δ) καί τὸ φορικτὸ τέλος της στὰ χέρια τοῦ Ἡρώδη (Ε' γ') καί τὸ θρῆνο τοῦ Σαμουὴλ καί τοῦ Βαλαάμ (Ε' δ'-ζ'), 7) ἡ κάπως πρόσθετη πλοκή γύρω ἀπὸ τὸ μικρὸ Ἰωάννη Πρόδρομο, πού ὁ ἄγγελος τοῦ ἐξηγεῖ τήν ἀποστολή του (Γ' α'), ἐνώ ὁ πατέρας του Ζαχαρίας δολοφονεῖται στό νάο, γιὰ τὸν μικρὸν ξέφυγε ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοῦ Ἡρώδη (Ε' β'), καί 8) ὁ πρόλογος τοῦ Δαβὶδ (Δ), ὅπου ἀφηγεῖται τήν Κατάβαση τοῦ Χριστοῦ στόν Ἄδη καί προειδοποιεῖ γιά τίς προθέσεις τοῦ Ἡρώδη.⁴²

Συναρμολογοῦνται λοιπὸν διάφορα ἐπεισόδια τῶν χριστουγεννιάτικων γεγονότων, ἀκόμα καί μέ θεολογικὸ καί διδακτικὸ περιεχόμενο (μέ ἀναφορὲς

42. Τὸ χωρίο (Δ' 1-22) ἔχει σαφεῖς ἀπηχήσεις ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ Χάρου τῆς «Ἐρωφίλης» (Πρόλ. 113-114 «*Τούτῃ ναι ἡ Μέμφη ἡ ξακουστή, τόσα ῥοματισμένη / γὰ τσ' ἄξες τση πυράμιδες σ' ὄλη τὴν οἰκουμένη*»), καθὼς καί τήν ἐμφάνιση τῆς Σκιᾶς στή Γ' πράξη (Γ' 255 ἐξ., 261 ἐξ., 265 ἐξ.), πού ἀναπολεῖ τὸ παρελθόν της, κι ἀκόμα δὲν βλέπει καλά, γιὰ τὸ ἔρχεται ἀπὸ τὸ σκότος τοῦ Ἄδη. Καί τὰ δύο χωρία μιμεῖται ἐπίσης ὁ Κατσαίτης στό «*Θυέστη*», ὅταν αὐτὸς ἐκπατριμένος ἐπιστρέφει μέ τὰ παιδιά του στό Ἄργος καί ἀναγνωρίζει τήν πατρικὴ πόλη (Γ' 3-10).

κατὰ λέξη ἀπὸ τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ), ποὺ μὲ ἐξάιρεση τὸν πρόλογο τοῦ Δαβίδ βρίσκουν τὴ συνέχειά τους σὲ ἄλλη φάση τοῦ ἔργου, ὥστε νὰ δίνεται ἡ ἐντύπωση μιᾶς ἐνορχηστρωμένης ποικιλίας ὑποθέσεων, ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ τρεῖς ἐκτενεῖς πλοκὲς (1-3) μὲ τρόπο σχεδὸν συμμετρικό, ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν αἰσθητικὴ ἐνότητα τοῦ ἔργου καὶ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς δραματουργικῆς διάρθρωσης. Οἱ ὑποθέσεις αὐτὲς διαδραματίζονται σὲ διάφορα ὄντολογικὰ ἐπίπεδα: ὁ Ἡρώδης καὶ ἡ οἰκογένειά του (3 καὶ 6) στὸ ἐπίπεδο τῆς πραγματικῆς ἱστορίας, καθὼς καὶ ἐν μέρει ἡ βρεφοκτονία (5), οἱ βοσκοί, ἡ προσκύνηση τῶν μάγων καὶ ἡ Ἁγία Οἰκογένεια (3, 4, 5) στὸ ἐπίπεδο τῆς βιβλικῆς ἀφήγησης, καθὼς καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος (7), ὁ Δαβίδ (8) στὸ ἐπίπεδο τῆς «ποιοτικῆς ἐλευθερίας» τῆς θεολογικῆς διδασχῆς, ἐνῶ οἱ δαίμονες (1) στὸ ἐπίπεδο τῶν ἠθικολογικῶν συμβάσεων τοῦ Μπαρόκ, ὅπως καὶ οἱ πολυάριθμοι ἄγγελοι, ποὺ διανθίζουν τὶς βιβλικὲς σκηνές. Καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη τὸ ἔργο ἀποτελεῖ μιὰ πολυφωνικὴ σύνθεση, ποὺ ἐπιτρέπει, παρὰ τὴν ἀπλουστευτικὴ ἀντιθετικὴ δομὴ τοῦ Ἄσπρου/Μαύρου, Καλοῦ/Κακοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος τοῦ 17ου αἰώνα, μιὰν ἀξιοπαρατήρητη ὑφολογικὴ καὶ γλωσσικὴ ποικιλία, ἡ ὁποία ξεπερνάει κατὰ πολὺ τὶς αἰσθητικὲς δυνατότητες τῆς ἀπλῆς ἀντίστιξης. Καὶ στὶς δύο πλευρές, τῶν Κακῶν καὶ τῶν Καλῶν, ἐναλλάσσονται ρεαλιστικὰ μὲ συμβολιστικὰ-θεολογικὰ στοιχεῖα· στὴν ἱστορία τῆς Σωτηρίας τοῦ Κόσμου ἐμπλέκονται στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν βοσκῶν καὶ τῶν βασιλέων, ἀνθρώπινα συναισθήματα καὶ πάθη, οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ νοικοκύρη καὶ τοῦ ἄρχοντα. Δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἔργο τῆς πρώιμης νεοελληνικῆς δραματουργίας, ποὺ νὰ παρουσιάζει ἕνα τέτοιο κοινωνιολογικὸ καὶ ὑφολογικὸ, ψυχολογικὸ καὶ ψυχοπαθολογικὸ πανόραμα ἀνθρώπινων ὑπάρξεων, παρ' ὅλη τὴ θεολογικὴ καὶ διδακτικὴ βάση καὶ στόχευσή του. Οἱ ὄψιμοι δραματουργοὶ τῆς θρησκευτικοῦ θεάτρου τοῦ Αἰγαίου πελάγους χειρίζονται μὲ κάποια μαεστρία πλέον τὰ ἐκφραστικὰ μέσα τοῦ θεάτρου, γιὰ νὰ συγκινοῦν καὶ νὰ τέρπουν τὸ κοινὸ τους πρὸς ὄφελος τῆς πιδ ἀποτελεσματικῆς θρησκευτικῆς διδασχῆς.

Ὁ σκηνικὸς χῶρος δὲν εἶναι πιά ἀπόλυτα ἐνιαῖος: χρειάζομαστε μιὰ πανοραμικὴ ὄψη τῆς Βηθλεὲμ (ποὺ περιγράφεται στὸν πρόλογο τοῦ Δαβίδ στὴ Δ' πράξη), τὸ σπήλαιο τῆς γέννησης ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, ποὺ πρέπει νὰ ἀνοίξει καὶ νὰ κλείσει,⁴³ ὅπως ἀπαιτοῦν ρητὰ οἱ σκηνικὲς ὁδηγίες στὸ Α' γ' καὶ

43. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ εἴτε μὲ αὐλαία εἴτε μὲ τὸν ἀπλὸ μηχανισμό, ποὺ χρησιμοποιεῖται στὴν ἰταλικὴ θεατρικὴ παράδοση ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ θρησκευτικὸ θέατρο ἕως τὴν *Commedia dell' Arte* τοῦ 17ου αἰώνα (“il monte che si apre”) καὶ ἀποτελοῦσε πιθανῶς καὶ

Β'έ, ενώ από την άλλη πλευρά βρίσκεται το παλάτι του Ἡρώδη, που ἴσως και αυτό πρέπει να ἀνοίγει και να κλείνει ἀντίστοιχα (αὐτὸ τουλάχιστον φαίνεται πὼς ἀπαιτεῖ ἡ σκηνή Ε'δ').⁴⁴ δὲν ὑπάρχει ὅμως διδασκαλία πὺν να τὸ ζητάει ρητά.⁴⁵ Τὰ δύο σκηνακὰ οἰκήματα βρίσκονται σὲ συμβολικὴ ἀντίστιξη καὶ ἀλληλοσυσχέτιση: τὸ σπήλαιο τοῦ σταύλου τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἐνδείας, τὸ λαμπρὸ παλάτι τοῦ Ἡρώδη σύμβολο τῆς ἐξουσίας, τῆς χλιδῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς· ἡ διαλεκτικὴ τῆς θρησκευτικῆς ρητορικῆς βέβαια μεταβάλλει τὸ σπήλαιο στὸ πραγματικὸ παλάτι τοῦ πραγματικοῦ βασιλιᾶ, ἐνῶ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἡρώδη εἶναι τόπος κατοικίας τῶν δαυμόνων, τῶν θεομάχων, τῆς πνευματικῆς φτώχειας καὶ τῶν αἰμοβόρων ἀνθρώπων («τῶν σπηλαιῶν».)⁴⁶ Τὸ σπήλαιο ἄλλωστε ἔχει μιὰ πολυπληθὴ λειτουργικότητα μέσα στὸ ἔργο: δὲν εἶναι μόνο ὁ σταῦλος τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ κρυψώνα γιατὰ τὰ βρέφη τῆς παιδοκτονίας.

Ἡ σκηνακὸς χρόνος βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ σαφὲ προσδιορισμὸ τῆς κλασικίζουσας δραματοουργίας, γιατί εἶναι συμπεφυρμένος καὶ συγκεχυμένος, ἀνάλογα μὲ τὰ διάφορα ἐπίπεδα, στὰ ὁποῖα διαδραματίζεται ἡ δράση: στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀλληγορικῶν προσώπων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ὑπάρχει ὁ «χρόνος» μὲ τὴ συμβατικὴ ἔννοια, στὸ ἱστορικὸ ἐπίπεδο ἡ δράση ζετυλιγεται ἀνάμεσα στὶς 24 Δεκεμβρίου καὶ τὴν πρώτη Ἀπριλίου, πὺν πέθανε ὁ Ἡρώδης ὁ Μέγας,⁴⁷ ὁ χρόνος τῆς βιβλικῆς ἀφήγησης συγχέεται μὲ τὸ χρόνο τοῦ ἑορτολογίου (πὺν φτάνει τὸ Πάσχα ἡδὴ

τὴ σκηνογραφικὴ λύση τῆς «Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ» (βλ. Β. Ποῦχερ, Ἡ σκηνακὸς χῶρος στὸ Κρητικὸ θέατρο. Στὸν τόμο: *Μελετήματα θεάτρου. Τὸ Κρητικὸ θέατρο*. Ἀθήνα 1991, σσ. 153-178, ἰδίως σσ. 168 ἔξ. μὲ βιβλιογραφία).

44. Ἡ Σαμουὴλ μονολογεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι, ἐνῶ ἔρχεται ὁ Βαλαάμ καὶ τὸν πληροφορεῖ γιατὰ τὸ φόνο τῆς Μαριάμνης καὶ τοῦ Ἀντίγονου ἀπὸ τὸν τρελὸ Ἡρώδη, πράγμα πὺν συμβαίνει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ παλατιοῦ. Στὴν ἐπόμενη σκηνὴ δείχνονται καὶ τὰ δύο πτώματα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας πίσω ἀπὸ ἕνα πέπλο.

45. Θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως να ὑποθέσει κανεὶς, πὺν ὁ χῶρος μπροστὰ στὸ παλάτι πρόσκαιρα εἶναι δυνατὸ να ἀποκτήσει καὶ τὴ σημασία ἐσωτερικοῦ χῶρου, ὅπως αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ στὴν «Ἐρωφίλη» (βλ. Ποῦχερ, Ἡ σκηνακὸς χῶρος στὸ Κρητικὸ θέατρο, ὁ.π., σσ. 162 ἔξ.).

46. Αὐτὸ διατυπώνεται σαφῶς στὸ χωρίο Α' 195: *Ἡ γῆ τοῦ ὀρδηρίασεν ἕνα σπήλαιο, τὸ παλάτι*.

47. Μὲ προσδιοριστικὰ ἐνδιάμεσα τὴν 29η Δεκεμβρίου, ἡμέρα τῆς σφαγῆς τῶν νηπίων στὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο, καὶ τὴν 6η Ἰανουαρίου, ὅταν φτάνουν οἱ τρεῖς μάγοι στὸ σταῦλο τῆς Βηθλεὲμ κατὰ τὸ δυτικὸ ἑορτολόγιο.

στά Πάθη τοῦ Χριστοῦ), με ἀποτέλεσμα ὁ Δαβὶδ νὰ προφητεύσει ἤδη τὴν Κατάβαση τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη, δηλαδὴ τὴν κεντρικὴ θεολογικὴ πράξη τῆς Ἀνάστασης. Ὁ σκηνικὸς χρόνος ἀντιμετωπίζεται με μιὰν αἰτιοκρατικὴ ἔλαστικότητα ποὺ ἐπιτρέπει καὶ δραματοουργικοὺς ἀναχρονισμοὺς: π.χ. οἱ βοσκοὶ στὸ τέλος τῆς σκηνῆς Α' δ' φοβοῦνται ἤδη γιὰ τὰ παιδιὰ τους,⁴⁸ ἐνῶ ἀκόμα ὁ Ἡρώδης δὲν ἔχει πάρει τὴν ἀπόφαση τῆς παιδοκτονίας (πράξη Β').

Πέρα ἀπὸ τὶς ἰταλικὲς σκηνικὲς ὁδηγίες, ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς εἶναι ἀπλῶς διευκρινιστικὲς καὶ ἀποτελοῦν ἐν μέρει μεταγενέστερη προσθήκη,⁴⁹ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο εἶναι γεμάτο ἐνδείξεις γιὰ τὴ θεατρικὴ πραγματοποίηση τοῦ ἔργου. Οἱ δαίμονες τῶν προλόγων καὶ τῆς Α' πράξης (τὸ κείμενο τῆς σκηνικῆς τοὺς ἐμφάνισις δὲν σώζεται), ἀλλὰ καὶ ὁ Δαβὶδ τοῦ προλόγου τῆς Δ' πράξης, ἔρχονται ἀπὸ τὸν Ἄδη, δηλαδὴ ἀπὸ καταπακτὴ στὸ πάτωμα τῆς σκηνῆς. Σκηνικὴ ὁδηγία γιὰ τὸ Δαίμονα στὴν α' σκηνὴ τῆς Ε' πράξης ἀναφέρει ρητὰ ὅτι ὁ Δαίμων παρακολουθεῖ τὸν Ἡρώδη («ἀπὸ κάτω»), πρὶν τοῦ μεταφέρει τὴν ἀρρώστια καὶ τοῦ ἐμφυσῆσει τὴν ὀργὴ ἐναντίον τοῦ δικοῦ του αἵματος. Τὰ ἀλληγορικὰ πρόσωπα πρέπει νὰ εἶχαν καὶ ἀνάλογες ἐνδυμασίες, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ χωρίο Α' 36: *τὰ σιχαμένα τῆς φύσης σας σύμβολα*. Ἀπὸ σκηνικὰ ἀπαιτούμενα χρειάζεται τὸ φωτερὸ ἄστρο, ποὺ τοποθετεῖται μᾶλλον ὡς φανάρι πάνω σὲ κοντάρι καὶ μετακινεῖται στὴ σκηνὴ (ὅπως ὑπονοεῖται ἀπὸ τὸ χωρίο Α' 102 ἐξ., ὅπου ξαναεμφανίζεται τὸ ἄστρο μέσα στὴ νύχτα, ἀπὸ τὸ χωρίο Β' 239 ἐξ., ποὺ ὁδηγεῖ τοὺς τρεῖς μάγους στὸ σταῦλο τῆς γέννησης, καὶ κυρίως τὸ χωρίο 281 ἐξ., ὅπου ἀναφέρει ὁ ἄγγελος με χιούμορ, κλείνοντας τὴν ὁμιλία του πρὸς τοὺς τρεῖς βασιλεῖς σχετικὰ με τὴν ἐπικείμενη προσκύνηση, ὅτι πρέπει νὰ σβήσει τὸ ἄστρο).⁵⁰ Χρειάζονται ἐπίσης πολλὰ σπαθιά, τὰ δῶρα τῶν μάγων, τὸ δέρμα καμήλας (γιὰ τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο στὸ Γ' α'), τὰ φτηνὰ καὶ τὰ πλούσια ροῦχα τοῦ μικροῦ Ἀντίγονου (Γ' δ'), τὰ κασιβέλικὰ μας χρειατζίδια (Δ' 119) τῆς Ἁγίας Οἰκογένειας, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ροῦχα, φασκιές, ἓνα μαξιλάρι, ψωμὶ κι ἓνα πιάτο ρόδια (Δ'

48. *Ἐλάτε παιδιὰ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μάνας. Νὰ σὰς ροφήξῃ κοντὰ τριγυρίζει ὁ λύκος* (Α' 226 ἐξ.).

49. Βλ. στὴ συνέχεια.

50. *Ἐῶγε! σηκωθῆτε, ὦ ἄρχοντες! Ἐφτάσατε εἰς τὸ τέλος τῆς ξενιτείας, ἀπολαύσατε τὸν σκοπὸν σας, προσκνήσατε τώρα καὶ με μυστικὰ δοσίματα, καυσκεύσατε τὸν Θεάνθρωπον βασιλέα. Ἐγὼ μεταξὺ σβήνω τὸ ἄστρον, ποὺ σὰς ὁδήγησεν. Ἐκεῖ ποὺ φέγγει ὁ ἥλιος, τὰ ἄλλα φανάρια περυσέουσι* (Β' 281-284).

134 ἐξ.), ἡ «μπόλια» τῆς Ἰουδίθ, τὰ αἰμόφυρτα πτώματα δύο παιδιῶν (Δ' δ), ἕνας ζουρλομανδύας κι ἕνα μαξιλάρι γιὰ τὸν τρελὸ Ἡρώδη κτλ.

Δίπλα στὰ ρητορικά, λυρικά καὶ διδακτικά μέρη, ποὺ βασίζονται κυρίως στὴ γλώσσα, ὑπάρχει ἀρκετὰ ἔντονη σκηνικὴ δράση: ὀπωσδήποτε σκηνικὴ θεαματικότητά στὴ σκηνὴ τῆς γέννησης, ἐνῶ ἡ σκηνὴ τῆς παιδοκτονίας, μὲ τὸν ἀρχικά ψεύτικο καὶ ὕστερα ἀληθινὸ θρήνο τῶν γυναικῶν, τὴ μάταια ἀναζήτηση τῶν βρεφῶν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες, ποὺ εἶναι ἔτοιμοι νὰ φύγουν, ὥσπου ν' ἀκούσουν τίς φωνές τους στὰ ἄχυρα τοῦ σταύλου, τὸ δυνατὸ ὑβρεολόγιο καὶ τίς δραματικὲς χειρονομίες (φόβου, θρήνου, σφαγῆς, ἀπελπισίας), εἶναι ἔντονα ρεαλιστικὴ, ὅπως καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἡρώδη. Ὁ δραματουργὸς χειρίζεται μὲ ἄνεση σκηνικὲς συμβατικότητες, ποὺ ξεπερνοῦν πλέον τὴν κλασικίζουσα δραματουργία (φόρμουλες ἐξόδου, σκηνὲς μειωμένης ἐπικοινωνίας, «κατ' ἰδίαν», σχόλια ἀπὸ τὸν κρυψώνα κτλ.):⁵¹ φωνές καὶ διαλόγους ἐξῶ ἀπὸ τὴ σκηνὴ (στὴ σκηνὴ Δ' β), ἐναλλαγὴ δυνατῆς καὶ σιγανῆς φωνῆς (νὰ ἀκουστεῖ ἀπὸ μακριὰ καὶ ὄχι), τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας ἐμποδίζει τὴν ὁρατότητα, ὁ στρατιώτης μιμεῖται τὴ φωνὴ τῆς μάνας κτλ. (ὅλα στὴν ἴδια σκηνὴ)· οἱ τρεῖς βασιλεῖς παρακαλοῦν τὸ κοινὸ νὰ τοὺς δείξει τὸ ἄστρο (Α' 75 ἐξ.). Οἱ φόνοι (παιδοκτονία, ἀποκεφαλισμὸς τοῦ Ἀντίγονου) γίνονται off-stage. Ὁ δραματουργὸς χειρίζεται καὶ διάφορες μορφές τῆς εἰρωνείας (ἀποστασιοποιητικὴ Α' 167, τραγικὴ Β' 212 ἐξ.), κάτι ποὺ προϋποθέτει πάντα ποιητικὴ κυριαρχία πάνω στὴ ροὴ τῶν πληροφοριῶν καὶ συνείδηση τοῦ ἐπιπέδου ἐνημερότητας τοῦ θεατῆ.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Ἡ ὑπαρξὴ τῆς πολὺκλαδῆς παράδοσης τῶν Christmas plays σ' ὅλες τίς δυτικοευρωπαϊκὲς χῶρες (στὸ Αἰγαῖο κυριαρχεῖ ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ τῶν Ἰησουιτῶν, ἀλλὰ εἰδικὰ ἡ Σύρος ἔχει στενὲς σχέσεις μὲ τὴ Χίο, ὅπου εἶναι ἐγκατεστημένη ἡ κατωιταλικὴ καὶ σικελικὴ ἀποστολή),⁵² μὲ παράδοση μερικῶν αἰώνων καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ ἰησουιτικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος,

51. Βλ. Ποϋχνερ, "Ἐξοδοὶ καὶ εἰσοδοὶ στὴν Κρητικὴ καὶ Ἑπτανησιακὴ δραματουργία, καὶ Ζητήματα ἐπικοινωνίας στὸ Κρητικὸ καὶ Ἑπτανησιακὸ θέατρο. Ἡ ἐξέλιξη δύο δραματουργικῶν συμβάσεων, στὸν τόμο: *Μελετήματα θεάτρου*, ὅ.π., σσ. 65 ἐξ. καὶ 109 ἐξ.

52. Βλ. τώρα Ροῦσσοσ-Μηλιδώνης, *Ἕλληνες Ἰησουῖτες*, ὅ.π., σσ. 85 ἐξ.

μέρος του οποίου ήταν ή συγγραφή και παράσταση θεατρικών έργων,⁵³ καθιστούν εκ των προτέρων άγονη την προσπάθεια ανάζητησης συγκεκριμένων προτύπων από το χώρο της λατινικής, γαλλικής ή ιταλικής θρησκευτικής δραματουργίας.⁵⁴ Αυτό άλλωστε μαρτυρεί και ή κατάσταση της σχετικής έρευνας σχετικά με τὰ άλλα δραματικά έργα του αϊγαιοπελαγίτικου θρησκευτικού θεάτρου: φαίνεται πώς οι συγγραφείς τους τὰ έχουν έπεξεργαστεί κατευθείαν από τις ιστορικές και θεολογικές πηγές, χωρίς τή μεσολάβηση συγκεκριμένων προτύπων. Αυτό μαρτυρεί ένα διαφορετικό τρόπο συγγραφής απ' αυτόν που έχουμε συνηθίσει με τὸ Κρητοεπτανησιακὸ θέατρο.⁵⁵ Άνταποκρίνεται όμως στις συμβατικές πρακτικές του ίησουιτικού θεάτρου ανά τήν Εὐρώπη.

Οί πηγές του έργου είναι ή Άγία Γραφή, συγκεκριμένα Ματθ. 2, 1-19 (γέννηση του Χριστού, οί μάγοι, ή σφαγή των νηπίων, ή φυγή των μάγων και της άγίας οικογένειας στην Αίγυπτο, ο θρήνος της Ραχήλ, ο θάνατος του Ηρώδη), Μάρκ. 1, 4-8 (ο Άγιος Ίωάννης Πρόδρομος στην έρημο), Λουκ. 2, 1-20 (ή γέννηση στη φάτνη, στη Βηθλεέμ, πόλη του Δαβίδ, ή προσκύνηση των ποιμένων), καθώς και τὸ Πρωτοευαγγέλιο του Ίακώβου 21, 1-4 (ο Ηρώδης στέλνει υπηρέτες στους μάγους, για να μάθει που έχει γεννηθεί ο νέος βασιλιάς, ρωτάει τους ιερείς για τις προφητείες, για να προσκυνήσει τάχα κι αυτός, άγγελος προειδοποιεί τους μάγους για τους πραγματικούς σκοπούς του Ηρώδη), 22, 1-3 (ή Έλισάβετ γλυτώνει τὸ μικρὸ Ίωάννη Πρόδρομο από τή σφαγή των νηπίων ανεβαίνοντας σε βουνό, τὸ ὁποῖο

53. Βλ. με λεπτομέρειες και βιβλιογραφία Ποϋχγερ, 'Ο «Ζήνων» και τὸ πρότυπό του, *Ελληνική Θεατρολογία*, ὅ.π., σσ. 219 ἔξ.

54. Οί «περιοχές» που ἐκθέτουν τὸ περιεχόμενο της παράστασης σε ντόπια γλώσσα (argumenta) ἀναφέρουν συνήθως ἀναλυτικά και τις πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί για τή συγγραφή του έργου (βλ. τή μεγαλύτερη ἔκδοση τέτοιων «προγραμμάτων» από τὸν E. M. Szarota, *Das Jesuitendrama im deutschen Sprachgebiet. Eine Periochenedition*. Τόμ. 1-2. München 1978-80, καθώς και τήν τελευταία σφαιρική παρουσίαση του ίησουιτικού θεάτρου από τὸν W. H. McCabe [ed. L. J. Oldani], *An Introduction to the Jesuit theater*. St. Louis 1983).

55. Οί πατέρες Ίησουίτες χρησιμοποιούν ἐνσυνείδητα παλαιότερα θεατρικά κείμενα, ὅπως στην περίπτωση των «Διλουδίων», των κωμικών ἰντερμεδίων της «Τραγεδίας του Άγίου Δημητρίου» από τή Νάξο, ὅπου ἀναπαράγονται) με ἑλάχιστες ἀλλαγές ὀλόκληρες σκηνές ή ἀποσπάσματα σκηνών από τὸν «Κατζούρμπο» (βλ. Β. Ποϋχγερ, *Η κληρονομιά του Κρητικού θεάτρου στη Νάξο (17ος / πρώτο μισό του 18ου αἰώνα)*. Στὸν τόμο: *Αιχνεύοντας τή θεατρική παράδοση*. Ἀθήνα 1995, σσ. 248-255).

άνοίγει και τούς κρύβει), 23, 1 (ὁ Ἡρώδης ζητάει ἀπὸ τὸ Ζαχαρία τὸ γιό του, τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο, ἐκεῖνος δὲν φανερώνει τὸν τόπο ὅπου κρύβεται καὶ σκοτώνεται μέσα στὸ νὰό).⁵⁶ Ἀπὸ τὴν «Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία» τοῦ Ἰώσηπου⁵⁷ ἀντλοῦνται στοιχεῖα γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἡρώδη τοῦ Μέγα (37-4 π.Χ.),⁵⁸ ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται μὲ τὸν ἀδίστακτο καὶ ψυχοπαθολογικὸ του χαρακτήρα νὰ ἐκτελεῖ τὴν ἀγαπημένη του γυναίκα Μαριάμνη, τούς γιούς του Ἀλέξανδρο καὶ Ἀριστόβουλο (ἀπὸ πρῶτο γάμο) καὶ τὸν ἑτεροθαλὴ ἀδελφὸ τους Ἀντίπατρο, πεθαίνει τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 4 π.Χ. ἀπὸ καρκίνο καὶ ὑδρωπικία μέσα σὲ κατάσταση μανιοκαταθλιπτικῶν ἐκδηλώσεων.⁵⁹ ἡ σφαγὴ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειάς του μετατράπηκε στὴν ἀφήγηση τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου στὴ σφαγὴ τῶν νηπίων στὴ Βηθλεέμ.⁶⁰ Γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀντλήθηκε προφανῶς καὶ ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία τοῦ Δωδεκαημέρου, ἀπὸ τὴν ὑμνολογία καὶ τὰ κηρύγματα τοῦ χριστουγεννιάτικου κύκλου· λεξιλόγιο καὶ ὕφος δείχνουν ἐπίδραση ἀπὸ ἐκκλησιαστικὲς ὁμιλίες.⁶¹

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ⁶²

Οἱ ἰδιωματισμοὶ ἀνταποκρίνονται μόνον σὲ ὀρισμένα σημεῖα στὴν κοινὴ κυκλαδικὴ ἢ καὶ αἰγαιοπελαγίτικη καθομιλουμένη ἢ στὸ ἰδίωμα τῆς Χώρας τῆς

56. E. Hennecke/W. Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen*. Τόμ. Α. *Evangelien*. Tübingen 1968, σσ. 288 ἐξ. Γιὰ τὶς παραδόσεις γιὰ τὸ φόνο τοῦ ἀρχιερέα Ζαχαρία, πὺ ἀποτελοῦν μεταγενέστερη προσθήκη, βλ. εἰδικὰ A. Berendts, *Studien über Zacharias-Apokryphen und Zacharias-Legenden*, 1895.

57. *Flavii Iosephi Opera*, edidit et apparatu critico instruxit Benedictus Niese. Vol. III. Berolini MCMLV, εἰδικὰ βιβλία XV-XVII (βασιλεία Ἡρώδη καὶ οἰκογενειακὴ κατάσταση), Vol. IV. Berolini MCMLV, εἰδικὰ βιβλίον XVII, σσ. 96 ἐξ. στ. 146 ἐξ. (νόσος καὶ θάνατος).

58. Βλ. ἐνδεικτικὰ A. H. M. Jones, *The Herods of Judaea*. Oxford 1967· A. Salit, *König Herodes, der Mann und sein Werk*. Berlin 1969 κτλ.

59. Σ. X. Ἀγουρίδης, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*. Θεσσαλονίκη 1980, σ. 265 ἐξ.

60. Ἀγουρίδης, ὁ.π., σ. 268.

61. Ἡ συγκέντρωση συγκεκριμένων στοιχείων ἀναβάλλεται γιὰ ἀργότερα, ὅταν θὰ ἔχουν δημοσιευτεῖ ὅλα τὰ δραματικὰ ἔργα τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου θρησκευτικοῦ θεάτρου.

62. Βλ. καὶ B. Πούχνερ, *Λόγια καὶ λαϊκὰ στοιχεῖα στὴν κυκλαδικὴ δραματογραφία τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης*. *Θησαυρίσματα* 26 (1996), σσ. 317-329.

Νάξου ειδικότερα, πού ἔχει μελετηθεῖ ἐπαρκέστερα.⁶³ Ὑπάρχουν ὅμως μιὰ σειρά ἀπὸ στοιχεῖα τοῦ κυκλαδικοῦ ιδιώματος, πού δὲν ἐμφανίζονται στὸ κείμενο αὐτό. Γιὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Σύρου δὲν ὑπάρχει ικανοποιητικὴ ἀνάλυση.⁶⁴ Χαρακτηριστικὸ τοῦ ιδιώματος αὐτοῦ εἶναι ἡ παρεμβολὴ ἑνὸς -γ- στὶς ρηματικὲς καταλήξεις, κυρίως σὲ -εύω: κλέβγω, κολακεύγω κτλ.,⁶⁵ ἀλλὰ καὶ σὲ -άβω, -όβω καὶ -ύβω: θάβγω, κατακαύγω, ἀποκόβγω, προκόβγω, κόβγω, κρύβγω, σκύβγω κτλ. Ἡ παρεμβολὴ τοῦ -γ- βρίσκεται καὶ στὴ μέση τοῦ ρήματος, στὴν περίπτωσι τοῦ τυραγνέομαι (τυραγνούμενος) ἢ ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα στὴν κατάληξι τοῦ ρήματος: φταίγω, κλαίγω. Ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ κρητοκυκλαδικοῦ ὑποστρώματος τῆς γλώσσας τοῦ ἔργου εἶναι ἡ χρῆσι χρονικῆς αὐξησης στὰ ἀρχόμενα ἀπὸ σύμφωνο ρήματα: ἤπρεπε(ν) (Β 80, 344 ἐξ., Γ 133, 355, Δ 123, 155, Ε 3, 7 ἐξ., 45, 141, 144, 175, 203, 260, 272, 322), ἤσφαλα, -εν (Α 156, Γ 231, Δ 320, 359, Ε 5, 465), ἤσκεπάσατε (Γ 236), ἤσφιξεν (Ε 63), ἤσταξεν (Ε 63) κτλ.⁶⁶ Ἀλλὰ δὲν παρατηρεῖται ὁ σιτακισμὸς (βλ. μόνο τζιτζώνω γιὰ σιτώνω Γ 195· ὑπάρχει ὅμως ὁ τύπος ἀρρωστὲς Ε 213).⁶⁷

Ἀπὸ φωνολογικὴ ἄποψι παρατηρεῖται τὸ βορειοελλαδικὸ καὶ κοινὸ στὰ κυκλαδικὰ ο > ου, πού ἐμφανίζεται στὴ Νάξο ἀπὸ τὸ 16ον αἰώνα:⁶⁸ χρουστῶ (Γ 342, Ε 512), γούνατο (Ε 233)· παρατηρεῖται ὅμως καὶ τὸ ἀντίθετο: μετατροπὴ τοῦ ου > ο: ἀμμοδιά (Β 240), ἀνασκομπωμένος (Γ 156), μωροδάκι (Ε 252), σταυροδάκι (Γ 45). Δὲν παρατηρεῖται ἡ χαρακτηριστικὴ γιὰ τὰ κυκλαδικὰ χρῆσι τοῦ ἀνε- στὰ σύνθετα, τὰ ὁποῖα παραμένουν ἀναλλοίωτα: ἀνα-

63. Βλ. εἰδικά: Ἀντόνιος Σιγάλας, Γλωσσικὰ ἰδιώματα καὶ ἐποικισμοὶ τῆς Νάξου. *Ναξιακὸν Ἀρχεῖον* 15 (1942), σσ. 192-216· Δημήτριος Β. Οικονομίδης, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Ἀπεράθου Νάξου. *Ἀθηνᾶ* 56 (1952), σσ. 215-273 (πού ὠστόσο διαφέρει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν κοινὴ κυκλαδικὴ διάλεκτο)· Ἰωάννης Κ. Προμπονάς, Ἡ γλώσσα τῶν ναξιακῶν ἐγγράφων (1433-1837) καὶ τὸ παλαιότερον ναξιακὸν ἰδίωμα. *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν Ζ* (1968), σσ. 338-425. Ἡ μελέτη τοῦ Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Γλωσσογεωγραφικὰ τινα ἐκ Νάξου. *Ἀθηνᾶ* 67 (1963/64), σσ. 33-46, δὲν στάθηκε βοθητικὴ. Γιὰ τὰ κυκλαδικὰ ἰδιώματα βλ. τώρα ἐπίσης Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος, *Διάλεκτοι καὶ ἰδιώματα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*. Ἀνανεωμένη ἔκδοσι. Ἀθήνα 1994, σσ. 55 ἐξ.

64. Βλ. τὴν παλαιὰ μελέτη τοῦ Jean Pio, *Sproglige erindringer fra en rejse i Graekenland. I. Ordsamling og brover af almuemaalet paa Syra*. *Tidskrift for Philologi og Paedagogik* 7 (1866/67), σσ. 30-80.

65. Βλ. Κοντοσόπουλος, ὅ.π., σ. 58· Προμπονάς, ὅ.π., σ. 382.

66. Βλ. Σιγάλας, ὅ.π., σ. 203.

67. Ἄντι γιὰ ἀρρώστιες (βλ. Σιγάλας, ὅ.π., σσ. 204 ἐξ.).

68. Προμπονάς, ὅ.π., σ. 413.

γαλλιῶ, ἀναγελῶ, ἀναγυρεύω, ἀνακατόνω, ἀναπαμένος, ἀναστεσμός⁶⁹ κτλ., ἀλλὰ συχνὴ εἶναι ἡ ἀντικατάσταση φωνηέντων ἀπὸ -ε-: αἰώνεος (Ε' 562), ἀνωφέλετος (Γ' 186, Δ' 130, Ε' 430), ἐρεμίτης (Γ' 79 [ἰταλισμός: βλ. καὶ Βετλεέμ, ὅπως καὶ πατὰ γιὰ τὸν πατέρα, Γ' 78, 122, Ε' 275]),⁷⁰ σύγγχεσις (Ε' 13, ἀλλὰ καὶ σύγγχυσες Ε' 171), συνεπιαντῶ (Β' 64), καθὼς καὶ ἡ προσθήκη τοῦ ε- στὴν ἀρχή: ἐμπεροδένομαι, ἐμπεροδέματα, ἐξερονᾶ, ἐξόδι, κτλ. Κάπως πιὸ συχνὴ εἶναι καὶ ἡ ἀντικατάσταση ἐπίσης φωνηέντων μὲ τὸ -α-: ἀλάκερος (Ε' 244), ἀπανδρεύω (Α' 187), βυζάνω (Α' 178), τρομαρός (Α' 53), σπάνια μὲ τὸ -ο- πορπατῶ Β' 242, Γ' 21, 60).⁷¹ Ὑπάρχει καὶ τὸ παρεμβαλλόμενο -i-: ζήω (Α' 207), ἡλιοκαϊμένος (Β' 354), κοιλοποινῶ (Α' 187), λυσσιασμένος (Β' 404) ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπτώση τοῦ -i-: χαδεμένο (Δ' 384). Στὶς ἀλλοιώσεις καὶ προσθήκες συμφώνων παρατηροῦνται οἱ ἐξῆς τύποι: ἀναστεσμός (Ε' 319), σφασμένος (Α' 25), λαδουρίζω (Δ' 353),⁷² μυρημηχιάζω (Ε' 465), χρειατζούμενον (Ε' 303, χρειατζίδια Δ' 119).

Στὴν ὀρθογραφία παρατηρεῖται μιὰ ἰδιότυπη ρευστότητα ἀνάμεσα στὰ σύμφωνα κ <-> χ, γ <-> γ, π <-> φ, β <-> φ, ζ <-> σ, δ <-> τ, στὰ φωνήεντα ἀποδίδεται τὸ καταληκτικὸ -εσ συχνὰ μὲ -αις, ὅπως αὐτὸ ἀπαντᾷ συχνὰ σὲ παλαιότερα χειρόγραφα καὶ ἔντυπα. Ἀρκετὰ συχνοὶ εἶναι καὶ οἱ παρατοπισμοί: ἀγγελία (τά) (Γ' 256), δάφνικος (Β' 203), ἰάτρεία (Β' 378), σκανδαλαριχὸς (Δ' 424), παῖδια (τά) (Α' 22, Γ' 241 κτλ.), χιλίους (Α' 24) κτλ. Οἱ παρατοπισμοὶ λειτουργοῦν συχνὰ καὶ ὡς προσπάθεια μετατροπῆς μιᾶς λαϊκῆς λέξεως σὲ λογιότερη ἐκδοχή: π.χ. Ζουλία, τὸ ζημίον (Α' 97, Γ' 98, Δ' 340), καλοριζικία (Β' 241), κοπανία (Δ' 344, καὶ κοπανιά Ε' 354), φτωχεία (Β' 331, Δ' 61) κτλ. Παρόμοια λειτουργικότητα ἔχει καὶ ἡ χωριστὴ γραφὴ μὴν πὼς ἀντὶ τοῦ μήπως (Β' 396, Δ' 202), γιὰ τί ἀντὶ τοῦ γιατί (Α' 34, Β' 2, 156, 269, 389, Γ' 280, Δ' 5, 30, 166, 338, 343, 424, Ε' 76, 328, 366) καὶ διὰ τί ἀντὶ τοῦ διατὶ (Α' 214, Β' 71, 158, 171, 242, Γ' 66, 97, 186, Ε' 173, 222). Ὑπάρχουν καὶ γραμματικοὶ «βιασμοί» ὅπως ὁ νόσος (Ε' 27) καὶ ἡ χρῆση ὀνομαστικῆς μετὰ τὸ σάν (Ε' 76 καὶ 469). Ὁ μέλλοντας σχηματίζεται πάντα μὲ τὸ θέλω καὶ τὸν σχετικὸ ἀπαρεμφα-

69. Ἐνῶ σὲ ναξιῶτικο ἔγγραφο τοῦ 17ου αἰῶνα ὑπάρχουν ἀνεστενασμοί (Προμπονᾶς, ὁ.π., σ. 361).

70. Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ σκηρικὲς ὁδηγίες τοῦ δράματος εἶναι στὰ ἰταλικά, οἱ ἰταλισμοὶ εἶναι ἐλάχιστοι.

71. Ὅπως στὴν Κρητικὴ λογοτεχνία.

72. Τὸ λαπουρῶ τοῦ «Κατζούρμπου» (Α' 300, Γ' 466).

τικό τύπο, ποτέ μεθ' ἢ θά, χωρίς αὐτὸ νὰ ἔχει κάποια σημασία γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ ἔργου.⁷³

Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἰδιωματικὰς λέξεις βρίσκονται καὶ στὰ ἄλλα θρησκευτικὰ ἔργα τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου θρησκευτικοῦ θεάτρου, μετὰ τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ ὄεσκε (B 212, 260, Δ 175) ποὺ συναντᾶται μόνον στὸ ἔργο αὐτό· ἀλλὰ ἡ ἔκφρασις (βλ. καὶ τὸ ἀντίστοιχο πῶς συχνὸν *ναῖσκε*) εἶναι μετὰ διαφορῶν τύπων (*ὄγεσκε, ὄσκε, ὄισκε* κτλ.) σὲ χρῆσιν σὲ ὅλες τὶς Κυκλάδες, τὴ Χίο, τὴ Σμύρνη καὶ τὰ Ἐπτάνησα.⁷⁴ Σὲ ὀρισμένα σημεῖα ὑπάρχει καὶ μιὰ παρατακτικὴ συσσώρευσις ἰδιωματικῶν στοιχείων, ποὺ δίνει στὸ ἔργο καὶ μιὰν ἰδιότυπὴν ἀπόχρωσιν: π.χ. B' 117-119 *Ἐνδυνε σκληρὸ πρόσωπον, κατίβασε τὸ φρούδι, γούλλισε τὸ ὀμματί σου, καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, φώναξε θυμωμένος, ἀμόσε, φοβέρισέ τους!*, ἢ E' 31-32 *Καθὼς ἤθελες ἐδιαλαλήσαμεν τρανὰ εἰς τὲς στραῖτες, εἰς τὲς ῥύμνες, εἰς τοὺς φόρους, εἰς τὰ τριστρατα, εἰς τὲς κοινὰς ἀπλάδες.*

Ἐπὶ τοῦ ἔργου ὡστόσο καὶ ἄλλα ὑφολογικὰ στοιχεῖα ποὺ συσχετίζονται μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ρητορικὴν, ὅπως εἶναι τὸ ἀσύνδετο, ἡ ἐπανάληψις καὶ ἡ κλιμάκωσις γιὰ τὴν ἐπίτευξιν ἐμφατικῶν ρυθμῶν καὶ τὴ δημιουργίαν συναισθηματικῆς μέθεξις· αὐτὸ παρατηρεῖται κυρίως στὰ ῥήματα: ἀποκοτῶ μονάχη νὰ ἀντιστέκω, νὰ πολεμήσω, νὰ παρασαλεύσω (A' 5-6), πρήσκονται, φουσκώνονται, ἐσκοῦνε (A' 17), ἀντικλαῖς, ἀντιλαλεῖς, ἀντιγαυγίζεις (A' 94), ἐκράτηξεν μετὰ τὸ χερᾶκι του καὶ ἀγκάλιασεν καὶ προσγέλασεν καὶ ἐκολάκευσεν καὶ εὐλόγησεν (A' 203-204), βαθολογᾶ, οὐρανοβατεῖ, καταφρονᾶ πάντα (B' 7), φαίνομαι ἐλαφρός, φαίνομαι δουλιάρης, γελοῦμαι, ὑβρίζομαι, καταρίζομαι (B' 95-96), μεταχειρίζομαι, χάλασε, κατὰκοψε (B' 235), νὰ τὸν γνωρίσωμεν, ἀγαποῦμεν, δοξάσωμεν, ἀποκτήσωμεν (B' 296-297), νὰ λατρεύσω, ν' ἀγκαλιάσω, ν' ἀποχαίρωμαι (B' 300-301), ἀναπυρώνεις, ζωντανεύεις, ξανακαινουριώνεις (B' 358), ἀφιερώνεται, θυσιάζεται, ἀποκαίεται (B' 366), πρωτεφώτισεν, πρωτοδιάλεξεν, πρωτηγάπησεν (B' 369-370), ἔπαρε, φύλαγε, ἀπολαύσον (Γ' 77), ἄνοιξε, ἀρβέλισε, σκόρπισε (Γ' 151-152), ὀλολόζει, στριγγίζει, προσπέφτει (Γ' 204), σήκω, ξύπνησε, στάσον (Δ' 354), μετὰ τὸ σπαθὶ σιάνεται σκῆπτρον, πλέκεται στεφάνι, θεμελιώνεται βασιλεία

73. Ὅπως τὸ θέτει διστακτικὰ τὸ μελέτημα τοῦ Holton γιὰ τὴν Κρητικὴν λογοτεχνίαν (D. Holton, *The formation of the future in Modern Greek literary texts up to the 17th century. Ἀρχὲς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*. Επιμέλεια Ν. Παναγιωτάκης. Τόμ. 1, Βενετία 1994, σσ. 118-128).

74. Εὐχαριστῶ τὸν ἀγαπητὸ συνάδελφο καὶ φίλο Χριστόφορο Χαραλαμπίδη γιὰ τὶς πληροφορίες αὐτὲς ἀπὸ τὰ δελτία τοῦ «Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

(E 84), *ἀμόνε, παραμόνε, βλαστήμα, ἔπαρε ὄρκους* (E 192-193), *ἀντιλαλεῖ, ἀντιβροντᾶ, ἀντιμαχεῖ* (E' 238). Τὸ ἐντυπωσιακὸ αὐτὸ ὑφολογικὸ στοιχεῖο παρατηρεῖται, ὄχι βέβαια σὲ τέτοια συχνότητα, καὶ στὰ ἄλλα ἔργα τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου θρησκευτικοῦ θεάτρου.⁷⁵

Ἀλλὰ τὸ στοιχεῖο τῆς ἐπανάληψης/κλιμάκωσης δὲν περιορίζεται μόνο στὰ ρήματα. Τὸ βρίσκουμε καὶ στὰ ἐπίθετα: *Ἄγρια, παράξενα, ἀναλόπητα, μαυροτρομερότατα ἢ Βετλεέμ* (A' 50),⁷⁶ *μολυσμένη, κατάρατε, βρεφοκτόνε* (Δ 272-273), *στὰ οὐσιαστικά: Αἷμα θέλομεν δώσει, καὶ μὲ τὸ αἷμα χορτάσει, καὶ εἰς τὸ αἷμα πνίξει!* (A' 41-42), *ἐγὼ* (Δ 375-378, 6x), *ἀνακατώνοντας τὴν πρόθεσιν, τὰ ἐπιχειρήματα, τὲς ἀνδραγαθίες μου* (E' 118-119), *στὶς ἀντωνυμίες: πόσο / πόσα* (B 29-31, 6x), *ποῦ* (B' 251-252, 3x), *ἀπὸ - πρὸς* (B' 403-404, 3x), *δίχως* (Γ' 261, 4x, Δ' 123-124, 3x, Δ' 222-223, 6x), *τόσες / τόσους* (E' 161-163, 4x), *πῶς* (179-180, 4x), *ἀπὸ* (E' 436-437, 5x). Αὐτὲς οἱ ἐμφατικές ἐπαναλήψεις λειτουργοῦν διαρθρωτικὰ σὲ μεγάλες μονολογικὲς ρήσεις (ἀλλὰ ὄχι μόνο), δομοῦν καὶ κλιμακῶνουν τὶς σημασίες, δίνουν ρυθμὸ καὶ σπᾶνε τὴ μονοτονία. Μὲ τὰ ὑφολογικὰ μέσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς τέτοια χωρία προκαλοῦν τὸ αἶσθημα τῆς δράσης, τῆς κίνησης καὶ τοῦ συμπυκνωμένου νοήματος: *Ἄμετε τὸ λοιπὸν, τρέξετε. Ἀποκοτᾶτε μὲ βία, μὲ τέχνη. Μὲ σίδηρο, μὲ φλόγα, κάψετε, κόβγετε, διασκελίσετε, τεταρτιάξετε, θανατώσετε!* (A' 46-47). *Δόξα εἰς τὴν μοῖρα της, ποῦ τὸν ἐβύζασεν, ἔθρεψεν, ἠγάπησεν, ἀπόλαυσεν, νὰ κάμη παιδί καὶ νὰ μὴν κοιλοπονήσῃ, νὰ ἀπανδρευθῇ, καὶ νὰ μὴν μαγαρηθῇ, νὰ γενῇ μάνα καὶ νὰ ἀπομένη παρθένος* (A' 186-188). *Ὅλοι ἐδῶ κι ἐκεῖ τρουποῦνε, πλήγονται, κρύβγονται δίχως γλώσσα, δίχως αἷμα, δίχως ἄνεσιν καὶ δίχως ψυχὴν* (Γ' 261-263). *Ἄμε, φεῦγε. Βιάσον εἰς ξεντεῖαν, εἰς τὴν Αἴγυπτον στρατοκόπος, ἔπαρε τὸ παιδί καὶ τὴν μάναν του ἀντάμα· ἐγὼ σὲ χειραγωγῆσει, ἐγὼ σὲ βοηθήσει θέλω* (Δ 82-84). Στὸ πρῶτο παράδειγμα μιλάει ἡ Ὀργή· ἡ προτροπὴ ἤδη προεξοφλεῖ μὲ τὸν κοφτὸ ρυθμὸ τὴν ὀλέθρια δράση καὶ προκαλεῖ τὸ φόβο, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, τοῦ θεατῆ· τὸ δεύτερο παράδειγμα, σὲ πολὺ ἠπιότερη ἐκφορὰ, ἀναφέρεται στὴν Παναγία καὶ στὴν «πληρότητα» τῆς ζωῆς της· τὸ τρίτο παράδειγμα, μὲ τὶς κοφτεὲς ἀναφορὲς καὶ τὴν ἀντωνυμία τῆς στέρησης, ἀναφέρεται στὰ παιδιὰ τοῦ κρύβου-

75. Βλ. π.χ. τὸ δίστιχο *Κατάκοψε, τραμάλισε, στάχνσε, σπάσε, σφάζε, / θανάτους καὶ ξελοθρεμὸς ἀπὸ τὸν Ἄδη κράξε* τοῦ «Δαβίδ» (στ.11-12). Γιὰ τὴν πιθανὴ προέλευση τοῦ στοιχείου αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ χρειάζονται ἀκόμα πιὸ ἐξειδικευμένες διερευνήσεις.

76. Ἀπόηχος τοῦ στ. 1 τοῦ προλόγου τοῦ Χάρου στὴν «Ερωφίλη».

νται ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες· τὸ τελευταῖο εἶναι προσταγὴ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸν Ἰωσήφ, πού τοὺς προειδοποιεῖ γιὰ τὸν κίνδυνο πού διατρέχουν.

Ἔπάρχει ὥστόσο καὶ μιὰ συντακτικὴ ἰδιορρυθμία, πού προσφέρει μιὰν ἰσχυρὴ ὑφολογική, «ποιητικὴ» ἀπόχρωση: ἡ ἀντιμετάθεση λέξεων ἢ τμημάτων τῆς φράσης ἀπὸ τὴν κανονικὴ τους θέση καὶ ἡ περίτεχνη διακοπὴ τῆς παρατακτικῆς ροῆς τῆς σύνταξης, κυρίως μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ἐπίθετου ἀπὸ τὸ οὐσιαστικό, καὶ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας ἀπὸ τὸ ρῆμα (ὑπερβατό). Μερικὰ παραδείγματα: *μελέτα ἀνδραγαθίαν τουτουνοῦ παναξίαν θυμοῦ* (Α' 9-10, σωστὴ σειρὰ 1-2-4-3-5)· *ἐγὼ μὲ φοβερὴ χιλίων λαμπάδων φλόγα τὸ σκῶπι του θέλω καύσει* (Α' 21)· *Ποῦ εἶσαι, σκοτεινοῦ ἔκλαμπρον κόσμου σέβας* (Α' 52, 1-2-3-5-4-6· ἐπίσης Α' 98)· *εἰς τὸν κόσμον νὰ μᾶς ἀξιούς κάμνης ἐπιτακτικοῦ ἤρθες* (Α' 65-66)· *εἶδαμεν ἔκλαμπρες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν κατιβάζοντας ἀσπέτες* (Α' 79)· *ἤρθεν ἐξαφνίδια χροσὸ ἐνδυμένος σύννεφο ὁ ἄγγελος* (Α' 133)· *ὄλες μου ὁ φόβος ἐμαμμονδίασεν τὲς αἰσθησες* (Α' 139-140)· *νὰ τοῦ δουλεύσουν, γιὰ νὰ μετ' αὐτὸν ὕστερα δυναστεύσουν* (Α' 208-209)· *πόσα μεγάλα βάσανα μὲ τὸ στενόμικρό σου περιτριγρῖζεις κύκλο* (Β' 30-31)· *ἂν μπορῆ νὰ προμηθεύση, ποῖο ἐγὼ τοῦ μὲ τὸ αἷμα του θερμὸν ἐτοιμάζω λουτρον* (Γ' 10-11)· *ἂν σὲ ἡ λύσσα τοῦ Ἡρώδου μὲ τ' ἄλλα σμίξη σφακτὰ* (Γ' 46-47)· *ἄς γλυτώνωμεν τώρα τὸ κεφάλι ἀπὸ τὸν Ἡρώδη, νὰ τὸ ἄλλος Ἡρώδης διὰ τὴν Ἡρωδιάδαν ἀποκόψη* (Γ' 52-54)· *νὰ τὸν ἀγαπητικὸν καὶ αἰδέσιμόν μου εὐρω αὐθέντην* (Γ' 159)· *Καὶ πῶς ἔγινεν καὶ πῶς σὲ μοῖρα ἐπλάκωσεν, ξεδιάλυσε νὰ ζῆς!* (Γ' 244-245)· *ὄλο γάλα εἶναι ἀκόμη, καὶ ἐκεῖνο τὸ λίγο αἷμα πού ἔχει, ἐπιτακτικοῦ τὸ φυλάγει νὰ τό, ὄλο ὕστερα ἀπὸ πέντε λαβῶματα, σὰν ἀπὸ πέντε βρούσες, ἀπλοχερῶς περεχύση καὶ γιὰ τε ἐσένα!* (Δ' 115-118)· *πολλοί, πολλὲς κακὲς ἡμέρες μᾶς φέρουν, χρόνοι* (Δ' 396-397, 1-7-5-6-2-3-4), *θέλομεν φονίαν ἐτοιμοὺν νὰ τόν, κατὰ τὸ μερδικὸν του, βασανίσῃ* (Ε' 218-219).⁷⁷ *ᾠ Μαριάμμη, βασίλισσα, τί μὲ ἐμπόδισες πρῶτα μία βολὰ νὰ ξεψυχήσω; τάχατες μὲ ἔσωσες γιὰ νὰ δύο θωρώντας [μάτ]ια δύο βολὲς ν' ἀπεθαίνω;* (Ε' 479-480).

Αὐτὴ ἡ «ποιητικὴ ἐλευθερία» τῆς ἀνασύνταξης τοῦ συντακτικοῦ ὁδηγεῖ μερικὲς φορὲς σὲ φραστικὰ σχήματα ἐξαιρετικῆς πολυπλοκότητος: π.χ. στὸ χωρίο Α' 68-70 *Ἄς γενῆ πάντα μαύρη καὶ σκοτεινὴ ἐκεῖνη ἡ ἡμέρα, ὅπου ἐμᾶς Ἰερουσαλήμ, πού μᾶς ἄγριον Ἡρώδην ἔδειξεν, ἐκεῖνη, μὲ μαῦρο σύννεφο τὰ μάτια μας σβήροντας καὶ σβήροντας τὸ ἄστρον, διπλὴ μᾶς {ἡ κακομοῖρα} μὲ νύκτα ἐτύφλωσεν, καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸ μάτι (ἡ λέξη στὶς ἀγκύλες εἶναι σβησμένη στὸ κεί-*

77. Γιὰ τὸν τύπο *μερδικὸν* καὶ τίς ἐτυμολογικὲς προτάσεις βλ. Προμπονάς, ὁ.π., σ. 411. Ἄπαντὰ σὲ ναξιακὸ ἔγγραφο τοῦ 1538.

μενο)· ἢ τὸ Β' 43-45 Ὅταν ἀρχίζῃ τὸ κακόν, τότες με πρόνοια πρέπει νὰ τὸ ἐβγά-
λῃς, γιὰ νὰ μὴν μεγάλες βαθεῖα βάλλοντας ρίζες τοῦ χειρομάχου ὕστερα περιπαί-
ξῃ τοὺς κόπους. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ἢ στίξῃ κάπως μπόρεσε νὰ βοηθήσει.
Στὴν πρώτη περίπτωση διαφαίνεται καὶ μιὰ ἄλλη ιδιότυπη συντακτικὴ
στρατηγικὴ, ὅπου ὑπάρχει μιὰ ἐπανάληψη ἐμᾶς - μᾶς μετὰ τὴν παρεμβολή,
καθὼς καὶ ἡ ἐπανάληψη ἐκεῖνη - ἐκεῖνη, ποὺ ἀποκαθιστᾷ τὸ συντακτικὸ
σχῆμα καὶ διευκολύνει στὴν πρόσληψη τοῦ νοήματος. Γι' αὐτὴ τὴν ιδιότυπη
τεχνικὴ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα παραδείγματα: Ἐκεῖνος ὁποῦ σὲ εἰς τὴν κοιλία τῆς
μᾶνας σὲ ἄγιασεν, ἐκεῖ σὲ ἐδίδαξεν καὶ ἀντάμα σὲ ἔκαμεν Θεοῦ μαθητὴν (Γ' 36-
37)· ἐδῶ μάλιστα θὰ ἦταν συζητήσιμο ἂν θὰ μπορούσε νὰ παραλειφθεῖ τὸ
πρῶτο σέ· ἀλλὰ τὸ ἴδιο στοιχεῖο ὑπάρχει καὶ ἄλλου: Δὲν σὲ παρακαλῶ, ὅ,τι κι
ἂν ἤσφαλεν τῆς τυφλῆς μᾶνας ἢ τυφλότερη ἀγάπη, νὰ μοῦ τὸ συγχωρέσης, ἀλλὰ
σοῦ ζητῶ νὰ μᾶς, ἐκεῖνος ὁ Χάρος, ὁποῦ μᾶς ξεχώρισεν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ μᾶς
ἐσμίξῃ πάλε (Δ' 379-381). Τὸ πρῶτο νὰ μᾶς ἔχει προεξοφλητικὴ λειτουργικό-
τητα γιὰ τὸ ρῆμα στὸ τέλος τοῦ συντακτικοῦ σχήματος καὶ λειτουργεῖ συν-
δετικά, γεφυρώνοντας καὶ πλαισιώνοντας τὴν παρεμβολή («τοῦ Χάρου»). Καὶ
ἐδῶ χωρὶς ἄλλο θὰ μπορούσε τὸ πρῶτο νὰ μᾶς νὰ παραλειφθεῖ. Ἀλλὰ ὑπάρ-
χει ἓνα ἄλλο ἀκόμα χωρίο ποὺ ὑποδηλώνει σαφέστερα ὅτι πρόκειται μᾶλλον
γιὰ ἐνσυνειδήτα χρησιμοποιούμενο ὑφολογικὸ στοιχεῖο: Ὁ λαὸς καὶ οἱ ἀρχιερέ-
ες σὲ φανερὰ σκληρὸν τύραννον, σὲ βροφοκτόνον, σὲ λυκάνθρωπον κράζουν (Ε'
170)· ἐδῶ τὸ προεξοφλητικὸ σὲ ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές. Στὸ σημεῖο
αὐτὸ διαφαίνεται καὶ τὸ βαθύτερο νόημα τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς: τοποθε-
τώντας τὸ ρῆμα στὸ τέλος σύνθετου συντακτικοῦ σχήματος καὶ παραπέ-
μποντας πολὺ ἐνωρίτερα με προσωπικὴ ἀντωνυμία σ' αὐτὸ δημιουργεῖται
μιὰ ἔνταση στὸν ἀναγνώστη/ θεατῆ, ἔνταση γιὰ τὴ σημασία τῆς φράσης, ἢ
ὅποια ἱκανοποιεῖται καὶ ἀνακουφίζεται μόνις στὸ τέλος τῆς. Γιὰ τὴν προέ-
λευση τῆς συντακτικῆς αὐτῆς τεχνικῆς ἀξίζει νὰ γίνουν ξεχωριστὲς ἀναζη-
τήσεις· πάντως γιὰ τὸ αἰσθητήριο τοῦ σημερινοῦ ἀναγνώστη τὸ στοιχεῖο
αὐτὸ λειτουργεῖ («ἀνοικειωτικά»), ἂν καὶ ἐξοικειώνεται κανεὶς σ' αὐτὸ γρή-
γορα. Χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου εἶναι ἡ πα-
ράλειψη τοῦ (ἀνά): Ἐ, Σαμουήλ, ποῦ τὸν σώσω, ποῦ τὸν κρύψω, κακομοίρα; (Γ'
156), ποῦ σᾶς κρύψω; (Δ' 174).

Αὐτὰ τὰ τεχνητὰ ὑποτακτικὰ σχήματα, ποὺ διακόπτουν τὴν κατὰ φυ-
σικὴ παράταξη ροὴ τῆς δημοτικῆς, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι λαϊκὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ
ἀνήκουν σὲ μιὰ τάση μετατροπῆς τῆς γλώσσας πρὸς τὸ λογιότερο ἢ καὶ πρὸς
τὴ χρῆση ἀρχαιότερων τύπων: βλ. π.χ. γανγισμός, ἐξάκουστον, ἐντόπιος, νοι-

κοκύριον, μερδικόν, μεσοάνοικτος, ὄνειρος, παίδα (παίδεμα), τραγωδῶ, ὕβρισιές, ὑαλίζω, φτωχεία κτλ. Αὐτὴ ἡ τάση ἀντιμετωπίζει καὶ μιὰν ἄλλη, ἀντίθετὴ τῆς, χρῆση λέξεων λόγιας προέλευσης σὲ λαϊκότερη μορφολογία καὶ φωνολογία: π.χ. ἀπανδρεύω, ἀπομονή, ἀρρωστές, ἄχερο, ἀψηλώνω, δίκαια (δίκαια), δίκη (δικαιοσύνη), ἐλεημονώτατος, ἐρεμίτης, θαυματουργιές, κουρασιά, κόρφι (κορυφή), πλάζω (πλάθω), πρωτοφανούτζικα, ταλαιπωρεμένος, χρειατζίδια, ψηλότητα, τὸ Ἰαννάκι (Ἰωάννης Πρόδρομος) κτλ.

ΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΑΪΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Μορφολογία καὶ λεξιλόγιο τοῦ κειμένου δείχνουν μιὰ τριπλὴ διαστρωμάτωση: πάνω σ' ἓνα «κρητοκυκλαδικό» ὑπόστρωμα⁷⁸ ὑπάρχει μιὰ ἰσχυρὴ ζώνη ἀρχαϊσμῶν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα, καθὼς καὶ ἓνα γλωσσικὸ στρώμα μὲ κοινὸς ἑλληνικὸς τύπος, ἀλλὰ καὶ τοπικοὺς νεολογισμοὺς καὶ διαφορετικὸς τύπος, ποὺ δὲν σχετίζονται πιά μὲ τὴν κρητικὴ κληρονομιά. Στὸ κρητικὸ ὑπόστρωμα ἀνήκουν λέξεις καὶ τύποι ὅπως ἀγκαλὰ καί, ἀκουμίζω, ἀμάχι, ἀμόνω, ἀμποτες, ἀνίσως, ἀντιλαῶ, ἀπαντέχω, ἀπιλογοῦμαι, ἀποκοτιά (ἀπόκοτος, ἀποκοτῶ), ἀραθυμῶ, ἀργητα, ἀτός μου, ἀφικροῦμαι,⁷⁹ ἄφτω, βιγλίζω (φυλάσσω), ἐπά, ζό, θαυμάζομαι, θρονί, κανισκεύω (κανίσκι), κατάρατος, κλάημα, λαδουρίζω, λογιαζώ (λογισμός), λωλὸς (λωλάγρα), μαντάτο, μαριολιά, μερί, μονγγρισμός, ξανακαινουργιώνω, ξόμπλι, ὀμάδι, ὀρδιιάζω, πασαεῖς, πολυφουμίζω, πούβητις (πούπετις), σιμώνω, φουμίζομαι, χρεία, ψηφῶ κτλ., ἐνῶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ λόγια παράδοση ἀνήκουν ἀρχαϊσμοὶ καὶ λόγια στοιχεῖα, ὅπως ἀγαλλιάω,⁸⁰ αἰεί, αἰδέσιμος (αἰδεσιμότατοι, αἰδεσίμως), ἀκαταλήπτως, ἀλλότριος,⁸¹ ἀμέτρητος (γιά τὸ Χριστό), ἄμετρος, ἀμήτωρ, ἀνακάμπω, ἀναρχος, ἀναγαλλιάσις,⁸² ἀτίληφς,⁸³ ἀπάτωρ, ἀ-

78. Ὁ Κοντοσόπουλος μιλάει γιὰ μιὰ «κυκλαδοκρητικὴ γλωσσικὴ ἐνότητα» (ὁ.π., σ. 55).

79. Συνήθως μὲ τὸν τύπο ἀφικροῦμαι κτλ. Ὁ τύπος ἀφικροῦμαι δὲν μαρτυρεῖται στὴν κρητικὴ λογοτεχνία.

80. Ἀγαλλιοῦσι (Θυσ. 857, Μέγας)

81. Καὶ στὰ βυζαντινὰ μυθιστορήματα (Κριαρῆς Α' 221).

82. Συνήθως ὡς ἀναγάλλιασις (Κριαρῆς Β' 46). Μ' αὐτὸ τὸν τύπο μόνο στὸν «Πάστορ φίδο» τοῦ Σουμμάκη (Β' 774).

83. Στὸ Φορτ. Ε' 98 ἀντὶ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας· ἐδῶ (Β' 358) μὲ τὴν ἔννοια τῆς στήριξης.

πειρανδρος,⁸⁴ απογηράσκω, απολωλός, ασθένεια (άδυναμία),⁸⁵ αρχέκακος,⁸⁶ ἄρητος, ἄσπιλος, ἀταξία (ταραχή), βαθμός (σκαλοπάτι), βήμα, διαθήκη, διαρρηγνύω, δύστηνος, ἐγκράτεια, ἐπινεύω, ἐπιτακτικῶ, εὐκαταφρόνησις, εὐτελής, ἡγούμενος (ἐπίθ.), ἥρω, θεόμαχος, ἱεροσυλία, κατενόδιον,⁸⁷ κιβωτός, κολασμένος, μεγαλύνω, μιμούμαι, Νυμφίος, ὄσφυς, παραβολή, ριγῶ, ρύμη (ρύμη), σέβας, σκλιτάδα, σύνθρονος, τέλος, τρίβος, ὑπουργία, φραγγελώνω, φωστήρ, φώσφορος, χρῆσμος κτλ. ἄσυνήθιστες εἶναι οἱ λέξεις ἀγαπητικός (ἀγαπητός), ἀγριογυλλώνω, ἀδρί, ἀετονυχάτες, ἀναγογνρεύω, ἀνείμια, ἀντιλαλισμός, ἄκρια,⁸⁸ ἀξιγγεύω, ἀπλάδα (ἀνοιχτός χώρος),⁸⁹ ἀποδίνω (ἐπιστρέφω), ἀποτσιπωμένος, ἀσπέτα (σπίθα), βιδιάζω, γαργαρεύωνας,⁹⁰ ζήω, ἡλιόκαυτος, κακοφοροῦμαι,⁹¹ κανεύω, καταλαληστάδες, κορβάνι (κορβανάς), κρατημένος (ταγμένος), λαπάδες, λουλουδιάζω, μαυροτρομερό, μνημοῦρι,⁹² ξανασιάνω,⁹³ ξελουλουδιασμένος, ξεστρατίζω, οὐρανοβληθείς, ποδότης (πηδαλιούχος, ὀδηγός), προτίμιον, προτιμή, ρεματίζομαι, στενάδα, τεχνεύομαι, τζετζελιάζω, τζιτζώνω, τριπηδῶ, τσικνώνομαι, χαλκίδιο, χειρικό, ψυχράκι κτλ.

Στὸ κείμενο τοῦ ἔργου συναντῶνται πολλὲς παροιμιακὲς ἐκφράσεις καὶ γνωμικὰ: π.χ. ἡ ἄρητα τοῦ κακοῦ φαίνεται χειρότερη παρὰ τὸ κακὸν (Α' 44), Λέγε, πὼς ὁ ἥλιος καὶ ἡ ἀγάπη φαίνονται πάντα (Α' 61), μηδὲ φωτιὰ καύγοντας κουράζεται, μηδὲ γλώσσα θηλυκὴ μιλοῦντας (Α' 224), τὸ αὐγὸ μὲ τὴν ὄρνιθα, τὸ πουλὶ μὲ τὴν μάνα σμίγει ὁ πουλοπιάστης (Β' 83), κατὰ τὴν παροιμίαν «σπεῦδε βραδέως» (Β' 97-98), καταπῶς λέγει ἡ παροιμία, ζουλιάρικο πράγμα εἶναι ἡ βασιλεία (Β' 183), ἡ καλὴ μοῖρα φοβιτσιάρηδες παιδεύει, βοηθᾷ τοὺς ἀπόκοτους (Β'

84. Βλ. ἐπίσης Κριαρᾶς Β' 337.

85. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια καὶ στὴν Ἑρωφ. Δ' 310.

86. Γιὰ τὰ λίγα παραδείγματα στὴ δημοτικὴ παράδοση Κριαρᾶς Γ' 227 ἐξ.

87. Οἱ δημοτικοὶ τύποι εἶναι κατανοδῖον, κατανόδιον (Κριαρᾶς Η' 89).

88. Ἀπὸ ἄκρα (Χατζιδάκις, Ἀθηναί 9, 1897, σ. 201), μόνο στὸν Διγ. Ἄκρ. (Λάμπρ.) βλ. Κριαρᾶς Α' 174.

89. Ἀπλάδαινα (ἀπὸ ἀπλάδα καὶ piadena) Κατζ. Γ' 551, Ἐγγ. 501· συνήθως μὲ τὴν ἔννοια τῆς πιατέλλας.

90. Γιὰ τὴν ἐλάχιστες μαρτυρίες βλ. Κριαρᾶς Γ' 229.

91. Ἀπὸ κακ-αφοροῦμαι, μοναδικὸ παράδειγμα στὸ στ. 92 τοῦ ποιήματος «Ὁ κάτης καὶ οἱ ποντικοὶ» (N. Banescu, Un poème grec vulgaire de moyen âge. Μνήμη Σπ. Λάμπρου. Ἀθηναί 1935, σσ. 393-397).

92. Κριαρᾶς Γ' σσ. 198 ἐξ.

93. Ξανασιάζομαι Ἑρωφ. Β' 1899.

228),⁹⁴ ὅπου γλήγορα κανισκεύει, διπλὸ κανίσκι δίνει (Γ' 33-34), ἡ ἀκακία καὶ ἡ ἀγίατη δὲν μποροῦν νὰ κρυφτοῦν ποτὲ (Γ' 93-94), ὁ κίνδυνος ἄρρηγταν φτάνει καὶ ἡ ἄρρηγτα κωλοσύρει κίνδυνον (Γ' 337-338), ὅπου πολὺ[ς] λαός, κίνδυνος πολλός (Δ' 60-61), ἡ κακὴ μοῖρα φοβιτσιάρηδες, ἡ ἀνδρεία τοὺς ἐνάρετους βοηθᾷ (Δ' 197-198), Σκύλα ποὺ γανγίζει καὶ γυναικα ποὺ καταρᾶται δὲν δαγκάνουνε (Δ' 300), ὅπου στέκεται κοντὰ εἰς τὲς ὄρνιθες καὶ εἰς τὲς γυναικὲς πάντα μαγαρίζεται (Δ' 301),⁹⁵ φαρμακερὰ εἶναι τῆς δράκαινας τὰ αὐγά, ἀγκαλὰ καὶ ἀσπρίζουν (Ε' 201-202), ὁ ὕπνος θανάτου συγγενῆς καὶ συντόπιος λογᾶται (Ε' 477). Ἡ προέλευση τῶν ρήσεων αὐτῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐνσυνειδήτη χρήση τους γιὰ δραματουργικούς λόγους ἀπαιτεῖ ἀκόμα παραπέρα διερεύνηση. Μερικὲς παροιμίες προέρχονται σαφῶς ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση. Ἀπ' αὐτὴν προέρχονται καὶ ἄλλες ἐκφράσεις, ποὺ ἀποπνέουν τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς βυζαντινῆς ὑμολογίας: *δίχως ἄστρο τυφλοί, δίχως Θεὸν εἴμεθεν ἀπεθασμένοι* (Α' 77-78), ἡ ἐπιγραμματικὰ γνωμικά, ποὺ μοιάζουν μὲ παροιμίες, κινοῦνται ὡστόσο στὴν ἐπίσημη σφαῖρα τῆς Haupt-und Staatsaktion, ὅπως πλεία ὠφέλιμος εἶναι φόβος μὲ βασιλεία παρὰ δίχως ἐκείνη τὸ θάρρος (Β' 55-56), *Ἡ βασιλεία μὲ αἶμα ἀγοράζεται, μὲ αἶμα κρατιέται* (Β' 104), *Ἰατρός ὁ λυπητερός μὲ τὴν ἀλοιφὴ ἀγριώνει τὴν πληγὴν* (Β' 111-112), *θέλει φανερώσει ὁ φόβος ἐκεῖνο ποὺ σκεπάζει ὁ νόμος* (Β' 119-120), *ἡ παιδα κουτσαίνει, ἀκολουθώντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἀμὲ τοὺς φτάνει, τοὺς καταλαμβάνει πάντα* (Ε' 311-312), *Ζωντανὸν τὸν ἔφαγεν τὸ δαγκανιάρικο σκουλήκι τῆς συνειδήσεως* (Ε' 325), ὅπου τὸ δακτύλι τοῦ Θεοῦ εἶναι, τὸ χέρι τοῦ ἱατροῦ δὲν φτάνει (Ε' 463-464), *Ὁ θάνατος μεγάλος εἶναι ἔλων τῶν νόσων ἱατρός* (Ε' 469-470). Ἐκφράσεις ὅπως τὸ *δαγκανιάρικο σκουλήκι τῆς συνειδήσεως* (Ε' 325), τὸ *λαγκάδι τῶν δακρύων* (Β' 245, ὁ κόσμος), *νὰ μετροῦμεν τὸν ἀμέτρητον* (Α' 128, 190, Β' 258, Δ' 139) κτλ. παραπέμπουν στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ στὴ θεολογικὴ μὀρφωση τοῦ συγγραφέα.

Ὡστόσο ὁ ἔντονα θρησκευτικὸς χαρακτήρας τοῦ ἔργου εἶναι σοφὰ ἰσοζυγισμένοι μὲ πλῆθος λαϊκὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα. Ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ζωὴ προέρχονται οἱ ἔννοιες *ἀνδραγαθία, ἐκατόνταρχος, χιλίαρχος, ἐπιτακτικοῦ, κατζάρα, κέρας, πρωτοσπαθάρης, σίδηρο, σπαθώνω, στρατολάτης, φάλαγξ, φλάμπορο, φουσατό* κτλ. Στὸν ποιμενικὸ καὶ τὸν ἀγροτικὸ βίο παραπέμπουν οἱ ὄροι καὶ ἄλλες λέξεις: *μάνδρα, μαντρί, μητάτο, σκρόφα* (γουρούνα), *ἀξανάστρεφα, γανγισμός, δαμαλίδα, καμνάδα, κατσιβέλικος, κοπάδι, κούτσουρο, ξεροτρό-*

94. Ἡ τύχη βοηθᾷ τοὺς τολμηροὺς (σὲ πολλὲς παραλλαγές).

95. Ὅποιος ἀνακατεύεται μὲ τὰ πίτουρα, τὸν τρῶνε οἱ κότες.

χάλος, ὀπωρικά, πουλοπιιάστης, σπύρια κτλ., στὸν καιρὸ ἀναφέρονται τὰ ἀνεμία, ἀνεμοζάλη, ἀστραπίζω, ἀστροπελεκίζω, βιδιάζω (γαληνεύω) μαρμαρυγή, σιγατέμια, σκοτεινάδα· στὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ ἀνήκουν οἱ λέξεις καφογυναίκα, κοιλοπονῶ, κύρης, μπάρμπας, παπὰς (πατέρας), συντέκνισσα, τάτας κτλ. καὶ εἰδικὰ στὴ σχέση μητέρας-παιδιοῦ: βυζάνω, βυζαναριό, βυζάστρα, γαλακτερός, κόλφος, κόρφος, μανάκι, μωροδάκι, μπόλια, τοῦ πανδρεμάτου (τῆς παντρειάς), χελιδόνα (μητέρα)· ἡ παραδοσιακὴ συμπεριφορὰ τοῦ λαϊκοῦ θρήνου καθρεφτίζεται στὰ ρήματα γόζω, γόζομαι, ζουγκρανίζω, ξεθηλκάνω, ξεστηθάνω, ὀλολύζω, σουρμαλιάζω (σουρμαλήσου).

Ἰδιαιτέρα πλούσιο εἶναι τὸ λεξιλόγιο τοῦ ἀφορᾶ τὴ λαϊκὴ ἰατρικὴ: ἀβδέλλα, ἄνθρακας, ἀρρωστές, ἀστενής, ἀφαγία, ἄφαγος, βάλαμο, βασιλεύω, βροτίδα, γαργαρώνας, γρυλλίζω, θειαιφικό, ἰατρεία, ἴδρω, καναύρα, λοιμική, λυσομακής, λωλάγρα, μαμουδιάζω, μελανάδα, μυρμηχιάζω, ρόζος, σεληριασμένος, σηπεδόνα, σπλανδάζω, φαρμακερόν, φαρμακεύω, φαρμάκι, φλεβοτομῶ, φλεγμόνι, φλογισμός, φρενιασμένος, χολή, χολομανῶ, χοχλάζω, φοφισμένος, φοφίμι, φοφῶ, χρωτίζω κτλ. Γίνεται μεγάλη προσπάθεια ἐκ μέρους τοῦ συγγραφέα νὰ ἀποδοθεῖ ρεαλιστικὰ καὶ μὲ γνώσεις ἰατρικῆς τὸ τέλος τοῦ Ἡρώδη. Ἴσως θὰ ἀξίξει νὰ γίνῃ μιὰ ἀντιβολὴ τῶν περιγραφῶν αὐτῶν πρὸς τὰ ἰατροσόφια τῆς ἐποχῆς.

Τὸν ἔντονα «ἠθογραφικὸν» τόνο τῶν λαϊκῶν ἀνθρώπων ὑποβοηθοῦν, δίπλα στὶς παροιμιακὰς ἐκφράσεις καὶ τὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα τοῦ καθημερινοῦ βίου, καὶ οἱ ἐκφράσεις συναισθημάτων εἴτε μὲ ἐπιφωνήσεις: ὀγού, ὅεσκε, ὀϊμέ, σούτ, ὦ, βρέ, ἄ (πόνος), ἔ, ὦ (ἀπειλητικό), εἴτε μὲ λέξεις ὅπως ἀναστεσιμός, ἀναλύπητος, ἀναπαμένος, ἀνατριχιάζω, ἀσυμπαθῶς, μύζω, στριγγίζω, στριγγισμός κτλ. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ συχνὴ ἀναφορὰ στὴ λαϊκὴ δαιμονολογία καὶ στὶς δεισιδαιμονίες ἐν γένει: γαμφόνυχος, γαλού (Γελλώ), δράκανα, δράκων, καλοπόδαρος, καλικάντζαρος,⁹⁶ κατσιβέλικος, λυκάνθρωπος, ροφῶ, στοιχεῖα, φάντασμα. Τὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα ἀναφέρονται καὶ στὸν ἐορταστικὸ βίον: στὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ τὸ γλέντι: ἀσκοτζαμπούρα, κιθάρα, λύρα, τζουγλιάρι, φωνοκοπῶ καὶ στὶς μεταμφιέσεις κουνουνάτος, μονιτζουναριά,⁹⁷

96. Στὸ λεξικὸ τοῦ Κριαρᾶ δὲν ἀναφέρεται καθόλου ὁ καλικάντζαρος. Ἄν αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ παράλειψη, τότε ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες ἀναφορὰς τοῦ ὀνόματος τῶν βλαπτικῶν δαιμόνων τοῦ Δωδεκαήμερου.

97. Βλ. W. Puchner, *Brauchtumserscheinungen im griechischen Jahreslauf und ihre Beziehungen zum Volkstheater*. Wien 1977, σσ. 395 καὶ 397 (λήμματα κουνουνάδες, κουνουνάκης, κουνουνάς, κουνουνατιά, κουνουνάτοι, κουνουνάτος, καθὼς καὶ μ'σοῦνοι, μ'τζόν', μ'τσούν, μ'τσούνες, μ'τσούνεις, μ'τσούνιο).

ἐνῶ τὰ προσωπίδα, προσωποδουλεύω ἀνήκουν στὴν ὑποκρισία τῆς ἐπίσημης ζωῆς.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ποικιλία ζώων: ἀγριογίδα, ἀκρίδες, ἀλεπούδα, ἄλογο, ἀρνάκι, γουρούνια, καμήλα, κλωσσόπουλα, λέαινα, λεοντάρι, λύκος, νυκτερίδα, πελεκάνος, πουλί, πρόβατα, σκουλήκι, σκρόφα, σκύλα, σκύλος, τίγρις, ὄριθα, ὄχενδρα, χελιδόνα, χέλι, ψύλλος. Στὸ Δ' 265 ἔξ. ὑπάρχει καὶ πλούσιο ὕβρεολόγιο: σκύλε, σκρόφα, βρωμόστομε λυκάνθρωπε, σκύλλα λυσσιασμένη, καταφλογισμένη μακελλάρη, βρὲ μεθύστρα, κοινού μάγισσα, δαιμονισμένη, τρισκατάρατε, λυσσιασμένη γυαλού, κτλ.

Ἀπὸ ὑφολογικῆ ἀποψη παρατηροῦνται καὶ στὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδο μεγάλες διακυμάνσεις μεταξύ τοῦ «ἠθογραφισμοῦ» τῶν ποιμένων καὶ τῆς ἐπίσημης αὐτῆς τοῦ Ἡρώδη, ἀλλὰ καὶ μεταξύ κάποιου «ρομαντισμοῦ» στὴν παρουσίαση τῆς ἀγίας οἰκογένειας καὶ τοῦ ὠμοῦ «ρεαλισμοῦ» τῶν στρατιωτῶν τῆς βρεφοκτονίας. Ἡ «ἄγρια νύχτα» περιγράφεται μὲ ἤρεμη λυρικήτητα: πρῶτα ἀπὸ τοὺς μάγους: Ὡ νύκτα, ὅπου λογαῖσαι ἀπαλή ἀνάπαισις τῶν ἀνθρωπίνων πόνων, ὧ ζωῆς παρηγορία, ὅπου τῶν σκύλων γανγισμούς, τοὺς ὕλαγμους τῶν λύκων καὶ τοὺς ξεσπαστικούς κλαυθμούς ἀκούεις τῆς νυκτερίδας, καὶ συμπάσχουσα, καὶ ἀπὸ τὸ ἔλεος νικωμένη ἀντικλαῖς, ἀντιλαλεῖς, ἀντιγαγγίζεις, διατὶ μοναχὰ διὰ ἐμᾶς κουφή φαίνεσαι; Ἄν δὲν θὲς νὰ μᾶς ὀμιλήσης ὄνταν παραμιλοῦμεν, παρηγόρησέ μας ὄνταν ἀποροῦμεν, καὶ νὰ πικραθῆς λιγάκι ὄνταν βαρεῖ ἀναστενάζωμεν. Καὶ ἂν δὲν θέλῃς μηδὲ τοῦτο, ἄφρησ' τὸ ζημίον πέτρες, ἀγκαλὰ καὶ σὲ ξηρά, νὰ μᾶς ἀντιλαλοῦν πέτρες. Ποῦ εἶσαι σκοτεινοῦ ἔκλαμπρον κόσμον σέβας; ποῦ εἶσαι Χριστέ; Νὰ σὲ εὐρωμεν, νὰ σὲ ἀποκτήσωμεν κάμε (Α' 91-99)· καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ ποὺ ἀγρυπνᾷ στὴν πόρτα ὅταν κοιμᾶται ὁ Χριστός: Ἐρημος εἶναι ὁ τόπος καὶ ἡ νύκτα βαθειά... Νά, ποῦ δίχως γλώσσες σεσώπηκαν αἱ ταραχὲς τῶν ἀνέμων· νά, πὼς ἡμερώθηκεν ἡ ἀσάλευτη γαλήνη τῆς θαλάσσης, καὶ πὼς ἡ φύσις ὀλωνῶν τῶν πραγμάτων ἐκοίμησεν τὸν ἀπάντων μονάρχην, βαθειὰν σιωπὴν ἐορτάζοντας μὲ τοὺς σιγανούς δρόμους τῶν ἀστέρων. Σώπασε. Βίγλισε, ἀνάξει φυλακάτορα τοῦ Θεανθρώπου καὶ τῆς Παρθένου, καὶ εἰς τὴν καρδίαν σου ἄλαλος μελέτα μίαν προσευχὴν ὀλονύκτιον (Δ' 59, 72-77).

Σὲ χτυπητὴ ἀντίθεση πρὸς τὸ γαλήνιο λυρισμὸ τῶν χωρίων αὐτῶν βρῖσκονται οἱ σκηνὲς τῆς βρεφοκτονίας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνες τοῦ τέλους τοῦ Ἡρώδη. Στὴν τρέλα του νομίζει ὅτι συμμετέχει στὴν ἀρχαία μυθικὴ γιγαντομαχία καὶ ὅτι τοῦ ἐπιτίθενται τὰ παιδιὰ ποὺ ἔχει σκοτώσει: Φοβεραὶ σάλπιγγες πολέμους βοῶζον! Καὶ τίς αἱματωμένα κύματα φουσκωμένος κατακυλᾷ χεῖμαρος; Ὅλο βρέχομαι, εἰς τὰ γούνατα ἀναβαίνει, σηκώνεται ὡς τὲς ὄσφρες, φονδύ-

ρεται ὡς τοὺς ὄμους, ἀφρίζει ὡς τὰ ἄστρα, ἐγκρεμνίζεται ὡς τὸν Ἄδη. Πνίγομαι, πνίγομαι! Στανιό σας θέλω γλυτώσει κολυμπώντας. Ἐφτασα, ἔφτασα! Καὶ ποῦ, καὶ ποῦ εἶμαι; Κόσμος γυρίζει καὶ ξεσπασμένος κάτω βροντᾷ ὁ Ἄδης καὶ μὲ ἀνεμοζάλες τὰ τρομερὰ τῆς γῆς ἔντερα ταράζει. Πολεμᾷ ὁ οὐρανός, καὶ συχνὰ ἀφτυντας καὶ σβήνοντας ἀστραπές, ἀντιλαεῖ, ἀντιβροντᾷ, ἀντιμαχεῖ. Ἴδού, πῶς ἄνω κάτω... ἴδού, πῶς ἄνω κάτω τὰ ἄστρα πέφτουν, καὶ ὁ ἥλιος ἀπὸ τὴν τρομάρα χλωμὸς εἰς τὴν ἄβυσσον κρύβγει τὲς σβησμένες ἀκτίνες. Ἀλλάζεται ἡ θεωρία τοῦ κόσμου, φοβεροὶ γίγαντες ἀματώνονται καὶ ξανακαινουριώνουν τὴν παλαιάν των θεομαχίαν. Θωρεῖς πῶς οὐρανὸν μὲ ἑκατὸ χέρια ξεσπάζει ὁ Βοριάρεως; Θωρεῖς πῶς βούνια ἀπάνω εἰς τὰ βούνια ρίκτοντας ὁ τριπλὸς Γηρῶν σκοραρίζει τὰ σύννεφα, καὶ τοὺς οὐρανίους μὲ τὰ ἀλάκερα ὄρη πετροβολᾷ; Τί μὲ στραβοθωρεῖς μὲ τὸ μαυροσκότεινόν σου φρύδι, ὦ παινεμένον φεγγάρι; Τὸ λοιπὸν εἰς ἐμένα ἔβαλες ἀπ' ἐδῶ τὸ οὐρανικὸ λεοντάρι, τὸν φλογερὸν μεγάλον Ἡρακλέως κόπον, ἀπ' ἐκεῖ τὸν σκόλον Ἄδου, Κέρεβρον τὸν τρικέφαλον, ὅπου μὲ περιτριγυρίζουν νὰ μὲ ροφήσουν; Φεύγετε, ὦ θηρία, φεύγετε! Πλείω φοβερὸν εἶναι θηρίον καὶ σιχαμένον ἀγρίμι ὁ αἰμοβόρος Ἡρώδης! Ὅγού! ἀκόμη εἰς ἐμένα σηκώνονται πολεμικὰ κοπάδια νὰ μὲ χαλάσουν. Νά, ποῦ τὸ ρόδινο φλάμπουρον εἰς τὸν ἄερα φονδώνεται καὶ κυματίζοντας εἰς τοὺς ἀνέμους ξεσπαστικὰ υαλίζει. Ὅλοι οἱ στρατιῶτες φαίνονται σὰν μωροδάκια, ἀγγελάκια, ὅπου μὲ κόκκινη πορφύρα θαυμαστῶς ἐνδυμένοι ἀκτινοβολοῦνε. Ἴδού! κοντὰ εἶναι νὰ ὀρμήσουν εἰς ἐμένα ἀσυμπαθῶς. Τίναξε τὸ σπαθὶ σου, ὦ Ἡρώδη, πολέμησε μὲ ἀνδρεία καθὼς ἔμαθες εἰς τὰ παιδάκια! Βλέπεις, πῶς σὲ ἀγριοθωροῦνε καὶ κανεῦον τόπον διὰ μεγάλο λάβωμα; Ἐλάτε, ἀμέτρητοι, εἰς ἐμένα, Πνυμαῖοι, ἐγὼ σᾶς θέλω δείξει εἰς τὸν Ἡρώδη τὸν Ἡρακλέα. Ἀλλοίμονο! μὲ σκουριὲς μὲ γδέρνουνε, μὲ δανλοὺς ἀφτομένους μὲ βασανίζουν. Ἴσια ἄρματα, ἴσια, καὶ πόλεμον προβάλλετε. Ἐντροπή, ἐντροπή! ἕναν ἄνθρωπον περιτριγυρίζοντε χιλιάδες, ἕνας ἕναν [ἕνα]ς ἕναν ἤπρεπεν ἔπαρε ἐκείνην καὶ ἐκείνην! Ὅϊμέ! ἐλαβώθηκα! ἐλαβώθηκα καὶ ἀπὸ πίσω! Ἐντροπή, ἀπὸ πίσω! Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἕνας, ἕνας Ἡρώδης σώνει δίχως σπαθὶ νὰ σᾶς καθίζη, δίχως σίδερον νὰ σᾶς νικήση. ἕνας δοξασμένος θάνατος ὄλην τὴν ζωὴν τιμᾷ (E' 229-263).

Στὸ τέλος τοῦ Ἡρώδη ὁ ρεαλισμὸς φτάνει καὶ ὡς τὸ ἐπίπεδο τῆς ἱατρικῆς μελέτης· συνομιλοῦν ὁ Μέλχιωρ καὶ ὁ Μαχάων, ὁ γιατρός: Ἐλάτε γλήγορι, ἄρχοντες, πνίγεται. Κ[ρατᾷ]τε δυνατὰ τὰ χέρια. Σφίγγεται, ἀγκαλιάζεται! - Νά, πῶς μαυρίζει τὸ στόμα, πῶς αἱ μελανάδες ὄ[λο] τὸ πρόσωπον σκεπάζουν! ψυχομαχεῖ, ψυχομαχεῖ. - Ὁεσκε, αὐθέντη, ἐτοῦτος εἶναι συνηθισμένος εἰς ἐτοῦτες τὲς ἀρρώστιες παροξυσμός. - Ἀμὲ ἴδρωσ ψυχρὸς χύνεται. - Ἄς χυθῆ ὁ ἴδρωσ, καὶ ἀπὸ παντοῦ καὶ πολλὰ περίσσιος, τέτοια συμπτώματα κάμνει ἡ φρένα, μελετοῦνται

[...]. Ίδου ἀναπαμένους κείτεια καὶ μὲ τὸν ἴδρω τὸ φαρμακερόν, τὸ βρωμισμένο, ἐβγαίνει ἢ λύσσα. - Μη[δὲ] τόσο [β]ρωμεῖ τὸ παλαιὸ φορῖμι, μηδὲ τόσο σιχαμένα ἀτμίξει ὁ Ἄδης, ὄνταν ἀπὸ τὸ θειάφι ἐβγαίνει [λ]όχη, σὰν τὰ χυῶτα του χρωτίζουσι τὴν σηπεδόνα, τὴν κανάρων, τὴν βδελυγμία... - Πῶς ὄλο ξύεται, ὄλο τρώγεται μέσα, ὄλο ἄφτει καὶ ἀγριώνεται ἢ χολή! - Καὶ τί φαίνεται εἰς τὰ στήθη; - ...Λοιμικὰ ἐξανθήματα εἶναι καὶ φλογεροὶ ἄνθρακες· ἂν δὲν σποῦνε κινδυνεύει. ὦ, θαύμασμα, ποῦ ἔφτασεν ἡ ἀρρώστια! Εἰς ὄλο τὸ κορμὶ τὰ σκουλῆκια βράζουν. Τοῦτα ὑπερβαίνουν τὴν φύσιν! Ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ἀπὸ τὸ δακτύλι τοῦ Θεοῦ ἔρχεται τούτη ἡ ἀρρώστια, ἀπ' ἐκεῖνο μοναχὰ μπορεῖ νὰ ἰατρευθῆ. Ὅλες τὲς ἀπόκ[ρυφές] μας τέχνες καταπονᾶ, σεληνοβληθεῖς ἐφάνηκεν πρῶτα, ἀλλὰ ὀφθαλμοφανῶς τώρα οὐρανοβληθεῖς φαίνεται· ὅπου τὸ δακτύλι τοῦ Θεοῦ εἶναι, τὸ χέρι τοῦ ἰατροῦ δὲν φτάνει. Πῶς ἀνακατωμένος εἶναι ὁ σφυγμός του, πῶς συγκοκτυπᾶ μὲ μεγάλην ἀταξίαν μυρμηχιάζοντας! Πολλὰ ἤσφαλεν τὸ χέρι, ποῦ τόσο σφάλουν αἱ φλέβες. - Δὲν εἶναι καμίαν ὀσπίδα τῆς ζωῆς; - Τί μὲ ρωτᾷς; μιλῶ φανερά, νὰ μὴν γενῶ κολακευτῆς καὶ προδότης καὶ φονιάς τῆς ἀρρωστημένης ψυχῆς (σὰν πολλοὶ ἄλλοι) τοῦ Χάρου εἶναι. Ὁ θάνατος μεγάλος εἶναι ὅλων τῶν νόσων ἰατρός· χαλασμένο εἶναι τὸ κορμὶ, ἰάτρευσε τὴν ψυχὴν! Ἀκριβὴ εἶναι ἡ στιγμή τοῦ καιροῦ, σὰν ἀπ' ἐκεῖνη ἡ αἰωνία πουλεῖται... Σιγὰ σιγὰ, φαίνεται πῶς νυστάζει· ἀμὲ ὁ ὕπνος θανάτου συγγενῆς καὶ συντόπιος λογᾶται. (Ε' 439-478).

ΟΙ ΙΤΑΛΙΚΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΕΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Οἱ ξενόγλωσσες σκηνηκῆς ὁδηγίες ἀνέρχονται στὸν ἀριθμὸ 45 μαζί μὲ τις συντομογραφίες καὶ τρεῖς λατινικὲς διδασκαλίες. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ συστηματικὴ χρῆση τῶν διδασκαλιῶν⁹⁸ ποὺ ἀποβλέπουν μᾶλλον στὴν ὀργάνωση θεατρικῆς παράστασης, γιὰτι διαθέτουν σχεδὸν ὅλες «τὸ χέρι ποὺ δείχνει» μὲ προτεταμένο τὸ δείκτη (μὲ δύο ἢ τρία ἀκόμα δάκτυλα) ὡς σημεῖο προσοχῆς

98. Βλ. Β. Ποῦχγερ, Ἴταλικὲς (καὶ λατινικὲς) διδασκαλίες σὲ ἑλληνικὰ δραματικὰ ἔργα τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου τῶν Ἰησοιτῶν στὸν αἰγαιοπελαγίτικο χῶρο τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης. Στὸν τόμο: *Κείμενα καὶ Ἀντικείμενα*. Ἀθήνα 1997, σσ. 199-230 καὶ τοῦ ἴδιου, *Italianische Bühnenanweisungen in griechischen Jesuitendramen auf den Ägäisinseln zur Zeit der Gegenreformation*. *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici* 32 (1995), σσ. 211-231, ὅπου ἀναλύονται καὶ οἱ τρεῖς ἰταλικὲς σκηνηκῆς ὁδηγίες τοῦ «Δαβίδ» (ἐκεῖ καὶ περὶ σπύτερη βιβλιογραφία).

του χρήστη του χειρογράφου, όπως το γνωρίζουμε και από τα इंτερμέδια του Κρητικού θεάτρου.⁹⁹ Η έκταση και η θέση τους ποικίλλει, ο γραφικός χαρακτήρας είναι κάπως διαφορετικός από του κύριου κειμένου (που είναι γραμμένο με ελληνικούς χαρακτήρες), τα γράμματα είναι συνήθως μικρότερα, γραμμένα με βιασύνη και προχειρότητα και, σε μερικές περιπτώσεις, εξαιρετικά δυσανάγνωστα, πράγμα που συνετέλεσε μαζί με την κακή κατάσταση του κώδικα, ο οποίος παρουσιάζει στις άκρες και απώλεια κειμένου, ώστε, σε λίγες περιπτώσεις, οι διδασκαλίες να μην αποκριπτογραφηθούν ή να διαβαστούν μόνο εν μέρει.¹⁰⁰ Ωστόσο η πληθωρική χρήση τους μαρτυρεί και μιαν όλοκληρη στροφή στη δραματουργία, η οποία τώρα απομακρύνεται από το λογοτεχνικό και ποιητικό ύφος της κλασικίζουσας δραματουργίας του Κρητικού θεάτρου και των επιγόνων του και στρέφεται σε πιο ρεαλιστικές και θεαματικές μορφές με έντονότερη δράση και περιπλοκότερη υπόθεση.

Οι ιταλικές διδασκαλίες συναντιούνται στα εξής χωρία: Α' 29/30, 51/52, 52/53, 118/119, 125/126, Β' 131/132, 131/132, 220/221, 222/223, 236/237, 236/237, 257/258, 280/281, 302/303, 324/325, 327/328, 401/402, Γ' 242/243, 251/252, 277/278, Δ' 71/72, 134/135, 168/169, 205/206 (λατινική), 238/239 (λατινική), 238/239 (μεικτή), 295-296, 302/303, 319/320, 320/321, 343/344, 402/403, 407/408, Ε' 29/30, 36/37, 46/47, 80/81, 125.126, 194/195, 263/264, 394/385, 423/424, 438/439, 457/458, 467/468. Λεπτομερειακή συζήτηση για κάθε μία απ' αυτές στις Σημειώσεις, όπου και αποκατάσταση του κειμένου τους και μεταφορά σε κοινά ιταλικά. Στο ελληνικό κείμενο εμφανίζονται σε μετάφραση, για να διευκολυνθεί ο αναγνώστης.

Ο «*Ηρώδης ή η σφαγή των νηπίων*» δεν είναι μόνο το θεατρικό έργο με τις περισσότερες ξενόγλωσσες (κυρίως ιταλικές και μερικές λατινικές) σκη-

99. Μ. Ι. Μανούσκακας, *Ανέκδοτα इंτερμέδια του «Κρητικού θεάτρου»*. *Κρητικά Χρονικά* 1 (1947), σσ. 525-580, ιδίως σσ. 528-530. Για συζήτηση των απόψεων άλλων μελετητών (Χρ. Δεδούση, Α. Πολίτη) βλ. Β. Πούγχερ, *Θεατρολογικά προβλήματα στο Κρητικό και Έπτανησιακό θέατρο (1550-1750)*. Στον τόμο: *Ευρωπαϊκή Θεατρολογία*. Αθήνα 1984, σσ. 139-53, ιδίως σσ. 150-53. Μερικά από τα «*χέρια*» αυτά απεικονισμένα στο μελέτημα Β. Πούγχερ, *Θεατρολογικά προβλήματα στο Κρητικό και Έπτανησιακό Θέατρο*. *Αναλογίες με τη νοτιοσλαβική δραματουργία της εποχής*. *Θέατρο* 61-63 (1978), σσ. 76-89.

100. Για την πολύτιμη βοήθεια στην αποκριπτογράφηση και αποκατάσταση του ιταλικού κειμένου των σκηνικών οδηγιών θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά κυρίως την κ. Gabriella Μακρή και δευτερευόντως την κ. Domenica Minniti-Γκωνία. Για τον έλεγχο των ιταλικών μου επιδόσεων ευχαριστώ επίσης τον αγαπητό συνάδελφο Vincenzo Rotolo.

νικές οδηγίες στη νεοελληνική δραματουργία, αλλά και το δράμα με τις περισσότερες διδασκαλίες γενικότερα στην ελληνική δραματογραφία πριν απ' το 1800.¹⁰¹ Από αυτή την άποψη προσφέρεται ιδιαίτερα για τη μελέτη των συμβάσεων και λειτουργιών των σκηνικών οδηγιών στη νεοελληνική δραματουργία: τέτοιαν έκταση και ποικιλία των διδασκαλιών συναντούμε μόνο στα ίντερμέδια του Κρητικού θεάτρου.¹⁰² Βέβαια, ιταλικές σκηνικές οδηγίες βρίσκονται και στο κροατικό θρησκευτικό θέατρο της Ραγούζας του 17ου αιώνα, που μπορούμε να το δούμε από πολλές απόψεις σε παραλληλία με τις ελληνικές θεατρικές εξελίξεις.¹⁰³

Από τη λεπτομερειακή ανάλυση των σκηνικών οδηγιών του έργου προκύπτει και μια σειρά από συμπεράσματα σχετικά με την επεξεργασία και τη σκοπιμότητά του. Παρά τη διαφορά του γραφικού χαρακτήρα των διδασκαλιών, την προφανή βιασύνη και προχειρότητα της γραφής, το μέγεθος και την πυκνότητα των στοιχείων, που έκμεταλλεύονται μικρούς κενούς χώρους στο περιθώριο του κειμένου άριστερά στην άκρη ή σε υπόλοιπα κενά σειρών που τελειώνουν πριν από τη δεξιά άκρη της σελίδας (καθώς και προσθήκες δεξιά από σκηνικούς τίτλους κτλ.), δεν είναι δυνατό να αποτελούν όλες οι διδασκαλίες μεταγενέστερες προσθήκες: η πρόσθετη σελίδα (ανάμεσα στις σελ. 22 και 23) με τον κάπως διαφορετικό γραφικό χαρακτήρα, πλησιέστερο προς αυτόν των σκηνικών οδηγιών, οδηγεί στην υπόθεση μιᾶς κάποιας συνεργασίας των δύο γραφέων κατά τη συγγραφή ή αντιγραφή του χειρογράφου: είτε ο ειδικευμένος στις σκηνικές οδηγίες επεξεργαστής του κειμένου παρακολουθεί την (άντι)γραφή και συμπληρώνει άμέσως στις περιπτώσεις, όπου οι διδασκαλίες δεν μπορεί να είναι μεταγενέστερες προσθήκες, ή, ακριβώς σε εκείνες τις περιπτώσεις, ο πρώτος (άντι)γραφέας αφήνει επίτηδες κενό για τη συμπλήρωση των διδασκαλιών.

Ίσως η αλήθεια να είναι ακόμα πιο σύνθετη, γιατί το κείμενο παρουσιάζει πάμπολλα σημεία επεξεργασίας και διόρθωσης: σβησμένες λέξεις, αντι-

101. Για τις σκηνικές οδηγίες βλ. συστηματικά Β. Πούχγερ, *Οι σκηνικές οδηγίες στο Κρητικό και Έπτανησιακό Θέατρο. Στόν τόμο: Μελετήματα θεάτρου. Το Κρητικό θέατρο*. Αθήνα 1991, σσ. 363-445 (με την ισχνή διεθνή βιβλιογραφία για το θέμα).

102. Βλ. Πούχγερ, *Μελετήματα θεάτρου. Το Κρητικό θέατρο*, ό.π., σσ. 410-422.

103. Π.χ. σ' ένα θρησκευτικό έργο για τον "Sveti Venefrid" του Bartul Kasic (1575-1650), που παραστάθηκε το 1627 στη Ραγούζα. Μερικά τέτοια παραδείγματα του κειμένου των σκηνικών οδηγιών βλ. στόν Πούχγερ, ό.π., σ. 495, σημ. 908.

καταστάσεις, τοποθέτηση μέρους τοῦ κειμένου μεγάλων ρήσεων σὲ ἀγκυλωτὲς παρενθέσεις (γιὰ νὰ μειωθεῖ ἡ ρητορικότητα καὶ νὰ αὐξηθεῖ ἡ θεατρικότητα τοῦ κειμένου), ἀντικατάσταση ὁμιλούντων προσώπων σὲ σκηνηκούς τίτλους καὶ σὲ ἐνδείξεις προσώπων ποὺ μιλοῦν κτλ. Τὸ συμπέρασμα τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν εἶναι πὼς πρέπει νὰ ὑποθέσουμε τουλάχιστον μία ἢ καὶ περισσότερες φάσεις ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου, ποὺ ἀπέβλεπε κυρίως σὲ μιὰ θεατρικὰ ἀρτιότερη μορφή του. Σ' αὐτὴ τῇ στρατηγικῇ τῆς διασκευῆς πρέπει νὰ δοῦμε καὶ τὶς σκηνηκὲς ὁδηγίες (τοῦ «δεύτερου» χειριοῦ): 1) ἐκεῖνες ποὺ δὲν ἀποτελοῦν προσθῆκες *in margine* ἢ παραγεμίσματα κενῶν στὸ τέλος μιᾶς σειρᾶς, ἀλλὰ ἐκτείνονται σὲ χῶρο ποὺ ἔχει προβλεφθεῖ μέσα στὸ κείμενο, ἀνήκουν στὴν πρώτη φάση τῆς συγγραφῆς, πιθανῶς ὅμως δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ γραφέα, ἀλλὰ τοῦ διασκευαστῆ (ἀποτελοῦν δηλαδὴ προϊὸν ταυτόχρονης συνεργασίας ἢ τουλάχιστον συνεννόησης γιὰ τὸ ποῦ πρέπει νὰ μποῦν ὀρισμένες σκηνηκὲς ὁδηγίες) καὶ 2) ἐκεῖνες ποὺ ἀποτελοῦν προφανῶς μεταγενέστερες προσθῆκες (ὑστερα ἀπὸ τὴ συγγραφή τοῦ κειμένου καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν προβλεφθεῖ ἀπὸ τὸν πρῶτο γραφέα) ἀνήκουν στὸ «διορθωτῆ», ὁ ὁποῖος σκοπὸ ἔχει νὰ προσδώσει μεγαλύτερη «θεατρικότητα» στὸ κείμενο καὶ λαμβάνει ὑπόψη του τὰ πρακτικὰ προβλήματα τῆς ὀργάνωσης τῆς παράστασης. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴ λειτουργικότητα πολλῶν σκηνηκῶν ὁδηγιῶν, οἱ ὁποῖες ὡς ἓνα βαθμὸ εἶναι περιττές (γιατὶ ἐπαναλαμβάνουν αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει ἤδη τὸ ἴδιο τὸ κείμενο), ἀλλὰ διευκολύνουν τὸν ὀργανωτῆ τῆς παράστασης ὡς ἓνα εἶδος ὑπόμνησης (γι' αὐτὸ καὶ τὸ χέρι ποὺ δείχνει ὡς σημεῖο προσοχῆς γιὰ τὸ χρῆστη τοῦ χειρογράφου) ἀντικειμένων, πράξεων, δρωμένων, σκηνηκῶν ἀλλαγῶν κτλ. Αὐτὸ γίνεται κατὰ τὴν κρίση τοῦ «δεύτερου» γραφέα, ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι πῶς πρακτικὸς ἄνθρωπος, κάπως πῶς ἔμπειρος στὴ διοργάνωση θεατρικῶν παραστάσεων, ἀνάλογα μὲ τὴν πρακτικὴ ἀναγκαιότητα ποὺ θεωρεῖ αὐτὸς πὼς ὑπάρχει, γιατί δὲν παρατηρεῖται ἀπόλυτη συστηματικότητα καὶ συνέπεια στὴ χρῆση τῶν διδασκαλιῶν. Τὰ πέντε «Φ.» τῆς Β' πράξης π.χ. διευκρινίζουν τὶς ἐξόδους σκηνηκῶν προσώπων, γιατί μὲ τὴν ἀφαίρεση τοῦ Φίλαινου καὶ τὴν ἀντικατάσταση τῶν λόγων του ἀπὸ τὸν Ἄλκιμο ἔχει δημιουργηθεῖ μιὰ περίπλοκη κατάσταση ὡς πρὸς τὸ ποῖος φεύγει ἀκριβῶς καὶ σὲ ποῖα στιγμή· τὰ σημεῖα αὐτὰ δὲν ξαναχρησιμοποιοῦνται σὲ ὅλο τὸ ἔργο. Ἡ ἀπαρίθμηση τοῦ «νοικοκυριοῦ» τοῦ Ἰωσήφ στὴ σκηνὴ τῆς φυγῆς γιὰ τὴν Αἴγυπτο ἀπευθύνεται σαφῶς στὸν ὀργανωτῆ τῆς παράστασης, γιὰ νὰ ἐτοιμάσει τὰ ἀπαιτούμενα. Καὶ μερικὰ «κατ' ἴδιον» σημειώνονται μὲ διδασκαλίες, ἀλλὰ ὄχι πάλι μὲ συνέπεια· αὐτὸ ἀφορᾷ τὴ διδαχὴ

τῶν ὑποκριτῶν, γιὰ νὰ στρέφουν τὸ πρόσωπο ἢ νὰ μετακινουῦνται στὴν ἄκρη. Ἐπίσης ὀνομάζονται καὶ περιγράφονται μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια ὀρισμένα θεαματικὰ στοιχεῖα, ὅπως οἱ ἄγγελοι ποὺ τραγουδοῦν ἢ κρατοῦν λαμπάδες, τὰ δῶρα τῶν μάγων στὴ λεκάνη, καὶ ὀρισμένα σκηνηκὰ δρώμενα, ὅπως ἡ Ἰουδίθ ποὺ θέλει νὰ εἰσβάλει στὸ σπήλαιο γιὰ νὰ σώσει τὰ παιδιά, οἱ παριστάμενοι ποὺ δαμάζουν τὸν προσβεβλημένο ἀπὸ λύσσα Ἡρώδη, τὰ ὁποῖα ὡστόσο προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ κυρίως κειμένου.

Μὲ τὸ κείμενο τοῦ «Ἡρώδη ἢ τῆς σφαγῆς τῶν νηπίων» γιὰ πρώτη φορά στὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου μποροῦμε νὰ τεκμηριώσουμε μὲ σαφήνεια τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς θεατρανθρώπου, ἐνὸς σκηνοθέτη, ἐνὸς ὀργανωτῆ παράστασης ποὺ μεριμνᾷ γιὰ πρακτικὰ ζητήματα. Δὲν εἶναι ὅπως ἄλλοτε ἀνάγκη νὰ ἦταν ξένος· καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς ἰταλικῆς ἀποστολῆς, κυρίως Χιώτες, ποὺ εἶχαν φοιτήσῃ στὰ ἰησουτικὰ κολέγια τῆς Μεσοσηνης καὶ τοῦ Παλέρμο, ἦταν ἀριστοὶ γινῶστες τῆς ἰταλικῆς (καὶ τῆς λατινικῆς).¹⁰⁴ Ἀλλὰ καὶ ξένος νὰ ἦταν, πρέπει νὰ ἤξερε πολὺ καλὰ τὰ ἑλληνικά, γιὰ νὰ προσθέσει μὲ εὐστοχία τὶς ἰταλικὲς διδασκαλίες στὸ ἑλληνικὸ κείμενο.

Ἔτσι λοιπὸν διακρίνεται κάπως ἀχνὰ καὶ ἔμμεσα, ἀλλὰ μὲ βεβαιότητα, δίπλα στὸ συγγραφέα τῆς μοναδικῆς χριστουγεννιάτικης παράστασης στὴν ἑλληνικὴ δραματογραφία (καὶ μάλιστα σὲ πεζὸ λόγο), ἕνας κάθε ἄλλο παρὰ ἄμοιρος τῆς αἴσθησης δραματικῶν κλιμακώσεων καὶ τοῦ ρητορικοῦ ἐντυπωσιασμοῦ, ὁ πρῶτος «σκηνοθέτης» τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει ἡ παραστατικότητα, ἡ θεαματικότητα καὶ «θεατρικότητα» τοῦ δραματικοῦ κειμένου, καθὼς καὶ τὰ τελείως πρακτικὰ ζητήματα τοῦ ἀνεβάσματος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὴ δραματοργικὴ ἐξέλιξη, ἀπὸ τὸ Κρητικὸ καὶ Ἑπτανησιακὸ θέατρο (τουλάχιστον στὸ βαθμὸ ποὺ μποροῦμε νὰ ἀνασυγκροτήσουμε σήμερα μιὰ σαφὴ γενικὴ εἰκόνα γι' αὐτό), ἔχουμε περάσει στὸ θέατρο τοῦ Μπαρόκ καὶ τοῦ Ροκοκό. Πρόκειται γιὰ μιὰ νέα φάση θεατρικῆς αἴσθησης καὶ πρακτικῆς, ποὺ γονιμοποιεῖται πάλι ἀπὸ τὴ Δύση, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ ἰησουτικὸ θέατρο.

104. Π.χ. ὁ Δομήνικος Μαυρίκιος (1580-1650, Χιώτης, μέλος τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀρχηγὸς τῆς κινητῆς ἀποστολῆς στὸ Αἰγαῖο καὶ ἀργότερα ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Ἐξωμερίτη στὴ Χίο, ἔκαμε κηρύγματα στὰ ἰταλικά (βλ. Μ. Ν. Ροῦσσος-Μηλιδώνης, *Ἕλληνες Ἰησοῦτες (1560-1773)*. Ἀθήνα 1993, σσ. 131 ἐξ.)· ὁ Θωμᾶς Στανίσιλος Βελάστης (1717 - ca. 1780) ἐκδίδει συγγράμματα στὰ ἰταλικά, τὰ λατινικά καὶ τὰ ἑλληνικά (δημοτικῆ), (ὁ.π., σσ. 195 ἐξ.).

ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΤΑΞΗ
ΣΤΗΝ ΑΙΓΑΙΟΠΕΛΑΓΙΤΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑ

Από την ανάλυση έγινε φανερό ότι το έργο είναι δυνατό, έχει ζωντάνια και θεατρικότητα και πρέπει να χάρισε ισχυρές συγκινήσεις στους θεατές της εποχής, ενώ, με κατάλληλες προσαρμογές, μπορεί να σταθεί και σήμερα στη σκηνή. Συμπεριλαμβάνει ζωντανούς διαλόγους, σκηνές με θεαματικότητα και ένταση, αλλά και σκηνές με απαλό λυρισμό, άλλες με έντονα δρώμενα και κλιμακούμενο ρητορισμό· παρουσιάζει επίσης μια συνεχή έναλλαγή ρυθμών και εικόνων, ύφολογικών και θεαματικών στοιχείων που κρατούν αμείωτο το ενδιαφέρον του θεατή· παρατηρείται ακόμη μια έντονη διαπλοκή πολλών αρχικά ανεξάρτητων υποθέσεων που προωθούνται και εξελίσσονται σε αντίστιξη, ώσπου να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους και να συμφύρονται. Ο περίτεχνος ρητορισμός με την έντονη χρήση του υπερβατού, της επανάληψης και της κλιμάκωσης και η δραματουργική τους εφαρμογή, ως μέσου λυρικής αποστασιοποίησης και γλωσσικής μέθεξης και έντυπωσιασμού, αντισταθμίζεται από θεαματικά δρώμενα, που κεντρίζουν το συναισθηματισμό και κινούν το θεατή προς ταύτιση με τα γεγονότα. Τα χρώματα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας είναι έντονα, τα γεγονότα που παρουσιάζει επιβλητικά. Η έναλλαγή, ή αντίθεση, ή κλιμάκωση, ή σύγκρουση, το υπέρμετρο των παθών, οι προσωποποιήσεις των ιδιοτήτων και σκέψεων του ανθρώπου από αλληγορικές φιγούρες, ο ρητορικός διδακτισμός και ο οπτικός έντυπωσιασμός είναι έκφραστικά μέσα του θεάτρου του Μπαρόκ. Δίπλα στους πιο ρητορικούς κι αργόρυθμους («Επτά παιδιάς Μακκαβαίους») του Μιχαήλ Βεστάρχη (μεταξύ 1642 και 1662) έχουμε εδώ μιαν άλλη κορύφωση του ελληνικού θρησκευτικού θεάτρου του Μπαρόκ, που με το βουκολισμό της Άγιας Νύχτας και τη («γλυκερή») σκηνή της Γέννησης παρουσιάζει μάλιστα και όρισμένα ύφολογικά στοιχεία του Ροκοκό, τα όποια ωστόσο υπάρχουν πιο έντονα στο χιώτικο «Δαβίδ» και το προσχέδιο του δραματικού έργου για το μαρτύριο του («Άγιου Ίσιδώρου»). Παρά την απώλεια κειμένου στην αρχή και στο τέλος ο («Ηρώδης») είναι ένα από τα πιο άρτια, από δραματουργική άποψη, δράματα, ίσως με τις πιο πλούσιες ύφολογικές αποχρώσεις πριν απ' το 1821 και σημαδεύει, ως *spectaculum mundi* της εποχής του όψιμου Μπαρόκ και της Αντιμεταρρύθμισης, όπου ο άνθρωπος δεν είναι τίποτε άλλο πια παρά ένα αντικείμενο διένεξης ανάμεσα στις δυνάμεις του Κακού και του Καλού, εκείνο το σημείο της ελληνικής δραματουργίας, όπου ανάμεσα στον

κλασικισμό του Κρητικού θεάτρου και το νεοκλασικισμό της φαναριώτικης δραματουργίας γύρω στα 1800 ή εξέλιξη φτάνει στη μεγαλύτερη απόκλιση από το αριστοτελικό δράμα: όχι μόνο με την πληθώρα των υποθέσεων αλλά και με την έγκατάλειψη του στίχου.

Η ΕΚΔΟΣΗ

Η κριτική έκδοση του κειμένου στηρίζεται στις έξι αρχές: 1) αποφεύγονται επεμβάσεις πέραν του απόλυτως απαραίτητου, επειδή η κυκλαδική γραμματεία του 17ου και 18ου αιώνα δεν έχει μελετηθεί από γλωσσική άποψη όπως η κρητική της ύψιμης Βενετοκρατίας· 2) η ρευστότητα της ορθογραφίας (κυρίως $\chi \leftrightarrow \kappa$ και $\tau \leftrightarrow \theta$, αλλά και $\chi \leftrightarrow \gamma$, $\kappa \leftrightarrow \gamma$, $\delta \leftrightarrow \tau$, $\phi \leftrightarrow \beta$, στα φωνήεντα $\alpha \leftrightarrow \epsilon$, με όρισμένες επιδράσεις της ιταλικής «τόσσο», «όσσο» κτλ.), οι παρατονισμοί και πολυτονισμοί και η απουσία συστηματικής στίξης αναγκάζουν τον εκδότη στην εξομάλυνση της στίξης, του τονισμού και της ορθογραφίας (βλ. στη συνέχεια), χωρίς αυτό να σημειώνεται στον apparatus criticus· στη στίξη προτιμήθηκε μια πιο ένεργητική στάση, α) για να αποδοθεί η θεατρικότητα του κειμένου (χρήση θαυμαστικών) και β) να διασαφηνιστεί το νόημα σύνθετων χωρίων (πιο έντονη χρήση κομμάτων)· 3) σε συμπλήρωση των χωρίων που νοσούν από φθορά του χαρτιού προχώρησα μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου η κατανόηση του κενού είναι άβιαστη και φυσιολογική· 4) επεμβάσεις έγιναν σχετικά σπάνιες και μόνο σε περιπτώσεις, όπου το λάθος του γραφέα είναι ευδιάκριτο και αποκαθίσταται εύκολα· 5) σε περιπτώσεις, όπου υπάρχουν περισσότερες από μια λογικές λύσεις αποκατάστασης, οι αποφάσεις συζητούνται στις Σημειώσεις· 6) έγινε συνειδητή προσπάθεια της διαφύλαξης διαλεκτολογικών στοιχείων στη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο· ακόμα και στον τονισμό κράτησα αποκλίνοντες τύπους, αν αυτοί συναντιούνται συστηματικά, ή διαφορετικούς τονισμούς, αν αυτοί έχουν ύφολογική σημασία (π.χ. *παιδιά* και *παιδία*, - *κράτησα* και τον τύπο *παιδία*, όπως και *βούνια*, *καλοριζικός*, *αποκοτός* κτλ.)· αυτό αφορά και περιπτώσεις μιās συνειδητής προσπάθειας του γραφέα να δώσει στο κείμενο λογιότερη τροπή: *Ζουλία*, *καχοριζικία*, *κοπανία* (αλλά και *κοπανιά*)· 7) κατέβαλα επίσης συνειδητή προσπάθεια να σεβαστώ το μεικτό χαρακτήρα του κειμένου μεταξύ λογίων και λαϊκών εκφράσεων· δεν κράτησα το «αις» στην αιτιατική πληθυντικού θηλυκών ουσιαστικών και

ἐπιθέτων (-ες) καὶ τῶν ἄρθρων τους (ἢ λογιότερη γραφή ὑπερτερεῖ ἀριθμητικά), κράτησα ὅμως τὸ -η- στὴν κατάληξη τοῦ τρίτου προσώπου ἐνικοῦ στὰ ρήματα στὴν ὑποτακτική, μετὰ ἀπὸ ἄς, ἄν, νὰ κτλ. μολονότι δὲν χρησιμοποιεῖται πάντα μὲ συνέπεια ἢ καὶ σωστὰ (ἀπέφυγα ὅμως τὸ ἴωτα ὑπογεγραμμένο, γιατί εἶναι σπανιότατο στὸ κείμενο)· στὸ σχηματισμὸ τοῦ μέλλοντος μὲ θέλω χρησιμοποιήσα στὸ τρίτο πρόσωπο ἐνικοῦ ὅμως τὸ -ει- (ὄχι τὸ -η- ὅπως συχνὰ στὸ κείμενο), γιατί ἀποδίδει τὸ ἀρχικὸ ἀπαρέμφατο· ἀποκατέστησα τὸ «-ωμεν» στὶς καταλήξεις τοῦ ρήματος στὸ πρῶτο πρόσωπο πληθυντικοῦ στὶς περιπτώσεις ποὺ ἀναγράφεται «-ομεν»· ἀπάλειψα τὴν δασεία στὸ ἀρχικὸ «ρ»· 8) οἱ σκηνηκὲς ὁδηγίες στὰ ἰταλικά καὶ τὰ λατινικά μεταφράζονται στὰ ἑλληνικά ἐντὸς παρενθέσεων, δίδονται ὅμως στὴν ἀρχικὴ γραφή καὶ τὴν ὁμαλοποιημένη ἰταλικὴ γραφή μὲ ἐκτενὴ συζήτηση καὶ περιγραφή στὶς Σημειώσεις (δὲν ἀναφέρονται στὸν apparatus criticus), ὅπου ἀναλύονται καὶ οἱ συντομογραφίες· 9) διορθώνονται σιωπηρὰ οἱ γραφές ἔτζι, μὴν πως, διὰ τί, γιὰ τί κτλ.· 10) ἀναλύονται σιωπηρὰ οἱ συμβατικὲς ἑλληνικὲς συντομογραφίες, ὅπως Χτός γιὰ Χριστός κτλ.

Ἰδιότυπα προβλήματα προκύπτουν ἀπὸ τὴν κακὴ κατάσταση τοῦ κώδικα, ποὺ ὁδηγεῖ σὲ ἀρκετὰ σημεῖα στὴν ἀπώλεια κειμένου. Τα κενὰ ποὺ δημιουργοῦνται ἐμφανίζονται στὸν apparatus criticus ὡς ind. lac. καὶ στὸ κείμενο ὡς [...]: ὁ ἀριθμὸς τῶν στιγμῶν ἀντιστοιχεῖ περίπου στὴν ἑκταση τοῦ κενοῦ. Ἄν γίνεται ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου καὶ συμπλήρωση τοῦ κενοῦ, τὸ προστιθέμενο κείμενο ἢ τὰ γράμματα δίνονται στὸ κριτικὸ κείμενο μέσα σὲ ἀγκύλες, ὅπως καὶ στὸν apparatus criticus, καὶ ἢ ἐπέμβαση συζητιέται στὶς Σημειώσεις. Χωρία ποὺ παραμένουν loci desperati τοποθετοῦνται inter cruces («†...†»)· δὲν χρησιμοποιεῖται ὅμως ἂν τὸ χωρίο νοσεῖ λόγω ἀπώλειας κειμένου (τότε «[...]»). Χωρία ποὺ τοποθετοῦνται στὸν κώδικα ἀνάμεσα σὲ παρενθέσεις (κανονικὲς ἢ ἀγκυλῶν) σημαδεύονται καὶ στὸ κείμενο μὲ παρενθέσεις «(...)»· σημεῖα ποὺ ἔχουν διαγραφεῖ στὸν κώδικα ἀλλὰ εἶναι εὐανάγνωστα σημειώνονται μὲ ἀγκύλες «{...}»· ἂν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἐναλλακτικὲς γραφές, διορθώσεις, ἀντικαταστάσεις κτλ. (πολὺ συχνὰ στὴ δευτέρη πράξη), τότε προτιμοῦνται οἱ τελευταῖες γραφές καὶ οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ ἀντιγραφέα/διορθωτῆ συζητιοῦνται στὶς Σημειώσεις.

Ὁ apparatus criticus εἶναι θετικὸς, γιὰ νὰ παρακολουθεῖ ὁ ἀναγνώστης μὲ ἄνεση τὸ ἔργο τῆς ἀποκατάστασης καὶ νὰ ἐλέγχει μὲ εὐκολία τὴν ἔκδοση. Δίπλα στὸν ἀριθμὸ τῆς σειρᾶς ἀναφέρεται πρῶτα ὁ τύπος ποὺ εἰσάγεται στὴν κριτικὴ ἔκδοση καὶ ὕστερα ἀπὸ διπλὴ τελεία ἢ γραφὴ τοῦ κώδικα.

Ἄλλες παρατηρήσεις ἀκολουθοῦν τὸ καθιερωμένο σύστημα τῶν λατινικῶν sigla. Στὸν apparatus criticus δὲν σημειώνονται ὀρθογραφικὲς ἀποκαταστάσεις, διορθώσεις παρατονισμῶν καὶ ὁμαλοποιήσεις στὴ στίξη· αὐτὸ γίνεται μόνο σὲ περιπτώσεις, ὅπου προκύπτει ζήτημα ἑρμηνείας ἢ διαφορετικῶν ἀναγνώσεων (π.χ. *χρήμα* -> *κρίμα*). Οἱ περισσότερες ἐπεμβάσεις καὶ ἑρμηνευτικὲς προτάσεις συζητιοῦνται στὶς Σημειώσεις.

Τὰ ὀνόματα τῶν ὁμιλούντων προσώπων ἀναγράφονται ὁλόκληρα μὲ κεφαλαῖα στὸ ἀριστερὸ τμήμα τῆς γραμμῆς καὶ ὄχι σὲ συντομογραφία δίπλα στὸ κείμενο, ὅπως συνηθίζεται στὸ χειρόγραφο. Οἱ σκηνικοὶ τίτλοι ἔχουν ἀποκατασταθεῖ καὶ παρουσιάζουν τὰ πρόσωπα μὲ τὴ σειρά, μὲ τὴν ὁποία μιλοῦν. Δὲν ἔχουν εἰσαχθεῖ νέοι σκηνικοὶ τίτλοι, ἀν καὶ κάτι τέτοιο, σύμφωνα μὲ τὶς ἐκδοτικὲς συμβατικότητες τῆς κλασικίζουσας δραματουργίας θὰ μπορούσε νὰ γίνει. Ἐπίσης δὲν ἔχουν εἰσαχθεῖ πρόσθετες σκηνικὲς ὁδηγίες, γιὰ νὰ καλύψουν τὶς εἰσόδους καὶ ἐξόδους σκηνικῶν προσώπων. Κάθε νέα ρήση ἀρχίζει στὸ κείμενο μὲ νέα σειρά, δὲν συνεχίζει στὴν ἴδια, ὅπως παρατηρεῖται στὸ χειρόγραφο στὴν περίπτωση σύντομων ρήσεων. Στὴν ἀρχὴ προστίθεται ἓνας κατάλογος τῶν *dramatis personae*, ποῦ φυσικὰ δὲν ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο. Στοὺς σκηνικοὺς τίτλους προτιμήθηκε ἡ ἑλληνικὴ κατάληξη τῶν ἀριθμῶν ἀντὶ τῆς ἰταλικῆς («*scena 2η*» ἀντὶ «*scena 2a*»). Ὁ τίτλος τοῦ προλόγου τῶν πράξεων, ποῦ ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἰταλικὴ καὶ σὲ ἑλληνικὴ μορφή, ἀποδόθηκε ὅπως εἶναι.

ΗΡΩΔΗΣ
Ἡ
Η ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

ΤΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣΩΠΑ

<i>Ἡρώδης</i>	
<i>Μαριάμνη</i>	γυναίκα του
<i>Ἀντίγονος</i>	γιὸς τοῦ ρήγα
<i>Βαλαάμ</i>	τάτας
<i>Σαμουήλ</i>	ὑπηρέτης
<i>Ἄλκιμος</i>	
<i>Φίλωνος</i>	συμβουλάτορες τοῦ Ἡρώδη, δαίμονες
<i>Μέλας</i>	
<i>Κάρβο</i>	
<i>Αἰθων</i>	
<i>Ἄνθραξ</i>	Στρατιῶτες τοῦ Ἡρώδη
<i>Κήρυξ</i>	
<i>Ἐλίας</i>	
<i>Σαμψὼν</i>	μαντατοφόροι
<i>Μαχάων</i>	ιατρός τοῦ Ἡρώδη
<i>Μοξολλάμ</i>	
<i>Ὀζίας</i>	ἀρχιερέες
<i>Δαίμων</i>	
<i>Ὀργή</i>	
<i>Φιλοτιμία</i>	
<i>Ζουλία</i>	δαίμονες
<i>Βαλτάζαρ</i>	
<i>Μέλχιωρ</i>	
<i>Γάσπαρ</i>	οἱ τρεῖς Σαβαῖοι βασιλέες

Ἰωσήφ
Μαρία
Χριστὸς
Ἄγγελος
Ἀγγελάκια

Ἄρον
Σαδὸκ
Ἰουδίθ
Ἄννα
Δανιὴλ ἢ Ἀριέλ
Μιζάκ ἢ Κρίσπος   βοσκοί, δύο μητέρες καὶ τὰ παιδιά τους

Ἰωάννης Πρόδρομος
Ἄγγελος

Δαβὶδ

Ἡ σκηνὴ παρουσιάζει τὸ παλάτι τοῦ Ἡρώδη καὶ τὸ σπήλαιο τῆς Γεννήσεως.

[SCENA 2α]

[ΟΡΓΗ, ΔΑΙΜΩΝ, ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ, ΖΟΥΛΙΑ]

[ΟΡΓΗ]

3

Ἐγὼ νὰ μὴν [.....] ἀνδραγαθίας σύμβολα ἀποκο[τῶ] [...] καὶ τὸν ἐπουράνιον μονάρχηγιν ἀγκαλὰ καὶ μὲ δόξα ἀστραπτήσει, ἀγκαλὰ καὶ περιτριγυρισμένος ἀπὲ πνευματικῶν δορυφόρων ζάλη, μὲ τὸ ἀστροπελέκι φοβερῖσει τοῦ θανάτου τὸ ἀσάλευτον χάος, τὸν δικόν μας τῆς φλόγας αἰωνίας τόπον, ἀποκοτῶ μοναχῆ νὰ ἀντιστέκω, νὰ πολεμήσω, νὰ παρασαλεύσω. (Ἡ ὄργη τὲς γυναῖκες κάμνει εἰς τοὺς ἀνθρώπους φοβερές. Καὶ ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ πολεμίζοντας! {με} Τὸ νύχι, ἐκεῖ τῆς γλώσσας, τὸ φαρμακερὸν βέλος, φουσκωμένη, τοξεύει, καὶ ἀκόμη ὀρπίζει, πὼς τῶν ἀστέρων δρόμους μπορεῖ νὰ κρατήξῃ ἢ νὰ χαλάσῃ πάντες.)

5

ΔΑΙΜΩΝ

Μεγάλια καυκόντας λόγια προφέρεις, βάλε χερικὸ μόνον καὶ μελέτα ἀνδραγαθίαν τουτουνοῦ παναζίαν θυμοῦ.

10

ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ

Σφαγῆς ἀναρίθμητες, ποταμούς ἀπὸ αἶμα γεμάτους θέλει ἰδεῖ ὁ κόσμος. Εἰς ἐκεῖνο τὸ λουτρό ἔχει νὰ κολυμπήσῃ, ἔχει νὰ πνιχθῆ ἐκεῖνος ποὺ μᾶς κολάζει.

Ante 1 compl. [SCENA 2η. ΟΡΓΗ, ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ, ΔΑΙΜΩΝ, ΖΟΥΛΙΑ] || compl. [ΟΡΓΗ]
1 post μὴν ind. lac. || ἀποκο[τῶ]: ἀποκο.. || post ἀποκο.. ind. lac. 2 ἀγκαλὰ: ἀγγαλα ||
ἀγκαλὰ: ἀγγαλα 5 ἀντιστέκω: ἀντιστέχω 6 μὲ cancell. in cod.: {μὲ} 9 καυκόντας: χαύ-
κωντας 12 πνιχθῆ: πνιγθῆ

Ἐνοῦς τυράννου τὸ μαθημένον χέρι ἔχει νὰ μᾶς δουλεύσῃ. Ἕνας Ἡρώδης φαίνεται ἐπιδέξιος, καὶ περισσεύει ἀκόμη {ἂν δὲν ὀρίζω δυσκολότερα}.

ΔΑΙΜΩΝ

Ἐπιτήδεια! Ἀλλὰ ποία τῆς ὀργῆς φλόγα μπορεῖ νὰ τὸν ἄψῃ τόσο ἐξαφνίδια; 15

ΟΡΓΗ

Ἐκείνη τὴν ὁποῖαν ἔχουν ἴδιαν τύραννοι ὅταν δίκαια ἢ ἀδίκαια ἀπ' ἐμένα γεμάτοι, πρήσκονται, φουσκώνονται, ἐσκοῦνε.

ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ

Ἐγὼ, ὀμπρὸς εἰς τὰ μάτια του θέλω φέρνει τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας καὶ τὲς ἀκτίνες τῆς πορφύρας νὰ θαμβωθῆ, νὰ τυφλωθῆ, νὰ σκάσῃ ὁ λαλός, φοβούμενος νὰ μὴν χάσῃ τὸ τυραννικὸ στεφάνι. 20

ΟΡΓΗ

Ἐγὼ, μὲ φοβερὴ χιλίων λαμπάδων φλόγα τὸ συκώτι του θέλω καύσει, νὰ ἀφθῆ ἀπὸ τὸ θυμὸ, νὰ γενῆ φονιάς ἢ ὄχενδρα ἢ τίγρις ἢ χειρότερο ἀγρίμι. Τὰ παῖδια τὰ ἀφταιστα νὰ κινήσῃ παντοῦ, τὸ γάλα μὲ τὸ αἶμα νὰ ταράξῃ, καὶ ἐκεῖ ποὺ διὰ ἕναν θάνατον λείπει ὁ τόπος, χιλιοὺς νὰ μαζώξῃ, ὥστε νὰ εὔρεθῆ εἰς τὸν σωρὸν τῶν σφασμένων ὁ ἐχθρὸς μας, ὥστε νὰ ἀπεθαινή ἡ ζωὴ. 25

ΔΑΙΜΩΝ

Ἀμέ, πῶς μπορεῖ ὁ ψηλότατος νὰ χαμηλωθῆ, καὶ ὁ ἀνίκητος νὰ νικηθῆ;

ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ

Σώνει, ἄνθρωπος εἶναι, τὸν νικᾷ ἡ ἀγάπη, τὸν καταπονᾷ ὁ θάνατος. Ἦρθεν ὡς πο[...]ου μοναχὰ νὰ ἀπεθαινή, ἄς γενῆ καὶ πρὶν νὰ δυναστεύσῃ καὶ πρὶν νὰ θελήσῃ.

ΖΟΥΛΙΑ [.....]

Ἐγὼ ἤβρα τέχνην, μὲ τὴν ὁποῖαν μπορεῖ νὰ πλανηθῆ, καὶ αὕτη ἡ πονηρία· ἡ τέχνη τῆς ζουλίας, ὅλες τὲς τέχνες παίζει. Ἐνδύνεστε ἀνθρώπινον σχῆμα καὶ ἀρσενικὸν ἐπιμελῶς, καὶ μιμῶντας ἐσὺ τὸ πρόσωπον τοῦ Φιλαίνου καὶ [σὺ] τοῦ 30

18 τὲς: τοὺς 28 inter πο et ουν ind. lac. 29/30 post ζουλ. in marg. locus illeg. 31 ἐνδύνεστε: ἐνδύνετε 32 post καὶ compl. σὺ

Ἄλκίμου, ἐπιτήδεια θέλετε κολακεύσει καὶ πλανέσει τὸν Ἡρώδη τὸν ὑπερήφανον, γιατί πασαεὶς ὑπερήφανος εἶναι καὶ τυφλός. Βουλὴν καὶ πονηρίαν θέλει τὸ πράγμα. Τὸ καλὸ μὲ τὸ κακὸ νικᾶται, μὲ τὰς τέχνες ἢ βία. Κρύβγετε τοῦτα 35
 μάλιστα τὰ σιχαμένα τῆς φύσης σας σύμβολα, καὶ εἰς τὸν γόλφο σας ἐτοῦτα τὰ δύο τυλίγετε μαχαίρακια - μὲ ἐκεῖνο τὰ ἀφραιστα κέφαλα, μὲ τοῦτο ὁ Ἡρώδης ὁ φταίστης, ὁ τύραννος, ἔχει νὰ τελειωθῆ, ἔχει νὰ χαλασθῆ παντάπασιν. Ὡ-
 ρεῖς, ἀκόμη αἷμα σταλάζουν!

ΟΡΓΗ

Ἄξιος ὀργῆς κόπος· ἀκτίνες ὀργῆς σπιθοβολοῦνε! 40

ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ

Διψοῦνε ἀκόμη αἷμα. Αἷμα θέλομεν δώσει, καὶ μὲ τὸ αἷμα χορτάσει, καὶ εἰς τὸ αἷμα πνίξει!

ΟΡΓΗ

Πόλεμον, πόλεμον λαχταρῶ! Ἄς λείπουν λόγια, ὄνταν χρειάζωμεν ἀπὸ τὰ ἔργα. Ἡ ἄργητα τοῦ κακοῦ φαίνεται χειρότερη παρὰ τὸ κακόν. Θέλω νὰ νικήσω ἢ νὰ νικηθῶ γλήγορα. 45

ΔΑΙΜΩΝ

Ἄμετε τὸ λοιπόν, τρέξετε. Ἀποκοτᾶτε μὲ βία, μὲ τέχνη. Μὲ σίδερο, μὲ φλόγα, κάψετε, κόβγετε, διασκελίσετε, τεταρτιάξετε, θανατώσετε! Ἄς εἶναι ἐκεῖνος φταίστης, ὅπου ὀλότελα δὲν φταίγει, ἄς εἶναι κρίμα μόνον ὅπου κρίμα δὲν κάμνει. {Ἐνας δὲν σώνει θάνατος, τόσους θέλω ὅσες ἡμέρες ἔχουν}.

ΟΡΓΗ

Ἄγρια, παράξενα, ἀναλύπητα, μαυροτρομερότατα ἢ Βετλέμ, ἢ Ἰουδαία, ὁ κόσμος θέλει κάψει, θρηγήσει καὶ μοιρολογήσει σήμερι. 50

38 post τελειωθῆ cancell. νὰ in cod. quod delet. 49 ἕνας ... ἔχουν cancell. in cod.

SCENA [3η]

4

[ΒΑΛ]ΤΑΖΑΡ, ΜΕΛΧΙΩΡ, ΓΑΣΠΑΡ

(Μπαίνουν ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον οἱ τρεῖς μάγοι.)

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ποῦ εἶσαι σκοτεινοῦ ἐκλαμπρον κόσμου σέβας; ποῦ εἶσαι Χριστέ;

ΔΑΙΜΩΝ (Φεύγοντας.)

Κτύπησεν τὰ αὐτιά μου τὸ ὄνομα τοῦ ὄχθροῦ. Ἄδης μας, τρομαρὸς Ἄδης, πρῶ-
τα μᾶς ροφ[ήζη] μὲ τὴν αἰώνιαν φλόγα, πρὶν νὰ μᾶς κτυπήσουν ἐτοῦτες οἱ ξε-
σπαστικὲς τοῦ οὐρανοῦ βροντές.

55

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ποῦ εἶσαι ἐπιθυμοτάτη μας παρηγορία; ποῦ εἶσαι Χριστέ, ἦλιε τῆς ψυχῆς μας,
ποῦ εἶσαι;

ΓΑΣΠΑΡ

Ἐσὺ μᾶς κράζεις πάλε, καὶ ἐσένα καὶ τὸν φωστήρα μᾶς κρύβεις πάλε.

[ΜΕ]ΛΧΙΩΡ

Ὡ νύκτα τελεία, ἐκλαμπρη παρὰ τὰς λαμπρότερες ἡμέρες, γιατί δι' ἐμᾶς μοναχὰ
σκοτεινάδες φυλάγεις, καὶ ἐκεῖνο τὸ φῶς ποῦ διὰ ἐμᾶς εἶναι, διὰ ἐμᾶς κλέβεις;

60

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Λένε, πὼς ὁ ἥλιος καὶ ἡ ἀγάπη φαίνονται πάντα, ἀγκαλὰ καὶ κρύβγονται, καὶ
σύ, ἦλιε, καὶ ἀγάπη μας, κρύβεσαι καὶ δὲν φαίνεσαι. Ἄς γενῆ τὸ ἐλάχιστον
νὰ, ἐκεῖνο τὸ φῶς ποῦ μᾶς ὀδήγησεν εἰς ζωὴν, εἰς θάνατον νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ, καὶ
ἂν ἐφεγξεν εἰς τοὺς ζωντανούς, ἂς φέγξῃ καὶ εἰς τοὺς ἀπεθαμένους.

ΓΑΣΠΑΡ

Δὲν πρέπει, ξέρομεν, νὰ σὲ θεωροῦνε, νὰ σὲ ἀπολαύσουν ἀνάξιοι ποτέ, ἀμὲ εἰς

65

51/52 Scena...: compl. 3η || ...ἄζαρ: compl. [Βαλ]τάζαρ 53 φεύγοντας: Φ in marg. 54 ρωφ
compl. ροφ[ήζη] || αἰώνιαν: αἰώνιαν || οἱ: ταισ || 58/59 [Μέ]λ[χιωρ]: λ in marg. 61 ἀγκαλὰ:
ἀγγ.λα

τὸν κόσμον νὰ μᾶς ἀξίους κάμνης ἐπιτακτικοῦ ἤρθες· νὰ σὲ ζητοῦμεν θέλεις, νὰ σὲ εὐρωμεν δὲν θέλεις!

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ἄς γενῆ πάντα μαύρη καὶ σκοτεινὴ ἐκείνη ἡ ἡμέρα, ὅπου ἐμᾶς Ἰερουσαλήμ, ποὺ μᾶς ἄγριον Ἡρώδη ἐδειξεν, ἐκείνη, μὲ μαῦρο σύννεφο τὰ μάτια μας σβήνοντας καὶ σβήνοντας τὸ ἄστρον, διπλὴ μᾶς {ἡ κακομοίρα} μὲ νύκτα ἐτύφλωσεν, καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸ μάτι. 70

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Θυμοῦμαι· ἐκεῖ, ἐκεῖ τὸ ἠγούμενον ἄστρον μᾶς ἄφρηκεν ξένους νὰ ξέρωμεν ὅλοι, πὼς εἰς τὲς μεγάλες χώρες δὲν δυναστεύει ὁ Θεός, πὼς φεύγει τὲς ταραχὲς τοῦ κόσμου, πὼς φεύγει τὲς τιμές.

ΓΑΣΠΑΡ

Ἐγὼ σᾶς [παρακαλῶ], γιὰ τοῦτο ποὺ στέργετε καλύτερα, γιὰ τὰ γλυκότερα σας ἔγγωνα καὶ διὰ τῶν γονιῶν σας τὴν ὀρεκτικὴν μακαρίαν, δείξετέ μας, ποῦ εἶναι τὸ ἄστρον, ποῦ κατοικίζει ὁ Θεός. Δίχως ἄστρο τυφλοί, δίχως Θεὸν εἴμεθεν ἀπεθαμένοι! 75

ΜΕΛΧΙΩΡ

Εἶδαμεν ἐκλαμπρες τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν κατιβάζοντας ἀσπέτες, καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐθεωρήσαμεν ἄστρον φώσφορον, ὀδηγήτορον, ἀκτινοφορεμένον, ὅπου φλογερὰ κωλοσύρνοντας μαλλιά φωτεινὴν ἐσημάδευσεν εἰς τὸν οὐρανὸν στρατάν. Ἀλλὰ ὁ ποδότης φώσφορος λείπει τώρα, καὶ μᾶς, σὰν ἀπόλωλα πρόβατα πλανωμένους ξένους, παρασαλεύει φοβερὸν σκότος καὶ τυφλῆς νύκτας κίνδυνος. Φωτίσετέ μας, ὀδηγήσετέ μας, ζωντανέψετε μας! 80

ΓΑΣΠΑΡ

Ἀλλὰ τί λέμεν καὶ ποῦ εἴμεθεν; Ἐπὰ δὲν εἶναι χώρα, ἔρημος μόνον τόπος καὶ νύκτα σκοτεινὴ. Ἄ, τῶν ὀδουρῶν πόνος κάμει καὶ παραμιλῶ καὶ σκοντάβω ἀπὸ τὴν ἀπορία ἐκθαμβος, ἀπὸ τὴν πίκρα ζαλισμένος. Ὡς νύκτα, τοῦ Θεοῦ τῆς παρουσίας σιγανὴ μάρτυρας, τί διὰ ἐμᾶς ἀπαρᾶσαι τὸ φῶς, ποῦ διὰ ἐμᾶς ἐδόθη- 85

69 σύννεφο: συν supra lineam 70 ἡ κακομοῖρα cancell. in cod. 73 εἰς τὲς: εἰς τα 75 post σᾶς compl. παρακαλῶ 81 κωλοσύρνοντας: λοσύρνοντας 82 σὰν supra lineam 86 σκοντάβω: σκονδάψω

κεν, τί κρύβεις ἐκεῖνον ποῦ ἦρθεν νὰ φανερωθῆ; Συγχώρεσε ὄνταν πᾶμεν, σκό-
τωσε ὄνταν γυρίζωμεν!

90

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ἦν νύκτα, ὅπου λογαῖσαι ἀπαλὴ ἀνάπαυσις τῶν ἀνθρωπίνων πόνων, ὧ ζωῆς πα-
ρηγορία, ὅπου τῶν σκύλων γαυγισμούς, τοὺς ὕλαγμούς τῶν λύκων καὶ τοὺς ξε-
σπαστικούς κλαυθμούς ἀκούεις τῆς νυκτερίδας, καὶ συμπάσχουσα, καὶ ἀπὸ τὸ
ἔλεος νικωμένη ἀντικλαῖς, ἀντιλαλεῖς, ἀντιγαυγίζεις, διατὶ μοναχὰ διὰ ἐμᾶς
κουφὴ φαίνεσαι; Ἄν δὲν θὲς νὰ μᾶς ὁμιλήσης ὄνταν παραμιλοῦμεν, παρηγόρησέ
μας ὄνταν ἀποροῦμεν, καὶ νὰ πικραθῆς λιγάκι ὄνταν βαρεῖα ἀναστενάζωμεν.
Καὶ ἂν δὲν θέλῃς μηδὲ τοῦτο, ἄφῃς τὸ ζημίον πέτρες, ἀγκαλὰ καὶ σὲ ξηρά, νὰ
μᾶς ἀντιλαλοῦν πέτρες. Ποῦ εἶσαι σκοτεινοῦ ἔκλαμπρον κόσμου σέβας; ποῦ
εἶσαι Χριστέ; Νὰ σὲ εὐρωμεν, νὰ σὲ ἀποκτήσωμεν κάμε.

95

ΜΕΛΧΙΩΡ

Νά, ποῦ ἀντιλαλεῖ ὁ ἔρημος τῆς νύκτας τόπος.

100

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Καὶ ποῦ νὰ πάγω δίχως φωστήρα, καὶ εἰς ποῖαν χώραν;

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ἦρα νὰ τρέξωμεν καθὼς ὀρίζει [.....]. [Ὁδη]γᾶ εἰς τὸ θεάνθρωπον βρέφος. Ἦν
ζω[ή, ὦ] φῶς!

5

ΓΑΣΠΑΡ

Ἀκολουθοῦμεν, ὀγλήγορι καὶ προθυμερά, ποῦ μᾶς ἐρμηνεύεις καὶ ποῦ τὸ φῶς
σου μᾶς ἀπαντέχει, ἐκεῖ.

105

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Χαῖρε, ὦ φωτεινὴ τοῦ οὐρανοῦ λαμπάς.

ΜΕΛΧΙΩΡ

Χαῖρε, ποθεινότατε ποδότῃ.

97 ἀγκαλὰ: ἀγγαλα 102 post ὀρίζει ind. lac. || [Ὁδη]γᾶ: ...γὰ 102-103 ὦ ζω. . φῶς:
compl. Ἦν ζωή, ὦ Φῶς 103/104 ΓΑΣΠΑΡ: βαλ.

ΓΑΣΠΑΡ

Χαῖρε, καλὲ θριαμβευτὴ τῆς νύκτας! Τὲς σκοτεινάδες μακριὰ ἀκτινοβολοῦντας σκόντισε, καὶ χειραγωγώντας πάλε ὁδήγησε ξένους εἰς τὸ αἰώνιον τέλος.

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Δεῖξε, ποῦ Βετλεέμ, φέγξε, ποῦ γλιστρᾶ στράτα, καὶ ποῦ τοῦ κόσμου σκότος 110
τὰ τυφλὰ τραβίζει πόδια νὰ σκοντάψουν, καὶ ἐκεῖ, ποῦ λάμπει θεϊκὸν βρέφος, στέκου.

ΜΕΛΧΙΩΡ

Σβήσετε καμινάδες, σβήσετε λαμπάδες κάτω· ὅποταν ἄστρα φέγγουν περισσεύουν
δαυλοί.

ΓΑΣΠΑΡ

Κανεὶς σκοντάβει ἐκεῖ ποῦ φέγγει ὁ Θεός! 115

SCENA 4η

ΑΡΝΩΝ, ΣΑΔΩΚ, ΙΟΥΔΙΘ, ANNA, ΔΑΝΙΗΛ, ΜΙΖΑΚ

ΑΡΝΩΝ

ὦ! φέγξε, σῶσε Κύριε! Λίγο ἔλειπεν νὰ ξεκυλήσω κάτω.

ΣΑΔΩΚ

ὦ! φέγξε καὶ ἐδῶ! Χάλαρα καὶ ξεροτρόχαλα καὶ γλίστρες καὶ σκάνδαλα καὶ χο-
χλάκους ὁμάδι ἐμάζωξεν ὁ ἔχθρος νὰ σκοντάψωμεν ὅλοι.

ANNA

[.....]
Βοήθησε Παναγία! Τὸ μωρὸ ἔβρεξεν μακρὸς πλατύς. Δὲν ἐλαβώθηκες, ἀγάπη
μου, μηδὲ ἐμαγαρίστηκες πούπετις; 120

108 θριαμβευτὴ: τριαμβυθη 115 σκοντάβει: σκονταύει 115/116 post Σάδοκ delevi μίχα
ζάμβρι quod in cod. canc. est. 116 ξεκυλήσω κάτω: ξεχυλήσω κάτω 118/119 did. in marg.
illeg.: [...]

ΔΑΝΙΗΛ

Κουράζομαι μάνα.

ΜΙΖΑΚ

Και ἐγὼ μάνα, δὲν μπορῶ πλεῖα.

ΙΟΥΔΙΘ

Σούτ! Θεὸς νὰ σὲ σηκώσω εἰς τὲς ἀγκάλες; γιὰ τὸν Θεό, ἀπαντέχετε!

ANNA

Ἔννοια σας γιὰ τὰ μωρά! Ἐκόπηκαν τὰ γόνατά μου. Ἄς κάτσωμεν ἐδῶ νὰ ἀποκουρασθοῦν λιγάκι.

125

[.....]

ΑΡΝΩΝ

Ἐγλυτώσαμεν τὸ λοιπόν, ἐγλυτώσαμεν! Δόξα σοι ὁ Θεός, δόξα σοι, ποῦ μᾶς ἔδειξες τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν, καὶ τὸν ἀόρατον ἔκαμες νὰ θεωροῦμεν, καὶ νὰ μετροῦμεν τὸν ἀμέτρητον.

ΣΑΔΩΚ

Ἄς ἐπαίνωμεν πάντα ἐτούτην τὴν καλορίζικην νύκτα, εἰς τὴν ὁποία μᾶς ἐφώτισεν καὶ ἐγαρδίωσεν.

130

ANNA

Καὶ πῶς, σὲ παρακαλῶ, ἐφάνηκεν ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα φτερούμενον, ὅπου σᾶς ἤβρεν εἰς τὴν μάνδρα ἄγρυπνους καὶ φυλάσσοντας τὲς φυλακὰς τῆς νύκτας;

ΑΡΝΩΝ

Ρωτᾶς; ἦρθεν ἐξαφνίδια χρουσὸ ἐνδυμένος σύννεφο ὁ ἄγγελος, ἦρθεν ὡσάν ἥλιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ροδοκοκινίζοντας· τὸ πρόσωπον ὀλότελα θεικόν, καὶ ἀναριθμητὲς ἀπὸ τὰ μαλλιά σκορπίζοντας ἀκτίνες, διεσκόρπισεν τὴν σκοτεινὰ καὶ ἐφάνηκεν ἀπάνω εἰς τὸν ἐλαιῶνα μας σάν οὐρανικὸ φάντασμα.

135

123 Σούτ: σουθ 124 Ἔννοια: ἐννοῖα 125/126 did. in marg. illeg. 127 ἔκαμες: ἔκαμεν 131 {ὅπου}: ὅπου cancell. in cod. 133 ὡσάν: ὅσαν 135 ἀναριθμητὲς: ἀναριτμιτούς || σκορπίζοντας pro ἐμπλέκοντας quod in cod. canc. est

ΣΑΔΩΚ

Ὡς εἶδα, ὀγλήγορα ἀπὸ τὴν τρομάρα τὸ αἷμα μου κρύερον ἔπηξεν, καὶ σὰν μαγεμένος πέφτω κατακέφαλα· πέφτω, μὰ δῖχως πόνον!

ΑΡΝΩΝ

Ἦμουν ἐγὼ δῖχως φωνή, δῖχως ψυχή, κουφός, ἀλαλος, ὅλες μου ὁ φόβος ἐμαμουδίασεν τὲς αἰσθητες, καὶ ἐμένα ἤρπασεν ἀπ' ἐμένα, ἐθάρrouν πὼς ἐκάηκεν τὸ δάσος, τόσο ἡ φλόγα μεγάλην πυρκαϊάν καὶ φοβερούς φλογισμούς τριγυροῦ του ἐσήκωσεν, ὅμως ἄλλο δὲν ἦτονε μόνον παρὰ ἡ κατάσπρη του φορεσιά, ὅπου ἀστράπτοντας ἀπὸ μακριὰ φλογεῶς ὑάλισεν. [Ὅχι, δόξα τοῦ Κυρίου ἦτονε, ὅπου παραδόξως καὶ φρικῶδες περιέλαψέν μας, καὶ ἐκατέπειν τὴν νύκτα. Ἐγὼ σὰν ἐσᾶς ἐξεσπάστηκα πρῶτα, ἀμὲ ὄνταν ἤρχισεν νὰ λαλήση, σκορπίστηκεν ἡ καταχνιά, ἐκατέπεσαν αἱ καταιγίδες ἀπὸ τὴν καρδούλα μου καὶ ἐγένηκεν σιγανέμα}.

ΣΑΔΩΚ

Ἀκόμη θυμοῦμαι τὰ λόγια του, τόσα τὰ βαθειὰ ἐχάραξεν εἰς τὴν ψυχὴν μου: «μὴν φοβεῖσθε», λέγει, ἀγαπημένα παρηγορώντας, «αἰδοῦ σᾶς εὐαγγελίζω χαρὰν μεγάλην καὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτήρ, ἦγουν Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαβὶδ καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον: εὐρήσετε βρέφος σπαργανωμένον κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ», καὶ ἐξαίφνης ἐγένετο πλῆθος στρατιᾶς οὐρανοῦ αἰνούντων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων: «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία».

ΑΡΝΩΝ

Καλὰ τὸ ἐθυμήθηκες, ἀλλὰ τὸ ἐξωχώτερον εἶναι ἐτοῦτο τὸ φτωχοπλούσιον σπήλαιον ποὺ μᾶς ἔδειξεν. Σπήλαιον εἶπα; ἤσφαλα. Οὐρανὸς εἶναι καταστερισμένος, ποὺ οἱ ἄγγελοι σὰν τὰ ἄστρα λάμπουν, ποὺ ἡ Παναγία ὑαλίξει σὰν τὸ φεγγάριν καὶ ὁ Χριστὸς ἀκτινοβολᾷ σὰν ὁ ἥλιος. Ἐκεῖ εἰς ἓνα μωρὸ ζωντανεῖει πάντα ἡ ζωή, λογιάζει ἡ σοφία, σκορπίζεται ἡ ἀγαθοσύνη, ἐργάζεται ἡ παντοδύναμις, δυναστεύει ἡ θεϊκὴ αὐθεντία.

136/137 σαδ. pro μηχ. quod in cod. canc. est 138/139 Αρν pro ζαμ. et σαδ. quod in cod. canc. est 143 Αρν in marg. quod delev. 152 ἐξαίφνης: ἐξάφνης 154 εὐδοκία: τῆς εὐδοκίας

ANNA

6

Ἄ! Ἄ! Τίς μπορεῖ νὰ γροικήσῃ [.....]ῖς τῶν ἀγγέλων φωνές, τές πλουμισμένες κα[...], τές λουλουδιασμένες πατιν[...], τές τεχνικὲς καὶ ἐκστατικὲς ξεφάντωσες, ποὺ ἔσμιζαν, ἢ ψ[άλ]λοντας ὕμνους ἢ παίζοντας [τὴν] κιθάραν; Ἦτονε ἡ ψυχὴ μου κρεμασμένη ἀπὸ τές γλῶσσες των καὶ ἀπὸ τές τῶν δακτύλων των μαρμαρυγές, καὶ ἀβέβαια στέκοντας εἰς τές ἀκριές τῶν αὐτίων, κοντὰ ἦτονε νὰ ξεψυχήσῃ, ἂν ἤθελεν ἀκόμη κελαδήσῃ ἓνα στιχερό. 165

ΙΟΥΔΙΘ

Κρίμα στὸ στιχερὸ ποὺ δὲν σὲ ἄφηκεν καλοριζικὴ νὰ γενῆς.

ΣΑΔΩΚ

Τώρα βαριοῦμαι τὴν ἀσκοτζαμπούρα μου, καὶ τὸ ἀγαπημένο μου τζουγλιάρι μου καὶ [.....]θεινομαί πλεῖα νὰ τὸ ἐπαίξω.

ΑΡΝΩΝ

Καὶ σὺ μωρή, ποὺ φομιζέσαι διὰ τὴν φωνὴν σου, πῶς ἐχάρηκες εἰς ἐκείνην τὴν οὐρανικὴν [....]; 170

ΙΟΥΔΙΘ

Ἀναγαλλιάστηκα ἄμετρα καὶ ἐβραγγλίασα ἀπὸ τότες, ὡσὰν ἡ λύρα σου ποὺ ἐξήλωσεν ἀπὸ πολὺ ἀσύμφωνη. Μεγάλη, ἀλήθεια, στάθην τῶν αὐτίων χαρά, ἄμὲ λίγο· τίποτες ἐφάνηκεν, ἂν τὴν συγκρίνωμεν μὲ τῶν ὀμματίων τρυφές· ἐθάμπωσεν ἡ ὄψις μου εἰς ἐτοῦτο τὸ σπήλαιον ἀπὸ τὴν λαμπερότητα τοῦ παιδίου καὶ τῆς μάνας. Χαῖρε ἦλιε, χαῖρε φεγγάρι, δὲν ἔχετε σύγκρισιν, δὲν ἔχετε τιμὴν ὀμπρὸς σ' ἐτοῦτα τὰ δύο θαυμάσματα! 175

ANNA

Ἐγώ, σὰν πονηρὴ ἀναγογυρεύοντας, ἤθελα νὰ θωρῶ, πῶς ἡ παρθένα βυζάνει τὸ παιδί της· ἐσίμωσα κοντότερα, καὶ ἐκείνη, κατιβάζοντας τὸ παρθενικόν της μάτι, τὸ καλὸ της πρόσωπον μὲ τὸ χρῶμα τῆς ἀρετῆς βαπτοῦσα, αἰδεσίμως 180

161 post γροικήσῃ ind. lac. 162 post κά ind. lac. || post πατιν ind. lac. || ἐκστατικὲς: ἐξτατικαῖς 163 ψ[άλ]λοντας: ψ. λωντας || post παίζοντας compl. [τὴν] 165 στέκοντας: στέχωντας 167/168 σαδ. pro μιχ. quod in cod. canc. est 168 post τζουγλιάρι ind. lac. 169/170 Αρν. pro ζαμ. quod in cod. canc. est 171 post οὐρανικὴν ind. lac. 173 ἀσύμφωνη: ασυμφωνή 176 σύγκρισιν: σύγκρησιν 177 ὀμπρὸς σ' ἐτοῦτα: ὀμπρὸς ἐτοῦτα

ἐντράπηκεν. Καὶ τότες, τὸ παιδί δακρυγελώντας ἐροδοκοκίνησεν καὶ προσπέφτοντας εἰς τὸν γόλφο τῆς μάνας, τὴν ἐφίλησεν εἰς τὸ βυζί, καὶ εἰς τὸ χέρι ἀντεφιλῆθη ἀπὸ τὴν μάνα.

ΙΟΥΔΙΘ

᾽Ω, χιλιές βολές, καλοριζικός ἄνδρας ὁ Ἰωσήφ, ποὺ ἔλαχεν τέτοια γυναίκα, καὶ καλοριζικότερῃ ἢ γυναίκα ποὺ ἔτυχε τέτοιον παιδί! Δόξα εἰς τὴν μοῖρα της, ποὺ 185 τὸν ἐβύζασεν, ἔθρεψεν, ἠγάπησεν, ἀπόλαυσεν, νὰ κάμη παιδί καὶ νὰ μὴν κοιλοπονήσῃ, νὰ ἀπανδρευθῇ, καὶ νὰ μὴν μαγαρηθῇ, νὰ γενῆ μάνα καὶ νὰ ἀπομένῃ παρθένος. Τοῦτα εἶναι μοναχὰ προνόμια καὶ προτιμίες τῆς Θεοτόκου.

ΑΡΝΩΝ

᾽Ω θαύμασμα τῆς ἀγαθσύνης, τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ! Ἐκεῖνος ποὺ πάντα τρέφει τρέφεται, ὁ ἀμέτρητος μετράται, ὁ παντοδύναμος κλαίγει, ὁ αἰώνιος γεννᾶται, ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν μεταμορφώνεται εἰς βυζαναριὸ παιδί! 190

ΣΑΔΩΚ

Ἐξάκουστον εἶναι ὅτι, πὼς εἰς ἐκείνη τὴν νύκτα ποὺ τὸν ἐγέννησεν, στάθηκεν εἰς τὴν τάξιν της, δουλεύοντας τοῦ Θεοῦ, ἡ οἰκουμενικὴ τῶν πλασμάτων φύσις. Αἱ βρούσες ἀνέβρυσαν γάλα, ἐψιγάλισαν τὰ σύννεφα μέλι καὶ τὰ δένδρα ἴδρωσαν βάλσαμα καὶ λιβάνι. Ἡ γῆ τοῦ ὀρδινίασεν εἰς ἓνα σπήλαιον τὸ παλάτι, ἡ θάλασσα ἐτοίμασεν ἀπανεμίαν καὶ καλωσύνην. Οἱ οὐρανοὶ ἔφεγγαν μὲ χιλίες λαμπάδες ἀπάνω, καὶ ἀπὸ τὲς καλύτερες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἓνα ἄστρον καινούριον στολίζοντας εἰς μερικὴν του ὑπερησῖαν ἐπιτακτικῶς ἔπεμψεν κάτω καὶ ἀπὸ ἀθανάτους φτερουμένων πνευμάτων χοροὺς ἐδιάλεξεν τοὺς εὐμορφότερους διὰ τὸν πορφυρογέννητα μονάρχην, νὰ εἶναι ψάλτες, ἔφηβοι, στρατιῶτες, δορυφόροι, αὐλικοί, ἄρχοντες, πρωτοσπαθᾶριοι. 195 200

ANNA

Εἶδες μὲ πόσο γλυκὸ συρμὸ τοῦ ματιοῦ τὸ βασιλικὸ παιδί ἐθώρειεν τὰ παιδιά μας, ὄνταν τὸν ἐκανίσκευσαν; Ἐκράτηξεν μὲ τὸ χεράκι του καὶ ἀγκάλιασεν καὶ προσγέλασεν καὶ ἐκολάκευσεν καὶ εὐλόγησεν μὲ τὰ πλεῖα τρυφερὰ χαδάκια τῆς ἀγάπης, καὶ ἐπινεύοντας ἐφάνηκεν καταπαῶς ἤθελεν νὰ τὰ κρατήξῃ μέσα μὲ τοὺς ἀγγέλους. 205

196 ἀπανεμία: ἐπανεμίαν 197 ἓνα: ἓναν

ΙΟΥΔΙΘ

Ναί, ἀκριβή μου Ἄννα, ναί, νά ζηοῦν τὰ παιδιά μου καλά εἰς τὴν μοῖρα των σάν με τὴν ζω[ήν] των γένουνται ἀξιοὶ νά τοῦ δουλεύουν, γιά νά μετ' αὐτὸν ὕστερα δυναστεύσουν.

ANNA

Ἰδοὺ πὼς ἐπιτακτικοῦ σάν νικητῆρες ἐσυνθέσαν στεφάνια καὶ περικύκλωσαν τὸ κεφάλι των. Ξετελείωσε, ποθεινότατε Χριστέ, τὰ καλὰ σημεῖα πολὺ εὐλόγησες. 210

ΙΟΥΔΙΘ

Ἀμόνω σου, ἀγαπημένη Ἄν[να], [.....] ἴδιπ[τ] [.....] [..]μπεραίνω τὴν ζω[...]. ὁ μεγαλόδωρος Θεός, ἤθελα τὸ κρατήξει ὅσο ἐβγάλει Φ[...] ὡς ἐξοχώτερο διάφορο, διατὶ ἀπὸ τότες ὅλα τὰ κοσμικὰ σιχαίνομαι, παν[...]ομαι. 7

ANNA

Νά ζῆω, φίλαινά μου, ἂν δὲν εἶναι γλυκὺ νά ξεψυχῆση τινὰς βυθισμένος εἰς ἐκείνη τὴν πλημμυρία τῆς ἡδονῆς, πολὺ ἀναβλύζει περισσεύοντας ἀπ' ἐκεῖνο τὸ ποταμὸ τῆς ἀγάπης. 215

ΙΟΥΔΙΘ

Ἡ ἀγάπη μοναχὰ ἔκαμέν με καὶ ὑπάκουσα, ὄνταν ἐκεῖνος ὁ θρέφτης καὶ φυλακάτοράς του μᾶς ἐρμήνευσεν με τὸ χέρι νά μιλοῦμεν σιγά, τοῦ παιδιοῦ ἀρχινίζοντας νά νυστάξῃ. 220

ANNA

Στανιὸ μας ἤπρεπεν νά γυρῶμεν, ἀμαρτωλοί, σάν δὲν εἴμεθεν ἀξιοὶ νά συνομιλοῦμεν καὶ νά συνδουλεύσωμεν τοῦ Θεοῦ σάν σπιτικοὶ με τοὺς ἀγγέλους.

ΑΡΝΩΝ

Σώνει. Ἀποκουραστήκαμεν. Τί τόσες παφλατιές πάλε;

ΣΑΔΩΚ

Μηδὲ φωτιὰ καύγοντας κουράζεται, μηδὲ γλώσσα θηλυκὴ μιλοῦντας.

208 compl. ζω[ήν]: ζω 212 post ἀγαπημένη locus in cod. illeg. 213 post ἐβγάλει locus in cod. illeg.: compl. Φ[...] 214 post σιχαίνομαι locus in cod. illeg. 218 θρέφτης: θρεπφτής 218-219 φυλακάτοράς: φιλοκάτοράς 219 ἐρμήνευσεν: ἐρμήνευσε 224 κουράζεται supra lineam || μιλοῦντας pro ἐκουράστηκεν quod in cod. canc. est.

ΙΟΥΔΙΘ

Ἄκοῦς; θόρυβος πολὺς καὶ σπαθέων ταραχή. Πᾶμεν ὀγλήγορι, πᾶμεν! 225

ANNA

Ἐλάτε παιδιὰ εἰς τὲς ἀγκάλες τῆς μάνας. Νὰ σᾶς ροφήξῃ κοντὰ τριγυρίζει ὁ λύκος. 227

PROLOGO: ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ

Εὖγε, Φιλοτιμία! ἐόρατ'ε τὴν νίκην καὶ ψάλλε τὸ ἐπινίκιον πρὶν τὸν πόλεμον.
 Ἐγεμίσαμεν ἀπ' ἐμᾶς τὸν Ἡρώδην. Εἰς τὸν ἑαυτὸν του δὲν χωρεῖ πλειά, γιατί
 ἔφρουσα ἀπὸ ὅλο τὸ φλεγμόνι μου εἰς ἐκείνην τὴν μεγαλειωμένην φουσκαλίδα χι-
 λιῆς ἀνεμοζάλες τῆς ὑπερηφανείας, ὥστε νὰ σκάση, ὥστε νὰ ἀμόνη τινάς, πῶς
 ἢ Φιλοτιμία ἐγέννηκεν Ἡρώδης, ἢ πῶς Ἡρώδης ἐμεταμορφώθηκεν εἰς τὴν Φι- 5
 λοτιμία. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀκούση εἰς τὴν Ἰουδαία δύο βασιλέες, μηδὲ δύο εἰς τὸν
 οὐρανὸ ἡλίους, μηδὲ ἓνα εἰς τὸν κόσμον Θεόν. Βαθολογᾶ, οὐρανοβατεῖ, κατα-
 φρονᾶ πάντα, καὶ τὸν ἑαυτὸν του μονάχα μεγαλύνεται, καὶ μὲ τὸν Ἰψιστον
 ὡσὰν μὲ τὸ ὄσιον μελετᾶ νὰ πολεμήσῃ ὁ θεόμαχος. Συντυχαίνει μὲ τοὺς κολα-
 κευτάδες του νὰ ξανακαινουριώσῃ τὴν γιγαντομαχίαν, θνητὸς εἰς ἀθάνατον, 10
 πρόσκαιρος εἰς αἰώνιον, ἀγχαλὰ καὶ φαίνεται πῶς εἰς ἓνα γυμνὸ καὶ βυζανναρὶὸ
 παιδί ἀρματώνεται, στέλλει φουσάτα, πολεμᾶ μὲ τὴν δύναμην σὰν λεοντάρι,
 ἐργάζεται μὲ τὲς τέχνες σὰν ἀλεπούδα. Πρῶτα ἐγέλασεν τοὺς βασιλεῖς μάγους
 καὶ φοβώντας νὰ μὴν γελασθῇ ἀπ' ἐκείνους, ἄλλες τέχνες τεχνεύεται, ἄλλες
 μαριολιῆς μαριολεῖ: ξανακράζει τοὺς ἀρχιερέες, πιάνει τους μὲ τὸ καλὸ, ἀξιγ- 15
 γεύει, ζευγατίζει, κολακεύει τους, ρωτᾶ, ξαναρωτᾶ διὰ τὲς προφητεῖες, ἀναγο-
 γυρεύει μετ' ἀκριβείας καὶ πῶς καὶ ποῦ καὶ πότε ἐφάνηκεν τὸ ἄστρον. Κάμει
 καταπῶς ἐπικράθηκεν πολλὰ, γιατί ἐκεῖνοι οἱ τρεῖς ἄρχοντες Σαβαῖοι ἔλαβαν
 τὸ προτίμιον νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ κανισκεύσουν πρῶτοι τὸν μεσίτην βασι-
 λέα. Καὶ προσωποδουλεύοντας μὲ τὴν μουτζουναριά τῆς ὑπόκρισης παραγγέλ- 20
 λει νὰ κάμουν πανήγυριν, νὰ ἐτοιμάζουν κανίσκια, γιὰ νὰ παγαίνουν ἀντάμα μὲ
 βασιλικὴν πομπή, νὰ τὸν ἐχαιρετήσῃ, ἤγγουν μὲ τοὺς φονιάδες, ὅπου εἶχεν ἐτοι-
 μους εἰς τὴν βρεφοκτονίαν. Θέλετε ἰδεῖ ἐτοῦτο τὸ θαυμαστὸ σπήλαιον τῆς Βετ-
 λεέμ, καὶ ἂν δὲν ἀντιστέκει τοῦ Ἡρώδου ὁ οὐρανός, θέλετε ἰδεῖ σήμερι πῶς ἓνας
 τύραννος εἰς μία φωλιά τέσσαρες βασιλέες θέλει πλακώσει καὶ θανατώσει. 25

4 σκάση: σχάση 9 Συντυχαίνει: συνδιχαίνει 11 ἀγχαλὰ: ἀγχαλα

SCENA 1η

ΗΡΩΔΗΣ, ΑΛΚΙΜΟΣ, ΦΙΛΑΙΝΟΣ

ΗΡΩΔΗΣ

Ὅπου ἀκουμπίζει εἰς τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον, γλήγορα ἔχει νὰ πέσῃ. Ἀβέβαιον εἶναι τὸ πράγμα, τὸ ὅποιον, ἢ ὄχθρὸς κλέβει, ἢ θάνατος ἀρπάζει. Ἄν δὲν ξέρει τινάς, πῶς τὸ μέλι τῆς δυναστείας εἶναι γλυκόπικρον, ἅς μὲ ρωτήξῃ μοναχά· ἐγὼ ἀποδείξει θέλω, ἐγὼ ποῦ ἐδοκίμασα πόσον βαρὺ φόρτωμα εἶναι, πόσο κινδυνῶδες, πόσο τοὺς ἄμους βλάφτει. Ὡ βασιλικὸ στεφάνι, πόσο κακὸ, πόσα με- 30
γάλα βάσανα μὲ τὸ στενόμικρό σου περιτριγυρίζεις κύκλο, καὶ πόσα εἰς τὴν κεφαλήν λαβώματα μὲ ἔκλαμπρο πρόσωπο κάμεις! Ὅχι τόσες κατακυλᾶ, συχνὰ ἀστράπτοντας, πέτρες ἀπὸ ψηλὰ τῶν βουνῶν κόρφια τοῦ κεραυνοῦ βέλη, μηδὲ τόσα κυλᾶ κύματα

ἢ ἀνεμία ὅλη [.....] ὅσο φρικτὰ μουγγρίζει νότος, ὅσες καθημερινὰ σύγχυτες, (8) 35
ὅσες [.....] ἀνακάτωσες, ὅσους κινδύνους τροχίζει. Εἶμαι μαθημένος πολλὰ καὶ ἀπό[.....], προκομμένος τῆς κακῆς μου μοίρας μαθητῆς, ἀμὲ τέτοιον ποτὲ δὲν ἐφοβήθηκα τόσο κίνδυνον, ὅσον τοῦτο, ὅπου μὲ ἀπαντᾶ, ποῦ μὲ ξεσπάζει, ποῦ μὲ βασανίζει τώρα. Τὸ λοιπὸν, ἓνα μωρό, ἀκόμη τυλιμένο εἰς τὰ σπάργανα, μέλλει νὰ μὲ ὀρίξῃ, ἐγὼ νὰ τὸ ἐπροσκυνήσω, γέρος, καὶ βασιλέας, νὰ δώσω τὸ σκῆπτρον, νὰ ἀποδώσω τὸ στεφάνι, νὰ τοῦ δουλεύσω, νὰ τοῦ προσπέφτω. Ὡ ἀτυχία τῆς τύχης, τί κάμεις; Ὡ εὐγένεια τοῦ Ἡρώδου, ποῦ εἶσαι; 40

ΑΛΚΙΜΟΣ

Νὰ μὴ γενῆ ποτέ, σεβαστέ! Ὄνταν ἀρχίζῃ τὸ κακόν, τότες μὲ πρόνοια πρέπει νὰ τὸ ἐβγάλης, γὰρ νὰ μὴν μεγάλες βαθεῖα βάλλοντας ρίζες τοῦ χειρομάχου ὕστερα περιπαίξῃ τοὺς κόπους. 45

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Καλὰ ἐρμηνεύεις· ὅστις δὲν σβήνει τὴν φλόγαν, ὄνταν ἀχαμνὴ φλέγῃ τὰ ἄχαρα κάτω, ὕστερα τὴν σβήνει δύσκολα, ὅπότεν ψηλὸν δίπατον καὶ τρίπατον καὶ στεγασίαν καύγοντας σκαλώνει.

26 πέση: πέφτει 32 κατακυλᾶ, συχνὰ: κατακυλᾶ σύγνα 35 post ἀνεμία ὅλη ind. lac. || νότος: νόθος 36 post ὅσες ind. lac. 37 post ἀπό ind. lac. 38 σωνε supra lineam quod delet. 40 τὸ: τὸν 44 τὸ: τὸν 46 τὴν supra lineam 48 σκαλώνει: σκαλιζῶ in cod., corr.

ΗΡΩΔΗΣ

Νὰ γενῶ παραμύθι καὶ παράδειγμα τοῦ λαοῦ, ὅπου θέλει γελάσει, ἂν δι' ἓνα μωρὸ ξεσποῦμαι καὶ ἀρματώνομαι;

50

ΑΛΚΙΜΟΣ

Θέλει σε δοξάσει ὁ φρένιμος, ἂν σὲ ὁ λαὸς ἄγνωστος περιπαίξει. Θεὸς ν' ἀποκτήσης καλόν; λόγιασε τὸ ἀβέβαιον πάντα. Θεὸς νὰ διώξης κακόν; λόγιασε τὸ βέβαιον. Οἱ δυναστεῖες ἓνα πράγμα μοναχὰ βέβαιον ἔχουν, τὴν ἀβεβαισύνην καὶ τὸν κίνδυνον.

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Ἄς ἀναγελάσῃ ὁ λαὸς· πλεῖα ὠφέλιμος εἶναι φόβος μὲ βασιλεία παρὰ δίχως ἐκείνην τὸ θάρρος. Μικρὸς εἶναι ὁ ἔχθρος, βλέπεσε μὴν ἀυξάνη.

55

ΑΛΚΙΜΟΣ

Ἄν ἐκεῖνο στέκοντας ἀκόμη παιδί σὲ φοβερῖση, τί θέλεις κάμει σὰν γενῆ ἄνδρας; Τῆς δικαιοσύνης εἶναι καὶ τῆς φύσεως νόμος: βλάψε νὰ μὴν βλαφθῆς, σκότωσε νὰ μὴν σκοτωθῆς!

ΗΡΩΔΗΣ

Εἰς μωρὸ τὸ λοιπὸν δυνατὸς ἀρχιστράτηγος ἐγὼ θέλω πολεμήσει ἀδόξως;

60

ΑΛΚΙΜΟΣ

Εἰς ὄχθρὸν ἔνδοξα· καὶ ἐκεῖνος εἶναι ἄξιος τιμῆς, ὅπου τοὺς ἀνάξιους παιδεύει. Δὲν μπορεῖ ὁ αὐτοκράτορας νὰ ἐνεργήσῃ πράγμα πλεῖα ἐνδοξότερον παρὰ νὰ ἀγοράσῃ καὶ μὲ τὴν ζωὴν τούτου τιμῆν. Ἡ φιλοτιμία εἶναι ἡ ἀρετὴ τῶν βασιλέων, ἐκείνην τοὺς ἀψηλώνει εἰς τὸ θρονί, καὶ τοὺς ψηλοὺς μὲ τὸ σπαθὶ τοὺς συνεπαντᾷ νὰ μὴν πέφτουν.

65

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Σεβαστέ, δόξαν ἀγαπᾷς, δόξαν πρέπει νὰ διαφεντέψης· ἄπρεπον φαίνεται μὲ παιδί νὰ πολεμήσης, ἀπρεπότερον νὰ νικηθῆς.

53 ἓνα: ἓναν 55 ἀναγελάσῃ: ἀνα- supra lineam 56 post ἐχθρός, βλέπεσε μὴν ἀυξάνη pro νὰ μὴν ἀυξάνει quod in cod. canc. est 57 post γενῆ supra lineam ἄνδρας pro ἄνθρωπος quod in cod. canc. est 60 ἀρχιστράτηγος supra lineam pro στρατιότης quod in cod. canc. est 64-65 συνεπαντᾷ supra lineam pro ἀκομπίζει quod in cod. canc. est

ΗΡΩΔΗΣ

Ἡ εὐσέβεια τῶν παιδίων συγχωρᾷ.

ΑΛΚΙΜΟΣ

Ἡ δικαιοσύνη παιδεύει.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄμὲ τοὺς φταῖστες!

70

ΑΛΚΙΜΟΣ

Καὶ τοὺς ἄφταιστους ἀκόμη ἐκείνους, διατὶ ἔφταιζαν, τούτους, γὰρ νὰ μὴν φταίξουν, καὶ νὰ γενοῦν παράδειγμα φανερόν τῆς τιμωρίας.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄς εἶναι! θὰ βάλωμεν τοῦτο. Ἄμὲ ἡ σπλαγχνosύνη καὶ ἡ ἐλαΐα καλὰ στολιζοῦν τὸ βασιλικὸ χέρι.

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Καλλίτερα τὸ σπαθί!

75

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄλλὰ κοντὰ εἰς τὴν ζυγαριὰ τῆς δικαιοσύνης, ὄχι μοναχó!

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Ὅλοι οἱ βασιλέες κρατοῦν τὴν ζυγαριὰ, ἀλλὰ ἡ ἐπιθυμία των εἶναι τὸ ζύγι, καὶ ἂν ἐκείνη δὲν κρατιέται, καὶ ἐκεῖ ποῦ θέλει, κάμει νὰ γέρῃ ἡ κούπα καὶ τὸ καυκί.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἦπρεπεν καμίαν ἀφορμὴν καὶ καθὲ σκίασμα.

80

69 δικαιοσύνη supra lineam pro δίκη quod in cod. canc. est 74 εἶναι θά: εἶναι δὰ supra lineam 76 ὄχι μοναχó cancell. in cod. quod delev. 77 βασιλέες corr. βασιλειάδες supra lineam, quod delev. || τὸ ζύγι: τὸ ζύγι: cancell. in cod. et suppl. post εἶναι supra lineam 77-78 καὶ ἂν ἐκείνη: καὶ ἐκείνη 78 post ἡ locus illeg. canc. in cod. et compl. supra lineam κούπα καὶ τὸ 80 καμίαν: κάμιαν compl. supra lineam in cod. || καθὲ: καθί

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Γυρεύεις ἀφορμές; ὁ τζουκαλάς ἐκεῖ πού θέλει κολλᾶ τὸ αὐτί.

ΗΡΩΔΗΣ

Βυζαναριὸ εἶναι· τὸ λοιπὸν θέλω νὰ σμίξω τὸ αἷμα μὲ τὸ γάλα;

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Τὸ αὐγὸ μὲ τὴν ὄρνιθα, τὸ πουλὶ μὲ τὴν μάνα σμίγει ὁ πουλοπιᾶστης.

ΗΡΩΔΗΣ

Εκεῖνος κερδαίνει, ἀλλὰ τί κερδαίνω ἐγὼ μὲ σφαγὴν; τί φταίγει τὸ παιδί;

ΑΛΚΙΜΟΣ

Ρωτᾷς τί κερδαίνεις; βασιλείαν κερδαίνεις. Ρωτᾷς τί φταίει; καὶ τοῦτο εἶναι 85
κρίμα ὀμπρὸς εἰς τὸν τύραννον, ὅπου δὲν ἔχει κρίμα κριματίζει.

ΗΡΩΔΗΣ

Πάντα ὁ δυνάστης εὐσεβῆς τιμᾷ τὴν δίκην.

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Καὶ ἀδικίαν ὁ ἀσεβῆς.

ΑΛΚΙΜΟΣ

Νὰ δυναστεύσῃ δὲν ξέρει πού τιμᾷ δίκην, ἡ δύναμις εἶναι ἡ ἀρετὴ τῶν βασιλείων· 90
ἔχουν διὰ νόμον τὸ θέλημα καὶ τὴν βασιλείαν διὰ Θεόν, καὶ τὰ σφακτὰ πού θυ-
σιάζουν εἶναι αἱ κεφαλὲς ἀνθρωπινές, καὶ τὰ ὀλόκαυτα σβήνουν μὲ τῶν φται-
στων καὶ τῶν ἀφταίστων αἷμα. Μετ' ἐκείνη τὴν τέχνη δυναστεύσει θέλεις, δι-
χως ἐκείνη θέλεις πέσει.

ΗΡΩΔΗΣ

Εἰς ἀπορία μεγάλη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀβε[...] τοῦ Χριστοῦ δε τῆ παιδου† [...]ρδία μας, 9
ἀν ἀργοῦμεν δυναμύνεται ὁ ἐχθρός, μεγαλώνει τὸν κίνδυνον [...]. Φαίνομαι 95
ἐλαφρός, φαίνομαι δουλιάρης, γελοῦμαι, ὑβρίζομαι, καταρίζομαι.

82 τὸ λοιπὸν: τὸ λοιπὸν compl. in cod. supra lineam post εἶναι || νὰ supra lineam post θέ-
λω in cod. 84 ἐγὼ compl. supra lineam post κερδαίνω in cod. 85 post βασιλείαν compl. supra
lineam κερδαίνεις in cod. 86 κρίμα: χρῆμα || κρίμα: χρῆμα || κριματίζει: χρηματίζει 87 post
τιμᾷ compl. supra lineam τὴν in cod. 94 inter ἐκεῖ et μας locus illeg. 95 τὸν: τό || post κίν-
δυνον ind. lac. 96 καταρίζομαι supra lineam pro καταροβολοῦμαι quod in cod. canc. est

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Μηδὲ ἀργά, μηδὲ βιαστικά, ἀλλὰ μεσιακά καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν «σπεῦδε βραδέως»). Τοὺς ἱερέες, τοὺς διδασκάλους ἔκραξες, ἐρεῖνα ἀκόμη ἀπ' ἐκεῖ τὴν ἀλήθειαν. Ρώτηξε τί θεσπίζει καὶ ζητᾷ ὁ νόμος, ρώτηξε ἂν ἀπαντήχουν μεσίτην, ἂν βασιλέαν, ἂν ἀπὸ τὴν σκλιτάδα τοῦ Δαβίδ, ἂν ἐγεννήθηκεν βέβαια εἰς τὴν Βετλεὲμ καὶ πῶς καὶ πότε καὶ ποῦ· νὰ τὸν καταπλακώσῃς ὕστερα ἐξαφνίδια ἢ μὲ ἐπιβουλὲς σκεπαστὰ ἢ μὲ βία ξεσκεπάστα, καὶ νὰ μὴν σφαλῆσῃς. "Ὅλα τὰ βυζανόρικα ἀκόμη σκότωσε, θάψε μετ' ἐκεῖνο· τὰ μωρὰ εἶναι σὰν τὰ ζά. Θυσία λογαῖται τοῦτο, ὅχι φονικό. Ἡ βασιλεία μὲ αἷμα ἀγοράζεται, μὲ αἷμα κρατιέται.

ΗΡΩΔΗΣ

Εἰς τὴν ὄρηγ ὄρηγ, εἰς τοὺς φλογισμοὺς λάδι ἐβάλλετεν. Καίομαι, ἀλλὰ καὶ θέλω κάψει.

ΑΔΚΙΜΟΣ

Τί Καίσαρ, τί θέλει κάμει ἡ Ρώμη, ἂν ἀκούσῃ ποτὲς τὸ ὄνομα καινούριου βασιλέως, καὶ πῶς Ἰουδαίαν καὶ πῶς μάλιστα Ἡρώδην θέλει παιδεύσει καὶ θέλει χαλάσει παντάπασις; Ἐσένα ἀγγίζει νὰ βιγλήσῃς, ἐπίτροπος εἶσαι τοῦ βασιλέως Καίσαρος, σεβαστέ, φρένιμος εἶσαι, διάλεξε, ἢ νὰ παιδευθῆς δι' ὄλους, ἢ νὰ χαλάσῃς κάποια μωρὰ, νὰ σωθῆς καὶ νὰ σώσῃς ὅλο τὸ γένος. Ἰατρὸς ὁ λυπητερός μὲ τὴν ἀλοιφή ἀγριώνει τὴν πληγὴν.

ΗΡΩΔΗΣ

Τί ἐτρόμαξες Ἡρώδη; Ἄς γενῆ, ἄς γενῆ! Ὡ φιλοτιμία, καθὼς ὀρίζεις, ἕνας ἔχει νὰ δυναστεύσῃ Ἡρώδης, ἢ νὰ πέσῃ. Μηδὲ ἡ ἀπανδρία, μηδὲ τὸ θρονὶ σύντροφον θέλουν. Ἄς γενῆ!

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Ἦρθαν καὶ ἀπόνωρις οἱ αἰδεσιμότατοι ἀρχιερέες. Ἐκεῖνοι ξέρουν νὰ μεταμορφώνουνε ψόματα μὲ τὸ ροῦχο καὶ μὲ τὸ πρόσωπο τῆς ἀληθείας. Ἐνδυνε

97 μεσιακά supra lineam pro μετρικά quod in cod. canc. est 99 post θεσπίζει compl. in cod. supra lineam καὶ ζητᾷ 101 καταπλακώσῃς: ante πλακώσῃς suppl. in cod. supra lineam κατὰ 102 in marg. compl. σκέπαστὰ in cod. || post βία ξεσκεπάστα supra lineam pro φανερὴ quod in cod. canc. est 105 post λάδι ἐβάλλετεν compl. in cod. supra lineam 107 θέλει: τέλει || ποτὲς pro τὴν νόβα supra lineam quod in cod. canc. est 111 νὰ σωθῆς: post μωρὰ compl. νὰ σωθῆς supra lineam 114 πέσῃ pro νὰ πέυφτει supra lineam quod in cod. canc. est

σκληρὸ πρόσωπον, κατίβασε τὸ φρύδι, γρύλλισε τὸ ὄμματι σου, καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, φώναζε θυμωμένος, ἀμόσσε, φοβέρισέ τους! Θέλει φανερώσει ὁ φόβος ἐκεῖνο πού σκεπάζει ὁ νόμος, θέλουν προδώσει καὶ καταδώσει, βασάνα ἐκεῖνο πού τιμᾶ καὶ προσκυνᾶ ἡ πίστις. "Ὅλα ξεπερνᾶ ὁ φόβος, ὅλα ὁ θάνατος νικᾶ!

ΑΔΚΙΜΟΣ

Παίρνεις λάθος Φίλαινε· ἡ ἀγάπη τὸν φόβον καὶ τὸν θάνατον καταπονεῖ, καὶ τὴν ἀγάπην ἡ πονηρία· ἐτούτη ἡ τέχνη ὅλες τὲς τέχνες παίζεῖ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὡσάν τὸ χέλι, γλιστρᾶ ὄνταν τὸ σφίγγης δυνατὰ μὲ τὸ χέρι, κρατιέται ὄνταν σιγὰ καὶ τεχνικὰ μὲ τὰ μαλακὰ δίκτυα ἐμπλέκης. Πίστευσέ μου σήμερι, σεβαστέ, σκέπασε εἰρηνεύοντας τὴν ὄργην σου, κρύψε τὸν σκοπὸν σου, ἡμέρωσε τὸ φοβερόν σου μάτι, διάλεξε μαλακὰ καὶ μετὰξικα λόγια. Δέχου τοὺς ἀρχιερέες ἀγαπημένα καὶ ἀπάλαθε ὅλα μὲ τὴν βασιλικὴ ἀλοιφὴ τῆς ὑποκρίσεως, ἔπαρε τὴν προσωπίδα, τὴν μουτζουναριὰ τῆς εὐλαβείας, ἀνοιξε ἀξανάστρεφα τὴν καρδίαν σου, κάμε πὼς ἔχεις μεγάλη λαχτάρα νὰ πᾶς νὰ προσκυνήσης τὸν νέον βασιλέα, ὡσάν Θεὸν νὰ τοῦ προσπέσης, ὡσάν ἀληθινὸς του δουλευτής.

(Ὁ Φίλιμος φεύγει.)

ΗΡΩΔΗΣ (Ὁ Ἡρώδης μιλάει μόνος του κατὰ μέρος.)

Καλὰ συμβουλευεῖς· ἔτσι τὸ ἐλογιάσαμεν πρῶτα: κάμε νὰ ἐμποῦνε μὲ φόβο τοὺς δούλους, ἀλλὰ μὲ ἀγάπη τοὺς ἐλευθέρους νικά. Καλλικαρδία Ἡρώδη· ἐπιχείρησε τώρα τὴν τέχνην μὲ τὴν ὁποῖαν τοὺς βασιλέες μάγους ἐγέλασες, ἤγουν τὴν εἰρωνεῖαν, τὴν πονηρίαν καὶ ὑπόκρισιν. Εἶσαι διπρόσωπος καὶ πανοῦργος, εἶσαι καὶ πλανευτὴς ἐπιδέξιος καὶ προκομμένος· μὴν ἀφήνης τοὺς πολύτροπους Ἑβραίους νὰ σὲ εἰς τὴν ἀπάτην καὶ φενακίαν ξεπεράσουν.

123 ὅλαισ transp. in cod. ante ἐτούτη et post τέχνη supra lineam 132 ἐμποῦνε pro ἐμπαινουν supra lineam quod in cod. canc. est

SCENA 2α

ΜΟΖΟΛΛΑΜ, ΟΖΙΑΣ

ΗΡΩΔΗΣ

Ὡ ἀφιερωμένοι, ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ δοξασιμένοι ἀρχιερέες, εἰς τοὺς ὁποίους βρέ-
χουν τὰ ἄστρα τὰ θεϊκότερα χαρίσματα, καλῶς, καλῶς ἤρθετεν.

ΜΟΖΟΛΛΑΜ

Καὶ σύ, σεβαστέ, νὰ σωθῆς πάντα καὶ νὰ γενῆς χλιοχρονίτης.

140

ΟΖΙΑΣ

Καὶ νικητῆς καὶ θριαμβευτῆς πάντα.

ΗΡΩΔΗΣ

Νὰ ζῆτε καὶ ἐσεῖς μὲ ὑγεία καὶ χαρὰ καὶ εὐλάβεια, ἀλλὰ συμπαθήσετε, ἂν σᾶς
ἐκραῖα γιὰ νὰ συγχαίρωμαι μετ' ἐσᾶς καὶ νὰ παραπονοῦμαι διὰ ἐσᾶς.

ΜΟΖΟΛΛΑΜ

Κατέλαβες τὴν αἰνιγματικὴν παροιμίαν; ἐγὼ δὲν ἐγρόικησα.

ΟΖΙΑΣ

Μηδὲ ἐγὼ κατέχω τὴν βασιλικὴν παραβολήν.

145

ΗΡΩΔΗΣ

Στοχαστήκετεν [.....] ἀπὸ βασιλέα καὶ διὰ βασιλέα, ὅπου μᾶς ἔπεμψεν οὐρανὸς
ἀπὸ τὴν [σκιλιτάδα] τοῦ Δαβίδ, καὶ διὰ τοῦτο συγχαίρωμαι ὡσὰν συμμετοχὸς τῶν
θεϊκῶν χαρισμάτων. Ἀμὲ εἰς τὴν θαυμαστὴν τοῦ Χριστοῦ μας παρουσίαν νὰ μὴν
ὀρίζετον πανήγυριν, νὰ μὴν ἐτοιμάζετον πομπές, νὰ μὴν ἐορτάζετον ἀφιερωμένες
ἡμέρες; Γιὰ τοῦτο παραπονοῦμαι, νὰ πᾶνε ξένοι βασιλεῖς νὰ τὸν κανισκεύσουν
καὶ προσκυνήσουν, καὶ ἡμεῖς νὰ στέκωμεν ἀργοὶ δίχως εὐλάβεια, δίχως τιμὴν,
ἀνόητως! νὰ ἔχουνε ξένοι ἐκείνην τὴν προτιμὴν καὶ προνόμιον, καὶ ἡμεῖς, ἐντό-

150

139 ἐκεῖνο post ἄστρα in cod. canc. est quod delev. 146 post στοχαστήκετεν ind. lac. 147
post ἀπὸ τὴν... compl. [σκιλιτάδα]

πιοι, νὰ στερούμεθεν ἀπ' ἐκεῖνοι! Ἐντροπή εἰς ἐμᾶς καὶ εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν γένος, νὰ
 νικηθῆ εἰς τὰς καλὰς τάξεις, εἰς τὴν βασιλικὴν ὑπηρεσίαν, εἰς τὴν τῆς θεότητος
 λατρείαν ἀπὸ τοὺς ξένους Σαβαίους! Καὶ ἔτσι, ἂν ἐχάρηκα ἀπ' ἓνα μέρος, γιὰτὶ 155
 ἦρθεν ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ὁ ποθεινότατος μεσίτης, ὁ εὐαγγελισμένος ἀπὸ τοὺς
 προφῆτες, τοῦ κόσμου βασιλέας καὶ σωτήρας, ἐπαραιπικράθηκα ἀπὸ τὸ ἄλλο,
 διατὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι κρατημένοι νὰ μᾶς ἐρμηνεύσουν εἰς τὴν εὐλάβειαν, δὲν τὸ
 ἔκαμαν. Ὡ ἀνευχαριστία, ὦ ἀληθμοσύνη, νὰ μὴν λέγω εὐκαταφρόνησις τῆς βα- 160
 σιλικῆς ἀξιοτήτος! Τί σᾶς ἔκαμεν ὁ Χριστὸς ὁ βασιλεὺς σας, νὰ μὴν τὸν προ-
 σκυνήσετε καὶ τί σᾶς ἔκαμεν Ἡρώδης, ὁ ἀκριβὸς σας, νὰ μὴν τὸν ἐρμηνεύσετε;

(ΑΛΚΙΜΟΣ)

(Πῶς ἀξιγγεύει ἐπιδέξια· μηδὲ ἡ πονηρία εἶναι πονηρότερη!)

ΜΟΖΟΛΛΑΜ

Ἡ εὐλάβειά σου, σεβαστέ, τὴν ἀκακίαν μας ἐλέγχει, καὶ φράσσοντας μὲ τὴν
 ἐντροπή τὸ στόμα μας, μὲ κόπο μᾶς ἀφήνει νὰ τὸ ἀνοιξώμεν εἰς ἀληθινὴν ἀ- 165
 πολογίαν. Ἀλλὰ ἤξεύροντας, ὅτι πῶς ὀμπρὸς εἰς τοὺς φρένιμους καὶ εὐγενε-
 στάτους ἀνθρώπους ἐκεῖνος ρητορεύει καλλίτερα, ὅπου καθάρια ὁμολογᾶται τὸ
 σφάλμα του, παρὰ ἐκεῖνον ὅπου προσωποδουλεύοντας μὲ πλάγια λόγια γαλα-
 κτίζει τὰ πράγματα καὶ μὲ πονηρία ρητορικὴ πλάζει καὶ στολίζει τὸ ψεγάδι
 του, εἰς ἐκεῖνα τὰ δύο, διὰ τὰ ὁποῖα μᾶς ἐγκαλεῖ ἡ ἐκλαμπρότητά σας, θέλο- 170
 μεν μὲ κοντολογία ἀπιλογῆσαι. Δὲν ἐπήγαμεν νὰ τὸν προσκυνήσωμεν, {ἦρθα-
 μεν νὰ σὲ ἐρμηνεύσωμεν} διατὶ βέβαια ἀκόμη δὲν ἀναγογυρέψαμεν μὲ ἐπιμέ-
 λειαν εἰς τὰς Ἁγίας Γραφὰς τὴν ἀλήθειαν, νὰ δοῦμεν καὶ ποῦ καὶ πότε ἔχει νὰ
 γεννηθῆ ὁ μεσίτης μας Χριστὸς. Καὶ εἰς ἐκείνην τὴν ἀγίαν μελέτην μᾶς ἤβραν
 ἐκεῖνοι, ὅπου ἀπὸ λόγου σας μᾶς ἔκραζαν, καὶ ἐπιτακτικῶς ἦρθαμεν μὲ τὸ θε- 175
 σπέσιον τοῦ Θεοῦ χαρτὶ νὰ συντυχαίνωμεν τοῦτα τὰ ψηλὰ πράγματα μὲ τὴν
 ψηλότητά σας, ὀμπρὸς εἰς τὴν ὁποῖα καλλίτερο εἶναι νὰ μὴν μιλοῦμεν ὀλότε-
 λα, παρὰ νὰ φέρνωμεν τίποτις ἐλαφρὸν ἢ ἀβέβαιον μάλιστα εἰς τὰς θεολογικὰς
 γνῶσας.

ΟΖΙΑΣ

Καὶ τὸ δεῦτερον σφάλμα μας, σεβαστέ, ὅτι πῶς δὲν σὲ ἐρμηνεύσαμεν, τῆς ἀγά-

162 Φιλ. post ἐπιδέξια in cod. canc. est quod delev. 166 ἐκεῖνος; ἐκεῖνον 170 post δὲν supra lineam ἐπίγαμεν νὰ τὸν προσκυνήσωμεν pro ἦρθαμεν νὰ σὲ ξεμυνήσωμεν quod in cod. canc. est

της σφάλμα εἶναι, τόσον πλεία συγχωρητικόν, ὅσον εἶναι πλεία τυφλῆ καὶ ἀνόη- 180
 τη ἢ ἀγάπη. Ἐκεῖνον ποῦ ἀγαποῦμεν φοβούμεθα νὰ παραπικραθῆ μετὴν ἄκαιρή
 μας ὑπηρεσία, λόγου χάριν μετὰ καθε μαντάτο γλυκόπικρον καὶ δυσάρεστον τὸ ξέ-
 ρω εἰς πολλούς, καταπαῶς λέγει ἢ παροιμία, ζουλιάρικο πράγμα εἶναι ἡ βασιλεία,
 γιατί εἰς βασιλικὸ θρονὸν δὲν χωροῦν δύο, μηδὲ εἰς ἓνα στεφάνῳ δύο κεφαλές. Καὶ 185
 ἔτσι μετὰ τὸ μέτρο τῶν μεγάλων βασιλέων, ἀξιομύθων τὴν ψηλότητά σας, ἀπρε-
 πον ἐφάνηκεν νὰ διαλαλήσωμεν πράγμα ἀναμφίβολον, μηδὲ τόσο ἀρεστόν, μηδὲ
 τόσο βέβαιον.

ΗΡΩΔΗΣ

Δὲν φταίγετε, ἡξεύρω, ἄρχοντές μου τιμημένοι, ἀλλὰ τοῦ πικραμένου συ- 190
 μαθησέτε. Ἐντρέπομαι μόνον, ὅτι δὲν ἔφερον ἡ μοῖρα μου νὰ τὸν ἐπροσκυ-
 νήσω πρῶτος, καὶ τούτην τὴν δόξαν εἰς ξένους βασιλέες ἐμοίρασεν. Ἀμὲ ἀνα-
 γκαῖον εἶναι νὰ διορθώσωμεν τὸ σφάλμα. Τί διὰ τοῦτον αἱ Ἄγία Γραφὲς θε-
 σπίζου;

ΜΟΖΟΛΛΑΜ

Λέγουν οἱ θεόπνευστοι καὶ θεοδίδακτοι προφῆται, πῶς ἔχει νὰ λάμψη ἄστρον ἀπὸ 195
 τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐτοῦτο ἔλαμψεν· λέγουν πῶς ἔχει νὰ γεννηθῆ εἰς τὴν Βετλεὲμ τοῦ
 Ἰούδα· καὶ εἰς τὴν Βετλεὲμ τὸν εἶδανε καὶ ἐπροσκυνήσανε οἱ δικοὶ μας βοσκοί.

ΟΖΙΑΣ

Ἔτσι τὸ ἐμαρτύρησαν ἐκεῖνοι οἱ χωριάτες, ποῦ τὸν ἐκανίσκευσαν καὶ σωστὰ 44
 τελειωμένες εἶναι αἱ
 ἐξήντα ἕξ ἑβδομάδες τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ διπα[....]ες ἀπὸ τὸν Δανιήλ.
 Ἦρθεν! Ἦρθεν! ἀστραπτίζει ἡ ἀλήθεια καὶ ὅλη τὴν ἀμφιβολίαν ἐβγάλει.

(ΑΛΚΙΜΟΣ)

(Δὲν σοῦ εἶπα, πῶς μετὰ τὸ καλὸ ἤθελεν τοὺς πλανήσει;) 200

ΗΡΩΔΗΣ

ἽΩ χαρούμενη, ὦ ποθεινοτάτη ἐπαγγελία! Εἰς ἀνάμνησιν θέλω μετὰ κοκκινάδα ἢ
 μετὰ χρουσάφι τούτην τὴν νύκτα νὰ σημαδέψω: ὀρίζομεν πρῶτα νὰ τὴν ἐορτάζουν
 ὄλοι, νὰ κάμνουν πανήγυριν, νὰ πρασινίζουσι μετὰ ἐλαίαις καὶ μετὰ δάφνικα στεφάνια

182 τὸ: τί 185 τὸ: τὸν 188 post φταίγετε supra lineam ἐσεῖς pro quod in cod. canc. in
 cod. est 193 θεόπνευστοι: θεόπνευοι 197 αἱ: ταῖς 198 post διπα ind. lac.

τὰ πλούσια τοῦ ναοῦ ἀνώφλια, νὰ φέγγουν παντοῦ λαμπάδες χαρούμενες, νὰ ἀναχαρώνονται φανοὶ νὰ ἀλλάξουν τὴν νύκτα εἰς λαμπερὴν ἡμέραν, καὶ τὰ λυπητερά κλαήματα εἰς ψαλμοὺς χαρᾶς καὶ παντοτεινῆς ἀναγαλλιάσεως. Σήμερον, σήμερον μὲ μεγαλοπρέπεια βασιλική, τὸν νέον βασιλέα μέλλομεν κανισκεύσει!

ΜΟΖΟΛΛΑΜ

Ὡ εὐλάβεια ἄξια τοῦ Ἡρώδου!

ΟΖΙΑΣ

Ὡ εὐσέβεια θαυμαστή, νὰ διαλαληθῆ παντοῦ πανάξια!

ΜΟΖΟΛΛΑΜ

Ἡμεῖς, γιὰ ἐκεῖνο ποῦ εὐπρεπον εἶναι νὰ θυσιασθῆ, θέλομεν ἔχει ἔνοιαν.

ΗΡΩΔΗΣ

Ὅεσκε! ἐτούτῃ ἡ δουλεία ἀπάνω εἰς τὸ κεφάλι μου καθίζει. Ἐγὼ τὰ θύματα, ἐγὼ τὴν ἱερέαν σφαγὴν θέλω ἐτοιμάσει βασιλικῶς. Μηδὲ ὁ πολύξευρος Ἔσδρας, μηδὲ ὁ μεγαλοπλουσιόσοφος Σολομὼν τόσα ὀλοκαυτώματα ἢ τόσο ἀκριβὰ ἐθυσίασεν ποτέ, ὅσα ἐγὼ πλουσιοπαρόχως μέλλω διὰ τὸν νέον βασιλέα σφάζει ἀρνοσφαγίαν μεγάλην καὶ βασιλικὸν κορβάνι γιὰ ὅλον τὸν λαὸν μελετοῦμεν. Ἐσᾶς ἀγγίζει τώρα νὰ ἀναγογγρέψετε καὶ νὰ ἐρευνησέτε ἐπιμελῶς ποῦ κατοικίζει καὶ εὐρίσκεται ὁ δόξασμένος μεσίτης Χριστός, νὰ πᾶμεν ὅλοι μας νὰ τοῦ προσπέσωμεν μὲ βασιλικὴν ἐτοιμασίαν καὶ Ἡρωδικὴν μεγαλοπρέπειαν.

ΑΛΚΙΜΟΣ

Πῶς τεχνικὰ ἐξευγάτισέν τους!

ΜΟΖΟΛΛΑΜ (Φεύγοντας.)

Καθὼς ὀρίζει ἡ ψηλότητά σας. Τὴν ὑπακοὴν εἰς τὰ βασιλικὰ παραγγέλματα γιὰ προτιμὴν μεγάλην ἐλόγησαν πάντα οἱ ἐμπιστεμένοι σου δουλευτάδες.

ΟΖΙΑΣ (Φεύγοντας.)

Πᾶμεν ὀγλήγορι νὰ ἀναγογγρέψωμεν μετ' ἀκριβείαν διὰ τὸ βασιλικὸ παιδί.

212 Ὅεσκε: ὀιεσχε 221 Φεύγοντας: Φ. in marg. ante μοζ.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἐρευνᾶτε ἐπιμελῶς καὶ με ἀκρίβεια μεγάλη παντοῦ, πάντα, ρωτῆζετε.

ΑΛΚΙΜΟΣ

Εὔγε, σεβαστέ, καλλικαρδία! Τώρα βασιλέας εἶσαι, τώρα βέβαια ὀρίζεις. Πῶς 225
ἐπλάσσετεν τὸ πρόσωπόν σας ὁμορφα, πῶς ἐπιδέξια τὴν καρδίαν σας σκεπάσετεν!

ΗΡΩΔΗΣ

Μετ' ἐκείνην τὴν τέχνην ἐπῆρα τὴν βασιλείαν καὶ μετ' ἐκείνην πονηρῶντας
μέλλω τὴν κρατῆξει. Ἄς ἀποκοτήσωμεν, ἢ καλὴ μοῖρα φοβησιάρηδες παιδεύει,
βοηθᾷ τοὺς ἀποκοτούς. Τρία θέλω ἀπ' ἐσᾶς μοναχά: τὸ πρῶτον, σιγὰ νὰ κρα- 230
τῆξωμεν τὴν γλῶσσαν, τὸ δεύτερον νὰ ἀνοίξωμεν τὸ μάτι τὸ ἀγρυπνο, τὸ τρί-
τον δυνατὰ νὰ ἀρματώσωμεν τὸ χέρι καὶ γλήγορα· με ἀργητα μικρῆ χαλοῦνται
πράγματα μεγάλα. Τὴν δύνάμιν μου, Ἄλκιμε, τὸ σπαθί μου, εἰς σύμβολον τῆς
ἐξουσίας ἔπαρε. Ἐπαλαίωσεν εἰς τὲς σφαγές, ἐχαλκεύθηκεν ἀπὸ ἀδαμάντινο
ἀτσάλι εἰς τὸ χαλκίδιο τοῦ Ἡφαισθου, καὶ ἡ ὀργὴ τὸ ἔβαψεν εἰς τὸ αἷμα. Με- 235
ταχειρίσου, χάλασε, κατὰκοψε, δίκαια ἀδίκαια, ὅλα τὰ μωρὰ ἀπὸ δύο χρονῶν πα-
ρακάτω, ὅλα, ἂν με ἀγαπᾷς, ἂν ἄνθρωπος εἶσαι καὶ φιλότιμος.

(Φεύγει.)

ΑΛΚΙΜΟΣ (Φεύγοντας.)

Εἶμαι· εἶμαι καὶ δοῦλος καὶ φίλος καὶ πολεμάρχης. Ἄς μιλῆσουν ἄλλοι, ἐγὼ μο-
ναχὰ θέλω σοῦ ἀπιλογήσει με τὰ ἔργα.

SCENA 3η

ΒΑΛΤΑΖΑΡ, ΜΕΛΧΙΩΡ, ΓΑΣΠΑΡ, ΤΡΕΙΣ ΕΦΗΒΟΙ

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ὡς τώρα πολλὰς ἐγυρίσαμεν χῶρες, πολλὰ σκαλώσαμεν βουινιά, ἐκατεβήκαμεν

224 ante Ἐρευνᾶτε in cod. verb. illeg. canc. est 232 ante τὸ σπαθί supra lineam Ἄλκιμε
pro Φίλλαινε quod in cod. canc. est 236 Φεύγει: Φ. in marg. 237 Φεύγοντας: Φ. in marg. ante
Αλκ. ἢ Ἄλκιμος: Αλκ. pro Φιλ. quod in cod. canc. est 238 θέλω σοῦ ἀπιλογήσει: θέλει σου
ἀπηλογήσω

λαγκάδια, ἐταξιθεύσαμεν ποταμούς, ἐπεράσαμεν ἀμμοδιές ἀπὸ τὴν Σάβα τῆς 240
 Καρφαλέης Ἀραβίας, ἐρευνώντας τὴν καλοριζικίαν μας, καὶ πάντα ἐπορπάτειεν
 ὀμπρός τὸ θεϊκὸ φανάρι νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Ἄμε τώρα διατὶ ἀποπίσω στέκεται;
 ἂν ὡς καθὼς ἔτρεξεν γιὰ νὰ τρέξωμεν, τώρα στέκει γιὰ νὰ στέκωμεν;

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ἄφτει τὰ μαλλιά, ἀνατριχιάζει τὲς ἀκτίνες καὶ ἀπομένει ἀσάλευτον. Ὡ δοξα- 245
 σμένε πλανήτη, μὴν μᾶς ἀφήσῃς εἰς τὸ λαγκάδι τῶν δακρύων πλανημένων!

ΓΑΣΠΑΡ

Ὡ ἀληθινὰ σύμβολα τῆς ἐπιτυχίας, τίποτις μοῦ σαλεύει μέσα καὶ λέγει πῶς
 εἶναι κοντὰ κάτι, πράγμα μεγάλο καὶ ἀτίμητο εἰς ἐτοῦτο τὸ μικρὸ, φτωχικὸ καὶ
 καταφρονεμένο μητάτο! Ὅχι εὐκαιρα ἐξεστράτησεν καὶ ἐκατέβηκεν τὸ ἄστρον,
 δίχως ἀφορμὴν δὲν στέκεται, δίχως σκοπὸν δὲν ἀστράπτει, δὲν δείχνει ψεμα- 250
 τινὰ μὲ τὸ φῶς του, μὴδὲ πλανᾷ, μὴδὲ πλανᾶται ὁ Θεὸς ποῦ τὸ ἔπεψεν.

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

12

Ἄλλά, βασιλέα, γυρεῖ[ομεν· ποῦ] εἶναι ἡ βασιλικὴ του χώρα, ποῦ τὸ παλάτι, ποῦ ἡ
 σεμνότητα τῶν αὐλικῶν καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς βασιλικῆς περιουρίας; Ἄμε τί;
 σταῦλος εἶναι, εἶναι τῶν ἀλόγων τόπος, ἔρημος, ταπεινός, χαμερπής, καταφρονεμέ-
 νος. Ποῦ τὸ παλάτι, θεμελιωμένον ἀπὲ τῶν ἀγγέλων χέρι, ποῦ ἡ βασιλικὴ τομπή;

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ὡ, ὅπου τοὺς θαυμαστοὺς δρόμους τῶν ἐκλαμπρων ἄστρον μοναχὸς κυβερνᾷς, 255
 δεῖξε τί τοῦτα τοῦ οὐρανοῦ σημεῖα ἀποδείχνουν, ἂν πᾶμεν ὀμπρός, ἂν γυρίσωμεν
 ὀπίσω. Ποῦ Χριστέ, βασιλεῦ, τοὺς δουλευτάδες σου κράξεις καὶ ποῦ ὀρίζεις;

ΑΓΓΕΛΟΣ (Οἱ βασιλεῖς προσπέφτον τρομαγμένοι.)

Ὡ τυφλοὶ θνητῶν λογισμοί, ὦ στραβὲς κρίσεις! Τὸ λοιπὸν μὲ τὸ ἀνθρωπινὸ μάτι
 μετῶτε τὸν ἀμέτρητον, καὶ μὲ τὴν ψεματινὴν ζυγαριὰ ζυγιάζετε τὸν ἀπίεριτον;
 Ὅσεκε! ὁ οὐρανικὸς βασιλεὺς δὲν ταιριάζεται καλὰ μὲ τοὺς γήινους βασιλέες. 260

243 post ἔτρεξεν compl. supra lineam γιὰ in cod. || στέκει γιὰ: post στέκει compl. γιὰ
 supra lineam in cod. 251 post βασιλέα γυρεῦ. compl. [εὐόμεν· ποῦ] 255 post ὅπου compl.
 τοὺς supra lineam in cod. || post θαυμαστοὺς compl. δρόμους τῶν supra lineam in cod. ||
 δρόμους post ἄστρον canc. est in cod. || κυβερνᾷς: γυβέρνας 257 βασιλεῦ: βασιλεὺς 258 τὰ
 θεοικα post λοιπὸν canc. est in cod. quod delev.

Ἐκεῖνοι εἶναι μικροὶ εἰς τὰ μεγάλα, φτωχοὶ εἰς τὰ πλούσια, ἀχαμνοὶ εἰς τὰ δυνατά, ἀμὲν ὁ Θεὸς εἶναι εἰς τὰ μικρὰ μεγάλος, εἰς τὰ φτωχὰ πλούσιος, εἰς τὰ ἀχαμνὰ παντοδύναμος. Καὶ διὰ τοῦτο πρόσκαιρος εἶναι καὶ αἰώνιος, μετρητὸς καὶ ἀμέτρητος, εὐμετάβολος καὶ ἀμετάλλακτος, θνητὸς ἄνθρωπος καὶ Θεὸς ἀθάνατος. Ἐκεῖνος δὲν ἐντράπηκεν τὴν φτωχείαν νὰ σᾶς κάμη πλούσιους, δὲν ἐσιγήθηκεν τὴν ταπεινοσύνην νὰ σᾶς κάμη ψηλοὺς, δὲν ἔφριξεν τὲς ταλαιπωρίες νὰ σᾶς κάμη καλορίζικους. Καὶ νὰ μὴν σᾶς σκανδαλίση ἡ χαμηλοσύνη τοῦ σταύλου, ἡ στενοχωρία τῆς φάτνης, ἡ συντροφία τῶν ζώων, ἡ ἀπορία τῆς γενέσεως, ἡ ἀσθένεια τοῦ παιδίου, γιὰ τὴν ὅλα μυστήρια εἶναι συμβολικά, καὶ ἐτοῦτο τὸ παιδί ὅπου ὀφθαλμοφανῶς λάμπει ὅλο μυστήριον εἶναι ἀπὸ ἀντίθεσες καὶ ἐναντίωσες συνθεμένον. (Ἄν χαμηλώνεται εἰς τὸν σταῦλο ψηλώνεται εἰς τὸν οὐρανόν· ἂν στενοχωρεῖται εἰς τὴν φάτνη καθίζει εἰς τὸ βασιλικὸ θρόνον τοῦ Θεοῦ· ἂν συντροφιάζεται ἀπὸ τὰ ζῶα ἔχει διὰ δουλευτάδες ὅλες τὲς ἐπουρανίους ἀγγέλων ἱεραρχίες· ἂν ταλαιπωρεῖται εἰς τὴν γέννησιν περιέχει ὅλα τὰ πλούτη τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης. Μάναν ἔχει, ἀλλὰ τὴν ἐγέννησεν καὶ ἔσωσεν πάντα παρθένον μωρὸ εἶναι, ἀλλὰ εἶναι ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ ἁγιωσύνη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· τρέφεται ἀπὸ τὰ βυζιά, ἀλλὰ ἐκεῖνος τὰ γεμίζει, καὶ πάντα τὰ ζωντανὰ χορτάζει.) Κλαίει εἰς τὰ ἄχαρα, ἀλλὰ βροντᾷ εἰς τὰ νέφη· φέρνεται εἰς τὰ χέρια, ἀλλὰ μὲ τὸ χεράκι του μετρᾷ τὸν οὐρανόν· ταραάζει τὴν θάλασσα φοβερίζει τὸν Ἄδη· βαστᾷ τὴν οἰκουμένην!

(Ἄνοίγει τὸ σπήλαιο, φεύγει τὸ ἄστρο. Οἱ βασιλεῖς προσκυνοῦν μὲ θαυμασμό, ἡσυχὸν γιὰ λίγο. Τὸ ἄστρο σβήνει. Οἱ ἄγγελοι τραγουδοῦν ἢ κρατοῦν μουσικὰ ὄργανα.)

Εὐγε! σηκωθῆτε, ὦ ἄρχοντες! Ἐφτάσατε εἰς τὸ τέλος τῆς ξενιτείας, ἀπολαύσατε τὸν σκοπὸν σας. Προσκυνήσατε τώρα καὶ μὲ μυστικὰ δοσίματα, κανισκεύσατε τὸν Θεάνθρωπον βασιλέα. Ἐγὼ μεταξὺ σβήνω τὸ ἄστρον, ποὺ σᾶς ὀδήγησεν. Ἐκεῖ ποὺ φέγγει ὁ ἥλιος, τὰ ἄλλα φανάρια περισσεύουν.

264 εὐμετάβολος supra lineam pro ἄλλακτος quod in cod. canc. est 271 ψηλώνεται: ψι-
λώνεται supra lineam pro προσπεύεται quod in cod. canc. est

SCENA 4η

ΧΡΙΣΤΟΣ, ΜΑΡΙΑ, ΙΩΣΗΦ, ΑΓΓΕΛΑΚΙΑ

ΑΓΓΕΛΑΚΙΑ

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰῶνων, ἀμήν! 285

ΜΑΡΙΑ

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμα μου ἐπὶ τῷ Θεῷ
τῷ σωτῆρι μου. ὦ αἰώνιε Πατέρα τουτουνοῦ τοῦ Μονογενῆ σου καὶ ὄλων
Πλάστης, πῶς ἤθελες, φιλόανθρωπε, νὰ κρύβῃς εἰς ἐτοῦτο τὸ παρθενικὸν ἀμέ
οὐδετιποτένιον κορμὶ τῆς δουλεύτριας σου τὸν ἀπείριστον θησαυρὸν τοῦ οὐρανοῦ 290
καὶ τῆς γῆς, τὸ ἀτίμητο μαργαριτάρι τῆς καλοριζικίας, τὴν ἀμετάλλακτον εἰ-
κόνα τῆς ὑπερφυσικῆς σου οὐσίας; Ἦθελες, ὦ Ὑπεράγαθε, ἐμπόρειες, ὦ Πα-
ντοδύναμε, νὰ ἐβγάλῃς ἀπὸ τὸ ρυάκι τὴν βρύσιν, ἀπὸ τὸ κλαδὶ τὴν ρίζα, ἀπὸ τὸ
ἄστρον τὸν ἥλιον, ἀπὸ τὸ πλάσμα τὸν πλάστην. Ἡ σοφία σου, ἀπείριτη, τοῦτο 295
τὸ θαύμασμα ἐμελέτησεν καὶ ἐτελείωσεν, νὰ ἀκολουθοῦμεν τὸ ψηλὸν Τέλος διὰ
τὸ ὅποιον μᾶς ἐχάρισες τὸν Θεάνθρωπον, ἦγουν νὰ τὸν γνωρίσωμεν, ἀγαποῦμεν,
δοξάσωμεν, ἀποκτήσωμεν, νὰ δῆ ὁ οὐρανὸς τὸν βασιλέα του, ἡ γῆ τὸν σωτήρα
της, τὸν νικητὴν του ὁ Ἄδης· νὰ θεωρῆ ὁ θλιμμένος τὴν παρηγορίαν του, ὁ δίκαιος 300
τὴν ἀνταμοιβὴν του, ὁ ἁμαρτωλὸς τὴν λύτρωσίν του, ὁ Ἑβραῖος τὸ φῶτισμά του,
ὁ Ἐθνικὸς τὴν ἀγιοσύνην του. Καὶ ἐγώ, ἡ ταπεινοτάτη σου δουλεύτρια, νὰ λα-
τρεύσω, ν' ἀγκαλιάσω, ν' ἀποχαίρωμαι τὸν δικόν σου καὶ τὸν δικόν μου Μονο-
γενῆ Χριστόν.

(*Τοῦ φιλάει τὰ πόδια. Τὸν χτενίζει καλλίτερα.*)

ΙΩΣΗΦ

Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν
τῷ λαῷ αὐτοῦ
καὶ ἔγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῶν ἐν τῷ οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. (13) 305

290 τόν: τὸ 298 της: τοῦ

ΜΑΡΙΑ

Ὡ σταῦλος πλείω ἔκλαμπρος παρὰ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων, ποῦ ὁ μονάρχης τῶν δυνάστων κατοικᾷ! Ὡ πλεία δοξασμένη φάτνη παρὰ τὸ θρονι τῶν μονάρχων, εἰς τὴν ὅποια δυναστεύει ἡ παντοδυναμία τοῦ Πατρὸς, ἡ σοφία τοῦ Υἱοῦ, ἡ ἀγιοσύνη τοῦ Παναγίου Πνεύματος!

ΙΩΣΗΦ

Ἐκεῖ βουβὸς φαίνεται ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ μ' ὅλα τοῦτα τόσο μᾶς λαλεῖ καλ- 310
λίτερα, ὅσο πλεία μὲ σιωπὴ μᾶς ἐρμηνεύει μὲ τὴν ἀλλαγὴ του ρητορική. Ἐκεῖ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ σπάργανα φαίνεται φασκιωμένη καὶ μ' ὅλα τοῦτα εὐκο-
λώτερα καταπονᾷ καὶ ἀντιπαλεύει τὴν σκληρότητα τῆς ἀνθρώπινης καρδίας
παρὰ μὲ τὸ φορικτὸ ἀστροπελέκι καὶ μὲ τὲς περίσσια τρομερὲς τοῦ Ἄδου τιμωρίες.

ΜΑΡΙΑ

Νά, ποῦ στάζουν θερμότατα δάκρυα ἀπὸ τὰ ματάκια του καὶ ἀρχίζει νὰ κάμη 315
τὴν ὑπουργίαν τῆς σωτηρίας. Μὴν βιάζεσαι, Χριστέ, μηδὲ ταλαιπωρίες ποτὲ
ἀνάμεσα εἰς τοὺς ταλαιπώρους, μηδὲ δάκρυα εἰς ἐτούτο τῶν δακρῶν λαγκάδι
θέλουν λείπει ποτέ.

ΙΩΣΗΦ

Νά, πὼς δακρυγελώντας πλουτίζει εἰς τὴν φτωχεία, δοξάζεται εἰς τὴν ταπει- 320
νοσύνην, ἀποχαίρεται εἰς τὰ πάθη. Ὡ λωλάγρα ἀνθρωπινή! Καὶ ποῖος φρένιμος
μπορεῖ, θωρώντας τὸν Θεὸν θεληματικῶς πτωχὸν νὰ γέρνη εἰς τὰ πλούτη, γνω-
ρίζοντας ταπεινὸν νὰ γενῆ ὑπερήφανος, μελετώντας ταλαιπωρεμένον νὰ ἐπιθυ-
μῆση τὲς τρυφὲς καὶ τὲς σαρκικὲς ἡδονές;

ΑΓΓΕΛΑΚΙΑ

Δόξα Πατρὶ καὶ ecc.

(Πολλοὶ μαζί τραγουδοῦν.)

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ἐλᾶτε ὦ πρωταφανούτζικα τῶν ἐθνῶν λουλούδια καὶ εἰς τὸν χειμῶνα καρπε- 325
ρά, ἐλᾶτε νὰ δεῖτε τὸν καρπὸν τῆς ζωῆς, ὅπου ἔχει ρίζαν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς
τὴν γῆν τὸ κλωνάρι!

319 δοξάζεται: δοξάζεται supra lineam pro χαυχᾶται quod in cod. canc. est

(Οἱ μάγοι ἔρχονται ὁ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, φέροντας τὰ δῶρα σὲ μιὰ λεκάμη.
Ἀλλάζουν τὰ ροῦχα κάθε φορὰ.)

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ὡ θαυμαστέ μονάρχη, ὅπου ἐφώτισες τὸν νοῦν μας καλλίτερα παρὰ τὸ μάτι,
ὀρίζοντας τὰ ἄστρα νὰ μᾶς φωταγωγήσουν εἰς ζωικὴν σου γινῶσιν καὶ ὑπερσείαν. 330
Εὐχαριστοῦμεν σε χιλιᾶς φορές, διὰ ἀπειρίτην σου σπλαχνοσύνην, καὶ σὲ ὁμο-
λογοῦμεθα εἰς ἐκείνη τὴν φτωχεία σου πλουσιότατον, εἰς τὴν χαμηλοσύνη σου
ὑψηλότατον, εἰς τὴν ἀτιμία σου ἐνδοξότατον, εἰς τὴν ἀδυναμία σου παντοδύνα-
μον. Καὶ σὲ θέλομεν διαλαλήσει παντοῦ μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἄφται-
στον, μὲ τὴν σάρκα ἀνθρωπινῆ Θεοῦ, μὲ τὴν ταπεινοτάτη γένεσι βασιλέα τῶν
βασιλέων καὶ ὀλωνῶν μονάρχην· καὶ δὲν μποροῦντας νὰ τὸ μαρτυρήσωμεν 335
ἀλλιωτικὰ, παρὰ μὲ τὴν ἀφιέρωσιν τῶν βασιλικῶν σου χαρισμάτων, καὶ μάλι-
στα μὲ τὴν θυσία τῆς καρδίας, εἰς τὴν βασιλικὴ σου αὐθεντία ἀφιερῶνω τὸ μά-
λαμα, εἰς τὴν θεότητά σου θυσιάζω τὴν καρδίαν.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ἐλᾶτε καὶ ἐσεῖς, προσκυνήσετε τὸν βασιλέα μὲ τὲς ἀγίες σας προσφορές, νὰ
πάρετε ἀπ' ἐκεῖνο τὸ εὐλογημένο ἀπόσυρμα καὶ ἀμάχι τῆς καλοριζικίας. 340

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ὡ ἐλεημονώτατε καὶ σπλαχνότατε κόσμου σωτήρα, ὅπου ἀπὸ τὴν δεξιὰ τοῦ
Θεοῦ Πατρὸς ἐκατέβηκες εἰς τὸν κόλπον τῆς Παρθένου, νὰ δῆ ὁ κόσμος, πῶς ὁ
αἰώνιος ἐγέννηκεν πρόσκαιρος, πῶς ὁ ἀόρατος εὐρέθηκεν ὄρατός, πῶς ὁ ἀθάνα-
τος ἐφάνηκεν θνητός. Τὸ λοιπὸν ἤπρεπεν νὰ γενῆς σὰν ἐμᾶς γιὰ νὰ γενοῦμεθεν 345
σὰν ἐσένα, ἤπρεπεν νὰ δοκιμάσης τὲς ἀτιμίες μας, νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν δόξαν
σου. Ἐτσι τὸ ἤθελεν ἡ ἀγαθοσύνη σου, ἔτσι τὸ ὄρισεν ἡ ἐλεημοσύνη· κατιβαίνεις
εἰς τὴν πικράδα τοῦ θανάτου διὰ νὰ ἀνεβοῦμεν εἰς τὴν νοστιμάδα τῆς αἰωνίας
ζωῆς! Ὡ φλόγα τῆς ἀγάπης σου, ὦ κρύαδα τῆς ἀνθρωπίνης ἀνευχαριστίας. Ἐσύ
ἀγοράζεις τὸ κακὸν μας μὲ τὸ καλὸ σου, ἡμεῖς τὸ καλὸ σου μὲ τὸ κακὸν μας πραγ- 350
ματενοῦμεθα. Δίνεις τὰ πλούτη σου καὶ παίρνεις τὴν δικὴν μας ἀπορίαν· χαρίζε-
σαι τὲς τιμές σου καὶ λαμβάνεις ἀτιμίες· μᾶς κερνάς ἀπὲ τὲς οὐρανικῆς σου
ἡδονῆς καὶ ποτίζεσαι ἀνάμεσά μας ἀπὲ τὰ δάκρυα, ἀπὸ τὴν συμῶνην, ἀπὸ τὸ ζῦ-
δι. Τοῦτο ἐγὼ μὲ τὴν συμβολικὴ τῆς συμῶνης ἀφιέρωσι ταπεινῶς ὁμολογοῦμαι.

329 φωταγωγήσουν supra lineam pro χειραγωγήσουν quod in cod. canc. est 343 πῶς
compl. in cod. post πρόσκαιρος supra lineam || πῶς compl. in cod. post ὄρατός supra lineam
352 ἀνάμεσά μας supra lineam pro ἀπ' ἐμᾶς quod in cod. canc. est || ἀπὸ compl. supra li-
neam post δάκρυα in cod. || ἀπὸ compl. supra lineam in cod. post συμῶνην

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ἔλα καὶ σὺ ἡλιοκαϊμένη, ἔλα· σοῦ ἔνευσεν μὲ τῶν ὀμματιῶν συρμὸν τὸ γαλακτερό παιδί, νὰ σὲ ἀσπρίσῃ ἀπὸ μέσα ἂν εἶσαι ἀπ' ὄζω μαῦρος.

355

ΓΑΣΠΑΡ

Ὡ ἀληθινὸ τοῦ κόσμου αὐτοκράτορα, Χριστέ, τῆς δικαιοσύνης ἦλιε, ὅπου γαλακτίζεις τὲς ψυχὰς μὲ τὲς ἔκλαμπρες σου ἀκτίνες, ὅπου μὲ τὴν ἐμψυχὸν σου θερμότητα ὅλα τὰ πλάσματα ἀναπυρώνεις, ζωντανεύεις, ξανακαινουριώνεις, ἰδοῦ μας ἀπὸ τὴν ζέστην τῆς ἀγάπης σου

πλεῖότερα παρὰ ἀπὸ τὸν ἥλιον φλογισμένους. Ἦρθαμεν ἀπὸ τὴν ἡλιόκαυτή μου (14) 360
 χώρα νὰ ἀξιωθούμεθα νὰ μᾶς ἀποδεχθῆς εἰς ὀλόκαυτον τῆς μυρωδιάς νὰ κατακαυθούμενθεν εἰς ἐκεῖνο τὸ φλογισμό, μὲ τὸν ὅποιο τὰ πηγμένα ἀναλύεις, τὰ σκουριασμένα γανώνεις, τὰ σιδερένια μαλάσσεις, τὰ χαλασμένα ξανασιάνεις, τὰ ἀπεθαμένα ζωντανεύεις. Καὶ ἂν δὲν σοῦ ἀρέσῃ ἐτοῦτο τὸ μαῦρο θῦμα, ἀποδέχου τὸ ζῆμιον τὴν καρδούλα μου, ὅπου ὅλη μὲ ἐτοῦτο τὸ λιβάνι εἰς τὴν δόξαν σου 365
 ἀφιερώνεται, θυσιάζεται, ἀποκαίεται παντελῶς καὶ εἰς μυρωδικὸν καπνὸν μεταμορφώνεται.

ΙΩΣΗΦ

Εὐχαριστοῦμεθά σας, ἄρχοντες εὐγενέστατοι, ἀπὸ λόγου τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, ὅπου σᾶς, μέσα εἰς τὰ ἔθνη, πρωτεφώτισεν, πρωτοδιάλεξεν, πρωτηγάπησεν καὶ ὁδήγησεν ἐδῶ μὲ οὐρανικὴ λαμπάδα. Καὶ ἂν δὲν μποροῦμεν νὰ τὸ 370
 κάμωμεν κατὰ τὴν ἀξιότητά σας, νὰ ποῦ καὶ αὐτὸς ἀγαπημένα ἐπινεύει ὁ Χριστὸς καὶ ἀποδέχεται χαρούμενος τὰ μυστικά σας κανίσκια. Ἴδού, πῶς δὲν λαλώντας μὲ τὴν γλῶσσα μιλεῖ πνευματικῶς εἰς τὲς ψυχὰς σας, καὶ σᾶς εὐχαριστοῦντας προθυμότατα μὲ τὸ ἥμερο ὀμμάτι ὁμολογᾶται, πῶς θέλει εἶσθαι πάντα βασιλέας νὰ σᾶς διαφενδέψῃ, σωτήρας νὰ λυτρώσῃ καὶ μεγαλοπρεπῆς 375
 Θεὸς νὰ σᾶς, εἰς τὴν οὐρανικὴ εὐτυχία, ἀποθεώσῃ.

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Χαῖρε τὸ λοιπὸν, ὦ ἀμήτωρ ἐκ πατρός, ὦ ἀπάτωρ ἐκ μητρός. Χαῖρε πηγὴ τῶν χαρίτων, ἰάτρεα τῶν ἀσθενούντων, ὀρπίδα τῶν ἀπελπισμένων, τῶν αἰχμαλώτων λυτρώσις, τῶν πιπτόντων ἔγερσις, τῶν ἀπεθαμένων ἀνάστασις!

360 μου: σου 362 ἀναλύεις: ἀναλύσησ 370-371 νὰ τὸ κάμωμεν: τὸ χάμωμεν supra lineam pro σας ευχαριστοῦμεθα quod in cod. canc. est

ΜΕΛΧΙΩΡ

Χαῖρε, ὦ τῶν πατριαρχῶν δόξα, τῶν ἱερέων ἀφιέρωσις, τῶν ἀδίκων ἐπανόρθωσις, τῶν δικαίων δικαίωμα, τῶν γηινῶν παρηγορία, τῶν οὐρανίων καλοριζικία. 380

ΓΑΣΠΑΡ

Χαῖρε, ὦ ἦλιε πάναγνε, ὑπέρλαμπρε, ἀναρχε, τῶν πεπλανημένων ἰδηγητή, τῶν τυφλῶν ὁμμάτι, τῶν θλιβομένων χαρά, τῶν ἀγγέλων μονάρχης, τῶν δαιμόνων ἐκδικητής καὶ πάντων πατὴρ καὶ ἀντίληψις. 385

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Καὶ σύ, ὦ ἄσπιλε, ἀφθορε, πανύμνητε Παρθένε, ἀπείρανδρε, Παναγία, Παντάνασσα, Θεόνυμφε Μαρία! Χαῖρε θρονί τοῦ Σολομῶντος, κιβωτὸς τῆς καινούριας Διαθήκης, δοξασιμένη τοῦ Θεοανθρώπου Χριστοῦ μάνα· χαῖρε καὶ χαίρέτα μας τὸν Μονογενῆ σου καὶ τὸν Πλάστη σου, γιὰτὶ εἴμεθεν καὶ διὰ τοῦτο ἀνάξιοι. 390

ΜΕΛΧΙΩΡ

Σώνει· ἐκοκίνησεν εἰς τὲς δόξες τῆς ἡ σωφροσύνη τῆς Παρθένου. Σώνει· εἶδες πῶς ἐντρέποντας νὰ μᾶς ἀπιλογήσῃ ἐκατίβασεν τὰ μάτια ταπεινῶς καὶ ἐμέτεφερεν τὴν δόξαν μὲ τὸ φίλημα εἰς τὰ ποδάρια τοῦ Μονογενοῦς τῆς;

ΓΑΣΠΑΡ

Θωρεῖτε, πῶς ἐπίνευσεν ὁ ἄρρητος Λόγος καὶ σφαλίζοντας τὰ βλέφαρα ἀγρυπνὸς νυστάζει; 395

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Σιωπὴν μὲ τὸ δακτύλι ἐρμήνευσεν ὁ ἀγγελος· πᾶμεν, μήπως καὶ τὸν πειράζωμεν ἄκαιρα. Συμπάθησε Χριστέ, ἂν βαριέσαι μας, δύσκολον πράγμα εἶναι ἡ φρενιμάδα καὶ ἡ ἀγάπη.

ΜΕΛΧΙΩΡ

Σὲ μακαριοῦμεν, ὑπερένδοξε, μεγαλύνομεν, ἀπείριτε.

388 Διαθήκης: διατίχισ 389 γιὰ τὶ supra lineam pro σὰν quod in cod. canc. est 393 Μονογενοῦς τῆς: Μονογενῆς τῆς 397 ἄκαιρα: ἄχερα

ΓΑΣΠΑΡ

Ὡ φιλάνθρωπε, ὦ Θεάνθρωπε, σὲ ἀγαποῦμεν ἀσυγκρίτως, σὲ ὑμολογοῦμεν ἀκαταλήπτως.

400

SCENA 5η

(Κλείνει τὸ σπήλαιον. Οἱ βασιλεῖς φεύγουν. Ὁ ἄγγελος τοὺς λείει ἐπιστρέφοντας.)

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ποῦ πᾶτε ἀνέγνοιαστα ἀπὸ τὸν βασιλέα πρὸς τὸν τύραννον; Ποῦ ἄβουλα ξαναγαυρίζετε ἀπὸ τὸ ἀρνὶ πρὸς τὸν λύκον, ἀπὸ τὴν ζωὴν πρὸς τὸν θάνατον, ἀπὸ τὸν Χριστὸν πρὸς τὸν Ἡρώδη; Μουγαυρίζει τώρα μανικῶς σὰν λυσσασμένον λεοντάρι καὶ τὰ γαλακτερά βρέφη ἀπὸ τὲς ἀγκάλες τῶν μανάδων ἀφαρπάζει, τὸν θησαυρὸν κρυπτόμενον, ἐρευνώντας νὰ τὸν χαλάσῃ ὁ παράνομος. Τὰ βυζανάρικα σήμερον παιδία ἔπνιξεν εἰς τὸ αἷμα των καὶ ἔθυσεν τῆς μανίας του. Τώρα, τώρα ἐπληρώθη τὸ ρηθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος «φωνὴ ἐν Ραμαῖ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμὸς πολὺς· Ραχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ οὐκ ἔθελεν παρακληθῆναι ὅτι οὐκ εἰσίν». Βλέποντας τὴν τῶν ἀρνακίων σφαγὴν ἐπαρακινήθησαν τὰ σπλάγχνα της καὶ μὲ θερμότατα δάκρυα τὸν ἄωρον θάνατον παραδαρμένη ἐλεεινῶς ἐμοιρολόγησεν. Μὴδὲ μὲ τόσον αἷμα ἀνεπαύτηκεν ἢ δίψα τοῦ ἀπανθρώπου φονιᾶ· παντοῦ ἀναχυρεῖ καὶ παντοῦ ἐρευνᾷ τὸν Κύριον, τὸν Βασιλέα, τὸν Θεὸν του, νὰ τὸνε σφάζῃ. Σᾶς ἀπαντέχει νὰ τοῦ δείξετε τὸν τόπον, καταπιῶς ἐτάξτετε νὰ σᾶς ἔχῃ μὲ τὸν ἑαυτὸν του καταδότες καὶ θεομάχους. Γιὰ τοῦτο κρατῶ τὸ φοβερὸ σπαθί ν' ἀπαγορεύσω νὰ μὴν ἀνακάμπετε πρὸς τὸν Ἡρώδη. Ξαναγαυρίσετε, καὶ δι' ἄλλην στρατὸν ἀναχωρήσετε εἰς τὰ δικαιώματά σας. Ἐκείνη τὴν στρατὰ, ποὺ σᾶς ὁ Θεὸς δείχνει, ἐκείνη μοναχὰ εἰς τὴν πατρίδα σας, εἰς τὸν οὐρανὸν πάγει.

405

410

415

15

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Καθὼς ὀρίζεις, ὦ ἀποκρισάρη τοῦ Θεοῦ θαυμαστέ, καθὼς ὀρίζεις· ἀκολουθοῦμεν. Σιχανοῦμεθα δόλους καὶ καταρούμεθα τὴν μανίαν τοῦ λυσσασμένου Ἡρώδου.

420

405 ἀπὸ ταῖς ἀγγάλαις τῶν μανάδων pro ἐξ ἀγγάλαις μιτρικὲς quod in cod. canc. est 406 το post ἐρευνώντας canc. est in cod. || τὸν: τὸ 418 post ἐκείνη compl. τῇ

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ὡ γῆ! τῶν ἀνθρώπων μητριὰ καὶ τῶν ζώων μήτηρ, πῶς δὲν ἀνοίγεις ἐγκρε-
μοὺς καὶ τῶν ἀβύσσων βάθος διασχίζοντας δὲν καταπίνεις τὸν τύραννον;

ΓΑΣΠΑΡ

Οὐρανέ, πάντα δίκαιε, τῶν ἀδίκων ἐκδικητῆ, τοῦτα τὰ ἀθέμιστα θωρεῖς κρι-
ματα, καὶ δὲν κολάζεις; Ἄν ἐκουφάθησαν ἀπάνω αἱ βροντὲς νὰ μὴν ἀκούης, ἂν 425
ἐτυφλώθησαν αἱ ἀστραπὲς νὰ μὴν θωρῆς, ἂν ἀδυναμώθηκεν τόσο τὸ φρικτὸν
σου ἀστροπελέκι, νὰ μὴν ἐξαφνίδια κατακαύσης τὸν θεόμαχον!

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ὡ Θεέ, τί ἠκούσαμεν, ὦ φιλοτιμία, ὦ ὀργή, ὦ ζουλία τῆς δυναστείας, πῶς τυ-
φλώνετε τοὺς ἀνθρώπους, πῶς τοὺς κάμνετε λυσσιασμένους καὶ πῶς τρομερῶς 430
τὴν ψυχὴν των εἰς λύκους, εἰς ὄχνηδρας, μεταμορφώνετε!

ΜΕΛΧΙΩΡ

Τοῦτο ἦτονε, ὦ θεόμαχε, ὅπου μᾶς εἶπες νὰ ρωτήζωμεν ἐπιμελῶς γιὰ τὸν φι-
λάνθρωπον Χριστόν, ἐτούτῃ ἦτονε ἡ εὐλάβειά σου; νὰ τὸν καταπλακώσης μὲ
δολικὲς ἐπιβουλές, νὰ τὸ ἀρνάκι τοῦ Θεοῦ ροφήξης εἰς τὴν φάτνη, λυκάνθρωπε;
Ἄλλὰ ἐγελάστηκες, λωλέ, ἐκεῖνο τὸ ἀρνάκι ἔχει νὰ πολεμήσῃ τὸ ψυχοβόρον λε-
οντάρι καὶ νὰ καταχαλάσῃ τὸν Ἄδην. 435

ΒΑΛΤΑΖΑΡ

Ἐνεπαίχθηκες, ἀναγελάστηκες καὶ ἀπ' ἐμαῖς, δὲν πᾶμεν, δὲν πᾶμεν εἰς τὴν Ἱε-
ρουσαλήμ, καθὼς ὀρπίζεις, ἀμὲ ξεστρατίζομεν καὶ βέβαια θέλομεν φτάσει εἰς
τὴν πατρίδα, καὶ στασιό σου καὶ στασιό τοῦ Ἄδου.

ΓΑΣΠΑΡ

Ἄς πορπατοῦμεν σιγανὰ εἰς τὲς πλαγίες στράτες, εἰς τοὺς σκοτεινοὺς τρίβους.
Φέγγει ὁ ἥλιος μέσα, καὶ ὁ οὐρανὸς πολὺ μᾶς ὀδήγησεν ἐδῶ, ἀκόμη θέλει νὰ μᾶς 440
ξανοδηγήσῃ. 441

425 ἐκουφάθησαν: ἐκουφέτικαν 426 αἱ: ταῖσ

PROLOGO: Η ΖΟΥΛΙΑ

"Έφυγαν. Έφυγαν τὰ ἐπιτεταμένα δίκτυα, οἱ Σαβαῖοι βασιλέες. Ἐγλύτωσαν ἀπὸ τῆς πλαγίης τοῦ Ἡρώδου ἀπάτες, καὶ τὰ λόγια διπρόσωπα ξεσκεπάζοντας ἐξεστράτισαν ἀπὸ τὸ ἰσόστρατο καὶ διὰ κρυφούς τρίβους καὶ διὰ στενάδες ἔφυγαν περιπαίζοντας καὶ ἐμένα καὶ τὸν Ἡρώδη· καὶ ἔτσι ὁ πλανευτῆς πλανᾶται, ὁ κακὸς κακώνεται, ὁ τύραννος τυραγνεῖται, καὶ ἓνα μωρὸ νικᾷ τὸν Ἄδη, καὶ τοὺς πειρασμούς μας μεταχειρίζεται εἰς τὴν δόξαν του, εἰς τὴν ἐντροπήν μου. Ἀμὲν ἂν δὲν προκόβγω τίποτις εἰς ἐκεῖνο, εἰς τοὺς δικούς του θέλω προκόψει: ἔχει τὸν ἀνιψιὸν του τὸν Ἰωάννην, τὸν Πρόδρομόν του· δίκαιον εἶναι νὰ προδρομεύσῃ καὶ νὰ προτιμεύσῃ παγαίνοντας ὄμπρός εἰς τὴν σφαγὴν. Ἐέρω ποῦ κρύβγεται, θέλει εἶσθαι θαυμαστὸς προφήτης, ἂν μπορῆ νὰ προμηθεύσῃ, ποῖον ἐγὼ τοῦ μὲ τὸ αἷμα του θερμὸν ἐτοιμάζω λουτρόν. Δὲν ἐμπόρεσα τοῦτο τὸ βασιλικὸ παιδὶ εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Βετλεέμ νὰ θάβγω, ἄλλο βασιλικὸ παιδὶ μὲ τὸ χέρι, μὲ τὸ σπαθὶ τοῦ πατρὸς θέλω μαχαίρωσαι εἰς τὸ παλάτι." Ἐνας μοῦ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τρεῖς καὶ τρεῖς καὶ τρεῖς καὶ τρεῖς χιλιάδες καὶ δύο ἀπάνω χιλιάδες, ἓνας μοῦ θέλει πλερώσει. Ποταμοὶ ἀπὸ τὸ αἷμα, ποταμοὶ ἔχουν νὰ βράσουν σήμερι καὶ χοχλάζοντας μὲ τὸ κόκκινον κύμα νὰ μιμηθοῦν τὴν κοκκίνοθάλασσαν καὶ νὰ καταποντίσουν τὸν Ἡρώδη. Ἄλλὰ τί παθαίνω; ἐγροίκησα τίποτις ἐκεῖ οὐρανικόν; Φεύγω, ἐγκρεμνίζομαι εἰς τὸν Ἄδη! Ποῦ μὲ ἀφαρπάξεις, φοβερῶτατε ἐκδικητή; Φεύγω εἰς αἰωνίους φλογισμούς νὰ καρτερῶ κολασμένη ζωντανούς θανάτους.

PROLOGO: ante 1 prologo 3-4 ἔφυγαν: ἔφευγω 17 παθαίνω: πάθω

SCENA 1η

ΑΓΓΕΛΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ἔπαρε τοῦτο τὸ δέριμα τῆς καμήλας νὰ μὴν πορπατῆξῃς ὀλόγυμος· ἐπιτήδεια σου πέφτει.

ΙΩΑΝΝΗΣ

Γιατὶ δὲν μὲ ἀφήνεις, ἀγαπητικέ μου φυλακάτορα, νὰ παραδίνω καὶ ἐγὼ τὴν ζωὴν μου μὲ τ' ἄλλα μωρὰ γιὰ τὸν Θεόν; Διὰ ἐκεῖνον ζῆω, διὰ ἐκεῖνον λαχταρῶ νὰ ἀπεθαιίνω.

25

ΑΓΓΕΛΟΣ

Δὲν εἶναι ἀκόμη καιρός· θέλει ἔρθει βέβαια, μὴν ἀμφιβάλλῃς! Ἀπάντεξε μοναχὰ τοὺς προορισμένους σου χρόνους· θέλει ἔρθει καιρός, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλος Ἡρώδης, τουτουνοῦ ὅμοιος ἢ χειρότερος ἀκόμη, τοῦτο τὸ κεφάλι ἀφταιστον θέλει κόψει.

ΙΩΑΝΝΗΣ

Τώρα νὰ τὸ κόψῃ, ἔτοιμος εἶμαι· ζωὴν δὲν χάνει ποτέ, ὅπου τὴν χαρίσει εἰς τὸν αὐθέντην τῆς ζωῆς.

30

ΑΓΓΕΛΟΣ

Λίγο αἶμα τώρα μπορεῖς νὰ δώσῃς, καὶ σὰν ἀπαντέχῃς, πολὺ.

16

ΙΩΑΝΝΗΣ

Ἐνα εἶναι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ λίγο καὶ τὸ πολὺ. Ὅπου γλήγορα κανισκεῖει, διπλὸ κανίσκι δίνει.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ὡ, εἰς μικρὸ κορμὶ καρδιά μεγάλη, ὀκτῶ μηνῶν εἶναι καὶ σὰν διδάσκαλος μιλεῖ.
Ἐκεῖνος ὅπου σὲ εἰς τὴν κοιλία τῆς μάνας σὲ ἄγκασεν, ἐκεῖ σὲ ἐδίδαξεν καὶ

35

20/21 compl. [ΑΓΓΕΛΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ] 23 φυλακάτορα: φιλοκάτωρα 34 κανίσκι: κινίσκι 35 ὀκτῶ: οὔκτο

ἀντάμα σέ ἔκαμεν Θεοῦ μαθητὴν καὶ τῶν ἀνθρώπων διδάσκαλον. Χαίρου, ὦ θε-
 οδίδακτε, χάρισμα ποῦ ἀργεῖ ἔρχεται· με διάφορον σέ προόρισεν ὁ Θεός διὰ Πρό-
 δρομόν Του, διὰ προφήτην, διὰ διαλαλητὴν τῆς πίστεώς του, διὰ Βαφτιστὴν
 τῶν ψυχῶν, διὰ ἐγκωμιαστὴν τῆς θεότητος, διὰ τῆς νηστείας, τῆς ἐγκράτειας, 40
 τῆς ταπεινοσύνης καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν, ἔθνικῶν καὶ θεολογικῶν, πολυφούμι-
 στον παράδειγμα. Καὶ σύ, ὦ ἀκριβέ μου, φεύγοντας τὴν ζωὴν, φεύγεις τὸν κό-
 πον, φεύγεις τὸ μερδικόν, καὶ τοῦ ἀμετάλλακτου προορισμοῦ τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπα-
 κούεις; Πολλὰ σέ ἀπομένουν βάσανα εἰς τὴν ἔρημον, πολλοὺς ἔχεις νὰ δοκιμά-
 σης σταυροὺς καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ καλάμια σου ἐσυνθέσαμεν ἐποῦτο τὸ σταυ-
 ροδάκι, νὰ θυμηθῆς τῶν πόνων καὶ με τὸ σημάδι τῆς νίκης νὰ νικηθῆς· ἂν σέ 45
 ἦ λύσσα τοῦ Ἡρώδου με τ' ἄλλα σμίξῃ σφακτά, μικρὸς κόπος, μικρὸν μερδι-
 κόν, λίγω πάθημα, λίγη δόξα· ἀμὲ ἂν φεύγῃς χιλιῆς μάχης, χιλιῆς ἀπάρησες τῶν
 παθῶν, χιλιῆς ἀποπέκρωσες τοῦ ἑαυτοῦ σου, ἔχεις νὰ δοκιμάζῃς, καὶ παντοῦ γί-
 νοντας νικηφόρος με τρισχίλια στεφάνια θέλεις θριαμβεύσει ἐκλαμπρος! 50

ΙΩΑΝΝΗΣ

Ἄς γενῆ τὸ λοιπὸν καθὼς ὀρίζει ὁ Θεός, μόνος αὐθέντης· ἐμένα ἀγγίζει μοναχὰ
 νὰ Τοῦ ὑπακούσω· ἄς ζῶμεν ἐνδοξα, νὰ ἀπεθαίνωμεν ἐνδοξότερα, {ἄς γλυ-
 τώνωμεν τώρα τὸ κεφάλι ἀπὸ τὸν Ἡρώδη, νὰ τό, ἄλλος Ἡρώδης διὰ τὴν Ἡρω-
 διάδην, ἀποκόψῃ}!

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ἔτσι ὁ ἐνδοξότατος Χριστὸς ἔναν ἔφυγεν θάνατον, χιλιὰς νὰ εὐρίσκη θανάτου 55
 σταυρωμένος. Ὅποιος μιμᾶται τὸν Θεὸν δὲν παίρνει λάθος.

ΙΩΑΝΝΗΣ

Δικὸς σου εἶμαι, ὦ φιλόνηρωπε Χριστέ, εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸν θάνατον, ὁδή-
 γησέ μου ποῦ θέλεις.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Τοῦτο ἔχει νὰ σ' ὀδηγήσῃ, ἀπ' ἐκεῖ θέλει νὰ περάσῃ ὁ Χριστός· ἢ ἀκολούθη-
 σε σὰν δουλευτῆς ἢ πορπάτειε ὀμπρὸς σὰν Πρόδρομος. Ἐκεῖ ποῦ ἀπὸ τὰ ἔρη- 60
 μα χάλαρα ὁ κρυσταλλένιος Ἰορδάνης ἐγκρεμνίζεται χοχλάζοντας καὶ εἰς τρεῖς
 χωρίζεται ποταμούς, ἐκεῖ θέλει ὁ Θεός νὰ σέ κρύψῃ φανερώνοντας, καὶ νὰ σέ

40 ἐγκράτειας: ἐγκάτειας 41 ἔθνικῶν: ἔθηκῶν 44 ἀπομένουν: ἀπομείνουν 48 χιλιῆς: χε-
 λιαις 49 σου: τοῦ 51 ἀγγίζει: αγγίζει 57 Δικὸς σου: δικόσου 61 χοχλάζοντας: χαχλάζωντας

φανερῶση κρύβγοντας, ἐκεῖ σάν Πρόδρομός Του εἰς τὴν εὐαγγελικὴν στρατὰ θέ-
 λεις ἐτοιμάσει τὲς ψυχὰς νὰ τὸν γνωρίζουνε, νὰ τὸν ἀποδεχθοῦνε εὐλαβῶς, θέ-
 λεις χαμηλώσει τὰ ψηλά, τὰ χαμηλά ψηλώσει, θέλεις διορθώσει τὰ στραβά, τὰ
 διορθωμένα τελειώσει. Ξέρεις διατί ἀπόκοψέν σε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ βυζὶ καὶ ἔκα-
 μέν σε εἰς τὴν κοιλία τῆς μάνας ἁγιον, εἰς τὰ σπάργανα τῆς κούνιας λογικὸν καὶ
 εἰς τὴν νηπιότητα Προφήτην;

65

ΙΩΑΝΝΗΣ

Πέ μου το, ἀκριβέ μου φυλακάτορα καὶ παιδαγωγέ, γιὰ τὸν Θεὸν καὶ γιὰ ἐμέ-
 να, πέ μου το!

70

ΑΓΓΕΛΟΣ

Γιατί ὁ Θεὸς πρωτοφανούτζικα ἀπαντέχει ἀπὸ τὸν Πρόδρομόν Του τῶν ἀρετῶν
 ὀπωρικὰ. Ἄφης ὀλωνῶν ἔνοιαν, καὶ μοναχὰ τοῦ Θεοῦ θυμήσου, καὶ ἡ πρόνοιά
 του εὐσπλαχνος θέλει τοῦ Προδρόμου του ἀγαπημένα θυμηθεῖ. Θωρεῖς εἰς τὴν
 ἔρημο ἐλεύθερα; Σοῦ θέλει χαρίσει διὰ σπίτι τὰ σπήλαια, διὰ ροῦχο τὴν καμη-
 λιακὴν γούναν, διὰ φαγὶ τὲς ἀκρίδες μὲ τὸ ἄγιον μέλι, διὰ πιωτὸ κρυσταλλέ-
 νιαν βρύσιν διὰ συντρόφους θέλεις ἔχει ἀγγέλους, διὰ χαδεμένη μάνα καὶ διὰ
 ἀγαπημένον παπὰ ἔνανι ἄρχοντα Θεὸν ἔπαρε, φύλαγε, ἀπολάσου.

75

ΙΩΑΝΝΗΣ

Ἀμήν, ἀμήν, χαῖρε κόσμε, χαῖρε μάνα, χαῖρε παπά. Ὅλος τοῦ Θεοῦ ἔγινα καὶ
 ὄλος Θεὸς ἔγινεν δικός μου. Εἰς τὴν ἔρημον νέος ἐρεμίτης πάγω.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Πᾶμεν ἀκούω σύγχυτες καὶ ταραχές, ἃς πᾶμεν.

80

64 ἀποδεχθοῦνε: ἀποδέχουνε 73 εὐσπλαχνος: εὐπλαχνος 74-75 καμηλιακὴν: χαμιλιακὴν
 77 ἄρχοντα: ἀρχετα 78 Ὅλος: ὄλο 79 ὄλος: ὄλο

SCENA 2η

MARIAMNH, ANTIGONOS

MARIAMNH

Σφίγξε με, παιδάκι μου, σφίγξε με, αγαπημένο μου ἀμάχι, ἀγκάλιασε τὴν μά-
ναν σου δυνατά. Κρύβγου εἰς τὸν κόλφο μου, Ἀντίγονε, καὶ ἂν μπορῆς, ξαναγύ-
ρισε εἰς τὴν κοιλία τοῦ ἐγεννήθηκες.

ANTIGONOS

Ἔ! ἔ, μάνα!

MARIAMNH

Σώπα, ματάκια μου, σώπα, ἀρνάκι μου, νὰ μὴν σὲ ἀκούσῃ ὁ λύκος, ὅπου εἰς 85
ἐτούτην τὴν νύκτα περιτριγυρίζει νὰ σὲ ροφήξῃ.

ANTIGONOS

Ὅγού, μάνα!

MARIAMNH

Μὴν κλαῖς, καρδούλα μου, νὰ μὴν σὲ καταδώσῃ ἡ φωνή σου. Ἐρρημος εἶναι ὁ
τόπος, κανεὶς δὲν ἀκολουθεῖ. Ἡβραμεν καταφυγή· ἡ ἐρημία, ἡ νύκτα καὶ ἡ δι- 90
καισιύνη μᾶς
θέλουν βοηθήσει. Κρύβγου, ἀγάπη μου, νὰ μὴν σὲ φάγῃ ὁ γαμφόνυχος, ὁ μαυ- 17
ρομάτης, ὁ καλικάντζαρος. Ἐνα σκεπάζω μερὶ, ἄλλο ξεσκεπάζεται. Σκεπά-
ζεις εὐκαιρα, ὦ κακομοίρα· ἡ φλόγα, ἡ ἀκακία καὶ ἡ ἀγάπη δὲν μποροῦν νὰ
κρυφτοῦν ποτέ. Καὶ ποῦ σὲ χώσω καὶ πῶς βέβαια σὲ σκεπάσω; Ὅιμέ! φαίνε-
ται ἀκόμη. Τέχνην ἄλλαξε. Σφαγές! Ἀλλάζει ὁ Ἡρώδης τὸν νοῦν τὸν σκληρὸν; 95
Ποτέ! Ποῦ δάσος νὰ σὲ κρύβγω, ποῦ λάκκος νὰ σὲ χώσω; Ὡ Θεέ, ὅπου φωλιές
καὶ τῶν ὀχένδρων χαρίζεις, καὶ καμαρώνεις σπήλαια διὰ τῶν τίγριδων, διατὶ δὲν
μᾶς δανεῖζεις τὸ ζῆμιον ἐκεῖνο τὸ μνημόρι τῶν ζωντανῶν, ποῦ θέλεις δώσει
τῶν ἀπεθαμένων, ἂν διὰ ἐμᾶς μοναχὰ σπλάγγνα καὶ ἔντερα τοῦ ἐλέους δὲν
ἔχῃς; Ἀμὲ τί δουλιάρια! Ἀμφιβάλλεις; ἡ φύσις εἰς τὲς γυναῖκες πολλὰς ἔβαλεν 100

80/81 MARIAMNH: μαριάμνα 85 post ὅπου compl. εἰς supra lineam in cod. 89 post κα-
νεὶς compl. δὲν 91 γαμφόνυχος: γαψόνυχος 96 Ὡ Θεέ compl. post χώσω supra lineam in cod. -

τέχνες· μεταχειρίσου, δοκίμασέ τις! Σκύψε ἐκεῖ, παιδάκι μου, ζάρωσε τὰ μέλη σου, στέκου δίχως φωνή, δίχως ἄνεσιν καὶ δίχως ψυχὴν, ἂν μπορῆς.

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Καὶ σύ, μάνα;

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἄφης με, μοναχὴν νὰ κινδυνεύσω θέλω, ν' ἀπεθάνω μοναχὴ.

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Κάτσε καὶ σύ, μάνα, νὰ ζῆς!

105

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Καὶ σύ, Ἀντίγονε, νὰ μὴν ἀπεθάνης, σῶπα! Κρύβγεται βέβαια. Τὰ μάτια τοῦ λύκου φεύγει, ἀλλὰ τὰ ρουθούνια δὲν φεύγει, ὁ τίγρις ὀσφραίνεται τὴν ἀνθρωπινὴν σάρκα ἀπὸ μακριά, ὅλα μὲ τὴν μύτη κυνηγᾷ, ὅλα ἐρευνᾷ καὶ εὑροντας τὸ κινήγι, τὰ ἔντερα εἰς τὰ ἔντερα θάβγει. Ὁ τόπος ἔρημος, ἀμὲ εὐκαιρος ἀπὸ τὴν βεβαιοσύνη, γεμάτος ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Ἄμὲ φανερός εἶναι, καὶ ὁ τύραννος εἶναι ὅλο μάτι νὰ τὸ δῆ, ὅλο αὐτὶ νὰ τὸ ἀκούσῃ, ὅλο νύχι νὰ τὸ ἀρπάξῃ, νὰ τὸ σπαράξῃ. Ἄμετε τὸ λοιπὸν μακριά, τέχνες ἄτεχνες, δόλοι ἄδολοι. Τοῦτο τὸ σκέπασμα σὲ ξεσκεπάζει, καὶ τοῦτο τὸ σανίδι τοῦ μνημοριοῦ μαντεύεται. Ἔλα, Ἀντίγονε. Ἔλα, ὦ τῆς ἀγάπης μου γλυκὸ παιγνίδι πρῶτα, καὶ τώρα πικρὴ ἀφορμὴ τῆς τρομάρας μου, ἀγκάλιασέ με! Ἔνα μὲ τὸν καρπὸν τὸ δένδρον καὶ μὲ τὸ παιδί τὴν μάνα ὁ Ἡρώδης ὁ ἄγριος, ποὺ σὲ ἐφύτευεν, [θέλει] κατακόψει. Τάχατες κάποιος στρατολάτης, ἀγκυαλὰ καὶ ξένος, θέλει σὲ παίρνει δοῦλον καὶ σώσει τὴν ζωὴν, τὴν ὁποῖαν ὁ βάρβαρος, ὁ σκληρόκαρδος λαχταρᾷ νὰ σοῦ ἐβγάλῃ; Τοῦτο ἦτονε, ὄνειρε, ποὺ μοῦ ἔδειξες; Ἐφάνηκέν μου πῶς ἓνα φοβερὸ θηρίον, ἓνα ἄγριο λεοντάρι ἤθελεν νὰ σὲ ροφήξῃ ἐξεσπάζτηκα, καημένη, καὶ ἀκόμη θωρῶ ἀγρυπνώντας ἐτοῦτο τὸ φοβερὸ φάντασμα.

110

115

120

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Καὶ ἐγώ, μάνα, ἐγὼ τὸν παπὰ μου εἶδα εἰς τὸν ὄνειρο, ὅπου μὲ κατακόκκινη πορφύρα μὲ στόλισεν σὰν βασιλέα ἔκλαμπρον καὶ μὲ χρουσὸ στεφάνι μοῦ περι-

104 ἀπεθάνω: ἀπεθαίνω 106 ἀπεθάνης: ἀπεθαίνεις 115 τὸν: τὸ 115-116 [θέλει] ante κατακόψη 117 ἀγκυαλὰ: ἀγκυαλα 120 ἓνα: ἓναν

τριγύρισεν τὸ κεφάλι καὶ μοῦ βάλλοντας εἰς τὸ χέρι μία πράσινη βᾶϊα, μοῦ εἶπεν:
 «θριάμβευσε, παιδί μου, καὶ στανιό μου».

125

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἡ πορφύρα καὶ τὸ στεφάνι εἶναι σημάδι τῆς βασιλείας, ἡ βᾶϊα τῆς νίκης! Κα-
 λοριζικὰ μοῦ λὲς ὄνειρα, ἀλλὰ οἱ λωλοὶ εἰς τὰ ὄνειρα πιστεύουν καὶ γελῶνται
 καὶ δοκιμάζονται, ὅτι πὼς τὰ ὄνειρα ἢ ψέματα εἶναι ἢ μαντεύονται ψέματα.
 Παρηγορίαν γυρεύω καὶ ἡ ψυχὴ μου σὸν κακὴ μάντισσα πάντα φαντάζεται
 κακόν. Θωρῶ φρικτὲς εἰκόνες θανάτου, θωρῶ σφαγές! Ἔλα, ψυχάράκι μου, ἔλα!
 Νά ποῦ τὸ ὑστερινὸ φίλημα ζωντανὴ καὶ ἀπεθαμένη μάνα εἰς τὰ μάτια σου χα-
 ρίζει. Σκληρὴ παρηγορία, ἐγὼ νὰ σοῦ σφαλίσω μάτια μὲ ἓνα φίλημα, ἐγὼ ποῦ
 εἶμαι μάνα· ἀπ' ἐσένα ἤπρεπεν νὰ σφαλισθοῦν ἐτοῦτα μοῦ τὰ ἄθλια. Ἴδού· νυ-
 στάζει καὶ εἰς τὸ φόβο ἄφοβος, εἰς τὴν ἀβεβαιοσύνη βέβαιος, εἰς τὸ θάνατο ἀνέ-
 γνοιαστος. Ἔτσι τὰ ἀρνάκια κάτω εἰς τὸ βυζὶ τῆς μάνας μὲ τὸ μεσοάνοικτο,
 μεσοσφαλισμένο στόμα τρυφερὸ πιπιλίζοντας γάλα σμίγουν ἀναισθητῶς μὲ τὴν
 τροφὴν ὕπνου, μὲ τὸν ὕπνο τροφὴν, ὄνταν ἐξαφνίδια ἄγριος ἐμπαίνει μακελλά-
 ρης, ὅπου ἀσπλάχνως κατακόβγοντας τὸν γαργαρεύονα μὲ τὸ γάλα, αἶμα ταρά-
 ζει καὶ ὀλοένα μὲ τὸν ὕπνο τρυφερόν, σκληρόν θάνατον ἐμπλέκει.

130

135

SCENA 3η

[ΚΑΙ] ΣΑΜΟΥΗΛ

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ποῦ εἶσαι, ἀκριβέ μου, ποῦ εἶσαι;

140

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Νά ποῦ βοῖζει φωνὴ ἀνακατερή. Τί παθαίνω; ἀνοιχθεῖτε σπλάγχνα μου, καὶ τὸν
 ὀποῖον πάλαι εἶχατε ζωντανὸν μέσα, τώρα ἀποδέχστε νεκρόν.

126 βασιλείας: βασιλέας 138 ἀσπλάχνως: ἀσπλαγνῶσ 139/140 compl. [ΚΑΙ] ante σα-
 μουήλ 141 παθαίνω: πάθω 142 ἀποδέχστε: ἀποδέχετε

ΣΑΜΟΥΗΛ

Εἰς τοὺς ἄφταιστους, ἄγριε, εἰς τοὺς ἄφταιστους φταίεις, Ἡρώδη!

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἔρχεται ὁ τύραννος, ἔρχεται καὶ ὁ θάνατος μαζί. Δὲν ἀπεθάνω ὕστερινή, πρῶ-
τα μάναν, ὕστερα τὸ παιδί ἔχει νὰ κατακόψη.

18

145

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ὡ θαύμασμα, ποῦ εἶμαι καὶ τί θεωρῶ; Ἡ βασίλισσα μοναχή, ἀπελπισμένη, τυ-
ραγνουμένη, σκοτισμένη ἀπὸ τὴν τρομάρα. Ὡ βασίλισσα Μαριάμνη, ποῦ τὸν
αὐθέντη, ποῦ τὸν ἀκριβόν σου ἔφερες, ποῦ τῆς βασιλικῆς σκλιτάδας ἔσωσες τὲς
ἐλπίδες;

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἐδῶ, τύρανε, δὲν εἶναι. Ἄν δὲν πιστεύης, τὰ στῆθη καὶ τὰ μὲ κακὴ μοῖρα εὐκαρ-
πα ἔντερα τῆς μάνας μὲ τὸ σπαθί τὸ σκληρό σου τὸ αἵματωμένο ἄνοιξε, ἀρ-
βέλισε, σκόρπισε. Τοῦτο σὲ κρίμα εὐλαβόν, τοῦτο σὲ κακὸ καλὸν θέλει ὀνομάζει.

150

ΣΑΜΟΥΗΛ

Βασίλισσα, τὸν δούλον σου βλέπεις καὶ ἐμπιστεμένον Σαμουήλ.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Σαμουήλ, τί λογιάζω; ποῦ εἶμαι; Ἔ, ἔ, Σαμουήλ!

ΣΑΜΟΥΗΛ

Βασίλισσα!

155

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἔ, Σαμουήλ, ποῦ τὸν σώσω, ποῦ τὸν κρύψω, κακομοῖρα;

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἔχει ὁ Θεός, βασίλισσα, μὴν ἀπελπίζης· ἀδίκους παιδεύει, δικαίους ἀνταμείβει
ὁ Θεός, ἀγχαλὰ καὶ ἀργήση. Τὸν κόσμον ἐγύρισα δύστηνος, δίχως ἄνεση, δι-

145 post μάναν compl. ὕστερα τὸ πεδί supra lineam in cod. 147 Μαριάμνη: μαριάμνε
152 κρίμα: χρῆμα 157 post ἀπελπίζεις, canc. est ὁ θεὸς in cod. quod delet. 158 ἀγχαλὰ:
αγχαλα

χωσ ψυχῆ, νὰ τὸν ἀγαπητικὸν καὶ αἰδέσιμόν μου εὔρω αὐθέντην, νὰ μὴν, ἐκεῖνος
 ποῦ τοῦ ἔδωκεν ζωὴν, τοῦ δῖνη θάνατον.

160

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Καὶ πῶς; ἀκόμη δὲν ἀνέπαιυσεν ἡ λύσσα τοῦ Ἡρώδου;

ΣΑΜΟΥΗΛ

Κολυμπᾷ καὶ πνίγεται εἰς τὸ ἄφταιστον αἶμα, καὶ ἀκόμη ἡ σκληρὴ του δίψα δὲν
 σβήνεται, ἀλλὰ γίνοντας μεγαλύτερη (καὶ τὸ δικό του αἶμα θέλει νὰ καταπίνῃ·
 μαινεται δαμιονισμένος ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἀναγυρεύοντας κινήρι καὶ ἀνασκο-
 μπωμένος ὡς τοὺς ὤμους περιστρέφει, τροχίζει τὸ σπαθί καὶ μὲ σχῆμα 165
 λεοντῶδες εἰς τὴν βρεφοκτονίαν καὶ ἀνελυπητὴν σφαγὴν ἐγκαρδιώνει τὸ φου-
 σάτο καὶ παρορμίζοντας πρῶτος) τρυπώνει εἰς τὰ σπίτια, καταβάλλει φράγια,
 διαρρηγνύει πύρτες, ἀπὸ τὰ στήθη τῶν μανάδων ἀφαρπάζει τὰ ἐγγονα σὰν πει-
 νασιμένο λεοντάρι. Ἦθελες ἀκούσει ἀντάμα τὰ κλαήματα τῶν παιδίων, τοὺς
 στριγλισμούς τῶν μανάδων, τοὺς μουγγρισμούς τῶν φονιάδων. Ἀντιλαλοῦν 170
 φροῦδες ἀπὸ τὲς ταραχές, καὶ φωνῶν σύγχυτες τὰ μαρμαρένια τῶν ὄρων χά-
 λαρα καὶ ἀπὸ τὴν συμπάθεια σκοῦνε, καταρίχνονται. Εἶδεν ὁ ἥλιος τὰ ἀθέ-
 σμητα τοῦ παρανόμου κρίματα καὶ τὸ λαμπερό του μάτι σφαλίζοντας ἀπόστρε-
 ψεν τὸ πρόσωπον καὶ θλιμμένος τὸν κόσμον δίχως φῶς, ἄκοσμον ἄφηκεν. Τί νὰ 175
 σᾶς εἰπῶ; τὸ κακὸν πίστιν ὑπερβαίνει καὶ δὲν ἀποκοτᾷ ἡ γλώσσα νὰ ὁμολογή-
 ση κρίματα ποῦ ἐθώρειεν τὸ μάτι, ποῦ αὐτὶ ἤκουσεν. Ἐνας δὲν σώνει φονιάς,
 ἀναρίθμητους βάλλει, ἕνας δὲν σώνει θάνατος, μὲ πολλοὺς ἕνα παιδί τυραγνεύ-
 εται. Ἐπίτυχος εἶναι, ὅπου μὲ μία μαχαίρᾳ καὶ μὲ ἕνα χέρι μία φορὰ τὸν Χά-
 ρον κερδαίνει. Χιλιοὶ ἕνα παιδί τριγυρίζουν, ἀπ' ἐκεῖνο λαβώνεται, ἀπ' ἄλλο
 ἐγκρεμνίζεται, ἀπ' ἐτοῦτο διασκελίζεται, ἀπ' ἐκεῖνο ἀρβελίζεται. Ἐνας λιθο- 180
 βοληθεὶς κοπανίζεται, ἄλλος κατακυλιέται ἀπὸ τὲς σκάλες, ἕνας ἴπιποδα κρέ-
 μεταί, ἄλλος ἴπιμητα ρίχεται ἀπὸ τὸ παραθύρι, ἕνας εἰς τὴν κούνια ἀπαγχο-
 νίζεται, ἄλλος εἰς τὰ βυζιά τῆς μάνας τρυπώνεται μετ' ἐκείνη. Εἶδα ἐγὼ καὶ
 ἐθάμπωσα ἀπὸ τὴν τρομάρα ἄλαλος. Μία ἀνάμεσα εἰς τρεῖς φονιάδες λύκους
 εὔρεθηκεν μάνα, ὅπου μὲ δύο τρυφερὰ παιδάκια εἰς τὸν κόρφο της, θηριομαχή- 185
 σασα ἀνδρείως ἀντιστάθηκεν, καὶ διατὶ ἀνωφέλετα ἤτονε τὰ χέρια εἰς τὸ φόρ-

165 τροχίζει: τροχάζει 167 τρυπώνει εἰς τὰ σπίτια: τρυπώνει τὰ σπίτια 168 διαρρηγνύει: διαρίχνει 173 κρίματα: χρήματα || τὸ: τὸν 174 θλιμμένος: θλιμένον 176 κρίματα: χρήματα 177-178 τυραγνεύεται: τυραγνύεται 182 ἴπιμητα supra lineam pro κατακέφαλα quod in cod. canc. est 186 ἀνωφέλετα: ἀναφολετα

τωμα τῶν παιδίων ἐμπερδεμένα, τώρα μὲ τὲς ἀγκῶνες, ἄλλοτες μὲ τὸ κεφάλι, ὕστερα μὲ τὰ ὀδόντια ἔδιωχεν τοὺς ληστάδες, μεταχειρίζοντας τὰ φυσικὰ ἄρματα τῆς. Ἀσπίδα δὲν εἶχεν νὰ σκεπάσῃ ἀπὸ τὲς μαχαιριῆς τὰ παιδιὰ, ἀσπίδα ἔκαμεν μὲ τὸ κορμί τῆς, ὥστε νὰ ἐπληρωθῇ πανταχοῦ. Ἔνας τὸ δεξιό τῆς χέρι μὲ μία μαχαιριὰ κατακόβγει ἀσυμπαθῶς· πέφτει μὲ τὸ χέρι τῆς τὸ ἀγαπημένο τοῦ παιδίου φόρτωμα, σκύβγει ἢ μάνα μὲ τ' ἄλλο χέρι, ἀγκαλὰ καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο παιδί γεμάτο. Ἀμὲ τὴν προφτάνει ὁ φονιάς, ἀρπὰ τὸ παιδί ἀπὸ τὸ ποδάρι, τροχίζει το δὺο τρεῖς βολὲς τριγυροῦ τοῦ κεφαλιοῦ σὰν σφενδὸνα, καὶ μετ' ἐκεῖνο κοπανίζει τὴν μάνα, ὥστε ποὺ τζιτζώνοντας τὸ χέρι καὶ κορδίζοντας τὰ νεῦρα καὶ συμμαζώνοντας ἔβλην τὴν δύναμίν του, μὲ βία μεγάλη τὸ ἔδωκεν κάτω κατακέφαλα εἰς τὲς πέτρες ὄμπρὸς εἰς τὴν μάνα. Γυροῦ-γυροῦ διεσκορπίστηκεν τὸ μυαλὸν καὶ τζετζελλίασεν εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Σῶσε Κύριε! Ὡ σκληροί, ὦ λυκάνθρωποι, ὦ δαιμονισμένοι, ὦ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ποῦ εἶσαι;

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἄκουσε τὰ λοιπά, καὶ ὕστερα θαυμάζου, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν φώναξε. Ἐκείνη, κατακεντησαμένη ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ ἀπὸ τὴν πίκρα, μὲ φοβεροὺς στεναγμοὺς ἐλεημονητικῶς ὀλολύζει, στριγγίζει, προσπέφτει εἰς τὰ ποδάρια τῶν φονιάδων μὲ ἓνα παιδί, μὲ ἓνα χέρι, εἰς σκλάβαν των παραδίνεται, καὶ ἂν λαχταροῦν τόσο τὸ αἶμα, παρακαλεῖ, νὰ χορτασθοῦν ἀπὸ τὸ δικό τῆς, σὰν τὸ γαλακτερό παιδί δὲν ἔχει. Δὲν ἐγροίκεσαν τὴν ἀνθρωπινὴν φωνὴν οἱ κουφοὶ τίγριδες, ἀλλὰ ὀρμισαντες ἀσυμπαθῶς τὴν ἐσυντρίβησαν ἀπὸ τὲς κλοτσιῆς, τὴν σπάραξαν ἀπὸ τὲς ἀετονυχάτες, καὶ ἀπέκει ἓνας χοροπηδώντας εἰς τὴν μάνα ἐμαμουδίασεν τὰ κόκκαλά τῆς μὲ τὰ βυζιά καὶ τὴν κοιλίαν τῆς. Μηδὲ τῆς ἐχάρισεν ν' ἀπεθαινῆ πρὶν νὰ ἰδῆ μὲ τὰ μάτια τῆς, πῶς οἱ δύο ἄλλοι ἀρπάζοντας τὸ μωρὸν ἀπὸ τὰ ποδάρια καὶ παρασύροντας ἓνας ἀπ' ἐδῶ, ἄλλος ἀπ' ἐκεῖ, τὸ διασκέλισαν σκορπιστά, καὶ τὴν καημένην μὲ ἐτοῦτα τὰ τετάρτια παραδέροντας, ἐτελείωσαν.

188 ἔδιωχεν: ἐδίωχεν 192 χέρι, ἀγκαλὰ: χιέρι ἀγγαλα 193-194 ποδάρι: παδάρι 195 ἐκεῖνο: ἐκεῖνον 197 ὄμπρὸς εἰς τὴν μάνα: ὄμπρὸς τὴν μάνα 203 κατακεντησαμένη: κατακέντησα 205 παραδίνεται: σὲ παραδίνει 206 χορτασθοῦν: χορτασθοῦ 210 τῆς: τοῦ || βυζιά: βίζεα 212 διασκέλισαν: διαχέλησαν

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἐκείνη με ἔμαθεν, τί ἔχω νὰ κάμω! Ἔτσι πρέπει νὰ ἀπεθαινῆ ἐνδόξως ἢ βασιλίσα, ἀλλὰ δίχως τὸν βασιλέα δὲν πρέπει.

215

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἄπ' ἓνα κοινὸ ξόμπλι, τὰ ἄλλα ποὺ ἀφήνω μπορεῖς νὰ μάθης, πλείω μεγάλα καὶ παράξενα. Πήζεται τὸ αἷμα μου ἀπὸ τὴν τρομάρα, ἀνατριχιάζομαι καὶ ξεψυχοῦμαι ὀλοζώντανος, ὄνταν τὰ λογιάζω ποὺ εἶδα. Ἐσύ, μὴν χάνωμεν καιρὸ, βασίλισσα, τέχνες τεχνεύσου γλήγορα, νὰ κρύψωμεν ἐτοῦτο τὸ λαμπερὸν σου ἄστρον καὶ τὸν ἀκριβὸν μου αὐθέντη, διὰ τὸν ὁποῖον θέλω ἕκατὸ θανάτους, νὰ τὸν λυτρώσω μοναχά.

220

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Τὰ ὅμοια λογιάζω καὶ ἐγώ, ἀλλὰ πῶς εἶναι μπορετὸν; Ξέρεις πῶς εἶναι μακρὸ τὸ χέρι τῶν βασιλέων. Πρὸς τὴν μανίαν τοῦ Ἡρώδου βέβαιον εἶναι μοναχὰ ἢ ἐκείνου θάνατος ἢ τουτουνοῦ τάφος.

SCENA 4η

[ΚΑΙ] ΒΑΛΛΑΑΜ

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ἔ! Ἔ! κακορίζικο γεροντάκι, ποῦ εἶσαι καὶ τί ἔπαθες!

225

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Καὶ ποῦ, καὶ ποῦ τὸν κρύβγεις, Σαμουήλ;

ΣΑΜΟΥΗΛ

Δὲν εἶναι τίποτις, ἄφης με μόνον! Πρῶτος θέλει πέσει ὁ τύραννος καὶ ὁ Σαμουήλ δεύτερος.

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Ἔ, ἔ, μανάκι μου!

224/225 ante βάλλααμ compl. [ΚΑΙ]

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Μὴν φοβᾶσαι, ἀγάπη μου.

230

ΒΑΛΑΑΜ

Ἦσφαλα, παράφρονος, καὶ ὅταν ἤβρα τὴν πίκραν, ἔχασα καὶ τὸν νοῦν μου.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Θλιμμένος εἶναι σὰν ἐμεῖς.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ὁ Βαλαάμ, ὁ τάτας, εἶναι ἄς ἀφικροῦμεν, τί λέγει.

ΒΑΛΑΑΜ

Ἀκούσετε, κουφὰ κύματα τῆς ὀργισμένης θάλασσας, καὶ ἐσεῖς ἀκούσετε τὸ κρίμα τὸ ἀθέμιστον. Ὡ ἄστρα, ὅσα τὲς ἀκτίνες νὰ μὴν μαγαρισθοῦν καὶ νὰ μὴν βεβηλωθοῦν ἠσκηπάσατε! Δύο ἐδώκατε παῖδια στὸ γεροντάκι, καὶ τὰ δύο μία νύκτα ἔπηρεν, καὶ τὴν μάνα ἔθαψεν παραπάνω, καὶ ἐγὼ ἀπέμεινα μοναχός, ἂν εἶναι μοναχός ὅπου ἀπὸ χιλιὲς πίκρες καὶ ἀναρίθμητα βάσανα συντροφιάζεται! Κράζω μὲ θερμὰ δάκρυα τὸν θάνατον καὶ δὲν μὲ θέλει· ἤθελεν δίχως ἄλλο, ἂν τὸν ἤθελα ἀπαρηθῆ. Τώρα γιὰ τοῦτο μὲ φυλάγει νὰ μὲ σκοτώσῃ ζωντανόν, τόσες φορές ὅσες θυμοῦμαι τὰ παῖδια καὶ τὴν μάνα, ὅσες τοῦ λυκανθρώπου Ἡρώδου φοβερὴν εἰκόνα φαντάζομαι ἄθλιος.

235

240

(Κλαίει.)

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Τοῦτον ἐκτύπησεν ἡ κακὴ μοίρα, τέτοια ὀγλήγορα ἔχει νὰ μᾶς κτυπήσῃ!

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ὁ Θεὸς νὰ μὴν θέλῃ! Καὶ πῶς ἔγινεν καὶ πῶς σὲ μοίρα ἐπλάκωσεν, ξεδιάλυσε νὰ ζῆς!

245

ΒΑΛΑΑΜ

Ὅχι νὰ ζῆω, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπεθάνω, θέλω, θέλω τὸ φανερώσει· ἐγὼ εἶμαι τάτας τῆς Μαριάμνης τῆς βασιλίσσας, καὶ ἡ καίφογυναίκα μου ἦτονε βυζάστρα

231/232 ΒΑΛΑΑΜ: σαμ. 234-235 κρίμα: χρῆμα 236 στὸ γεροντάκι: τὸ γιεροντάκι 240 τὸν ἤθελα: τὸ ἤθελα 243 ἐκτύπησεν: ἐτύπησεν 246 post ἀλλὰ compl. supra lineam γιὰ in cod.

της. Μὲ ὅλα τοῦτα, ὁ ἀπάνθρωπος τουτηνηῆς ἄνδρας, ὅλα τὰ ἀνθρωπινὰ καὶ θεϊ-
κὰ βεβηλώνοντας δικαίωματα, τὴν γυναῖκα μου μὲ τὰ δύο μου ἐγγόνια, ε-ε-
ἐφόνευσεν σκληρότατα.

250

(Κλαίει.)

ΣΑΜΟΥΗΛ

“Ὅλα ἀντάμα;

ΒΑΛΛΑΑΜ

“Ὅλα ἀντάμα.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἄτός του;

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ἄτός του. Εἰς τὸ σπιτάκι μου τὴν νύκτα ἐμπῆκεν, ὡσὰν λύκος ὀρμᾷ εἰς τὴν μά-
ντρα, πόρταν ἐρίχνει

255

κάτω· κάτω τραπέζι, κάτω τ’ ἄγγεια, κάτω τὸ κρεβάτι, ὅλο τὸ νοικοκύριον
κάτω, καὶ ἐμένα ἀκόμη κλοτσώντας ἐρίζεν κάτω. Καὶ τότες, τὸ φλογερὸ

20

ἀγριογυλλώνοντας μάτι γόζεται, καὶ κραυγάζει («παιδιά, παιδιά!», καὶ λυσ-
σασμένος ἀφροὺς ὡσὰν ὄχενδρα ἐξερνᾷ φαρμακερούς. “Ὅλοι ζαρώνουν, ὅλοι ἀπὸ

260

τὴν τρομάρα μαμουδιάζουν, ξεψυχοῦν. “Ὅλοι ἐδῶ κι ἐκεῖ τρυποῦνε, πλήθγουνται,
κρύβγονται δίχως γλώσσα, δίχως αἶμα, δίχως ἄνεσιν καὶ δίχως ψυχὴν. Ἢ

σιωπὴ τὴν μανίαν του ἄφτει, γυρεύει, ἐρευνᾷ, ἀνακατάνει ὅλα εἰς ὅλα. Καὶ ἀπ’
ἐκεῖ φλογερὸν ἀπὸ τὴν ἐστία ἀρπάζοντας δαδὶ («εἶσθε κρυμμένα;») λέγει, («ἐγὼ

μὲ τὸ φῶς σας θέλω εὔρει. Δὲν βλέπετε; σᾶς θέλω φέγξει»), καὶ ὀλοένα φλόγαν
εἰς ὅλα βάλλει. Μία ἀπὸ πολλὰς γίνεται πυρκαϊά, καπνὸς κουβαριάζεται μαῦρος

265

μέσα, καὶ θάνατον φέρνοντας, θάνατον εἰς τὴν σκοτεινάδα κρύβγει. Βοῖζει εἰς
τὸ σκοτάδι ὁ φλογισμός, καὶ διασχίζοντας τὸ σύννεφο τὸ καπνώδες ἀναβαίνει

εἰς τὸ δῶμα, καὶ ὕστερα σκαλώνοντας τὴν στεγασίαν, εὐρύχωρον μὲ τὸ χαλα-
σμὸ ἔξοδον ἀνοίγει· καταλάμπει καὶ ξεσπαστικὰ ἀστράπτοντας εἰς ἄστρα κυ-
λίεται· («ᾄξω») (δὲν ξέρω ποῖα κακὴ μου μοῖρα ἔσωσεν νὰ τυραγνοῦμαι), («ᾄξω»),

270

δίχως φωνὴ φωνάζω, «βιάσου, τρέξε γλήγορα, μάνα, ὦ μάνα, σὲ τριγυροῦ φλό-

248 τουτηνηῆς: τουτουνῆς 249 post ἐγγόνια compl. supra lineam ε ε in cod. 260 μαμου-
διάζουν: μαμμουχιάζουν 263 λέγει: (λέγει) 265 κουβαριάζεται: κουβαρίζεται 267 σκοτάδι:
σκοτίδι 268 σκαλώνοντας: ἐσχαλόνοντας

γα, ἡ φλόγα σέ καταπίνει. Παιδιά, δῶσ' τὰ παιδιά, νά πού συντείνω σου τὸ δε-
ξίόν μου χέρι καὶ μὲ τὸ ζερβὸν τὴν φωτιὰν σκορπίζω». Ἐκείνη ὀνοματίζοντας
καὶ ἀντιλαλοῦντας τὰ παιδιά, ἐξεπήδησεν ἡ καημένη, ἀμὲ ὁ σκληρὸς ὁ βρεφο-
κτόνος Ἡρώδης, μὲ μισοκαίμενο κοντάρι, καὶ αὐτὴν καὶ τὰ δύο μου μάτια, τὰ 275
παιδιά μου, ρίχνει εἰς τὴν φλόγα καὶ δὲν μὲ ἀφήνει νά κατακαύγομαι ἀντάμα, ὁ
σκληρὸς, ὄνταν τὰ βασανίζη, ἀμὲ σκληρότερος ὄνταν μοῦ συμπαθῆ.

(Κλαίει.)

Τίς λόγια, τίς νοῦν τόσο μαθημένον ἔχει ὅλα νά ξεδηγήσῃ, πού εἶδα καὶ πού
ἔπαθα; Ἐνα, ἐλεημονητικῶς πάλε κλαίοντας ἀπλώνει τὰ χεράκια του καὶ γυ-
ρεῦει νά μοῦ δώκῃ, ἀμὲ εὐκαιρα γιατί ξαναπέφτει πάλε καὶ ξεψυχᾷ. Γεῶ ὁ τύ-
ραννος! Ἄλλο, τὸ χαδεμένο, ἦτονε πού εἰς τὰ σπάργαρα ἀκόμη εἶχαμεν τυλιμέ-
νο, στόμα, τὸ ὅποῖον εἶχεν μόνον ἐλεύθερον, ἀνοίγει νά στριγλήσῃ καὶ νά, πού με-
γάλο κατακυλίσεται κύμα τῆς φλόγας καὶ ὀρμίζοντας τὴν φωνὴν του καὶ τὴν ψυ-
χὴν του ἀντάμα καταπίνει. Καυχᾶται ὁ τύραννος καὶ ὅλο χαρούμενος ροφᾷ μὲ τὰ
μάτια τὸ κρίμα τὸ δικό του καὶ τὸν δικόν μου θάνατον. Ὑστερινὴ ἀπέμεινεν ἡ 285
μάννα, ἀκόμη ὕστερα ἀπὸ δύο θανάτους ζωντανή. Τὰ δύο τῶν παιδιῶν λείψανα
εἰς τὸ ἀγκάλιασμα προσπέφτοντας φιλᾷ, ξαναφιλᾷ, καίεται ἀπ' ἐκεῖνα καὶ κα-
τακαύγεται μετ' ἐκεῖνα. Τριτηδᾷ, ζωντοβολᾷ ὁ Ἡρώδης καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰ σὰν
μεθυσμένος κοντὰ εἰς τοὺς φανούς χοροπηδᾷ θριαμβεύοντας. Τώρα, νά ζῆς πα-
ληκάρη, κάμε νά μὴν ζήσω, καὶ τοῦτο τὸ δαυλὸ τῆς γεροντίας, ὅπου λιγότατα 290
καμνίζει, γὰρ καλωσύνη μὲ τὸ αἶμα μου σβῆσε.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ὡ μπάρμπα, ὁ Θεὸς νά μὴν θέλῃ! Ζωὴν ἔμαθα νά δίνω, ἀμὲ τὸν θάνατον ποτέ.

ΒΑΛΛΑΑΜ

Εἰς κακόμοιρον θάνατος φέρνει ζωὴν, καὶ ἂν δὲν θέλῃς, σκληρέ, πούλησέ μου
παλούκι νά φουρκισθῶ, δεῖξε μου τὴν θάλασσαν νά ρεματισθῶ, φανέρωσέ μου
κάθε ψηλὴ στεγασία νά ἐγκρεμισθῶ, ἢ τὸ μαχαίρι, ἐγὼ σέ, γὰρ τὸν Θεόν, 295
παρακαλῶ, τὸ μαχαίρι σου νά μοῦ δανείσῃς. Ἐγὼ τὰ καλά, τὰ ἀκριβὰ τῶν
παιδιῶν μου ρούχα, πού μοναχὰ ἀπόμειναν λείψανα, τοῦτα σοῦ χαρίζω. Τὸ μα-
χαίρι σου!

275 αὐτὴν: τὴν 285 κρίμα: χρῆμα 295 κάθε: καθί

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Μὴν τὸν ἀφήνης, μὴν τὸν ἀφήνης!

ΣΑΜΟΥΗΛ

Κριματίζεις ἀθένητη· ἐτοῦτα τὰ λόγια ἀτιμάζουν τὴν γεροντίαν σου. Ἐγεννήθηκες ὄνταν ὁ Θεὸς ἤθελεν καὶ ὄνταν θέλη ἀκόμη πρέπει ν' ἀπεθαιίνης. Ἐνας Θεὸς μοναχὰ βαστᾷ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου κλειδί ὡσάν ἀφέντης, καὶ μᾶς ἀγγίζει μοναχὰ νὰ ὑπακούσουμεν ὡσάν δουλευτάδες. 300

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Χαίρου, ὦ τάτα, καλοπόδαρος εἶσαι. Ἐχασες δύο παιδιά, νὰ ποῦ ἡ μοίρα σου πάλιν ἓνα βασιλικὸ παιδί σοῦ χαρίζει, ὅμορφο σάν τὰ δικὰ σου. 305

ΒΑΛΑΑΜ

Τὰ δικὰ μου παιδιά ἐπῆρεν ἡ φλόγα καὶ κατέλυσεν. Τὸ σταχτί των ἂν ἔχης, ἀπόδος μου νὰ τὸ θάψω καὶ νὰ θαφθῶ ἀντάμα. Ἄν δὲν ἔχης, ἄφης με, βαριοῦμαι σε σάν τὴν ζωὴν μου.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ποῦ εἶσαι ἡ τίνα μιλεῖς, καημένε; Γεροντάκι, εἶναι ἡ βασίλισσα, τὴν ὁποίαν καταφρονᾷς, εἶναι Μαριάμνη! 310

ΒΑΛΑΑΜ

Ὅγού, ἡ Μαριάμνη ἡ βασίλισσα, ὅπου τόσον εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ σεμνότητα ἔλες νικᾷ γυναῖκες, ὅσον ὁ ἄνδρας τῆς εἰς τὴν κακίαν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ξεπερνᾷ! Δὲν σὲ παρακαλεῖ ὁ τάτας νὰ τοῦ συμπαθήσης, ἀμέ κατὰ τὴν δίκην δῶσ' μου διὰ παιδευσιν θάνατον, ἢ διὰ συγχώρεσιν χάρισέ μου τον. 21

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

᾿Ω κρυφή, ὦ θαυμαστὴ πρόνοια καὶ συμβουλή τοῦ ἐλεημονητικοῦ Θεοῦ! Ἐκεῖνος, δίχως ἄλλα, ὦ τάτα, καὶ ἐσένα καὶ μᾶς χειραγώγησεν ἐδῶ, γιὰ νὰ μᾶς σώσῃ καὶ ἐσένα ἀντάμα, ὅχι νὰ ἀπεθαιίνης, σὲ ἔστειλεν ἐδῶ, νὰ ζαναπάρης παιδί, καὶ νὰ μὴν ἐγὼ χάσω τὸν δικόν μου. Τοῦτο νά, θέλει ὁ βάρβαρος, ὁ λυκάνθρωπος Ἡρώδης νὰ σκοτώσῃ με τ' ἄλλα. 315

300 Κριματίζεις: χρηματίζεις 301 ὁ ante Θεός quod in cod. canc. est 308 τὴν ζωὴν: τῆς ζωῆς

ΒΑΛΑΑΜ

Σῶσε Κύριε!

320

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Μηδὲ ἡ ὀμορφιά του θαυμαστή, μηδὲ ἡ εὐγένειά του βασιλική, μηδὲ ἡ ἀγγελική του ἀκακία, μηδὲ ἡ φυσική ἀγάπη, με τὴν ὅποιαν οἱ γονιοὶ στέργουν τὰ παιδιά, ἐτοῦτο τὸ θηρίον ποτὲ ἐμπόρεσεν ν' ἀναπειθῶν νὰ συγχωρήσῃ τῆς σάρκας του, τοῦ αἵματός του, τοῦ Ἀντιγόνου μου τοῦ ἀφταιστοῦ. Τώρα θέλω νὰ τὸν κρύψω, νὰ τόνε σώσω καὶ δὲν μπορῶ καλλίτερα ποτὲ παρὰ νὰ σοῦ τόνε ἐδώσω, νὰ μοῦ τόνε ἐφυλάγῃς, νὰ μοῦ τόνε ταγίξῃς σὰν τὰ δικά σου.

325

ΒΑΛΑΑΜ

Ὡ χαδεμένε μου Ἀντίγоне, ὦ ἐκλαμπρον γένος τῆς Μαριάμνης, ἔτσι τὸ μάτι φωτεινόν, ἔτσι τὸ μαλλὶ ζαθὸ ἔχει ἀπὸ τὴν σεμνὴ μάνα, μηδὲ ἀγριον τίποτις καὶ λεοντῶδες ἔχει ἀπὸ τὸν κύρην. Παίρνω το, ὦ βασίλισσα, σὰν τὰ δικά μου, καθὼς ὀρίζεις.

330

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Σοῦ τὸν δίνω καὶ παραδίνω. Καὶ μετ' ἐτοῦτα τὰ ρούχα τῶν παιδιῶν σου θέλω νὰ μοῦ τὸ ἐνδύνης νὰ μὴν γνωρισθῇ, καὶ σὺ νὰ παρηγορηθῆς, τάτα, θωράντας, πῶς ἐτοῦτο ὁμοιάζει τὰ ἄλλα εἰς τὸ πρόσωπο, εἰς τὴν ἡλικία καὶ εἰς τὴν φορεσιά. Ἔλα νὰ σὲ γλήγορα ἐνδύσω.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἐμένα ἀγγίξει, ποῦ εἶμαι δουλευτῆς ταπεινός.

335

ΒΑΛΑΑΜ

Ἄμὲ ἀγγίξει ἐμένα, ποῦ εἶμαι τάτας πάλαι καὶ φυλακᾶτορας τώρα.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Γλήγορα! Νὰ ζῆτε, γλήγορα! Ὁ κίνδυνος ἀργητῶν φτάνει καὶ ἡ ἀργητὰ κωλοσύρνει κίνδυνον. Ἵστερα καλλίτερα μπορεῖ νὰ στολισθῇ.

ΒΑΛΑΑΜ

Ἐαναζήω τώρα! Βλέπω τὴν ἀκριβὴν μου τῶν παιδιῶν εἰκόνα, καὶ πῶς ἀγαπημένα εἰς τὸ φτωχικόν μου, εἰς τὸ μεσοκαμένον σπίτι σὲ θέλω δεχθῆ, Ἀντίγоне.

340

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Εὐχαριστῶ σε, καὶ τοῦτο ἔπαρε τὸ δαχτυλίδι, τάτα.

ΒΑΛΑΑΜ

Ἐγὼ νὰ πάρω τίποτις, ὅπου σοῦ χρουστῶ καὶ τὰ δικά μου καὶ τὴν ζωὴν μου ἀντάμα, ἐγὼ νὰ τὸ κάμω; Ἄς μὲ πλακώσῃ ἡ φλόγα πρωτύτερα καὶ ἡ μοίρα μου, πὺν χειρότερη εἶναι, καὶ ἄς μὲ εὔρῃ Ἡρώδης, (ποῦ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ὅλων τῶν κατάρων κατάρα,) πρὶν νὰ τὸ πάρω.

345

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ὅχι γιὰ μισθόν, τάτα, ἀλλὰ διὰ ἀμάχι τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ διὰ θύμησιν τῆς ἀκριβῆς μου βυζάστρας καὶ γιὰ ἀγάπην σου.

ΒΑΛΑΑΜ

Ἄς εἶναι, διὰ ἀγάπην.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Καὶ τοῦτα κάψε ροῦχα, νὰ μὴν δίνουν ἀφορμὴν νὰ κακοφορήσῃ τινάς.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

ὦ, πόσους ἔχει ἡ πορφύρα κινδύνους! Ὁ στρατολάτης φτωχὸς ὄμπρὸς εἰς τὸν ληστὴ βέβαια τραγωδούντας πάγει, καὶ σὺ βέβαια εἰς τὰ φτωχικὰ στολίδια κρυμμένος, Ἀντίγονέ μου, ἄμε εἰς τὸ καλὸ, καὶ τὸ ὑστερινὸ τῆς μάνας ἔπαρε φίλημα.

350

ΒΑΛΑΑΜ

Τί θερμὰ ρίχνεις δάκρυα; Χαίρου, βασίλισσα, ἐγλυτώσαμεν.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Τὸ ἓνα μου παίρνεις μάτι καὶ δὲν θές νὰ χύσω θερμὰ δάκρυα μὲ τ' ἄλλο; ἤπρεπεν νὰ θαυμάζῃσαι, πὺς ἀπ' ἐμένα τὸ αἶμα δὲν ἐβγαίνει, σὰν ἀποκόβῃς τὸ μερί μου τὸ καλλίτερο.

355

ΣΑΜΟΥΗΛ

Τί ἀργεῖς, βασίλισσα; κίνδυνον φοβᾶσαι, καὶ εἰς τὸν κίνδυνον ἐμπαίνεις.

349 κακοφορήσῃ: κακφορήσῃ 354 Χαίρου: χάρου 355 παίρνεις: φέρνεις

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἄμε, φεῦγε ὀγλήγορα τάτα, καὶ τὰ δικά μου μάτια φύλαγε καὶ κρύψε ἐπιμελῶς,
τάτα. Κατευόδιον!

360

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ἄπάνω εἰς τὸ κεφάλι μου καὶ εἰς τὴν καρδίαν μου.

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Ἔ, ἔ, μάνα! ὦ μάνα!

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἀκολουθῶ, ψυχράκι μου, καὶ πάγω ποῦ μέ, ἡ μοίρα μου καὶ ἡ ἀγάπη σου,
ὀδηγᾶ. Ὡ ἀγάπη τῶν παιδιῶν, πῶς τοὺς γονιοὺς παιδεύεις! Γλυκὺς τύραννος
εἶσαι, ὅπου μὲ πικρὴ χαρὰ τοὺς βασανίζεις τόσο μαλακῶς, ὥστε διὰ τοῦτο
να μὴν λογιάζουν πίκρες, να μὴν θυμηθοῦν πόνους. Ὡ τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ
θανάτου μόνος αὐθέντης, ἂν τροχᾶ τίποτις ἀπάνω εἰς τὸ κεφάλι μας ἢ ἐκδι-
κητῆς σου δεξιᾶ, κτύπα τὴν Μαριάμνη, σῶσε τὸν Ἀντίγονο.

365

368

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Ο ΔΑΒΙΔ

Ἐτούτη εἶναι ἡ Βετλεέμ, χώρα τοῦ Δαβίδ, ἣ παίρνω λάθος; Πῶς ἐπαλαίωσεν!
 ἄλλο πρόσωπον οἱ παμφαγάδες χρόνοι τῆς ἔδωκαν. Δέν θωρῶ πύργους, μηδὲ
 τὸ πατρικὸ σπίτι, πού ἀγελάδες ἐβόσκησα, ἀκόμη μωρό· ὅμως ἡ Βετλεέμ εἶναι
 ἀγκαλά, καὶ ὁ θάνατος ἔκαμεν νὰ ἀλησμονήσωμεν τὰ δικά μας. Δίχως ἄλλο
 ἐθάμβωσαν αἱ ὄψεις μας ἀπὸ τὸ φῶς τὸ ἐκλαμπρον τοῦ φωσφόρου σωτήρος, 5
 γιὰτὶ ἔρχομαι ἀπὸ τὰ βαθυσκοτεινὰ σπήλαια, πού ἡ μαυροτρομερὴ νύκτα μὲ
 τὴν παντοτινὴ σιωπὴ καθίζει. Ἐκεῖ κατοικοῦνται αἱ τῶν δικαίων ψυχῆς ἀπα-
 ντέχοντες ἀπὸ τὸν οὐρανὸν τὸν Θεάνθρωπον Σωτήρα καὶ δικό μου παιδί. Ἐκεῖ,
 ὦ θαύμασμα, ἔλαμψαν ἀκτίνες πλείω παρὰ τὸν ἥλιον φωτεινές, ὅπου διεσκόρ-
 πισαν τὸ σκότος τῆς κατοικίας· αἱ πόρτες, αἱ φυλακὲς τοῦ Ἄδου, πού κοντὰ μας 10
 καπνίζει ἀπὸ τὰ θεμέλια, ἐτρόμαξαν· ἠκούστηκεν φρικτὸς στριγλισμὸς, μουκα-
 λισμὸς, μουγγρισμὸς, κτύπος, ὀδόντων τρισμὸς καὶ φοβερὸν σύριγμα τῶν ἄλυ-
 σίδων, σύγχρσις, ταραχὴ, ἀνακάτωσις τῶν καταραμένων, ὅπου ἐθάμπωσαν καὶ
 ἐξεσπάστηκαν ἀπὸ τοῦ φόβου τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, καταπαῶς ἐπροφη-
 τεύσαμεν μὲ τὴν κιθάρᾳ ἀπὸ πολὺς. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνεμοπετασμένη μου ψυχὴ 15
 ἀνεπήδηξεν ἀπὸ χαρὰ καὶ ἀνεπέταξεν ὡς ἐδῶ, εἰς τοὺς τῶν ζωντανῶν τόπους,
 νὰ ἐρμητεύσω τὸν λαόν μου νὰ ἀποδέχεται χαρούμενα καὶ ἀγαπημένα τὸν Σω-
 τήρα του. Ἄμέ, ὦ Βετλεέμ, χώρα τοῦ Δαβίδ καὶ τώρα τοῦ Θεοῦ χώρα, δὲν εἶμαι
 ἄξιος νὰ ἐμπαίνω τὰ δοξασμένα σου τείχη, μηδὲ νὰ θωρῶ τὸ ἁγιασμένο σου 20
 σπήλαιο, ἀκόμη στέκοντας κατοικητῆς τῆς γηινῆς σκοτεινάδας, σώνει μου νὰ
 προσπέφτω ἀπὸ μακριὰ καὶ νὰ προσκυνήσω ταπεινῶς ψάλλοντας τὸν Σωτήρα
 μου.

Ἐκ βαθέων ἐκέκραζά σοι, Κύριε, καὶ εἰσάκουσες τῆς φωνῆς μου. Ἐβρεξαν
 οὐρανοὶ ἀπὸ πάνω καὶ τὰ χροῦσά σύννεφα ἔδρωσαν τὸν δίκαιον. Ἦνοιχτηκεν ἡ
 γῆ παρθενικὴ καὶ ἐφύτρωσεν τὸν Σωτήρα. Ἐθυμήθηκες, Κύριε, τοῦ Δαβίδ καὶ 25

2 τῆς: τοῦ 3 ante Βετλεέμ add. ἡ 4 ἀγκαλά: ἀγκαλα

πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ. Βασιλεῖς Θαρασίς καὶ αἱ νῆσοι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα ἐφέρανε. («Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. Δεῦτε, ἀναγαλλιάσετε τὰ κορίτσια τῆς Σιών, ὄνταν ἦρθεν ὁ Νυμφίος σας. Χαίρου καὶ σὺ Βετλεέμ, γῶρα τοῦ Ἰούδα, μηδαμῶς εἶσαι ἐλάχιστη ἀνάμεσα εἰς τὰς ἐξοχώτερες, γιατί εἰς ἐσένα ἐγέννηκεν ὁ βασιλεύς, ὁποῦ ἔχει νὰ δυναστεύσῃ τὴν οἰκουμένην. Ἐξομολογεῖσθε πάντες τῷ Κυρίῳ, ὅτι Χριστός, ὅτι εἰς αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ»).

30

Ἄλλὰ τί θέαμα φοβερόν τὸν νοῦν μου τὸν θεόπνευστον ταράζει; Ποία τυραννικὴ σύγχυσις καὶ ποία σατανικὴ λύσσα τόσο σκληρὴ καὶ ἀνελύπητη βοῶζει τριγυροῦ εἰς τὰ αὐτιά μου τὰ θεοδίδακτα, καὶ τίς ἀσύμφωνος θόρυβος ξηλώνοντας τὴν κιθάραν μου κάμνει νὰ ἀλησμονήσω τοὺς ψαλμοὺς τῆς ἀναγαλλιάσεως, νὰ μελετήσω μοναχὰ ἓνα μαυροτρομερὸ μοιρολόγι; Ἄ, ἄ, στοχάζομαι τοῦ παλαιοῦ δράκοντος τὴν πονηρίαν. Ἀραθυμᾶ, κωλοσύρνεται καὶ σκᾶ σφυρίζοντας ὁ ἀρχέκακος νὰ φαρμακεύσῃ ἢ νὰ ροφήξῃ τὸ θεῖκόν παιδί τῆς Παρθένου καὶ τοῦ Δαβίδ. Θωρῶ, θωρῶ πῶς ἀρμάτωσεν μὲ σκληροσύνη καὶ μὲ σατανικὴ ἀδιαντροπία τὸν τύραννον Ἡρώδη νὰ τὸν καταχαλάσῃ. (Φυλάγου, ὦ Ἰωσήφ, φεῦγε, ὦ Μαρία, τύλιξε εἰς τὰς ἀγκάλας σου τὸν Μονογενῆ, κρύψε το εἰς τὸν γόλφον σου, τρέξε εἰς τὴν ξενιτειάν τῆς Αἰγύπτου κρυφά, νὰ μὴν σέ πλάκωσῃ ὁ τύραννος. Ἐκεῖ πλείω ἀγαπημένα τὸν θέλουν δεχθεῖ τὰ ἄπιστα ἔθνη, τὰ θηρία τῆς ἐρήμου, παρὰ οἱ δικοὶ τοῦ ὑποτακτικοῦ δούλου. Ἄλλὰ μὴν φοβηθῆτε! ὁ Θεὸς εἶναι μετ' ἐσᾶς, δὲν εἶναι βουλή ἐναντίον εἰς τὸν Θεόν, θέλει νικηθεῖ ὁ τύραννος καὶ οἱ ἄφταιστοὶ θέλουν θριαμβεύσει. «Ἰνατί ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐγγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. Ποιμανεῖς αὐτούς ἐν ράβδῳ σιδηρᾶ ὡς σκευὸς κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Καὶ νῦν, βασιλεῖς σύνετε, παιδεύθητε πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν, δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιάσετε αὐτῷ ἐν τρόμῳ»).

35

40

45

50

Ἔχετε ὑγείαν, ὦ δίκαιοι, καὶ σὺ, Χριστέ Σωτήρα, νίκα ἐνδόξως καὶ παντάπασις! Ἐαναγείρω εἰς τὰς σκοτεινάδες τοῦ Ἄδου, γὰρ νὰ εὐαγγελίσω τὴν ποθεινοτάτην σου παρουσίαν ἐκεῖ, πού σέ μὲ ἀνεκδιήγητην ἀπαντέχουν λαχτάρᾳ, ὥστε νὰ ἔρθῃς νικητῆς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Ἄδου νὰ μᾶς λυτρώσῃς.

55

33 θεόπνευστον: θεόπνεον 36 κάμνει: κάμει || νὰ: κί 37 μελετήσω: μελετήση 44 δεχθεῖ: δέξῃ 49 ἐγγελάσεται: ἐγγελάσετε 50 ἐκμυκτηριεῖ: ἐκμυκτηρηεῖ || λαλήσει: λάλησεν

SCENA 1η

ἑνθετη
σελ.

ΑΓΓΕΛΟΣ, ΙΩΣΗΦ, ΠΑΝΑΓΙΑ, ΧΡΙΣΤΟΣ, ΤΕΣΣΕΡΑ ΑΓΓΕΛΑΚΙΑ

ΙΩΣΗΦ

Ἐρημος εἶναι ὁ τόπος καὶ ἡ νύκτα βαθεῖα. Ἡ γειτονία μακριὰ ἀπεδῶ πέφτει, καὶ
πολὺς λαὸς ἐσυμμαζῶχτηκεν ἀπὸ ὅλην τὴν Ἰουδαίαν εἰς τὴν Βηθλεέμ· ὅπου πο- 60
λὺς λαός, κίνδυνος πολὺς. Ἀλλὰ ἡ φτωχία σου δὲν φοβᾶται τοὺς κλέφτες, ἂν δὲν
κλέβγουνε τὰ ἄχρεα τῆς φάτνης. Τί κάμνουν χρεῖαν! Ἐδῶ ὅλοι εἶναι καλοί, εἶναι
καὶ καλὸν νὰ σφαλίσω τὴν πόρταν, πιστεύοντας πὼς δὲν εἶναι κανεὶς κακός. Τὸ
παιδί, ἡ Παρθένος, τὸ γεροντάκι ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν νικῶνται. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς βι- 65
γλίζει, ἀγκαλὰ καὶ κοιμᾶται τὸ παιδί. Ἡ Μαρία ψάλλοντας ὀλονύκτιον ὕμνον
μὲ τοὺς ἀγγέλους στέκεται ἄγρυπνος. Βίγλισε καὶ σύ, καὶ σῶσε τὸν Σωτήρα
σου! Στέκου θυρωρὸς εἰς τὴν θύραν, φυλάγου ἐπιμελῶς, ἔχεις ἕναν μεγάλον θη-
σαυρὸν εἰς τὰ ἄχρεα χωσμένον. Πῶς φοβητσιαρίον πράγμα εἶναι ἡ ἀγάπη! Τὰ
βέβαια λογιᾶζει ἀβέβαια, καὶ ἐκεῖνα ὅπου κρατεῖ μὲ τὰ δύο χέρια, ἀκόμη μὲ τὲς
ἀγκάλες καὶ μὲ ὅλα τὰ μέλη περιέχει! Τί φοβᾶσαι, δειλιάρη; ἐκεῖνο ὅπου φυ- 70
λαύγει ὁ Θεὸς βέβαια φυλαύγεται.

(Κάθεται.)

Νά, πὸν δίχως γλῶσσες σεσώπηκαν αἱ ταραχὲς τῶν ἀνέμων· νά, πὼς ἡμερώ-
θηκεν ἡ ἀσάλευτη γαλήνη τῆς θαλάσσης, καὶ πὼς ἡ φύσις ὀλωνῶν τῶν πραγ-
μάτων ἐκοίμησεν τὸν ἀπάντων μονάρχηγ, βαθειὰν σιωπὴν ἐσορτάζοντας μὲ τοὺς 75
σιγανούς δρόμους τῶν ἀστέρων. Σώπασε. Βίγλισε, ἀνάξιε φυλακάτορα τοῦ Θε-
ανθρώπου καὶ τῆς Παρθένου, καὶ εἰς τὴν καρδίαν σου ἄλλalos μελέτα μίαν προ-
σευχὴν ὀλονύκτιον.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ἦ τοῦ Δαβιδικοῦ γένους ἐνδοξότατον κλωνάρι. Ἦ τῆς Θεοτόκου Παρθένου παρ- 23
θένος ἄνδρας καὶ τοῦ Χριστοῦ φυλακάτορας ἐμπιστεμένος Ἰωσήφ, σηκώσου,
ξύπνα γλήγηρα! Ἡρώδης ἀπὸ πολλὴν σφαγὴ τῶν ἀφταίστων παιδιῶν αἱματω- 80
μένος, Χριστὸν ἀναγυρεῖ, νὰ τὸν θανατώσῃ ἀσυμπαθῶς, καὶ σὺ κοιμᾶσαι ἀνέ-
γνοιαστα; Ἄμε, φεῦγε. Βιάσου εἰς ξενιτεῖαν, εἰς τὴν Αἴγυπτον στρατοκόπος,
ἔπαρε τὸ παιδί καὶ τὴν μάναν του ἀντάμα· ἐγὼ σὲ χειραγωγῆσει, ἐγὼ σὲ βοη-

59 βαθεῖα: βάβια 62 κλέβγουνε: κλέφγουνε 64 γεροντάκι: γεροντάκι 79 φυλακάτορας:
φυλοκάτορας || σικώσου supra lineam pro τί κοιμασαι quod in cod. canc. est

θήσει θέλω. Ἐκεῖ ἡ εἰδωλολάτρης Αἴγυπτος τὸ παιδί διὰ βασιλέαν καὶ διὰ Θεὸν θέλει γνωρίσει, ἂν ἡ προδότης Ἰουδαία ἐπιβουλευόντας γυρεύει νὰ τόνε θανάτωσῃ. Ἐκεῖ ἀπομονωτικῶς στέκου, ὥστε ποῦ ἡ πρόνοιά μας, προορίζοντας τοὺς χρόνους τῆς ξενιτείας, ἐδῶ σὲ ξαναοδηγήσῃ πάλε. Ἄμε, βιάσου!

85

ΙΩΣΗΦ

Ἔτομος, ὅπου καὶ ἂν θέλῃς, ἔτομος, ὦ φιλόανθρωπε, τρέχει ὁ δοῦλος σου ταπεινός, καὶ τὴν ζωὴν του εἰς τὴν δουλείαν τοῦ παιδιοῦ, εἰς τὴν βοήθειαν τῆς μάνας λαχταρᾷ νὰ θυσιάσῃ τῶν ὀλωνῶν αὐθέντην ἀγγίζει νὰ ὀρίσῃ, καὶ ἐμένα μοναχὰ νὰ ὑπακούσω ὡσὰν δοῦλος. Εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὦ Χριστέ! εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὦ Μαρία! μετὰ γοργότητα νὰ πᾶμεν ὁ αἰώνιος πατὴρ ὀρίζει.

90

ΜΑΡΙΑ

Ἄς εἶναι! πᾶμεν, ὅπου καὶ ὀρίζει πᾶμεν! Τόσο βιάζεσαι, Χριστέ, βάσανα νὰ πάθῃς καὶ νὰ γενῆς, ἀκόμη μωρό, ἐλεημονώτατος κόσμου σωτήρας;

ΙΩΣΗΦ

Ἄς μαζώξωμεν γλήγορι τὲς χρεῖες μας καὶ ἄς ὀρδινιάσωμεν ὅλο τὸ νοικοκυριό μας, νὰ τὸ κουβαλήσωμεν εἰς τὴν ξενιτεία δίχως ἐμπερδέματα. Ἀκόμη τὸ βορεινὸ ἀμάξι γυρίζοντας τροχοὺς δὲν ἐσημάδευσεν τὸ μεσάνυκτον, βαθεῖα ἀκόμη νύκτα, ἀλλὰ εἰς τὸ σκοτεινὸ δὲν θέλομεν ποτὲ σκοντάψῃ: ἥλιον μετ' ἐμᾶς φέρνομεν, ὅπου δύσιν δὲν θέλει εὐρίσκει, ἀγκαλὰ καὶ ὁ Ἄδης καὶ ὁ παρὰ τὸν Ἄδη σκληρότερος Ἡρώδης πάγουν νὰ σβήσουν τὲς ἔκλαμπρές του ἀκτίνες.

95

100

ΜΑΡΙΑ

Ἦ τέχνες πολλῶν ἀνθρώπων ἀτεχνες! Ἦ βουλή ἄβουλη, ὦ λωλή σοφία, ὦ ἀγνωστη σύνεσις, ὦ πρόνοια ἀπρονόητη! Εἰς τὰ δικά των πράγματα πολλοὶ μὲ ἓνα μάτι ἀλλοιωροῦνε, εἰς τὰ τοῦ Θεοῦ ὅλοι μὲ δύο ἢ ὀλότελα τυφλοὶ φαίνονται, μάλιστα, Ἡρώδης, ὄνταν μαντεύεται εὐκαιρα (ὅτι πὼς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Μαρίας Μονογενῆς, ποῦ εἶναι τῶν ὀλωνῶν αἰώνιος καὶ ἀμετάλλακτος αὐτοκράτορας, ποῦ βαστᾷ οὐρανοὺς, ὅπου ἔπλασεν καὶ δίχως καιρὸν, δίχως κόπον χιλιούς μπορεῖ κόσμους νὰ πλάσῃ, χιλιούς νὰ χαλάσῃ, ὄνταν μαντεύεται, λέγω), πὼς ἐκεῖνος ἔχει νὰ τὸν ἐβγάλῃ ἀπὸ τὸ θρονὶ προσωκαιρὸν, γηινόν, χαμηλὸν τῆς Ἰουδαίας, ὅπου ἄδικα ἀπ' ἐμᾶς ἤρπασεν ὁ βέβηλος, ὁ ἱερόσυλος. Σφάλῃσαι, Ἡρώδη, σφάλ-

105

99 ἀγκαλὰ: ἀγκαλα 107 λέγω: λέγω

λησαι! Ὁ Χριστός, ὁ φιλόανθρωπος, δὲν ἦρθεν, βασιλέες νὰ ἀρπάξῃ, ἀμὲ ἦρθεν
 νὰ δώσῃ, καὶ μὲ ἀνεκδιήγητην μεγαλοπρέπειαν τὴν οὐρανικὴν ἐτοιμάσεν βα-
 σιλείαν, καὶ διὰ τε ἐσένα, ἂν σοῦ ἀρέσῃ, – καὶ σὺ μελετᾷς νὰ θανατώσῃς τὸν
 εὐεργέτην σου, ὧ ἀνευχάριστε, νὰ σφάξῃς τὸ ἀρνάκι τοῦ Θεοῦ, ὧ μακελλάρη,
 τὸν Κύριόν σου, ὧ πατροκτόνε, τὸν βασιλέα σου, ὧ προδότῃ, τὸν Σωτήρα σου,
 ὧ λυκάνθρωπε, τὸν Θεόν σου, ὧ ἄθεε, ὧ θεόμαχε! Διψᾷς τὸ ἀφταιστόν του
 αἷμα; ἀπομονή' ὅλο γάλα εἶναι ἀκόμη, καὶ ἐκεῖνο τὸ λίγο αἷμα ποῦ ἔχει, ἐπιτα-
 κτικῶς τὸ φυλάγει νὰ τό, ὅλο ὕστερα ἀπὸ πέντε λαβώματα, σάν ἀπὸ πέντε βρύ-
 σεις, ἀπλοχερῶς περεχύσῃ καὶ γιὰ τε ἐσένα!

ΙΩΣΗΦ

Τοῦτα εἶναι ὅλα τὰ κατσιβέλικά μας χρειατζίδια, τὰ ὅποια δὲν ἐντράπηκεν ὁ
 ταπεινόφρονος, ὁ θαυμαστός τοῦ κόσμου μάστορης, καὶ μὲ τοῦτα περῶ
 ἐκεῖνος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μεγαλοπρέπεια ὅλα παίρνουν καὶ τρέφονται. (Ἄν εἶχεν
 τέχνην νὰ διαλέξῃ ἐκεῖνος, ὅπου τὰ πάντα ἀρχιτεκτόνησεν μόνος, νὰ γενῆ πε-
 λεκάνος ἤπρεπεν, διατὶ οἱ ἄνθρωποι φαίνονται σάν τὰ εἰδῶλα ξυλένια, δίχως
 μάτια τὰ καλὰ νὰ θεωροῦνε, δίχως αὐτιά τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ν' ἀκούσουν, δί-
 χως νοῦ νὰ τότε λογιᾶσουν, νὰ τὸν γνωρίσουν. Ἄν δὲν ἐτοῦτα τὰ καημένα εἰδῶ-
 λα τὸ πολυξευρότατον καὶ πολυτεχνικότατον τοῦ Χριστοῦ χέρι ξανασιᾶσῃ καὶ
 ξαναπελεκήσῃ, δίνουντας μάτια, αὐτιά, νοῦν, καρδίαν, θέλουν ἀπομείνει κού-
 τσουρα ἀπελέκιστα, ἄξια μόνον νὰ καύγωνται καὶ νὰ καταχαλοῦνται εἰς τὴν
 αἰώνια φλόγα. Ἐτοῦτος ὁ θεσπέσιος πελεκάνος ἀπὸ τοὺς πλουσίους ἔχει νὰ
 κλαδέυσῃ τὰ κλωνάρια τὰ ἀνωφέλετα, ἀπὸ τοὺς ὑπερήφανους νὰ κατακόψῃ τὸ
 ψηλὸ
 κόρφι, ἀπὸ τοὺς καταλαληστάδες νὰ ζύσῃ τὴν γλώσσαν των, ἀπὸ τοὺς ἀγρίους καὶ
 μυγαγγίχτους νὰ ροκανήσῃ τὸ ἄδρι καὶ τὲς ζαρωμάδες τοῦ πετσιοῦ των, ἀπὸ τοὺς
 φαγάδες νὰ πελεκήσῃ τὸ πάχος καὶ τοὺς ρόζους καὶ τὲς λαπάδες τῆς κοιλίας των).

(Τέσσερις ἄγγελοι φέρουν στὸν Ἅγιο Ἰωσήφ στη σειρὰ 1^ο ροῦχα, 2^ο φασκιά,
 3^ο ἓνα προσκέφαλο, 4^ο ἓνα κομμάτι ψωμί, 5^ο ἓνα πιάτο μὲ ρόδια.)

Ὡ ἐνδοξότατα πάντα, ἀγκαλιὰ καὶ φτωχικά, ἐσεῖς σκεπάσετε ἐκεῖνον ποῦ σκε-
 πάζει τὴν γῆν μὲ τὸ χιόνι, τὴν θάλασσαν μὲ τὰ σύννεφα, τὸν ἀέρα μὲ τὴν νύ-
 κτα, τὸν οὐρανὸν μὲ τὰ ἄστρα. Εἰς ἐσᾶς χωρεῖ καὶ περισσεύει ἐκεῖνος, ὅπου δὲν

111 ἀνεκδιήγητην: ἀνεκδιγήτην 118 ἀπλοχερῶς: ἀπλοχωρῶς 124 μάτια: μάτι 133 μυ-
 γαγγίχτους: μυωνικτους 135 ἀγκαλιὰ: ἀγχαλα

χωρεῖ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τῶν οὐρανῶν. Τοῦτα εἶναι τοῦ ἀνάρχου σπάργαλα,
 τοῦτα τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν φασικαί, με τὲς ὁποῖες ὁ ἀμέτρητος μετράται,
 ὁ Παντοδύναμος ἀλυσιδώνεται καὶ εἰς τὴν φάτνη κρατιέται σὺν αἰχμάλωτος. 140
 Ὡ μαλακὸν προσκέφαλον, σὺν ἀναπαύεται ἀπάνω του ἡ ἀληθινή ὄλων τῶν νο-
 ερῶν πλασμάτων ἀνάπαυσις! Ἐκεῖ κλειδώνεται τὸ ἀγρυπνο, τὸ ἀκλειδωτο τοῦ
 Θεοῦ μάτι καὶ βιγλίζοντας κοιμᾶται! Θέλει ἔρθει, θέλει ἔρθει ὁ καιρὸς, τὸν
 ὁποῖον ἐπροόρισες, εἰς τὸν ὁποῖον μηδὲ τέτοιο θέλεις ἔχει, ἀμὲ εἰς τόπον του-
 τουνοῦ ἀπὸ ἄχρα γεμάτου, σκληρὸ προσκέφαλον ἀπὸ τὰ ἀγκάθια θέλεις εὐρί- 145
 σκει, καὶ εἰς τόπον τῆς φάτνης ἀπὸ κάτω σου θέλει τραντάξει. Ὡ προβλεφτικὴ
 προμήθεια καὶ ἐκείνου, ποὺ τὰ στέλλει καὶ ἐκείνου ποὺ τὰ φέρνει! Μετ' ἐτοῦτο
 τὸ ἀγγελικὸ ψωμί τὴν βασίλισσα τῶν οὐρανῶν σήμερι, με ἀπλοχερία ἔχω νὰ
 καλέσω ἀγαπημένα. Μηδὲ τοῦ Ἀσσοαίρου, μηδὲ τοῦ Σολομῶντος τραπέζια 150
 εἶχαν τόσες τρυφές, εἶχαν τόσες ἀπὸ τὸν οὐρανὸ χαρές! Εἰς ἐκείνους, ποὺ δὲν
 χρειάζονται τίποτις, καὶ τὰ μικρὰ περισσεύουν, τὸ κορμί γεμίζεται εὐχερα, ἡ
 ἄβυσσος τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιθυμίας ποτέ. Καὶ ἂν λείπη πιωτὸν ἡ χρυσταλλένια
 βρύσις καὶ εἰς τὴν ἔρημον με χαρὰ τὴν δίψαν θέλει ἀναπαύσει, καὶ ἂν λείπη
 ἐκεῖνη μετ' ἐμᾶς, εἶναι ἡ Μαρία ἡ σφραγισμένη βρύσις, ὅπου ἀνέβλυσεν τὸ νερὸ
 ζωντανὸν τῆς αἰωνίας ζωῆς. Τοιοῦτον ἤπρεπεν καρπὸν βασιλικὸν εἰς μαρὸ βα- 155
 σιλέα: νά, ποὺ ἀπὸ μέσα πορφύραν, ἀπ' ὅζω φέρνει στεφάνι, ὅσα σπύρια ἔχει,
 τόσα πορφυρογέννητα μοιάζονε παιδία, τὰ ὁποῖα ὁ βρεφοκτόνος Ἡρώδης, χύ-
 νοντας τὸ αἷμα των, ἐνδύνει με πορφύρα καί, θέλοντας δὲν θέλοντας, ἐνδοξοὺς
 Χριστοῦ μάρτυρας στεφανώνει. Χαίρετε τὸ λοιπὸν, ὧ ἐκλαμπροὶ τῶν ἄφται- 160
 στων χοροί, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλέας Χριστὸς ἔκαμεν εἰς τὰ παθήματα συντρό-
 φους, εἰς τὴν βασιλείαν συνθρόνους. Χαίρετε, οἱ φίλοι γονιοὶ σας ἐγέννησαν θνη-
 τοὺς, καὶ οἱ ὄχθροὶ φονιάδες σας ἔκαμαν ἀθανάτους! Ἀλλὰ τί ἀργοῦμε; Χαίρου,
 ὦ Ἰουδαία, τὸν Θεὸν γὰρ βασιλέα δὲν θέλεις; βάσταξε τὸ λοιπὸν γὰρ τύραννον
 τὸν Ἡρώδη, τὸν ἐπίτροπον τοῦ Ἄδου. Ὅλο τὸ νοικοκυρίον μας βαστῶ με ἕνα 165
 χέρι, μηδὲ φορτώνομαι, μηδὲ ἐμπερδένομαι.

ΜΑΡΙΑ

Καλοριζικὴ φτωχία, γιατί εἰς τὴν στράταν τοῦ Θεοῦ ἀνεμπόδιαστα πορπατεῖ!

145 ἀγκάθια: ἀγκάτια 147 προμείθεια supra lineam pro προνοία quod in cod. canc. est II
 στέλλει: στείλει 148 ἀπλοχερία: ἀπλοχωρία 149 τραπέζια: τραπέζι 161 φίλοι compl. supra
 lineam ante γονιοί 164 νοικοκυρίον μας: νοικυρίον μας

ΙΩΣΗΦ

Ἔτοιμοι εἴμεθεν. Πᾶμεν, ὦ ἀκριβή μου Μαρία, πᾶμεν ἐκεῖ, ποῦ ὁ Θεὸς ὁ πολυεύσπλαχνος μᾶς ὀρῖζει.

(*Ρίχνει τὸ δέμα του στους ὤμους, ἡ Παναγία ἀκολουθεῖ περιτριγυρισμένη ἀπὸ τέσσερις ἀγγέλους μὲ λαμπάδες.*)

ΜΑΡΙΑ

Δόξα σοι ὁ Θεός, δόξα σοι! Καὶ σύ, μᾶς δεῖξε στράταν ποῦ θές, ὦ Χριστέ, ὁδηγήσέ μας γιὰ νὰ ὀδηγήσωμεν, φυλάξέ μας νὰ σὲ φυλάξωμεν.

170

ΤΕΣΣΕΡΑ ΑΓΓΕΛΑΚΙΑ

Δόξα Πατρὶ ecc.

SCENA 2η

ΙΟΥΔΙΘ, ANNA, ΚΡΙΣΠΟΣ, ΑΡΙΕΛ, ΜΕΛΑΣ, ΚΑΡΒΟ, ΑΝΘΡΑΞ, ΑΙΘΩΝ

ΙΟΥΔΙΘ

Σῶσε μας, Κύριε, σῶσε μας!

ANNA

Βοήθησε, Κύριε!

ΙΟΥΔΙΘ

Μᾶς ἀκολουθοῦνε. Ποῦ νὰ φεύγωμεν, ποῦ σᾶς κρύψω;

ANNA

Ἦεσκε, μᾶς ἐχάσανε.

175

ΚΡΙΣΠΟΣ

Ἦ, ἔ, μάνα!

168 πολυεύσπλαχνος: πολιεύπλαχνος 170 ὀδηγήσωμεν: ὀδιγουσομεν· pro -ομεν cod. habebat -μεθα quod canc. est 175 Ἦεσκε: ὕιεσχε

ΑΡΙΕΛ

ὦ μάνα, μάνα!

ANNA

Σώπα, ἀγάπη μου, ἐσώσαμεν, καὶ αἱ φωνές μμποροῦν νὰ σᾶς καταδώσουν.

ΙΟΥΔΙΘ

Δὲν ἔρχονται, φίλαινά μου, δὲν ἔρχονται.

ANNA

Ἔχασαν τὸ κοντόστρατο εἰς τὴν σκοτεινάδα. Ὅγού, τρέχοντας ἐλαβώθηκα εἰς τὸ ποδάρι. 180

ΙΟΥΔΙΘ

Καὶ ἐγὼ φεύγοντας ἔχασα τὴν ἀνεσίν μου, ἔχασα καὶ τὴν μπόλια μου ἐκεῖ εἰς τὸν δρόμο, ἀλλὰ δὲν γυρίζω, ἂν ἤθελα χάσει καὶ τὰ μάτια νὰ τὴν ἐπάρω!

ANNA

Εὐτελῆ ἐξόδια: τὴν μπόλιαν νὰ δώσης, τὴν ζωὴν ν' ἀγοράσης.

ΙΟΥΔΙΘ

Ἄμποτες νὰ τυφλώσῃ ὁ Θεὸς τοὺς λύκους, νὰ μὴν τοῦτα τὰ καημένα εὔρουν ποτὲ ἀρνάκια. 185

ANNA

Ἄλλοιθωροῦνε· ὁ Θεὸς δίχως ἄλλο τοὺς ἐτύφλωσεν. Ἄμὲ ποῦ νὰ φεύγωμεν τώρα; Ὅλες αἱ στρατές ἀπὸ τοὺς φονιάδες εἶναι γεμάτες, καὶ ἀπ' ἐδῶ λείπουν μοναχά.

ΙΟΥΔΙΘ

Θυμοῦμαι! Κοντὰ στέκεται ὁ τόπος, κοντὰ τὸ σπήλαιον ἐνδοξον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ θεάνθρωπον παιδί ἐκανισκεύσαμεν. Ἄς κρύβγωμεν ἐκεῖ τὰ παιδιά μας. Θέλει τὰ φυλάξει ὁ Θεός· δορυφόρους ἔχει ἀγγέλους καὶ ἐστῶντας παιδί στέργει τὰ παιδιά καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀκακίαν τους. Πάγω νὰ ξανοίξω καὶ ν' ἀφκρουσθῶ· βίγησε ἐσὺ νὰ ζηροῦμεν], νὰ ζηροῦμεν ὅλοι. 190 25

184 εὐτελῆ: εὐτελησ 190 ante ἂσ κρύβγωμεν in marg. Anv. quod in cod. canc. est 192 post ἀκακίαν supra lineam compl. in cod. iouδ. quod delet. || ξανοίξω: ξαναγοίσω 193 ν' ἀφκρουσθῶ: ν' αυχρουσθῶ || ζηροῦμεν]: ζηρο

ANNA

Κανείς δὲν μᾶς ἀξανοίγει· μάρτυρες ἔχομεν μόνον τὸν Θεὸν καὶ τὴν νύκτα!

ΙΟΥΔΙΘ

Ἐλάτε παιδιά. Τί κάμεις ἀποτσιτωμένη; ... Ἐντρέπομαι, δὲν εἶναι ἀνοικτὸν τὸ σπήλαιον. 195

ANNA

Κτύπα, καημένη, ἔμπα· ἡ κακὴ μοίρα φοβιτσιάρηδες, ἡ ἀνδρεία τοὺς ἐναρέτους βοηθᾷ.

ΙΟΥΔΙΘ

Ἀποκοτιά εἶναι...

ANNA

Ἐμπα. Ἡ ἀποκοτιά τῆς ἀνάγκης φρενιμάδα λογαῖται. Καὶ σὺ τρέξε μὲ τὴν συντέκνησά σου, Ἀριέλ. 200

ΙΟΥΔΙΘ

Μήπως καὶ τὸν πειράζω...

ANNA

Ἐμπα λέγω! Μηδὲ μὲ τὸ λιβάνι καπνίζεται ὁ Θεός, μηδὲ πειράζεται μὲ τὲς προσευχές. Ἐμπα! Τί ἀργεῖς κινδυνεύοντας, τί κινδυνεύεις ἀργώντας; ἐγὼ θέλω βιγλήσει καὶ θέλει βοηθήσει ὁ Θεός. 205

ΙΟΥΔΙΘ (Μπαίνει στὸ σπήλαιο, γιὰ νὰ κρύψει τὰ δύο παιδιά.)

Ἡ ἀγάπη σας, ὦ ματάκια μου, ἀπόκοτες μανάδες καὶ παράφρονες κάμνει. Ἄς εἶναι! Πάγω, τὸ μωρὸ εἰς τὲς ἀγκάλες, καὶ ἐσύ πορπάτειε καὶ κράτηξέ με ἀπὸ τὸ ροῦχο.

ΚΡΙΣΠΟΣ

Ἐ, μάνα!

194 post κανείς compl. δὲν 201 Ἀριέλ: post συντέκνησα σου supra lineam in cod. δα-
νιήλ 202 τὸν: τὴν 207 ἀγκάλες: ἀνγάλας

ΙΟΥΔΙΘ

Σούτ! σώπα!

210

ANNA

Ἐλεημονώτατε Χριστέ! Τὴν ἀκουσμένην σου δεῖξε σπλαγχνοσύνην καὶ μετ' ἐκεῖνα τὰ ἡμερα μάτια, μετ' ὅποια βιδιάζεις καὶ καλωσυνεύεις τὴν θάλασσα, βλέπε τὰ μωρουδάκια τοῦτα, ποὺ εὐλόγησες ἀπὸ τὴν φάτην σου. Γαλήνιασε καὶ ἡσύχασε τὲς ψυχές μας εἰς τὴν πικρὴ θάλασσα τῶν δακρῶν βυθισμένες, καὶ λίγο λείπει, πνιγμένες. Ἀμὲ ἀργεῖ πολλά. Ἐ, ἔ, ἀπόμεινα μοναχῆ, τόπος ἔρημος εἶναι, καὶ βαθειὰ νύκτα, καὶ λύνονται οἱ ληστὰδες καὶ ἐπιβουλεύουν οἱ λύκοι. Τί νὰ πῶ, τί νὰ κάμω καὶ ποῦ νὰ πάγω, κακομοίρα;

215

ΙΟΥΔΙΘ

Ποῦ εἶσαι, γλυκὴ τῶν πικραμένων παρηγορία, ποῦ εἶσαι, ὦ Χριστέ;

ANNA

Τῆς φίλαινας φωνὴ εἶναι. Μαραίνεται ἡ καρδιά μου ἀπὸ τὸν φόβον, δὲν ξέρο- ντας, τί συνέβηκεν.

220

ΙΟΥΔΙΘ

Ἄφηκες τὸ λοιπὸν, Χριστέ, τοὺς φίλους σου, τοὺς δουλευτάδες, ἀνάμεσα εἰς τὰ κύματα, εἰς ἀνεμοταραχές καὶ τσακισμούς, ἄφηκες δίχως ναύκληρον, ἄφηκες δί- χως ποδότην, δίχως σίδερο, δίχως κουπί, δίχως λιμώνα, δίχως ὀρπίδα! Ἄννα, ποῦ εἶσαι;

ANNA

Ἐδῶ κοντά. Ὅγού, τί ἔλαχεν;

225

ΙΟΥΔΙΘ (Γυρίζει ἀπὸ τὸ σπήλαιο μόνη της, ὅπου ἔχει ἀφήσει τὰ δύο παιδιά.)

Τυφλὴ ἀπὸ τὰ δάκρυα καὶ σκοτεινάδα πασπατεύω καὶ γυρίζω καὶ σκοντάβω, ἄσε νὰ λάχω τὴν εἰσοδῖαν. Δόξα σοι ὁ Θεός, ἐγλυτώσαμεν! Ἐβγήκεν ὁ Χρι- στός, εὐκαιρος τόπος. Μέσα δύο ἤβρα μόνον παιδία κρυμμένα, καὶ τὰ δικὰ μας ἄφηκα μέσα μετ' ἐκεῖνα.

213 μωρουδάκια: μωρουδάκια 226 σκοντάβω: σκοντάψω 227 ἔβγηκεν: εὐήκεν

ANNA

Εἰς ἐσένα εἶχαμεν ὀρπίδα, Χριστέ, ἀλλὰ ἐκείνη μετ' ἐσένα ἔφυγεν, καὶ εἰς τὸν
τόπον τῆς μαύρην ἀφῆκεν ἀπελπισίαν. 230

ΙΟΥΔΙΘ

Κριματίζεις Ἄννα, ἀγκαλιὰ καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρωπινῆ παντοῦ δὲν εἶναι. Μὲ
ἴλα τοῦτα ἡ θεότητά του, ἡ βοήθειά του, ἡ πρόνοιά του, ἡ παντοδύναμῖς του
παντοῦ εὐρίσκονται καὶ δυναστεύουν. Ἄγαπᾶ, μ' ἀγάπη στέργει τὸ πλάσμα του
ὁ πλάστης καὶ τὰ παῖδιά του ὁ οὐρανικὸς πατήρ. Ἄς εἶναι! Λεῖπει ἀπ' ἐκεῖ. 235
Ἄμὲ οἱ βασιλέες χέρια ἔχουν πολλὰ μακριά, καὶ ἐκεῖνο φτάνει ὡς τὸ σταλίκι τοῦ
κόσμου καὶ ἀκόμη πέρα. Χαίρου, φίλαινά μου Ἄννα, ἐγλύτωσαν τὰ παῖδια μας·
εἰς τὸ ἄσυλο τὰ ἄφηγα. Ἄν ὁ Θεὸς πολεμᾷ δι' ἐμᾶς, τίς μπορεῖ νὰ ἀντιστέκη;

(Στρατιῶτες διατρέχουν τὴ σκηνή, ἀναζητώντας παῖδια καὶ μητέρες.)

ΜΕΛΑΣ

Ἄπ' ἐτούτη τὴν ρύμη ἔφυγαν.

ΚΑΡΒΟ

Ὅχι, ἐπῆραν τὸ κοντόστρατο. 240

ΙΟΥΔΙΘ

Ἐχάθήκαμεν, Ἄννα, ἐχάθήκαμεν παντάπασις! Ἐρχονται, ἔρχονται!

ANNA

Σώπα, νὰ μὴν πρῶτα ἀπὸ τὸν φόβον παρὰ ἀπὸ τὸ μαχαίρι ξεψυχήσωμεν.

ΙΟΥΔΙΘ

Ποῖον θάνατον διαλέγεις, νὰ σὲ μιμηθῶ;

ANNA

Ὅχι! Μίαν τέχνην, νὰ ζηροῦμεν καὶ νὰ σωθοῦν τὰ παῖδια μας. Μίαν τέχνην μὲ
ἔμαθεν ἡ ἀνάγκη, μίαν τέχνην τεχνεύομαι: ζαπόλησε τὰ μαλλιά σου γλήγορα· 245
ἄς κάμωμεν καταπῶς κάποιοι φονιάδες σκότωσαν τὰ παῖδιά μας καὶ πὼς τὰ
κλαίωμεν.

232 ἀγκαλιὰ: ἀγγαλα 234 μ': ἡ 238 post ἀντιστέχει in marg. βλ. quod delev.

ΙΟΥΔΙΘ

Καλὰ ἐρμηνεύεις!

ΚΑΡΒΟ

ὦ, ὦ, ἓνα εὐρέσιμον! μία μπόλια κεντημένη μετὰ τὰ πλουριά.

ΜΕΛΑΣ

Ἐκείνων εἶναι γυναικῶν, ποῦ μετὰ τὰ παιδιά ἔφυγαν. Ἡμεῖς ἀπ' ἐδῶ, ἐσεῖς ἀπ' ἐκεῖ. 250

ΙΟΥΔΙΘ

Ἡ δική μου εἶναι· μάς ἐγνώρισαν. Ποῦ νὰ δέσω τὲς κορδέλλες μου νὰ φουρκισθῶ;

ANNA

Ποῦ πᾶς, καημένη; εἴμεθεν κλειδωμένες. Ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ μάς ἐτριγύρισαν ὅλη εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ὅλη εἰς τὴν τέχνην ἀπέμεινεν καταφυγή, σουρμαλήσου μετὰ γληγορομάδα, ξεστηθώσου, κτυπήσου, ζουγκρανήσου τὰ βυζιά, τσίμπα τὰ κρέατά σου, ζῆε τὰ μάγουλά σου, δέρνε τὸ πρόσωπόν σου, γόζου, θρήνου, στρί- 255
γλισε, μοιρολόγησε ψεματινά, νὰ μὴν ἀληθινὰ τὸ κάμης.

ΙΟΥΔΙΘ

Ἀλλοίμονο τὸ παιδάκι μου, τὸν ἀκριβόν μου, τὸν γαλακτερόν μου, - πάγει καλὰ;

ANNA

Ναί, ὄμορφα, - τὸ παιδάκι μου, καὶ ποῦ νὰ πάγω καὶ ποῦ τόνε ἐζήτησω, κακομοῖρα;

ΙΟΥΔΙΘ

Τὸ πουλάκι μου, τὰ ματάκια μου, τὸ ψυχράκι μου! Καὶ πῶς νὰ ζῆω, δίχως ἐκεῖνο, ταλαίπωρη - η - η; 260

ANNA

Ἐπιχαίρου! σήμερι μου ἔτρεξεν ἡ μύτη μου καὶ αἰμάτωσεν τὸ μαντήλι. Χα-
στουκήσου, γροθοκοπήσου,
κτύπα τὰ γούνατά σου! 26

248/249 καρ. pro Αντρ. quod. in cod. canc. est 254 ξεστηθώσου: ξειθού σου || ζουγκρα-
νήσου: ζωνγρανήσου

ΙΟΥΔΙΘ

Τὸ σπάθωσαν, τὸ ἐμαχαίρωσαν ἄδικα, ἀθέμιστα σὰν γαλακτερόν ἀρνάκι!

SCENA 3η

[ΚΑΙ] ΜΕΛΑΣ, ΚΑΡΒΟ, ΑΝΘΡΑΞ, ΑΙΘΩΝ

ANNA

Ἐθανάτωσαν τὸν μονογενῆ μου! τὸν ἀρβέλισαν οἱ λυκάνθρωποι ἀπάνω εἰς τὸ 265
βυζί μου! ἔσμιζαν τὸ γάλα μου μὲ τὸ αἷμα του, καὶ δὲν ἤθελαν νὰ τελειώσουν
οἱ σκληροὶ τὸν θάνατόν μου ζωντανόν.

ΜΕΛΑΣ

Ἐτούτης εἶναι ἡ μπόλια.

ΚΑΡΒΟ

Θυμοῦμαι! ἐτούτης.

ΙΟΥΔΙΘ

Ἐμαχαίρωσες τὸ παιδί μου καὶ ἀκόμη γελαῶς, σκύλε, καὶ καυχῶσαι; 270

ΜΕΛΑΣ

Ἄλλα πολλὰ ἀλήθεια, ἀμὲ τὸ δικό σου, συμπάθησέ μου, δὲν ἐμπόρεσα· ἔφυγεν!

ΙΟΥΔΙΘ

Ἐλα νὰ σοῦ συμπαθήσω, καὶ νὰ σὲ πνίξω μὲ τὰ μαλλιά μου, μολυσμένη, κα-
τάρατε, βρεφοκτόνε!

ΜΕΛΑΣ

Ἐγὼ νὰ σὲ πέμψω μὲ τὸ παιδί σου, ἂν μύζεις, σκρόφα!

264/265 ante μέλας compl. [Καί.] 265 μονογενῆ: μονογενὴν || τὸ: τὰ 272 μαλλιά: μαιλιά

ΙΟΥΔΙΘ

Μύζω, νά, καί φωνοκοπῶ, βρωμόστομε λυκάνθρωπε. Θανάτωσέ με, πέμψε με 275
 μέ τὸ παιδί μου. Εἰς τὴν θλιμμένην θάνατος κέρδος εἶναι καὶ καλωσύνη λογιᾶται.

ΜΕΛΑΣ

Δὲν ἐφόνευσα, λέγω, μηδὲ ἐμπόρεσα. Τί με πειράζεις, σκύλα λυσσιασμένη; Ἐέ-
 ρεις;... ὦ, ὦ, ὦ!

ΚΑΡΒΟ

Σκοτώθηκαν ἐδῶ καὶ δὲν φαίνεται αἷμα πούβετις;

ANNA

Αἷμα ζητᾶς, αἷμα; πῆε, καταφλογισμένε μακελλάρη! 280

ΚΑΡΒΟ

Ἄμε, βρὲ μεθύστρα, κουνού μάγισσα, ἐγὼ σκότωσα τὸ παιδί σου;

ANNA

Ἄχι, τὸν ἔσωσες, ὦ ἐλεημονώτατε! Ἐκαμες νὰ μὴν μπορῶ νὰ ἀπεθαιίνη πλειά,
 ἔτσι νὰ ζήσης!

ΚΑΡΒΟ

Μηδὲ ἔσωσα, μηδὲ σκότωσα· καὶ πικραίνομαι γὰρ τοῦτο.

ANNA

Εἰς τὸν κόρπον τῆς μάνας νὰ τὸν πνίξης με τὰ νύχια, νὰ τὸν κωλοσύρνης εἰς τὴν 285
 θάλασσα. Δὲν τὸν σκότωσες, δαιμονισμένε, ἔτσι, ἐπά; Νὰ ζήσης! Τοῦτο εἰς
 ἐσένα πρὸς τὸν αἰώνιον χριτὴν αἷμα θέλει φωνάζει, τρισκατάρατε!

ΚΑΡΒΟ

Ἄς φωνάξῃ καὶ τὸ δικό σου καὶ ἐκείνου, ποῦ σέ με κακὴ του μοῖρα ἔσπειρεν,
 λυσσιαμένη γυαλού! Μὴ μοῦ γαυγίζης, σκύλα· εἰς τέτοιαις ἐγὼ μουγγρίζομαι 290
 σὰν λεοντάρι!

286 supra ἐπὰ compl. νὰ in cod.

ANNA

Εἶσαι λεοντάρι! τί τὸ λοιπὸν μὲ ἓνα ἄγριο θηρίο συντυχαίνομαι;

KAPBO

Ἄν δὲν ἦσουν γυναίκα καὶ ἐγὼ ἄνθρωπος... ὦ, ὦ...

ANNA

Κτύπα, ἔκλαμπρε στρατιώτη, ὅπου νικᾷς παιδιὰ καὶ γυναῖκες!

ΜΕΛΑΣ

Ἄφης τηγε· θαρρεῖ ὅτι πῶς εἴμεθεν ἐκεῖνοι, ὅπου ἐθανάτωσαν τὰ παιδιὰ της.

KAPBO

Δὲν μᾶς γνωρίζει. Ἡ πίκρα τυφλὸς κάμνει τὲς γυναῖκες, κάμνει καὶ λωλές.

295

(Οἱ γυναῖκες φεύγουν.)

ΜΕΛΑΣ

Βιαζόμεθεν· πᾶμεν εἰς τὰ λοιπὰ ἐπιμελῶς, ἄλλοι μᾶς ἐλευθέρωσαν ἐδῶ ἀπὸ τὸν κόπον.

KAPBO

Δὲν ἔχασεν τὸν καιρὸ του, ὅπου τοῦτο τὸ πανὶ ἐκέρδεσεν.

ΜΕΛΑΣ

Ἄμὲ χιλιὲς ὕβρισιές καὶ κατάρες ἐκέρδεσες διὰ τὸ περίσσημα.

KAPBO

Σκύλα ποὺ γαυγίζει καὶ γυναίκα ποὺ καταρᾶται δὲν δαγκάνουνε.

300

ΜΕΛΑΣ

Ἄς πᾶμεν· ὅπου στέκεται κοντὰ εἰς τὲς ὄρνιθες καὶ εἰς τὲς γυναῖκες πάντα μαγαρίζεται.

295 Καρ. in marg. pro Ανθρ. quod in cod. canc. est 296 μελ. in marg. pro Αιθ. quod in cod. canc. est

(Οἱ στρατιῶτες φεύγουν. Καὶ ὁ τελευταῖος.)

ΚΡΙΣΠΟΣ

ὦ μάνα, ὦ μάνα!

ΜΕΛΑΣ

Σοῦτ' τί ἤκουσα; γυρίζετε, σύντροφοι, καὶ σιγὰ σιγὰ, γὰρ νὰ ἀφικρούμεθα βέβαια.

ΑΡΙΕΛ

ὦ μάνα, ἔ, ἔ, ἔ, ἔ...

305

ΚΑΡΒΟ

Ἐδῶ κοντὰ φωλιές ἔκαμεν ἡ χελιδόνα. Νά, πῶς κελαδοῦνε τὰ πουλιὰ ἀκόμη ἄφτερα.

ΜΕΛΑΣ

Καὶ ποῦ, καὶ ποῦ κρύβγονται; ἄνω κάτω, ὅλα εὐκαιρα. Μπορεῖ νὰ εὔρεθῇ ἓνας ψύλλος ἂν τὸ γυρεύης; Φωνὴ εἶναι καὶ φωνὴ παιδιοῦ, καὶ παιδί ἀράτο δὲν εἶναι.

ΚΡΙΣΠΟΣ

ὦ μάνα, ἔ μάνα!

310

ΚΑΡΒΟ

Ἄντιλαλοῦν, θαρρῶ, τὰ εὐκαιρα τῆς Βηθλεεμ σπήλαια.

ΜΕΛΑΣ

Ὅχι εὐκαιρα, ἀλλὰ γεμάτα. Ἄπ' ἐδῶ ἠκούστηκεν ἀντιλαλισμός, ἄς δοκιμάσω.
Ἐλᾶτε, παιδιά, ἐλᾶτε, ματάκια μου!

ΑΡΙΕΛ

ὦ μάνα, ποῦ 'σαι;

ΜΕΛΑΣ

Ἐδῶ, ἐδῶ, ἀκριβέ μου!

315

311 βηθλεεμ pro ναζαρεθ quod in cod. canc. est

ΑΡΙΕΛ

Ὅγού, μανάκι μου, μανάκι μου!

ΜΕΛΑΣ

Μέσα, μέσα! ἄς πλακώσωμεν τὴν κλωσσαριά μὲ τὰ κλωσσόπουλα.

SCENA 4η

[ΚΑΙ] ANNA, ΙΟΥΔΙΘ

ANNA

Εἰς ἐμένα σίδερον στρέψετε, εἰς ἐμένα ὄργην γυρίσετε! Αἶμα, αἶμα ἔχομεν νὰ χύνωμεν! Ἄπ' τοῦτο τὸ σίδηρον μοναχὰ ἐβγάζει γάλα.

(Τρέχει ἡ Ἰουδίθ. Ἐνας στρατιώτης στέκεται στὴν πόρτα τοῦ σπήλαιου. Τὴν κληγάει καὶ λέει.)

ΙΟΥΔΙΘ

Γιὰ τὸν Θεόν, γιὰ τὸν Θεόν, νά με, νά με, ποὺ ἤσφαλα!

320

(Πέφτει τὸ τσεκούρι.)

ANNA

Νά, διὰ μεγάλο λάβωμα ἀνοικτὰ στήθη! Τοῦτα δὲν ἔχουν κορμί, δὲν ἔχουν σφάλμα. Ἐγὼ σὲ ἐπλάνεσα μοναχῆ, ἐγὼ νὰ παιδευθῶ μοναχῆ. Αὐθέντη, αὐθέντη, παιδί μου, ἀκριβέ μου! Ὅγού, ξεστροφίζει τὸ λαμόν του, μὲ τὰ χέρια τὸν πνίγει! Φονιά καταραμένε, ἡ ἐγὼ ἢ σύ! ἐμένα ἔχεις νὰ θανατώσης!

27

325

ΜΕΛΑΣ

Παιδί σου εἶναι;

317/318 ante Ἄννα compl. [Καί] 317 κλωσσαριά: γλωσσαριά || κλωσσόπουλα: γλωσσόπουλα 318 στρέψετε: στρέφετε 322-323 αὐθέντη, αὐθέντη compl. sub lineam post μοναχῆ

ANNA

Εἶναι παιδί μου.

ΜΕΛΑΣ

Ἐπαρέ το, δὲν κλαίει πιά.

ANNA

Α, α, α, ἄγε τώρα. Κριτὴ δίκαιε τῶν ἀδικούντων, ὅπου εἶσαι θλιβομένων δύνα-
 μεις, βοήθεια, πατήρ! Ἐτοῦτα, σιγανῶς, κρίματα θωρεῖς καὶ ἀκούεις; μηδὲ μὲ 330
 τὴν τρομερὴ σου ἀστροπελεκίζεις φλόγα, μηδὲ τὰ βαθεῖα τῆς γῆς ἔντερα ἀνοί-
 γεις μὲ φοβερὸ σεισμόν, τὸν κόσμον τινάζοντας νὰ καταπίη τοῦτα τὰ θεριά, τῶν
 ὀποίων ἡ σιχαμένη θεωρία τὴν γῆν μολύνει, ἄστρα βεβηλώνει καὶ τὴν δική σου
 ὑπομονετικὴν ἄφρηταν περιπαίξει, καὶ τὸ παντοδύναμόν σου χέρι φαντάζει ἐλα-
 φρόν καὶ ἀδύναμον χέρι; Τοῦτον μοῦ ἔδωκες μοναχά, τοῦτον, πατήρ, προθυμό- 335
 τата σου παραδίνω· καὶ μὲ τὴν θυσίαν τοῦ καρποῦ ἔπαρε καὶ τὸ δένδρον, μὲ τὸ
 παιδί τὴν μάναν. Ἐσύ, ὅπου τὸ παιδί νεκρὸν τῆς μάνας ἔδωκες, ἀπόδος ἀκόμη
 τώρα τὴν μάνα τοῦ παιδιοῦ, γιατί μηδὲ ἐγὼ δίχως ἐκεῖνο μπορῶ νὰ ζῶ, μηδὲ
 ἐκεῖνος δίχως ἐμένα μπορεῖ ν' ἀπεθάλῃ. Ἄν δὲν μὲ ἀκούῃ ὁ οὐρανός, μηδὲ φο-
 νιάδες, ἐσύ τὸ ζημίον, καλοριζικὴ ψυχὴ ἀπὸ τῶν καλοριζικῶν τόπους ἄκουσε 340
 μάναν, ὅπου διὰ χιλιάς μίαν σου ζητᾷ καλωσύνην: μέσα εἰς ἐμένα ἔζησες, ἀπά-
 νω εἰς ἐσένα νὰ ξεψυχήσω. Ἀκριβέ μου, ἀκριβέ μου! καὶ σὺ δὲν μὲ ἀκούεις καὶ
 κάμεις νὰ ἀπεθαίνω· γιατί δὲν ἀπεθαίνω;

(Δύο στρατιῶτες βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπήλαιον.)

ΚΑΡΒΟ

Ἦ κοφτερὸ σπαθί, ὦ δυναμότατο χέρι, δύο, μία κοπανία, κεφαλές ἐκατάκοψα
 παντάπασις. 345

ΜΕΛΑΣ

Ἐγὼ δὲν μεταχειρίζομαι τὸ σπαθί μου ποτὲ εἰς τὸ ἀνάξιον αἶμα, ἀλλὰ ἀπ' ἐδῶ
 καὶ ἀπ' ἐκεῖ γροθοκοπῶ, μία κοπανία, πέντε, ἢ στραμβουλίζω τὸν λαίμον των
 ἢ διασκειλίζω τὰ μέρη ἢ κρατώντας ἀπ' ἓνα ποδάρι κουτουλιῶ τὸ κεφάλι των
 εἰς τὰ μάρμαρα· νὰ πῶς ἐτζετζελλίασεν τὸ μυαλὸν εἰς τὰ ρούχα μου.

334 φαντάζει: φαντάζε

ΚΑΡΒΟ

Και σύ, καημένη, έπαρε τὸ δικό σου· ἀρρωστημένον ἦτονε, ἡμεῖς τὸ ἐφλεβο- 350
τομήσαμεν ἀπὸ τὸν λαμόν!

ΜΕΛΑΣ

Ὀλιγοθύμησεν· νερό, νερό!

ΚΑΡΒΟ

Ἔννοιά μου. Ἄφης νὰ τὴν λαδουρίσω μὲ τὸ κρασί της.

ANNA

Ἄν ἀκόμη μάναν μὲ τὸ αἷμα της περεχύσετε, τίγριδες... σήκω, ξύπνησε, στά- 355
σου, ὦ καλοριζική, ποὺ ὀλιγοθύμησες καὶ καλοριζικότερη ἂν ἀπέθανες ὀλότελα.

ΙΟΥΔΙΘ

Τίς μὲ θέλει καὶ ποῦ εἴμεθεν;

ANNA

Ἄναστέναξε, ξεθιγκώσου!

ΙΟΥΔΙΘ

Ἄ, ὄλο ἰδρώνω καὶ ἐρίγωσα θαμπωμένη. Σῶσε Κύριε! Τί παθαίνω; ἰδρώνει τὸ
πρόσωπον αἷμα;

ANNA

Αἷμα σου εἶναι, ἂν τὸ ἐγέννησες, καημένη, ξεστηθώσου, σουρμαλήσου τώρα 360
ἀληθινά! Γόζου καὶ μοιρολόγησε, κακορίζικη μάνα, νὰ τὸ παιδί μου, νὰ τὸ παι-
δί σου!

ΙΟΥΔΙΘ

Εἶναι τὸ δικό μου; Ἀκόμη βέβαια δὲν ξέρω, καὶ τὸ αἷμα μου ἐμποδίζει νὰ γνω-
ρίσω τὸ αἷμα μου. Σφουγγίσετε, τρομερὰ χέρια, τὸ φῶς τῆς ζωῆς μου σβηγό-
μενον! Τοῦ παιδιοῦ τὰ μάτια ἡμερόλαμπρα ἦτονε, καὶ τοῦτα φοβερὰ εἶναι καὶ 365
σκοτεινιασμένα· τοῦ παιδιοῦ μου τὸ χρῶμα ἄσπρο ἦτονε καὶ γαλακτερόν, καὶ

354 ξύπνησε: ξύμνησε 358 παθαίνω: πάθω 360 ξεστηθώσου, σουρμαλήσου: ξεστητού-
σου σουμαλήσω 363 δικό: δικον

τοῦτο κατακόκκινο εἶναι καὶ αἵματωμένον· τοῦ παιδιοῦ μου τὰ χεῖλη ἦτονε θερμά, ροδοκόκκινα, ζωντανά, καὶ τοῦτα ἐρίγωσαν καὶ ἀπὸ ἄσχημες εἶναι λαβωμένα μελανάδες καὶ τὸν θάνατον μοναχὰ ἀτμίζουν ψυχρόν! Τὸ δικό μου δὲν εἶναι. 370
 Ἄ, εἶναι δικό σου! Ὡ θάνατε, ἤρπασες, ὦ σκληρὴ μητριὰ, ἤρπασες ὅ,τι καὶ ἂν ἦτονε ζωντανὸν εἰς ἐκεῖνο καὶ εἰς ἐμένα· τὰ λείψανά του ἄφγηες νὰ μοῦ ἀπομείνουν, τὰ δικαιώματα τῆς πίκρας. Ἄγε, ὦ θλιμμένη μάνα, ἐρεύνα ἐπιμελῶς ἀπὸ μέσα τὴν ἐπιτυχίαν καὶ τὴν καλοριζικίαν σου. Ἦβρα τὰ λαβώματα· ἓνα εἰς τὸ λαϊμόν, ἄλλο εἰς τὸ δεξιὸν πλαγί· τὸν θάνατόν σου καὶ τὸν δικόν μου ἦβρα. 375
 Δικό μου εἶσαι, τούτῃ εἶναι ἡ σφραγίδα μου σκληρῇ. Ἐγὼ σὲ ἐλάβωσα παιδί μου, ἐγὼ σοῦ ἤρπαξα ἐκείνην τὴν ζωὴν, ὅπου σοῦ ἔδωκα, ἐγὼ σὲ ἔφερα εἰς τὸ σπήλαιον, ἐγὼ σὲ παρατέθηκα εἰς τοὺς φονιάδες, ἐγὼ σὲ ἀπόλεσα εἰς τοὺς κινδύνους, ἐγὼ σὲ ἐκλαψα ψεματινά· στέκοντας μὲ τὲς τέγχες μου κακομάντησα τοῦ ἀληθινοῦ σου Χάρου. Δὲν σὲ παρακαλῶ, ὅ,τι κι ἂν ἤσφαλεν τῆς τυφλῆς μάνας ἡ τυφλότερη ἀγάπη, νὰ μοῦ τὸ συγχωρέσης, ἀλλὰ σοῦ ζητῶ νὰ μᾶς, ἐκεῖνος 380 ὁ Χάρος, ὅπου μᾶς ξεχώρισεν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ μᾶς ἐσμίξῃ πάλε. Ὅχι! Εἶναι ἀνάξια ἡ μάνα, ὅπου τὸ παιδί ἐχάλασεν, νὰ τὸ ἀποχαίρεται. Κάμε νὰ ζῆω πάντα, πάντα νὰ ξεψυχῆσω. Ὡ Χριστέ! Ἔτσι
 τοῦτο τὸ χαδεμένο ἀμάχι εἰς τὸ σπήλαιόν σου ἐμπιστευμένα ἐφύλαξες; Ζωντανὸν ἔδωκα, ἀποδίνεις ἀπεθαμένον, καὶ μετ' ἐκεῖνο Σωτήρας λογαῖσα καὶ 385 φιλάνθρωπος;

ANNA

Κράτηξε γλώσσα! Φυλάγου! Κανείς, ποτὲ κανείς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀτιμώρητος ἔφτασεν, ποτὲ ὄλους ὁ ὕστερινὸς τοῦ Χάρου ἀπαντᾷ δρόμος· καλοριζικότερος εἶναι, ὅπου τὸν γλήγορα τελειώνει. Τέσσαρα τῆς δικαιοσύνης ἔργα μᾶς ἔδειξεν ὁ Θεὸς μὲ δύο κοπανιές, καὶ σὲ καὶ ἐμένα ἐπαίδευσεν καὶ αὐτὸν καὶ 390 ἐκεῖνον ἀνταμείβουσεν. Δικά του ἦτονε, τί μπορούμεν νὰ παραπονούμεθα; τοῦτα μᾶς ἔδωκεν, τοῦτα μᾶς ἔπληρεν.

ΙΟΥΔΙΘ

Ἄμὲ ἄφταιστα ἦτονε παιδιά.

ANNA

Ἄφταιστα μόνον ἀγαπᾶ καὶ ἀνταμείβει ὁ Θεός.

367 χεῖλη: χέλη 370 ἤρπασες: ἤρπασεν 381 post εἰς τὸν supra lineam οὐρανὸν pro ἄδη quod in cod. canc. est 382 τὸ: τὸν 388 ἔφτασεν: ἔφτυσεν 390 αὐτόν: τὸν

ΙΟΥΔΙΘ

Ἄμέ, τί κάμνει χρεία τόσο γλήγορα;

395

ANNA

Τόσο ἤπρεπεν πρὶν ν' ἀτυχεύσουν πολλοί, πολλές κακὲς ἡμέρες μᾶς φέρνουν, χρόνοι.

ΙΟΥΔΙΘ

Καὶ πολλοὺς ἀκόμη καρπούς.

ANNA

Ἦ ὅλα τὰ παλαιά, παλαιά· ὅλα τὰ πρωτοφανούτζικα καλὰ, καὶ διὰ τὸ τραπέζι τοῦ βασιλέως.

400

ΙΟΥΔΙΘ

Πῶς εὐκόλο εἶναι νὰ ποῦμεν τὸ πρεπόν, ἀλλὰ νὰ τὸ κάμωμεν, δύσκολον! Ποὺ χύνει τὸ αἶμα του, χύνει καὶ τὸ νοῦ του.

(*Παίζει ἢ τρομπέτα.*)

ANNA

Ἔρχονται νὰ μᾶς ἀρπάξουν τὰ λείψανα! Ἄς φεύγωμεν νὰ σώσωμεν ἐκεῖνο ποὺ ἀπόμεινεν ἀπ' ἐμᾶς, νὰ τὸ θάψουν μετ' ἐμᾶς.

ΙΟΥΔΙΘ

Ὅγού! Καὶ τὰ λείψανά μας κυνηγοῦνε νὰ τὰ ροφήξουν οἱ τίγριδες.

405

SCENA 5η

ΚΗΡΥΞ

Ἀπὸ λόγου τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ ψηλοτάτου μας βασιλέα Ἡρώδου (τὸν ὁποῖον νὰ πολυχρονίση ὁ Θεὸς εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη!)

404 τὸ: τὰ

(Τρέχουν πολλοὶ καὶ δείχνουν σημεῖα περιφρόνησης.)

εἰς ὅλους τοὺς ὑποτακτικούς τὴν αὐθεντίαν του καὶ εἰς ὅλες τῶν Ἑβραίων φυλὲς ὀρισμός:

Ἐγώ, ὁ Ἡρώδης, μετὰ τὴν χάριν τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, τῆς μεγάλης Ρώ- 410
 μης καὶ ὅλης τῆς οἰκουμένης μονάρχου, διαλεγμένος ἄξιος τῶν Ἰουδαίων βασι-
 λέας, εἰς ὅλες τῶν Ἰουδαίων φυλὲς πολλὰς ὑγειᾶς καὶ χαριετίσματα! Ἠκούσα-
 τε, φίλοι, ὅτι πῶς εἰς τὴν εἰκοσιπέντε τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ κοντὰ περασμένου
 χρόνου, τρεῖς ἀπὸ τῶν Σαββαίων μάγοι ἄρχοντες εἰς ἐτούτην τὴν χώραν καὶ μά- 415
 λιστα εἰς τὴν Βεθλεὲμ τοῦ Ἰούδα, ταραχὰς καὶ σύγχυσις ἔκαμαν πολλὰς, μα-
 ντεύοντας πῶς κάποιος θεσπέσιος βασιλέας τῶν Ἰουδαίων μετὰ πολλὰς θαυμα-
 τουργίαις ἐγενήθηκεν ἐκεῖ, καὶ ἀκόμη τόσο ἐμάγευσαν κάποιους ἀρχιερεῖς,
 ὥστε νὰ θεσπίσῃ καὶ νὰ βεβαιώσῃ μετὰ τοὺς χρησμούς καὶ μετὰ ἀγίαις ἀπόφα-
 σεις τοῦ νόμου τὸ ὅμοιον. Γιὰ τοῦτο ἡμεῖς, κατὰ τὸ πρέπον καὶ κατὰ τὸ ἀξιῶ- 420
 μά μας, ἐπιθυμώντας τὸ καλὸν καὶ τὴν εἰρήνην ὅλης τῆς βασιλείας καὶ φοβώ-
 ντας νὰ μὴν χαλασθῇ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων, τὸν Καίσαρα, τὸν
 πάντα Αὐγούστον, ἂν ἀκούσῃ τίποτις διὰ καινούριον βασιλέα, ἠθέλαμεν μετὰ φρε-
 νιμὰ νὰ πᾶμεν ὀμπρὸς εἰς τὸν κίνδυνον. Καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζοντες ὀρίσαμεν νὰ
 πιάσῃ πιάσῃ ἀπὸ λόγου τοῦ Καίσαρος ἐτοῦτο τὸ παιδί καὶ σκανδαλια- 425
 ρικὸν βασιλέα, γιὰ τὸ καλλίτερον εἶναι νὰ ξεψυχῆσῃ ἓνα παιδί καὶ νὰ χαλασθῶν
 κάποια λίγα παιδιά μίας χώρας καὶ μίας φυλῆς, παρὰ νὰ χαλασθῇ ὅλος ὁ λαὸς
 ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους παντάπασις. Πόρρω ὀρίζοντες ὀρίζομεν ἀκόμη καὶ ἀποφα-
 σίζοντας ἀποφασίζομεν νὰ ὅλοι οἱ ὑποτακτικοὶ μας δορυφόροι, στρατιῶτες,
 ἔκαντοντάρχαι, χιλιάρχαι ἀναγογυρεῦσιν ἀκριβῶς καὶ ἐρευνήσῃ ἐπιμελῶς 430
 ὅλες τὰς χώρας, περίχωρα, χωριά, βούνια, δάση, λαγκαθία, στρατεῖς. Καὶ ἂν
 πούβητις εὐρίσκονται οἱ τρεῖς λεγόμενοι ἄρχοντες ἀπὸ τὴν Σάββα, νὰ τοὺς πιά-
 σῃ, δέσῃ, φυλακιάσῃ, γιὰ νὰ τοὺς ἐξετάσωμεν καὶ διακρίνομεν εἰς τὸ δι-
 καστήριόν μας. Ἀπὸ τὸ βασιλικὸν παλάτι τῆς Ἱερουσαλήμ εἰς τὰς δέκα τοῦ
 Φεβρουαρίου, χρόνου ἀπὸ τὴν πλάσιν τοῦ κόσμου πεντακισχιλιοστοῦ ἑκατοστοῦ 435
 ἐνενηκιστοῦ ἐνάτου, ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης ἑπτακισιοστοῦ πεντηκο-
 στοῦ δευτέρου, τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου τεσσαρακοστοῦ
 δευτέρου. Ὑπογράφεται: Ἡρώδης. Καὶ παρακάτω: Συμεῶν γραφεὺς. 437

446 κάποιος: καθὶ 446 θαυματουργίαις: θαυματουργίασ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Η ΟΡΓΗ

Ἄν εἶναι εἰς τὰ σύννεφα, ἀκόμη ἂν εἶναι φοβερὰ ἀστροπελέκια ἀπάνω, ἃς
 πέφτουν εἰς ἐμένα σήμερι, καὶ ἃς μὲ καταφλογίσουν παντελῶς. Δὲν σώνει ἢ
 αἰωνία τοῦ Ἄδου δι' ἐμᾶς φλόγα, ἄμετρον, ἄπειρον πόνον ἤπρεπεν διὰ ἄμετρον,
 διὰ ἄπειρον κρίμα: βάσανα δὲν ἔχει ὁ Ἄδης νὰ τὰ ταιριάζει ἴσια μὲ τὸ σφάλμα
 μου. Θεοφονίαν ἤθελα - τοῦτο ἀνδραγαθία μου λογαῖται: Θεοφονίαν ἤσφαλα -
 5 τοῦτο ἀσυγχώρητη παρανομία καὶ ἱεροσυλία ἀπ' ἐμένα κράζεται. Ἐφυγέν μου
 ὁ ὄχθρος. Ἦπρεπεν νὰ τὸν θανατώσω πρῶτα εἰς τὸ σταῦλο τῆς Βετλεέμ πού
 ἐγεννήθηκεν, ἤπρεπεν νὰ πάρω ἐκεῖνη τὴν φάτνη πού εἶχεν διὰ κούνια του, νὰ
 τὴν ἀλλάξω εἰς τὸ μνημῶρι του. Τοῦτο εἶναι τὸ κρίμα μου, πῶς μοῦ λείπει τοῦ-
 10 το! Λέγουν, πῶς ἢ σύντριψις εἰς τὰ ἀποβαλμένα πνεύματα δὲν πέφτει. Ψῶματα!
 Συντρίβομαι τυραγνούμενος μέσα γιὰ τὰ κρίματα, ὄχι διὰ τὰ καμωμένα, ἀλλὰ
 διὰ τὰ ἀκάμωτα. Τί νὰ πῶ; ὅλα μου ἐνάντια, ὅλα μου ζερβὰ πέφτουν, ὄνταν γέ-
 νωμαι θεομάχος. Ἐρραψα τέχνες καὶ ἐσύνθεσα δόλους καὶ ἐξάπλωσα δίκτυα καὶ
 ἐπιβουλές, καὶ τοῦτα τὰ ἄρματα ὅλα εἰς ἐμένα πολεμοῦνε, ὅλα μὲ λαβώνουνε.
 15 Ἄμὲ ν' ἀπομείνῃ ἀνεκδίκητη ἢ ἐκδίκησις, νὰ συμφωνήσῃ ἢ ἀσυμφωνία, νὰ εἰ-
 ρηνευθῇ ἢ ὀργή; Πρωτύτερα τὸ ἀδύνατον θέλει εἶσθαι δυνατόν, πρὶν νὰ κατα-
 πύω τοῦτες τὲς καταφρόνες καὶ τοῦτες τὲς ἐντροπὲς ἀνεκδίκητος. Δὲν μπορῶ
 νὰ βασανίσω τὸν Πλάστην; - θέλω χαλάσει τὸ πλάσμα. Δὲν μπορῶ νὰ ἀρμα-
 τωθῶ εἰς τὸν Ἀθάνατον; - θέλω λειώσει τὴν εἰκόνα του. Ἄς παιδευθῇ ὁ Ἡρώ-
 20 δης καὶ διὰ ἐκεῖνα πού ἔκαμεν κακὰ καὶ διὰ ἐκεῖνα πού δὲν ἐμπόρεσεν νὰ κά-
 μη. Τῶν ἀλλωνῶν σκότωσεν παιδιά; - τώρα νὰ σφάζῃ καὶ τὰ δικά του. Ἄγαπᾶ
 Ἄντίγονον, ἀγαπᾶ Μαριάμνην; - ἤβρα δύο ἔτοιμες ἀφορμὲς νὰ χαλασθῇ, ἤβρα
 διὰ δύο μεγάλα λαβῶματα εὐγενικοῦς τύπους. Ἄς σκοτωθοῦν, - λίγο εἶναι: ἃς
 ἀποκεφαλισθοῦν μὲ τὸν ὀρισμὸν του, - ἀκόμη ἐλαφρόν: ἃς ἀρβελισθοῦν μὲ τὸ χέ-

4 κρίμα: χρῆμα 9 κρίμα: χρῆμα 11 κρίματα: χρήματα 15 ἀνεκδίκητη: ἀνεκδίκητη
 17 ἀνεκδίκητος: ἀνεκδίκητος 24 ἀποκεφαλισθοῦν: ἀποσκεφαλιθοῦν

ρι του, - δὲν σώνει· ἀκόμη ἄς μαχαιρωθῆ καὶ ὁ λυσσιασμένος Ἡρώδης ἀπὸ τὸν φρενιασμένον Ἡρώδη. Ἄμὲ ἕνας δὲν σώνει θάνατος· ὅσους ἔδωκεν, τόσους πρέπει νὰ δοκιμάσῃ. Εἰς ἕνα νόσον ὅλους τοὺς νόσους θέλω μαζῶξῃ, νὰ ψοφήσῃ πάντα ζωντανὸς καὶ νὰ ἀναζήσῃ εἰς ἀναρίθμητους θανάτους ἀπεθαμένους. Ἐχει, ἔχει σήμερι νὰ δικασθῆ μετ' ἐκείνην τὴν ἐκδίκησιν ἢ ἀδικία!

25

SCENA 1η

ΗΡΩΔΗΣ, ΚΗΡΥΞ, ΑΛΚΙΜΟΣ, ΦΙΛΑΙΝΟΣ

ΗΡΩΔΗΣ

[.....]

Ἐδιαλάγησες τοὺς ὀρισμοὺς τῆς ψηλότητάς μας;

30

ΚΗΡΥΞ

Καθὼς ἤθελες ἐδιαλαλήσαμεν τρανὰ εἰς τὲς στρατές, εἰς τὲς ρύμνες, εἰς τοὺς φόρους, εἰς τὰ τρίστρατα, εἰς τὲς κοινὲς ἀπλάδες.

ΗΡΩΔΗΣ

Καὶ πῶς τοὺς ὀρισμοὺς μας ἐδέχτηκεν ὁ λαός; μὲ ποῖο πρόσωπον, μὲ ποῖο μάτι;

ΚΗΡΥΞ

Μετ' ἐκεῖνο, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ γονιοὶ βλέπουν τῶν παιδίων ἐξόδι ἢ τῶν ἐχθρῶν τιμῆν.

35

ΑΛΚΙΜΟΣ

Μὲ ἡμερο, λέγει, πρόσωπον καὶ μὲ χαρούμενο μάτι.

(Κάνει νόημα μὲ τὰ μάτια νὰ μὴν πῆ τὴν ἀλήθεια.)

ΗΡΩΔΗΣ

Ξέρω· τὸν δικόν μας ἔμαθαν νὰ φέρουν ζυγόν. Καὶ τί ἔλεγον;

29 δικασθῆ: δικεσθῆ 29/30 Φίλλαινος post ἄλκιμος canc. est in cod. quod delet. || μέλας supra lineam canc. est in cod. quod delet. || didasc. illeg. : [.....] 34 τὸ: τὸν

ΚΗΡΥΞ

Ὅσες εἰς τοὺς τυράννους ἀδίκους ρίχονται κατάρες.

ΑΔΚΙΜΟΣ

Κατάρες, λέγει, εἰς ἐκείνους τοὺς ἄρχοντες μάγους ἔριζαν πολλές.

ΗΡΩΔΗΣ

Πόσες βολές ἐπαίνεσαν «πολλὰ τὰ ἔτη»;

40

ΚΗΡΥΞ

Δὲν θυμοῦμαι δλότεια.

ΑΔΚΙΜΟΣ

Πολλές, λέγει, πολλές!

ΚΗΡΥΞ

Κακοριζική βασιλεία, εἰς τὴν ὁποία κόλακες κολακεύγουνε τὴν ἀλήθειαν!

ΗΡΩΔΗΣ

Θαυμάζομαι.

ΑΔΚΙΜΟΣ

Ἔτσι ἤπρεπεν θεωρώντας, πόσον ἀξίζει τὸ ἀξίωμά σας, καὶ τὲς ἔννοιες, μὲ τὲς ὁποῖες τὸν λαὸν πάντα φυλάγεις.

45

ΦΙΛΑΙΝΟΣ (Ἔρχεται ἀπὸ ... καὶ κρατᾷ τὸ βιβλίον.)

Πολυχρόνιος νὰ γενῆς καὶ νὰ καθήσης πάντα, σεβαστέ!

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄς εἶναι. Τί λές;

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Ἐνικήσαμεν. Βασίλευσε τώρα βέβαιος καὶ θριάμβευσε· μόνος σήμερι εἰς τὴν Ἰουδαία δυναστεύεις.

50

Ἄν μὲ τὸ αἶμα χυμένον, ἢ πολεμικὴ δάφνη λουλουδίζη, ἢ ψηλότητά σου μπορεῖ

30

40 Πόσες: ὁσσαισ 45 πόσον: ὅσσον 47 καθήσης: ἀθήσης 51 λουλουδίζει: πουλουδίζη

νὰ ὀρπίζῃ πολλὰ στεφάνια. Καμία στράτα, καμία ρύμη, κανένα σπίτι τῆς κακομοίρας Βετλεεμ ἀπόμεινεν δίχως αἶμα, καὶ ἔτσι ἀπὸ πολλές βρῦσες ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πηδοῦσε, θερμὸς ἐγένηκεν ποταμὸς, ὅπου φρικτὰ χοχλάζοντας μὲ τὰ κόκκινα κύματα, εἰς τὴν στερεὰ κοκκινοθάλασσαν μιμᾶται. Ὅχι τόσα πέφτουν φύλλα ἀπὸ μεγάλα δάση, ὄνταν μὲ τὰ ψαρὰ γένια ἀπογγρασκει ὁ χρόνος, ὅσα ἐτινάξαμεν κάτω, ὅσα μωρὰ ἐκατάκοψεν τὸ σπαθί. Δὲν μοῦ πιστεύης; Ἄμὲ εἰς ἐτοῦτα μόνον πίστευσε γράμματα εἰς τὸ κατάστιχο, ποὺ περιέχει τῶν σφρασμένων ὀνόματα.

55

ΗΡΩΔΗΣ

Πόσα κάμουν τούτα;

60

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Δεκατέσσαρες χιλιάδες ὡς τώρα εἶναι σωστές, καὶ πολλοὶ λείπουν.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄναστέναζα καὶ ἀνέζησα σήμερι. Φόβος φρικτὸς καὶ τρομάρα ἀνεκδιήγητη ἤσφιγξεν τὴν καρδίαν, καὶ ἀπ' ὅλα τὰ μέρη μὲ τὸ κρυερὸ ἴδρω ἤσταξεν ἡ ζωή μου· καὶ μὲ τὴν ἐπαγγελία σου τώρα ἠνοιξεν ἡ καρδία μου, ἐλουλούδιασεν καὶ ἐκαρποφόρησεν χαρὰν ἀφραστήν. Ἐκεῖνα ποὺ ἀπέμειναν τὸ γληγορώτερον τέλειωσε, καὶ ἐγὼ θέλω θυμηθεῖ τόσῃ ἐμπιστοσύνην καὶ τόσους πόνους νὰ ἀνταμείψω μὲ ἀπλοχεριά ἀξίως.

65

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Πόνος δὲν εἶναι ἀλλὰ ὄμοστο περιπαιγνίδι εἰς ἐκεῖνο τὸ σκιασμένο καὶ ἀκινδύνευτο πῦλεμο, τροχώντας τὸ σπαθί εἰς ξεφάντωσιν, ὡς καθὼς ἓνα κορίτσι τοῦ πανδρεμάτου δίχως κόπο κοπιάζει, ὄνταν ἐπιθυμώντας τὰ λουλούδια, ὄμορφο τρυπώνη περιβόλι καὶ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ κλαδεύει κρίνα, θερίζει ρόδα, ἄλλα μὲ τὸ μαχαίρι κόβγει, ἄλλα ἀποσπᾷ μὲ τὸ χέρι, ἄλλα λαβώνει μὲ τὲς ἀγκῶνες, ἄλλα τσαλαπατεῖ μὲ τὸ ποδάρι καὶ ὅσο πλείοτερα ἐκατάκοψεν, τόσο χαίρεται καὶ ξεφαντώνεται καλλίτερα. Ἔτσι ὁ πόνος μου στάθηκεν ἄπυλος, καὶ ἡ κουρασιά ἀκουραστή, καὶ ὁ κόπος ἄκοπος, καὶ νὰ λέγω καλλίτερα: ἤτονε ἄγριο παιγνίδι καὶ μαυροτρομερὴ ξεφάντωσις, γιὰτὶ, σὰν οἱ ἰατροί, χαίρομαι εἰς τὰ λαβώματα, μάλιστα τῶν ἐχθρῶν σου.

70

75

54 πηδοῦσε: πιδούσαισ || χοχλάζοντας: χαχλάζοντας 56 μεγάλα: μεγάλο 57 Δέν: μὴν 67 ἀπλοχεριά: ἀπλοχωριά

ΗΡΩΔΗΣ

Τῶν ἔργων σου χρειάζομαι, ὄχι τῶν λόγων! Καταπῶς ἤρχισες, τέλειωσε· ὄχι ἡ ἀρχή, ἀλλὰ τές ἀνδραγαθίες μας δοξάζει καὶ στεφανώνει τὸ τέλος.

ΦΙΛΑΙΝΟΣ

Ἐγὼ μὲ τουτουνοῦ μοναχὰ ἀπιλογῆσει θέλω.

80

(Δείχνει τὸ σπαθὶ γιὰ νὰ διώξη τοὺς ἄλλους.)

ΗΡΩΔΗΣ

Χαίρου, Ἡρώδη, χαίρου! Μοναχὸς δυναστεύεις τώρα, κανεὶς δὲν σὲ φοβερίζει καὶ σὺ φοβερίζεις ὅλους! Ἐπνίγηκεν, ἐπνίγηκεν εἰς τὰ σπάργανα μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἐκείνου, ποὺ ἐμπόρειεν ἀπὸ τὸ θρόνι νὰ σὲ ξεκλήσῃ κάτω. Ἐμαθεν ὁ κόσμος σήμερι ὅτι μὲ τὸ σπαθὶ σιάνεται σκῆπτρον, πλέκεται στεφάνι, θεμελιώνεται βασιλεία· ἔμαθεν πῶς ἡ βεβαιοσύνη τοῦ ρηγός, ἡ ὑποταγὴ τοῦ λαοῦ, ἡ δύναμις, ἡ καλοριζικία τῆς λουλουδιασμένης δυναστείας, ἀπὸ τὸ σπαθὶ κρέμονται μοναχά. Ἄς ἔρθουν τώρα οἱ θεοδίδακτοὶ μου καὶ θεόπνευστοὶ μου ἀρχιερεές νὰ μοῦ θεσπίζουν χρησμούς καὶ νὰ μοῦ φαφλάζουν ὄνειρα καὶ νὰ μοῦ κορδολογήσουν θεϊκὰ φαντάσματα διὰ τὴν Βετλεέμ, διὰ τὴν σκιλιτάδα τοῦ Δαβὶδ καὶ διὰ τὸν Θεάνθρωπον βασιλέα.

85

90

ΑΛΚΙΜΟΣ

Ἐσὺ τοὺς ἔδειξες, σεβαστέ, πῶς τὸ σπαθὶ σου ἀναλύει τοὺς χρησμούς, ξεδιαλύει τοῦτες τές θαυμαστὲς ἀπόφασες καὶ κόβγει καὶ φυτεύει σκιλιτάδες ὅποτε θέλει!

ΗΡΩΔΗΣ

Ἐνίκησα, ἀμὲ ἀγόρασα τὴν νίκην μὲ πολὺ αἷμα, καὶ μὲ τὴν τιμὴν μου!

ΑΛΚΙΜΟΣ

Λίγο τιμᾶται τῶν ὀχθρῶν αἷμα καὶ οἱ δυναστεῖες πολλὰς βολὰς ἀρρωστοῦνε καὶ κάμνει χρεία νὰ φλεβοτομηθοῦν συχνά, νὰ ἰατρευθοῦν.

95

81 post κανεῖς compl. δὲν 87 θεόπνευστοὶ μου: θεόπνεοί μου 91 ἀναλύει: ἀναλύση || ξεδιαλύει: ξεδειαλήση 95 συχνά: σύγχνα

SCENA 2η

[ΚΑΙ] ΕΛΙΑΣ, ΣΑΜΨΩΝ, ΚΑΡΒΟ [ΩΣ] ΜΑΝΤΑΤΟΦΟΡΟΙ

ΕΛΙΑΣ

Ζῆσε εἰς πολλοὺς χρόνους σεβαστέ! Πάντα νικητής! Τὸν ἄνεμον πιστεύω ἢ τὰ
 πνεύματα ἐκυνηγῆσαμεν ἐπιμελῶς κατὰ τοὺς ὀρισμοὺς σας, καὶ μὲ γλιγγορά-
 दा μεγάλη σὰν ἀγριογίδες σκαλώσαμεν τὰ βούνια τῆς Ἰουδαίας νὰ κρατήξωμεν
 ἐτοῦτο τὸ θαυμαστὸ Ἰαννάκι, ὅπου ἐσάλειυσεν ἀπὸ τὴν χαρὰ εἰς τὴν κοιλία τῆς
 μάνας, καὶ ἔκαμεν βουβὸν καὶ προφήτην τὸν κύρην του, ὅταν ἐγεννήθηκεν, ἀλλὰ 100
 δὲν ξέρομεν, πῶς ἐκεῖνο τὸ παιδί, ἀκόμη εἰς τὰ σπάργανα δεμένο, τὰ χέρια
 καὶ τὸ μαχαίρι μας ἔφυγεν ἔτρεξα ὀρμίζοντας κοντά, νὰ τὸν ἀρπάξ[ω.....], 31
 ἐξεσπάστηκα ἀπὸ τὴν ὁμορφιά τοῦ σεμοῦ καὶ ἀγγελικοῦ προσώπου. Ἄλλὰ
 ὕστερα, ἀπὸ τὴν φύσιν μου τὴν πολεμικὴν ἐγκαρδιωμένος καὶ καμωμένος ἀ-
 ποκοτός, σηκώνομαι ἐξαφνίδια νὰ τὸν κρατήξω· καὶ ἰδοῦ, ἀόρατος ἐγένηκεν, 105
 καὶ τὰ χέρια μου εὐκαιρα τοὺς ἀνέμους μοναχὰ ἔπιασαν. Τότες, θεωρώντας ὅτι
 ἐγελάστηκα, ἠκολούθησα τὸν κύρην του, Ζαχαρίαν. Ἐδραμεν ἐκεῖνος, ἀγκαλὰ
 καὶ γεροντάκι, μὲ τὰ τῆς ἱεροσύνης ἐνδύματα εἰς τὴν καταφυγὴν καὶ ἄσυλον
 ἱερὸν τοῦ ναοῦ, προσπέφτοντας ἴμιητα εἰς τὸ ἅγιον βῆμα καὶ κρατώντας μὲ τὰ 110
 τρομερὰ χέρια τὲς ἀκριές του ἤθελεν νὰ μοῦ ζητήξῃ συγχώρεσιν. Ἄμὲ ἐγώ,
 φουσκωμένος μὲ τὸ μαχαίρι καὶ τὸν λόγον, καὶ τὴν ζωὴν του μία κοπανιὰ ἐκα-
 τάκοψα.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄμὲ ἀπ' ἐμένα, κατάρατε! ὄλο κρίμα ἐγένηκες, προδότῃ, καὶ ὄνταν συμπαθῆς
 τὸ παιδί, καὶ ὄνταν σκοτώνῃς τὸν ἱερέα, βέβηλος καὶ ἱερόσυλος· μὲ τὸ πρῶτο
 μοῦ δίνεις ἀφορμὲς τοῦ φόβου, μὲ τὸ δεύτερον μοῦ ἐβγάλεις θεμέλιον τῆς βε- 115
 βαιοσύνης· τὴν τιμὴν μου ἀλλάζεις εἰς ἀτιμίαν, τοὺς φίλους μου ἀρχιερέες με-
 ταμορφώνεις εἰς ὄχθρους. ὦ κακὴ μου μοῖρα, ὡς πότε θέλεις κουρασθεῖ ἀντι-
 στέκοντας τοῦ Ἡρώδου καὶ ἀνακατώνοντας τὴν πρόθεσιν, τὰ ἐπιχειρήματα, τὲς
 ἀνδραγαθίες του; Ἐκαμές με σὰν τὸν τροχὸν σου καὶ περιπαιγνίδι, ἄνω κάτω.

95/96 ante ἔλιασ compl. [καὶ] || post Κάρβω compl. [ὡς] 102 post ἀρπαξ ind. lac. 107 ἠκολούθησα: ἠκολούθησα || ἀγκαλὰ: ἀγκαλα 108 ἄσυλον: ἄζυλον

ΑΔΚΙΜΟΣ

Σεβαστέ, ἦρθεν ὁ καιρὸς τώρα νὰ εἶσαι Ἡρώδης καὶ ἦρωις ἐνάρετος. Δὲν σὲ ἀγαπᾷ ὁ λαός; - σώνει νὰ σὲ τρομάξῃ. Θαυμάζεται, πὼς σκοτώθηκεν ἕνας ἱερέας εἰς τὸ ἱερὸν ἄσυλον; - σκότωσε πολλούς· ἢ συνήθεια θέλει ἀναπαύσει τὸ θαύμασμα. Στυμένο εἶναι τὸ ἅγιον βῆμα μὲ τὸ αἷμα ἐνοῦς ἀρχιερέου; πλύνε το μὲ τὸ αἷμα τῶν ἄλλων ἀρχιερέων. Ἕνα φαρμάκι μὲ τὸ ἄλλο ἰατρεύεται, καὶ ἕνα κρίμα ἄλλο λειώνει.

125

(Ὁ Ἄλκιμος καὶ ὁ Φίλιπος φεύγουν.)

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄμετε καὶ σεῖς, κολακευτάδες κατάρατοι, τῶν παλατιῶν λοιμικὴ καὶ αἰμοβόρος τῶν βασιλέων ἀβδέλλες. Μὲ ἀναπείθετε νὰ χύνω αἷμα; - ἀπὸ τὸ δικό σας θέλω ἀρχίσει. Ὡ ὑποκριταί, εἰς ποίους ἐγκρεμνοὺς δὲν ξεκλιζετε τοὺς δυνάστας καὶ εἰς ποίαν ἄβυσσον μὲ ἐβουτήξετε, θεόμαχοι! Ὡ, ὦ, Ἡρώδη, ὦ μοῖρα μου, κακὴ μοῖρα!

ΣΑΜΨΩΝ

Εἰς χίλια ἔτη εὐτυχῆς καὶ νικηφόρος πάντα νὰ γενῆς, σεβαστέ!

130

ΗΡΩΔΗΣ

Καλὰ παρακαλεῖς, ἀμὲ δὲν θέλει ἡ μοῖρα μου, ὅπου μὲ πολεμᾷ. Πέ, μίλησε, ἀποκότα! Ἐγὼ ἀπὸ πολὺς τὰ αὐτιά εἰς τὰ κακὰ μαντάτα ἔχω μαθημένα· ἡ καρδιά μου ἐγέννηκεν ἀμὸν νὰ βαστάξῃ εἰς τόσες σφυροκοπιές.

ΣΑΜΨΩΝ

Καταπῶς ὄρισες, ἤμουν μὲ πενήντα ἀνδρειωμένους βιγλίζοντας εἰς τὴν στράτα τῆς πόλης, ὅπου ἀντικρυτὰ θεωρεῖς τὴν Βετλεέμ, ἀπαντέχοντας ἐκεῖ τοὺς ἀρχοντες Σαβαίου, ποὺ σοῦ ἔταξαν ἀπ' ἐκεῖ νὰ γυρίσουν· καὶ νὰ ποὺ ἔμαθα τώρα, πὼς ἀπὸ τὰ ψηλὰ χάλαρα, ἀπὸ τὰ ἄγρια δάση καὶ ἐρήμους ἐγκρεμνοὺς ἔφυγαν. Ἡ καλὴ μοῖρα τοὺς ὀδηγᾷ, καὶ ὁ Θεὸς μὲ ἐκλαμπρον σύννεφον ἀγαπημένα ἀστράπτοντας φέγγει, συντροφιᾶζει, διαφεντεύει.

135

ΗΡΩΔΗΣ

Ἐγελάσθηκες, Ἡρώδη, ἐγελάσθηκες, καὶ τὸν ἑαυτὸν σου μοναχὰ μπορεῖς νὰ ἐκδικήσης. Ἦπρεπεν, ὄνταν τοὺς εἶχα εἰς τὴν χώραν μου, εἰς τὸ παλάτι, εἰς τὸ

140

125 κρίμα: χρῆμα 136 γυρίσουν: γυρήσου

τραπέζι, νὰ ὀρμίζοντας τότες μὲ τὸ μαχαίρι, νὰ θέλῃ τοὺς πέμψω. Ποῦ ἀπελπισμένος θέλω παγαίνει καὶ δὲν μπορῶ! Εἰς τὸν οὐρανικὸν βασιλέαν ἤθελαν νὰ πᾶνε; ἤηρεπεν νὰ τοὺς στείλω εἰς τὸν ὑπογῆινον. Ἦθελα νὰ τοὺς πλανέσω, ἐπλανέθηκα ἀπ' ἐκείνους, ὅπου τὴν ὑπόκρισίν μου μὲ καλύττερην ὑπόκρισιν ἐνίκησαν. Ὡς ὑπόκρισις, πόσους κουδουνάτους ἄρχοντες δὲν ἐπερίπαιζες, πέφτοντας ἀπὸ τὸ πρόσωπόν των! Καὶ τί ἔμαθες διὰ ἐκεῖνον τὸ πολυφουμισμένον καὶ πορφυρογέννητον βασιλέα;

ΣΑΜΨΩΝ

Ἦκουσα ἀπὸ τοὺς βοσκοὺς ποὺ κατοικοῦνται εἰς τὰ ὄρη τῆς Βετλεέμ, πῶς τὸν εἶδαν τὴν νύκτα εἰς ἓνα σπήλαιον ἀπὸ ἀκτίνες θαυμαστές περιτριγυρισμένον καὶ ἔχοντας τοὺς ἀγγέλους διὰ ταπεινοὺς ὑπηρέτες.

ΗΡΩΔΗΣ

Ὅνειρα μοῦ ξεδιαλίζεις.

ΣΑΜΨΩΝ

Μὰ τὸν οὐρανόν, σεβαστέ, ἔτσι μὲ ἀκούσῃ ὁ Θεός, ὡς ἤκουσα ἀπὸ ἓναν ἀρχιερέα (Συμεὼν ὀνομάζεται), ὅτι πῶς ἐτοῦτο τὸ παιδί ὁ μεσίτης Χριστὸς λογᾶται, πῶς εἶναι ἀπὸ τὴν σκλιτάδα τοῦ Δαβίδ, πῶς ἡ μάνα του τὸν ἐγέννησεν δίχως πόνο, ἀπομείνοντας παρθένα. Πολλά μοῦ ἄλλα φαφλάζοντας ἐπροφήτευσεν διὰ τοῦτο τὸν μαρὸ βασιλέα ὁ ἱερέας, πολλὰ μοῦ ἡ γρῖα τοῦ καοῦ ἡ Ἄννα προφήτισσα, ἀλλά, σὰν ἤκουσα πῶς δὲν εὐρίσκεται πλεῖα εἰς τὸ σπήλαιον, τούτους τοὺς ἀναληθούς κορδολογισμοὺς ἔκατεφρόνεσα.

ΗΡΩΔΗΣ

Τώρα ἀλήθεια, τώρα ἐχαλάστηκες παντελῶς, ὦ Ἡρώδη! Ἐνα μαρὸν νὰ κρατήξῃς, τόσες χιλιάδες ἐμαχαίρωσες, τόσες ἔχασες ἐξοδες, τόσους κόπους ἔπηρες εὐκαιρους, τόσους φίλους ἔκαμες ὀχθρούς, τόσες βολές ἐτσαλαπάτησες τὴν δίκην, τὴν τιμὴν, τὸν νόμον, τὸν Θεόν, καὶ νὰ ποὺ σήμερι τοῦτα ἔχασες ὅλα· καὶ ἐκεῖνον δὲν κρατεῖς, ἀλλὰ καὶ σέ, καὶ τὲς τέχνες σου καὶ τὲς βουλές σου καὶ τὴν δύναμίν σου, θριαμβεύοντας εἰς τὰ σπάργανα, περιπαίξει.

143 βασιλέαν compl. in cod. post οὐρανικόν supra lineam 144 βασιλέαν canc. est in cod. post πάνε

ΚΑΡΒΟ

Σεβαστέ, με κόπον ἔφυγα νὰ σοῦ ἐρμηνεύσω, με τοῦτα τὰ ροῦχα ἐγλύτωσα, καὶ ὁ χωριάτης ἔσωσεν τὸν στρατιώτην.

ΗΡΩΔΗΣ

Πέ! Μίλησε! Ἐμαθα ἀπὸ πολὺς, πῶς αἱ κακομοιριές μου εἶναι σὰν τὰ κρικέλια εἰς τὴν ἀλυσίδα, ἢ σὰν οἱ βαθμοὶ εἰς τὴν σκάλα, μία σύρνει τὴν ἄλλη. Μίλησε!

ΚΑΡΒΟ

Ὁ λαὸς καὶ οἱ ἀρχιερεές σὲ φανερὰ σκληρὸν τύραννον, σὲ βρεφοκτόνον, σὲ λυ- 170
κάνθρωπον κράζουσι· εἶναι κοντὰ νὰ γενοῦν σύγχυσις, κοντὰ νὰ περιτριγυρίζουσι τὴν βασιλείαν εἰς ἐκδίκησιν.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἦ θάνατε, ὦ Ἄδη, διατί τοῦ κακοριζικοῦ συμπαθήσετε Ἡρώδου, ὅπου δὲν ξέρει νὰ συμπαθήσῃ κανενός; ὅλα εἰς ἐμένα ρίξετε βέλη, ὅλο εἶναι κρίμα! Ἐφταιξα μὲ τὴν τέχνην ἀργώντας, μὲ τὴν ἀργητὰ τεχνεύοντας. Ἦ πρεπεὶ νὰ πάγω πρῶτα, 175
ν' ἀκολουθήσω τὸ ἄστρον, νὰ ὀρμήσω εἰς τὸ σπήλαιον, νὰ καταπατήσω τὴν μάνα, νὰ διασκελίσω τὸ παιδί, καὶ τὴν κούνια εἰς τὸ μνημοῦρι νὰ ἀλλάξω. Ἦ ἀργητὰ, πόσες μεγάλες συμβουλές ἐχάλασες! Ἦ ἀχαλίνωτη ἐπιθυμία τῆς βασιλείας, πόσους βασιλέες ἐξεκόμπησες. Καὶ πῶς τοῦ λαοῦ τώρα θέλεις ἀναπαύσει τὲς 180
σύγχυσις, πῶς διορθώσει ἀνακάτωσις, πῶς νικήσει ἀντιμαχίες, πῶς σβήσει μεγάλους τῶν ἀδικουμένων φλογισμούς; Μὲ τὸ αἷμα σου ἢ μὲ τῶν δικῶν σου αἷμα μπορετὸν εἶναι μοναχά! Ἄγε, λόγιασε, ἂν δὲν μπορῆς νὰ ἐλπίσης, μὴν ἀπελπίσης. Ἄλλους εἶδες κινδύνους, ἄλλες ἔπαθες ἀνεμοταραχές, καὶ στανιὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς μοίρας σου ἐγλύτωσες πάντα. Εὐῆγε! Συμβούλευσε, μελέτα 185
ἀφορμές, τεχνεύσου ψόματα, γαλάκτισε τὰ λόγια σου. Ἐπαρε τὴν συνηθισμένην σου μουτζουναριὰν τῆς ὑπόκρισις, μὴν ὁμολογήσης ποτὲ τὴν φυσικὴν σου ζουλιάν, μὴν ἀνοίξῃς τὴν λυσσαισμένην σου ἐπιθυμίαν τῆς δυναστείας, βάλε ὀμπρὸς τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν ἀγάπην σου πρὸς ὅλην τὴν Ἰουδαίαν. Πλάσε, σχημάτισε, πῶς σκότωσες κάποια παιδιά μίας χώρας νὰ σώσης ὅλο τὸ γένος τῶν Ἑβραίων. Βά- 190
λε ὀμπρὸς Ρώμην, βάλε Καίσαρα, τὴν ὀργὴν του, τὰ ἄρματα του, ἃς ἀκούσῃ πο-
τὲ πῶς καινούριος ἐσηκώθηκεν βασιλέας... Σμίγε πῶς θέλεις θυσιάσει τὸ αἷμα σου, τὸ παιδί σου εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Ἄν δὲν σοῦ πιστεύουσιν, ἀμόνε, πα-

173 Ἄδη: ἄδησ 174 κρίμα: χοῆμα 176 τὸ: τὸν 179 πόσους: πόσαισ

ραμόνε, βλαστήμα, ἔπαρε ὄρκους καὶ κατάρες φρικτές, ὥστε νὰ κρυφθῆ ἀπὸ τὸ φόβον ὁ ἥλιος, ὥστε νὰ γενῆ σεισμός, ὥστε νὰ τρομάξῃ καὶ νὰ σκάσῃ ὁ Ἄδης.

SCENA 3η

ΔΑΙΜΩΝ, ΗΡΩΔΗΣ, ΚΑΡΒΟ, ΒΑΛΑΑΜ, ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ, ΜΑΡΙΑΜΝΗ,
ΣΑΜΟΥΗΛ, ΜΑΧΑΩΝ

ΔΑΙΜΩΝ

(Τοὺς ἀκολουθεῖ ἀπὸ κάτω. Τοῦ ἐμφυσᾷ τὴν ὄργῃ ἐναντίον τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ χτυπᾷ μὲ ἀρρώστια.)

Καλὰ πάγει· κοιμᾶται τὸ λεοντάρι μὲ τὰ μάτια ἀνοικτά, σαλεύει τὸ φρύδι, φω- 195
νὲς μελετᾷ, χαμουριάζει εἰς τὸν ὕπνο, ὄνειρεύεται αἶμα νὰ καταπίῃ. Ἄς κάμω-
μεν νὰ ροφήξῃ τὸ δικό του καὶ νὰ κολασθῆ ὁ ἀκόλαστος. Ἄς εἶναι σήμερι ἀπὸ
ἀναρίθμητα κακὰ τὸ πρῶτον μου ἔργον καλόν. Ἄς παιδευθῆ ὁ Ἡρώδης δίκαια,
ὅπου πολλοὺς ἄδικαι ἐπαίδευεν, καὶ ἐκεῖνος ὅπου τόσο διψᾷ καὶ περεχᾷ τὸ αἶμα
ἀλλότριον, ἄς περεχύσῃ, ἄς πίνη τὸ δικό του· ἄς σφάξῃ τὸ παιδί του, ἀμὲ ἄφται- 200
στο εἶναι, σώνει εἶναι τοῦ φταίστου τοῦ καταραμένου παιδί· φαρμακερὰ εἶναι
καὶ τῆς δράκαινας αὐγὰ, ἀγκαλὰ καὶ ἀσπρίζουν. Ἄφταιστο εἶναι· τέτοιον ἤπρε-
πεν, ἄφταιστους μοναχὰ χαλᾷ ὁ Ἡρώδης, τιμᾷ τοὺς φταίστους· εἰς τὰ γουρού-
νια φαίνεται γονιὸς πολὺσπλαχνος, νὰ τῶν συμπαθήσῃ, νὰ μὴν τὰ ἀγγίξῃ, καὶ
εἰς τὸ δικό του παιδί θέλει εἶσθαι σήμερι σκληρὸς μακελλάρης, καὶ πολὺσπλα- 205
χνος νὰ τό, εἰς τὰ ἔντερα ἀπὸ τὰ ὅποια ἐβγῆκεν, καταθάψῃ. Ἐγὼ γὰρ τοῦτο,
μὲ τὸν καπνό μου τὸ θειαφικό, τρεῖς βολὲς σὲ καμνίζω: τὲς τέχνες σου, τὴν δο-
λερὴν σου ὑπόκρισιν νὰ σκεπάσῃς, καὶ νὰ γενῆ ὁ νοῦς σου μαυροσκότεινος καὶ
σεληνιασμένος. Ἐγὼ
γὰρ τοῦτο μὲ τὲς φωτιές μου ἀπὸ τοὺς Ἄδου φλογισμοὺς ἐβγαλμένες ξ[...] πλεῖα (33) 210
[...], ἔτοιμος εἶσαι νὰ ἀφθῆς ἀπὸ τὴν ὄργην καὶ νὰ καταφλογίσῃς ὅλα. Φοιᾶν
τώρα γυρεύω ἄξιον διὰ τὸν Ἡρώδη, καὶ δὲν εὐρίσκω. Δὲν σώνουν οἱ νόσοι, αἱ
ἀρρωστὲς σιχαμένες, τὲς ὅποιες ἀφρίζοντας ἐξεράσαμεν εἰς τὸ στόμα σου, δὲν

194/195 post δαίμων compl. [ΗΡΩΔΗΣ] || post μαχων canc. est μέλας in cod. quod
delev. 196 ὄνειρεύεται: ὄνειρεύει 202 ἀγκαλὰ: ἀγγαλα 206 τό: τὰ 207 ἐβγῆκεν: εὐγῆκαν 210
post εὐγαλμέναισ ξ ind. lac. || post πλεῖα ind. lac.

σώνει ἢ σκουριὰ μὲ τὴν ὁποία ἀπὸ λόγου τοῦ Θεοῦ σὲ φραγγελώνω, σὲ πα-
 ραδέρνω, δὲν σώνουν ὅλα τοῦ κόσμου βάσανα, μηδὲ ἐγώ, μηδὲ μὲ ὅλα τὰ ἀνεκ-
 διήγητα τοῦ κολαστηρίου του ὄργανα ὁ Ἄδης σώνει νὰ σὲ παιδεύσῃ ἄξιμα: χει-
 ρότερος εἶναι ὁ Ἡρώδης, ἐνίκησεν ὅλα μὲ τὴν κακία του ὁ ἱερόσυλος! Θέλομεν
 Ἡρώδου ὅμοιον καὶ ἄξιον ταίρι, θέλομεν φονιᾶν ἔτοιμον νὰ τόν, κατὰ τὸ μερδι-
 κόν του, βασανίσῃ· δὲν εὐρίσκεται κανεὶς, ἂν δὲν ἑαυτὸς μὲ τὸν ἑαυτὸν του πο-
 λεμίσῃ. Ἄς εἶναι! τύραννος τύραννον, Ἡρώδης Ἡρώδην νὰ τυραγνεύσῃ· ὅλα τὰ
 βάσανα, ὅλους τοὺς πόνους μέσα καὶ ὅλους ὄζω καὶ εἰς ὅλα μέρη ἀντάμα νὰ
 γροικῆσῃ, θάνατον νὰ κράξῃ ἀπελπισμένος καὶ νὰ μὴν ἔρθῃ ὁ θάνατος, ὥστε
 ποὺ ὅλος Ἡρώδης μὲ τὰ νύχια, μὲ τὰ ὀδόντια, ὅλον τὸν Ἡρώδη εἰς κομμάτια νὰ
 σπαράξῃ. Ἐπαρε τὸ λοιπὸν μὲ τούτην τὴν ὄχενδρα τὴν φύσιν μου, τὴν λύσσαν
 σου, τὸ φαρμάκι μου, τὴν κόλασίν σου, τὸν δαίμονά μου, τὸν φονιᾶν σου. Νὰ ποῦ
 μὲ ἐτούτην τὴν ἄνεσιν ἐπιχύνω σου τὸ πνεῦμα μου καὶ εἰς τε ἐσένα ἐπιφυσώ-
 ντας ὀλότελα ἐμπαινῶ. Ἄς παιδεύσῃ τώρα ὁ Ἡρώδης τὸν Ἡρώδην, ἄς τὸν βα-
 σανίσῃ, ἄς τὸν καταχάλασῃ!

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄς ἀπεθαινήν, ἐσυμπεράσαμεν πάλε. Ἄς κάμῃ μὲ τ' ἄλλα παιδιὰ τοῦ θανάτου
 δρόμον καὶ ὁ δικός μου Ἀντίγονος. Ἄμὲ τί ἔκαμεν; τοῦ Ἡρώδου εἶναι τοῦ φται-
 στοῦ καὶ τί ἄλλα φταίξαν παιδιὰ; Τί τοῦτο; Φοβεραὶ σάλπιγγες πολέμους
 βοῦζουσιν! Καὶ τίς αἱματωμένα κύματα φουσκωμένοι κατακυλᾶ χεῖμαρρος; Ὅλο
 βρέχομαι, εἰς τὰ γούνατα ἀναβαίνει, σηκώνεται ὡς τὲς ὄσφυες, φουνδώνεται ὡς
 τοὺς ὠμούς, ἀφρίζει ὡς τὰ ἄστρα, ἐγχεμενίζεται ὡς τὸν Ἄδη. Πνίγομαι, πνί-
 γομαι! Στανιό σας θέλω γλυτώσει κολυμπώντας. Ἐφτασα, ἔφτασα! Καὶ ποῦ,
 καὶ ποῦ εἶμαι; Κόσμος γυρίζει καὶ ξεσπασμένοι κάτω βροντᾶ ὁ Ἄδης καὶ μὲ
 ἀνεμοζάλες τὰ τρομερὰ τῆς γῆς ἔντερα ταραίζει. Πολεμᾶ ὁ οὐρανός, καὶ συχνὰ
 ἄφτουντας καὶ σβήνοντας ἀστραπέδες, ἀντιλαλεῖ, ἀντιβροντᾶ, ἀντιμαχεῖ. Ἰδού,
 πῶς ἄνω κάτω... ἰδού, πῶς ἄνω κάτω τὰ ἄστρα πέφτουν, καὶ ὁ ἥλιος ἀπὸ τὴν
 τρομάρα χλωμὸς εἰς τὴν ἄβυσσον κρύβγει τὲς σβησιμένες ἀκτίνες. Ἀλλάζεται ἡ
 θεωρία τοῦ κόσμου, φοβεροὶ γίγαντες ἀρματώνονται καὶ ξανακαινουριώνουν
 τὴν παλαιάν των θεομαχίαν. Θωρεῖς πῶς οὐρανὸν μὲ ἑκατὸ χέρια ξεσπάζει ὁ
 Βριάρεως; Θωρεῖς πῶς βούνια ἀπάνω εἰς τὰ βούνια ρίκτοντας ὁ τριπλὸς Γη-
 ρυῶν σκορπίζει τὰ σύννεφα, καὶ τοὺς οὐρανίους μὲ τὰ ἀλάκερα ὄρη πετροβολᾷ;
 Τί μὲ στραβοθωρεῖς μὲ τὸ μαυροσκοτεινὸ σου φρύδι, ὦ παινεμένον φεγγάρι; Τὸ

215-216 ἀνεκδιήγητα: ἀνεγδιηγητὰ 226-227 ἐπιφυσώντας: ἐπιφύζωντας 244 τὰ ante
 ἀλάκερα delev.

λοιπὸν εἰς ἐμένα ἔβαλες ἀπ' ἐδῶ τὸ οὐρανικὸ λεοντάρι, τὸν φλογερὸν μεγάλου
 Ἑρακλέως κόπον, ἀπ' ἐκεῖ τὸν σκύλον Ἄδου, Κέρβερον τὸν τρικέφαλον, ὅπου
 μὲ περιτριγυρίζουν νὰ μὲ ροφήξουν; Φεύγετε, ὦ θηρία, φεύγετε! Πλείω φοβερὸν
 εἶναι θηρίον καὶ σιχαμένον ἀγρίμι ὁ αἰμοβόρος Ἑρώδης! Ὅγού! ἀκόμη εἰς ἐμένα
 σηκώνονται πολεμικὰ κοπάδια νὰ μὲ χαλάσουν. Νά, ποὺ τὸ ρόδινο φλάμπου- 250
 ρον εἰς τὸν ἀέρα φουρνδώνεται καὶ κυματίζουντας εἰς τοὺς ἀνέμους ξεσπαστικὰ
 ὑαλίζει. Ὅλοι οἱ στρατιῶτες φαίνονται σὰν μωροδάκια, ἀγγελάκια, ὅπου μὲ
 κόκκινη πορφύρα θαυμαστῶς ἐνδυμένοι ἀκτινοβολοῦνε. Ἰδοὺ! κοντὰ εἶναι νὰ
 ὀρμήσουν εἰς ἐμένα ἀσυμπαθῶς. Τίναζε τὸ σπαθί σου, ὦ Ἑρώδη, πολέμησε μὲ 255
 ἀνδρεία καθὼς ἔμαθες εἰς τὰ παιδάκια! Βλέπεις, πῶς σὲ ἀγριοθωροῦνε καὶ κα-
 νεύουν τόπον διὰ μεγάλο λάβωμα; Ἐλάτε, ἀμέτρητοι, εἰς ἐμένα, Πυγμαῖοι, ἐγὼ
 σᾶς θέλω δείξει εἰς τὸν Ἑρώδη τὸν Ἑρακλέα. Ἀλλοίμονο! μὲ σκουριές μὲ γδέρ-
 νουνε, μὲ δαυλοὺς ἀφτομένους μὲ βασανίζουν. Ἴσια ἄρματα, ἴσια, καὶ πόλεμ[ον]
 προβάλλετε. Ἐντροπή, ἐντροπή! ἕναν ἄνθρωπον περιτριγυρίζουσε χιλιάδες, ἕνας
 ἕναν [ἕνα]ς ἕναν ἤπρεπεν ἔπαρε ἐκείνην καὶ ἐκείνην! Ὅϊμέ! ἐλαβώθηκα! ἐλα- 260
 βώθηκα καὶ ἀπὸ πίσω! Ἐντροπή, ἀπὸ [πίσω]! Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ! Ἐνας, ἕνας
 Ἑρώδης σώνει δίχως σπαθί νὰ σᾶς καθίζη, δίχως
 σίδερον νὰ σᾶς νικήση. Ἐνας δοξασμένος θάνατος ὄλην τὴν ζωὴν τιμᾶ. 34

(*Δύο στρατιῶτες ἀκολουθοῦν τὸν Ἀντίγονο καὶ τὸν Βαλαάμ, γιὰ νὰ τὸν δείξουν.*)

ΒΑΛΑΑΜ

Τοῦ βασιλέως εἶναι, τοῦ βασιλέως! Τί τὸν ἀκολουθᾶς μὲ σίδηρον, προδότῃ;

ΚΑΡΒΟ

Τί μὲ φοβερίζεις, σκατόγερε, τί μου γαυγίζεις, σκύλε;

265

ΗΡΩΔΗΣ

Ἐπαρε καὶ ἐκείνη καὶ τὴν ἄλλην!

ΒΑΛΑΑΜ

Εἶναι τοῦ Ἑρώδου, τοῦ βασιλέως! τί τὸν κωλοσύρνεις, ἀντίμαχε; Σῶσε, Κύριε,
 Ἑρώδης εἶναι, κύρης σου εἶναι! Τρέξε παιδί μου, τρέξε εἰς τὲς ἀγκάλες πατρός,
 ζωὴν σοῦ ἔδωκεν, ζωὴν θέλει φυλάξει.

258 compl. πόλεμ[ον] 260 post ἕναν compl. [ἕνα]ς 261 ante Ἐντροπή compl. [πίσω]
 264/265 καρ pro μελ. quod in cod. canc. est

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Βοήθησέ μου, αὐθέντη, σῶσε με παπά, τὸν Ἀντίγονον, τὸν ἀκριβόν σου! 270

ΚΑΡΒΟ

Τί θωροῶ! Τί νὰ πῶ! Ἀντίγονος... Ἡρώδης... Καὶ ποῦ νὰ φεύγω, κακορίζικος;

ΗΡΩΔΗΣ

Ἔτσι ἤπρεπεν, ἕνας μὲ ἕναν νὰ πολεμήσῃ. Τίς τὰ ἄρματα καὶ τίς προδότης ἔβγαλεν τὸ μαχαίρι; ἐσὺ τὸ βαστάς, κατάρατε, καὶ τὸ κρύβεις, προδότη;

ΒΑΛΑΑΜ

Δικός σου, δικός σου εἶναι, ὁ ὕστερινός σου, Ἀντίγονος!

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ

Σῶσε με, παπά, σῶσε με αὐθέντη, αὐθέντη! 275

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄν εἶμαι αὐθέντης, σοῦ θέλω δείξει μὲ τὰ νύχια· μὲ τὰ δόντια, ἂν μοῦ λείπη μαχαίρι.

ΒΑΛΑΑΜ

Φονικό! φονικό! εἰς τὸν βασιλέα, εἰς τὸν βασιλέα, τρέξετε ὀγλήγορα! τρέξετε λαοί, φονικό! φονικό!

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

ὦ! ὦ, τῶν ἀνθρώπων ἀσεβέστατε! καὶ τὸ παιδί σου λαχταρᾶς νὰ θανατώσης, 280 ἀπάνθρωπε;

ΗΡΩΔΗΣ

Καὶ τί μοῦ κρατεῖς τὸ χέρι, τί μὲ ἐμποδίζεις νὰ πολεμήσω ἀνδρικῶς; μοναχός μοναχὸν θέλω.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἐμένα, ἐμένα, τύρανε, ἂν θέλῃς, κτύπα, πρὶν νὰ κτυπήσῃς τοῦτον. Τίγριδες τὰ 285 δικά των σιαλάκια στέργουν, καὶ σύ, ὦ λυκάνθρωπε, τὸ αἷμα σου θές νὰ ροφήξῃς;

270/271 καρ pro μελ. quod in cod. canc. est 272 ἕναν: ἕνα 274 Δικός σου, δικός σου: δικό σου δικό σου 282 χέρι: χείρι

ΗΡΩΔΗΣ

Λέαινα, τὸ κυνήγι μου ἤρπαξες, τὸ κυνήγι μου, λέαινα!

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Κρατήξετε γλήγορι τὸν φρενιασμένον, τὸν σεληνιασμένον βασιλέα! Νά, πῶς ἀλλοιθωρεῖ! νά, πῶς ἀφρίζει καὶ στρεβλώνοντας τὸ στόμα φρικτὰ χαμουριάζει καὶ μουγγρίζει λεοντῶδες!

ΚΑΡΒΟ

Κρατήξετε!

290

ΜΑΧΑΩΝ

Κρατήξετε ἀπ' ἐδῶ, ἀπ' ἐκεῖ πέφτει. Ἀφήμετε κάτω ν' ἀναπαιθῆ, ἀφήμετε κάτω.

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

ὦ κακομοῖρα Μαριάμνη, τί νὰ πῆς, τί νὰ βοηθήσης πρῶτα; Τὸ παιδί ξεσπασμένον ἀπὸ τὴν φοβερὴν θεωρίαν τοῦ πατρὸς ἀπεθαίνει πρὶν νὰ λαβωθῆ, ὁ πατὴρ ἀπὸ τὴν λύσσα ἐξαφνίδια τυραγνούμενος σπλανθάζει καὶ ξερνᾷ μὲ τὸν ἀφρὸν τὴν ψυχὴν, καὶ ἀκόμη τροχώντας χέρια θάνατον, κοιμώντας, μελετᾷ, καὶ μὲ τὸν ὕπνον σμίγει. Ἄ! ἄ, τί μὲ ἐμποδίζεις, μοῖρα, νὰ πάγω πρῶτα, ποῦ τούτους πέμψει θέλεις; Ἄμὲ δὲν σοῦ σώνει, ὦ σκληρῆ, ἕνας διὰ ἐμένα θάνατος, τόσους θέλεις, ὅσες μοῦ ἡμέρες ψεματινὰ χαρίζεις!

295

ΜΑΧΑΩΝ

Συμπάθησε, βασίλισσα· ἡ ἀρρώστια τοῦ βασιλέως ἀργητα δὲν θέλει. Ὅπου εἰς τὴν ἀρχὴν πολεμᾶ, τὴν ἀρρώστιαν τὴν ἐνίκησεν, ποῦ ἀργεῖ, δυνατὴν καὶ ἀνίκητην δοκιμάζει.

300

ΜΑΡΙΑΜΝΗ

Ἄπ' ἐκεῖνον ἡ λύσσα, ἀπ' ἐμένα ἡ πίκρα ἔβγαλεν τὸν νοῦν. Κάμε κατὰ τὴν σοῦ φρενιμάδα τὸ χρειατζούμενον ἐμπιστεμένα. Ἐγὼ μισοαπεθαμένη, τὸ παιδί μου μισοαπεθαμένον ἢ θέλω φυλάζει ἢ θέλω σκοτωθεῖ ἀντάμα.

289/290 καρ. pro μελ. quod in cod. canc. est 291 καρ. μελ. ἀπ' ἐκεῖ πέφτει canc. est in cod. quod delet. 292 Μαριάμνη; μαριάμνα 302 ἐκεῖνον: ἐκεῖνο

SCENA 4η

ΣΑΜΟΥΗΛ, [ΒΑΛΑΑΜ]

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἦ δοξασμένη μου θεά, ὅπου εἰς τὸν οὐρανὸν κατοικίσεις, Δικαιοσύνη, δὲν εἶσαι 305
 τυφλὴ καθὼς λογιάζουν οἱ ἄσεβοι· θωρεῖς κάτω, καὶ τὰ μεγάλα τῶν μεγάλων
 κρίματα μετρᾷς καὶ μὲ ἴσια ζυγαριὰ ζυγιάζεις τὲς ἀδικίες. Εἶδες τὸν Ἡρώδη
 καὶ ἐπαίδευσε· νὰ μάθουν σήμερι οἱ ἄσεβεῖς, πῶς οἱ οὐρανοὶ τόσα μάτια ἔχουν
 ὅσα ἄστρα, νὰ δοῦν καὶ νὰ μαρτυρήσουν τὲς κρυφές των παρανομίες. Νὰ ξέρω- 310
 μεν ὅλοι, πῶς ὁ Θεὸς εἰς τὴν παιδευσιν, εἰς τὴν ἐκδίκησιν ἀργεῖ, ἀμὲ ποτὲ δὲν
 λείπει· ἡ παιδα κουτσαίνει, ἀκολουθώντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἀμὲ τοὺς φτάνει,
 τοὺς καταλαμβάνει πάντα. - Ἄλλὰ τί ἀκούω μέσα; ἀκόμη μέσα ταραχές; ἀκούω
 ταραχές ἢ παίρνω λάθος; Χαίρου ψυχὴ μου! Ὁ λυσομανὴς Ἡρώδης μὲ τὸν θά-
 νατον παλεύοντας μουγγρίζει. Ἄς ψοφήσῃ ὁ ἄσεβης, ἄς ξεράσῃ γλήγορα εἰς τὴν
 μαυρότερην πίσσα τὴν μολυσμένην του ψυχὴν· ἄς σκάσῃ, ἄς ρεβεντισθῇ τὸ γλη- 315
 γορώτερον, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ παλάτι ἀπὸ τὸ ψοφίμι, τὸν υἱὸν του ἀπὸ τὸν φο-
 νίαν, τὴν Μαριάμνην ἀπὸ τὸν λυκάνθρωπον, τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ τὸν τύραννον,
 τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν σιχαμένην κα[...]

[.....]

Ἄμὲ στριγλισμούς καὶ ἀναστεσμούς ἀκούω τῆς Μαριάμνης, ἐλευθερώθηκεν ἀπὸ 320
 τὸ θηρίο. Καλὰ πάγει. Κλαίει κατὰ τὴν τάξιν τῶν γυναικῶν ψεματινά. Ἀληθι-
 ναὶ κατάραι καὶ ψεματινά δάκρυα πάντα ἀκολουθοῦνε τοὺς τυράννους εἰς τὸν
 τάφον. Κλαίει ἡ καημένη ὄνταν ἤπρεπεν νὰ γελάσῃ, διατὶ ἐψόφησεν τὸ λεο-
 ντάρι, ἀπὸ τὸ ὅποῖον εἶχεν νὰ ροφηθῇ. Ἐχολομάνησαν εἰς τὸν μαινόμενον Ἡρώ-
 δην οἱ φοβερὲς τοῦ Ἄδου Ἐρινύες, καὶ τὸν, ἀκόμη ζωντανὸν μὲ τὸ φλογερὸ δαδί,
 ἐκατέκαψαν. Ζωντανὸν τὸν ἔφαγεν τὸ δαγκανιάρικο σκουλήκι τῆς συνειδήσε- 325
 ως καὶ τὴν καρδίαν του ὀλοένα δαγκάνουντας ὀλοένα εὐρίσκει νὰ δαγκάσῃ.
 Ἄλλὰ θαυμάζομαι, πῶς ἀργεῖ τόσο ὅλη ἡ χώρα νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν ἐπουράνιον
 καὶ νὰ ἀφθῇ φανὸς τῆς ἀληθινῆς χαρᾶς, γιατί ψοφώντας Ἡρώδου ἐλευθερώθη-
 καν καὶ ἀνέζησαν ὅλοι οἱ καλοί, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἀπὸ μία τρίχα τοῦ φριδιοῦ
 τοῦ τυράννου ἦτονε κρεμασμένη. Ἀκούω... δίχως ἄλλο ἐορτάζουν πανηγυριν καὶ 330
 πλέκουν στεφάνια καὶ ἀφθουν φανούς καὶ θριαμβεύουν, ἀναγελώντας τὸ ψοφι-
 σμένο λεοντάρι.

304/305 compl. [ΒΑΛΑΑΜ] 311 ἀκολουθώντας; ἀκολοτούντας 318 post κα ind. lac.
 318/319 didasc. illeg.

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ὡ δίκη, τοῦ Θεοῦ δίκη!

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ὅγού! ποία ἐλεημονητικὴ φωνὴ καὶ τὸ αὐτὶ καὶ τὴν καρδίαν μου ἀντάμα ἐ-
τρύπησεν;

335

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ὡ μοίρα, κακὴ μοίρα! Ὡ, θάνατος σκληρὸς, ἀναλύπητος, φρικτὸς, τὰ ἄστρα νὰ
μὴν τὸν θεωροῦνε· ἔφυγαν, τὰ στοιχεῖα ποὺ τὸν εἶδαν ἐτρόμαξαν! Ὡ Ἀντίγονε,
ζωὴ μου, ὦ Ἀντίγονε, θάνατός μου, τίνα θρηγήσει θέλω, ἢ ἐσένα ἢ ἐμένα;

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἀντίγονος ἀπέθανεν; Ἀπέθανεν Ἀντίγονος, καὶ ἡμεῖς ζηροῦμεν κακόμοιροι; Τοῦ-
το ἤτονε, τοῦτο ποὺ ἤκουσες. Σκοτώθηκε τὸ ἀρνάκι καὶ ζεῖ ὁ λύκος.

340

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ἀντίγονε, τὸ λουλουδί μου, ἐμαράνθηρες! Ὡ ἤλιέ μου, ἐβασίλευσες, ὄχι εἰς τὴν
δύσιν, ἀμὲ εἰς τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡλικίας!

ΣΑΜΟΥΗΛ

Καὶ πῶς ἔγινεν ἡ ἀτυχία, ποὺ αὐτὸν καὶ ἐμᾶς ἀντάμα ἐχάλασεν;

ΒΑΛΛΑΑΜ

Εἰς τὰ γούνατα, εἰς τὰ γούνατα τῆς μάνας, σὰν γλυτωμένος καὶ βέβαιος ἤθε-
λεν νὰ παῖξῃ, ὄνταν ἐξαφνίδια ἀπὸ τὸ κρεβάτι ὁ λυσομανῆς ὄρμησεν Ἡρώδης·
ἔτσι ἀγριωμένος ὄρμᾶ εἰς τὴν μάνδραν τίγρις καὶ μὲ νύχια τὰ σιγανὰ σπαράσ-
σει σφακτὰ καὶ πεινασμένος ἀντάμα μουγγρίζει καὶ ροφᾶ τὸ μανδρί. Ἐπολέ-
μησεν ἀνδρειωμένα ἡ Μαριάμνη, ἀρπᾶ τὸ λεοντάρι ἀπὸ τὰ γένια, ζουγκρανί-
ζει τὰ μάτια του, σφίγγει τὸν λάρυγγά του, περιπλέκονται, κυλίνονται ἀντάμα
κάτω, τρίβεται, τσαλαπατίζεται τὸ παιδί, στριγγίζει ἐκείνη, φωνοκοπᾶ
ἐκεῖνος, φοβερίζοντας ὅλους νὰ μὴν ἀποκοτοῦνε νὰ σμιχθοῦν εἰς τὴν μάχην, νὰ
μὴν κοντέψουν. Ἐλιγοθύμησεν ἡ μάνα, καὶ τότες ὁ φονιάς μὲ τὸ ζερβὸ χερί
κρατοῦντας τὴν κατζάρα τοῦ παιδιοῦ, καὶ ἀντάμα κοφτερὸ ἀφαρπάζοντας

345

350

337 ἔφυγαν: ἔφευγαν 343 αὐτόν: τὸν 348 Μαριάμνη: μαριάμνα 348-349 ζουγκρανίζει: ζων-
γρανίζει

σπαθί, εἰς τὸν γόλφον τῆς μάνας τὸ αἷμα του, τὸν Ἀντίγονόν μου, μία κοπανιὰ ἀποκεφάλισεν. Περέχυσεν τὸ στόμα τοῦ λεονταριοῦ ἢ αἱματωμένη βρύσις καὶ 355
μουρμουρίζοντας ἐζήτηξεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν τὴν ἐκδίκησιν. Ἔπεσεν ἡ ἀπὸ τὴν
τρομάρα ἡ ἀπὸ τὸ σπαθί (δὲν ἤξερω) ἡ μάνα, ἔπεσεν ἀπάνω εἰς τὸ ἀγαπημέ-
νον κορμάκι, καὶ ἀκόμη εἰς τὸ ψυχομαχὸν πάλλουνται καὶ σπλανθάζουν ὅλα τὰ
μέρη της. Ἀλλὰ ὁ Ἡρώδης, ὡσάν ἐνίκησεν, τὸν τρικέφαλον Γηρυῶνα καυχᾶται 360
καὶ θριαμβεύει, καὶ τὸ κεφάλι κομμένο μὲ κλοτσιᾶς κυλινδρῶζει εἰς τὸ σκόνι
ὑπερήφανος.

ΣΑΜΟΥΗΛ

ὦ δικαιοσύνη, ὦ αἰώνιε κριτή! ὦ Ἀντίγоне, ὦ Μαριάμνη!

ΒΑΛΛΑΑΜ

Χαῖρε, ψυχὴ μου Σαμουήλ. Τὸ ὑστερινὸν σὲ χαιρετᾶ ὁ κακότυχός σου φίλος,
ὁποῦ πάγει νὰ σφαχθῇ ἢ νὰ ἐγκρεμισθῇ. Χαῖρε!

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἐγὼ δὲν σὲ χαιρετῶ, ἀκριβέ μου Βαλαάμ, γιὰτὶ θέλω σὲ ἀκολουθήσει ἢ προ- 365
φτάσει γλήγορα. Αἱ μικρὲς πίκρες φωνὴν εὐρίσκουν, αἱ μεγάλες βουβὸν καὶ
ἄλαλον καὶ ἐκθαμβὸν τὸν πικραμένον κάμνουν. Ἔρχεται ὁ τίγρις, ἔρχεται. Τί νὰ
πῶ ἢ τί νὰ κάμω; Ἄς εἶναι ἄς ἔρθῃ ὁ θάνατος, δὲν φεύγω, δὲν κρύβομαι, ἀμὲ
μὲ ἀποκοιτιᾶ τὸν ἀπαντῶ καὶ πάγω ὀμπρός. Ἄτυχος εἶναι ποῦ δὲν ξέρεῖ νὰ φέρ-
νῃ ἀτυχίαν, ὁ χαλασμένος χαλασμὸν δὲν φοβάται. 370

SCENA 5η

36

ΗΡΩΔΗΣ, ΜΑΧΑΩΝ, ΒΑΛΛΑΑΜ, ΣΑΜΟΥΗΛ, ΜΕΛΛΑΣ

ΗΡΩΔΗΣ (Μὲ τὸ σπαθί.)

Ποῦ εἶμαι; ποῖος τόπος, ποῖα χώρα ἢ ποῖον κόσμου μέρος; εἰς ἀπορία μεγάλη
στέκομαι.

359 Γηρυῶνα: γερῶνα 360 τὸ σκόνι pro τὴν σκόνιν quod in cod. canc. est 365 Βαλαάμ:
Βάλαμ 371 μέρος: μέρι

ΜΑΧΑΩΝ

Ἀφήνεται, ἡμερώνεται ἢ φρένα, καὶ σιγὰ σιγὰ ὁ νοῦς του βεβαιώνεται καὶ γέρνει εἰς τὴν φρενιμάδα.

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄλλὰ ἀληθινὰ ἔρχομαι νικηφόρος τώρα· ἢ ἀποκοτὸς τῶν Πυγμαίων φάλαγξ εἰς 375
τὸν Ἡρώδη ἐδοκίμασεν τὸν Ἡρακλέα· ἢ ἀνδρεία μου ἐπολέμησεν τὴν τρομάρα μου. Ἐτοῦτο τὸ β[ρέφος] τοῦ σπηλαίου τῆς Βετλεὲμ ἔπεσεν ὀμπρὸς στὸν Ἡρώδη δίχως στεφάνι, δίχως κεφαλὴ καὶ δίχως μάναν. Ἐβασίλευσεν ἐτοῦτος ὁ ἥλιος εἰς τὴν ἀνατολήν, δυναστεύει μόνος ὁ Ἡρώδης καὶ τοὺς χρησμούς τῶν ἱερέων ἀποδείχνει ψευδαπειροχίαι. 380
Κανεῖς εἰς ἐμένα τώρα [δὲν] ἀποκοτᾶ νὰ πολεμήσῃ, ὅλοι ὑπακούουν. Ἄλλὰ τίς μὲ ἔκδυσεν ληστής; τίς ἀποκοτὸς ἦρθεν νὰ μοῦ ἐβγάλλῃ τὸ βασιλικὸν διάδημα καὶ νὰ μοῦ ἀρπάξῃ ἀπὸ τὸ χεῖρ τὸ φοβερόν μου σκῆπτρον; Θέλω νὰ δῶ ἐκεῖνον, ὅπου ἐμπόρειεν νὰ μὲ νικήσῃ, μηδὲ ἀνατριχιάσῃ θωρόντας καὶ εἰς τὸν ὕπνο Ἡρώδη.

(Ὁ Ἡρώδης ἀρπάζει τὸ πέπλο. Φαίνεται τὸ σῶμα τοῦ Ἀντίγονου καὶ τῆς Μαριάμνης μὲ τέσσερις λαμπάδες. Τὸ σπαθί του πέφτει κάτω. Ὁ ἰατρός τὸ μαζεύει.)

ᾧ Ξεσπαστικὴ θεωρία! καὶ τίς ὄχθρός μου ἐδῶ ἔμβηκεν νὰ κάμνῃ σφαγές; Τάχατις κοιμοῦμαι καὶ ἀγρυπνος ἀκόμη τὰ περασμένα εἰς τὸν ὕπνο θυμᾶμαι φαντάσματα, ἂν αἱ εἰκόνες τῶν ὀνείρων εἰς τὸν νοῦν μας πορπατοῦνε ζωγραφισμένες; Ἐντρέπομαι ὁμολογώντας, φοβοῦμαι κάθε ἄρρητον, ἀθέμιστον καθὼς μοῦ προμηθεύει ἢ καρδία, φοβοῦμαι κακόν. Ποῦ Μαριάμνη, ποῦ ὁ [...] μου Ἀντίγονος; Κανεῖς δὲν μοῦ ἀπιλογοῦνται... τοῦτα μοῦ ἀπιλογοῦνε δίχως φωνὴν μὲ 390
τὸ αἶμα του [...] τὰ ἄγια λείψανα. ὦ, ξεσπαστικὸν θέαμα! τί θωρῶ; Ἰδοῦ, ψυχομαχεῖ ἢ Μαριάμνη, τί [...], ἀπέθανεν καὶ ἢ ὀρπίδα μου, ἀπὸ τὸ κεφάλι ἀποκομμένη, ἀπέθανεν Ἀντίγονος! Τίς μοῦ δυναστεύοντας τόσο ἀποκόπησεν; Ἐλᾶτε λαοί, σπιτικοί, ἐντόπιοι, ξένοι, δεῖξετέ μου τὸν ληστήν, δεῖξετέ μου τὸν φονιάν, τὸ μερικὸν σφάλμα θέλει πέσει εἰς ὅλους. Ἄς εἶναι ὄχθρός, ὅπου ὄχθρον 395
δὲν φανερώνει, ἄς ἔρθῃ ἐκεῖνος ἀγχαλὰ καὶ νὰ εἶναι ὁ πολὺφρικτος τοῦ [...]δε τύραννος. Ὀλότελα γυμνὸς εἶμαι, νὰ ἀντιστέκω ἔτοιμος. Ἄλλὰ τί τὸ πρόσωπον

377 β compl. β[ρέφος] || στὸν: τὸν 378 post δίχως supra lineam στεφάνι δίχως pro κεφάλι quod in cod. canc. est 379 ἢ ante ηρώδης delet. 379-380 ἱερέων: ἐρέων 380 post τώρα compl. δὲν 389 post ποῦ ind. lac. 390 post κανεῖς compl. [δὲν] 391 post αἶμα τοῦ ind. lac. 392 post τι ind. lac. 394 δεῖξετέ: δέξετέ 395 post θέλει πέση pro πέφτει quod in cod. canc. est 396 ἀγχαλὰ: αγχαλα || ante δε ind. lac.

σὺν ἐντρέποντες κατιβάζε[τε] ὅλοι; Ποῦ ἡ ψυχὴ μου Μαριάμνη, καὶ σὺ, ἐμπιστευμένη μου φυλακᾶτορα, σωπᾶς καὶ μὲ στραβοθωρεῖς;

ΒΑΛΛΑΑΜ

Τῶν ἀνδραγαθιῶν σου, Ἡρώδη, ἐλαφρὸν καὶ μικρὸν μέρος εἶναι τοῦτο· μεγάλα τερα ἀπαντέγω τέλ[...]. 400

ΗΡΩΔΗΣ

Καὶ ἐτοῦτο τὸ αἷμα, ἀπὸ ποῦ καὶ ἀπὸ ποῦ χέρι ἔρχεται; Ἄ, ἄ, τὰ ἄρματά μου γνωρίζω καὶ τὸ [...] μου· καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν φυσικὰ αἰσθάνεται καὶ συμπάσχει. Δὲν ζητῶ πλεία τὸ χέρι, ὅπου ἐμπόρεσεν κρίματα· μαθημένον ἔχω εἰς τὸ αἷμα τὸ χέρι. Σωποῦνε, ἐκριματίσαμεν, τώρα καὶ [...] οντας. 405

ΒΑΛΛΑΑΜ

Δὲν ἐθυσίασες ἀκόμη, Ἡρώδη, ἀποτελείωσε μετ' ἐκεῖνο καὶ τοῦτο τὸ σῶμα μεσοσκοτωμένον. Νὰ ποῦ εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ἡ ἡμερὴ δαμαλῖδα σφαγὴν καὶ τὸ δικό σου χέρι καὶ μαχαίρι ἀπαντέχει. Νὰ πῶς σκύβω τὸ κεφάλι, πῶς ἐξαπλώνω τὸν λαϊμόν, πῶς ἀπαντῶ, πῶς ἀκολουθῶ. Θανάτωσε φονιά, ἀπόδος τὸν δουλευτήν τοῦ παιδιοῦ σου καὶ τὸ γεροντάκι τοῦ τάφου! Ἄπαντέχει με ἡ Μαριάμνη. Στεῖλε με ποῦ τὴν ἔστειλες, τοῦτο λείπει μοναχὰ νὰ πολυφουμίζουν ὅλοι τὰ ἐκλαμπρά σου κα[...], τὸ παιδί σου καὶ τὴν γυναίκα ἐνίκησες, Ἡρώδη, τώρα νίκα καὶ τοῦτο τὸ γεροντάκι νὰ θριαμβεύ[σης]. 410

ΗΡΩΔΗΣ

Ἦ ἐσύ, ὅπου βροντὲς καὶ τὸ φοβερὸ ἀστροτελέκι ἀστράπτοντας ὀρίζεις, παντοδύναμη ἐκδικητὴ, ἀργεῖς ἀπομονετικός, τέτοιο θωρώντας κρίμα! Ἄδικα ἐζήτησα πάλαι καὶ μὲ ἤκουσες, δίκαια σὲ παρακαλῶ τώρα, καὶ δὲν μὲ ἀκούεις; ἂν κατακρίνης κρίματα, ὅλα τὰ κρίματα ἀντάμα - ἕνας εἶν[αι] Ἡρώδης, καὶ περισσεύει ἀκόμη, κατάκρινε, παιδεύε! Ἄν μὲ τοὺς οὐρανίους δὲν προκόβηγω τίποτις, Ἄχέροντα φλογερόν, καὶ τὸν ξεσπαστικὸν Ἄδη παρακαλέσει ἡ ἀναγκάσει θέλω. Ἦ Ἀντίγονε, ὦ Μαριάμνη, ποῦ τὰ ἄρματά μου; Ἦ Ἀντίγονε, ὦ Μαριάμνη, ποῦ τὰ ἄρματά μου; 415 420

398 post κατιβάζε compl. [τε] || Μαριάμνη: μαριάννη 401 post τέλ ind.lac. 402 ἀπό: ἀπ' 403 post τὸ ind.lac. || αἰσθάνεται: αισθένεται: 404 συμπάσχει: συμπάσχεται || κρίματα: χρήματα 405 ἐκριματίσαμεν: ἐχρηματήσαμεν || ante οντας ind.lac. 408 σκύβω: σκίψω 412 post κα ind.lac. 413 post θριαμβεύ compl. [σης] 415 τέτοιο: τέτοιον || κρίμα: χρήμα 417 κρίματα: χρήματα || κρίματα: χρήματα || post εἶν compl. [αι]

ΜΑΧΑΩΝ

Ἐβγάλετε γλήγορα ἄρματα, νὰ μὴν τὰ ξαναπιάσῃ χολομανίζοντας [...] ἢ φρένα [...] κάμνει μέσα, ἀκόμη ὁ νοῦς συννεφιασμένος ἀνακατώνει τὰ φαντάσ[ματα]. [...].

SCENA [6η]

37

[ΒΑΛ]ΤΑΖΑΡ, ΜΕΛΧΙΩΡ, ΓΑΣΠΑΡ

(Μπαίνει ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο.)

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ποῦ εἶσαι, [σκοτεϊ]νοῦ ἔκλαμπρον κόσμου σέβας, ποῦ εἶσαι Χριστέ;

[ΗΡΩΔΗΣ]

Χάος σκ[...] κ[...] οὔμεν Ἡρώδην ἀν[...] τὸ ὄνομα τοῦ ἐχθροῦ, Ἄδης μας, τρο- 425
μερὸς Ἄδης, πρῶτα μᾶς ρω[...] εἶσαι ποῦ [Μαριάμ]μνη, τὰ συνηθισμένα μ[...]
ἄρματα, ἀν εἶμαι φρένιμος ἀποδίνετε [...], εἶμαι φρενιασμένος, καὶ δίχως τοῦτα,
πρὸς τὸν θάνατον χιλιές ἀνοίγουνται στράτες καὶ τί ν[α ζ]ήω πλεῖα; Ἐχάσαμεν
γυναίκα, παιδία, ψυχὴν, τιμὴν, φίλους, καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὸν Ἡρώδην καὶ ἀ-
πόμεινεν μον[αχά] τὸ ὄνομά του σὰν ἀνωφέλετο εἶδωλον καὶ παράδειγμα 430
φανερὸν τῆς θεϊκῆς ἐκδικήσεως. Ἡ πληγὴ μου ἰατρεύεται μοναχὰ μὲ τὸ αἶμα
μου, καὶ ἡ ζωὴ μου μὲ τὸν θάνατον μὲ ἐκδίκησιν ἄδικος, καὶ μὲ τὸν νόμο
παράνομος διορθώνεται. Τί ἀργεῖς, ὦ ἀνδρειωμένη μου δεξιᾷ, ποῦ ἦσουν θαυ-
μαστὴ πρῶτα εἰς ἀστενὴν γυναίκα καὶ εἰς μωροδάκι γα[λακτ]ερόν; ἄγε τώρα,
δὲν κριματίζεις! ἄγε, τοῦτο τὸ κάθαρμα, ἀνίσως καὶ τῷ Θεῷ δὲν μπορεῖς ἀφιέ- 435
ρωσε τοῦ Ἄδης καὶ μὲ μία κοπανία ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὸν φονιᾶν τὸ παλάτι, ἀπὸ
τὴν λοιμικὴν τὴν Ἱερουσαλήμ, [ἀπὸ] τὸν τύραννον τὴν Ἰουδαίαν, ἀπὸ τὴν κατὰ-
ρα τὸν κόσμον, ἀπὸ τὸν Ἡρώδην τὸν Ἡρώδην.

422 post χολομανίζοντας ind. lac. || post φρένα ind. lac. 423 post φαντάσ compl. [μα-
τα] [...] 423/424 post Scena compl. [6η] || ante αζαρ compl. [Βαλτ] 424 ante νοῦ compl.
[σκοτεϊ] 425 post Χάος σκ ind. lac. || post κ ind. lac. || post αν ind. lac. 426 post ρω ind. lac.
|| ante μνη compl. [Μαριάμ] || post συνηθισμένα μ ind. lac. 427 post ἀποδίνετε ind. lac.
428 post τί compl. ν[α ζ]ήω 430 post μον compl. [αχά] 434 post μωροδάκι compl. γα[λακ-
κτ]ερόν 435 κριματίζεις: χρηματίζεις 437 post ιερουσαλήμ compl. [ἀπὸ]

(Πάει νὰ πνιγῆ. Τρέχει ὁ ἰατρός, καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ δίνουν τὰ ροῦχα. Τὸν πιέζουν πάνω σ' ἓνα προσκέφαλο καὶ τοῦ κρατοῦν τὰ χέρια.)

ΜΑΧΑΩΝ

Ἐλάτε γλήγορι, ἄρχοντες, πνίγεται. Κ[ρατᾶ]τε δυνατὰ τὰ χέρια. Σφίγγεται, ἀγκαλιάζεται!

440

ΜΕΛΧΙΩΡ

Νά, πῶς μαυρίζει τὸ στόμα, πῶς αἱ μελανάδες ὅ[λο] τὸ πρόσωπον σκεπάζουν! ψυχομαχεῖ, ψυχομαχεῖ.

ΜΑΧΑΩΝ

Ἦσσκε, αὐθέντη, ἐτοῦτος εἶναι συνηθισμένος εἰς ἐτοῦτες τὲς ἀρώστιες παροξυσμός.

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ἄμὲ ἴδρωσ ψυχρὸς χύνεται.

445

ΜΑΧΑΩΝ

Ἄς χυθῆ ὁ ἴδρωσ, καὶ ἀπὸ παντοῦ καὶ πολλὰ περίσσιος, τέτοια συμπτώματα κάμνει ἢ φρένα, μελετοῦνται [...]. Ἴδου ἀναπαμένος κείτεται καὶ μὲ τὸν ἴδρω τὸ φαρμακερόν, τὸ βρωμισμένο, ἐβγαίνει ἢ λύσσα.

ΜΕΛΧΙΩΡ

Μη[δὲ] τόσο [β]ρωμεῖ τὸ παλαιὸ φοφίμι, μηδὲ τόσο σιχαμένα ἀτμίζει ὁ Ἄδης, ἦνταν ἀπὸ τὸ θειάφι ἐβγαίνει [λ]όχη, σὰν τὰ χνώτα του χνωτίζουν τὴν σηπεδόνα, τὴν καναύρα, τὴν βδελυγμία.

450

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἀκόμη τοὺς φίλους μὲ τὴν μυρωδίαν πρὶν νὰ ψοφήση παιδεύει· καὶ ὁ Ἡρώδης ἀπεθαμένος τὸν ζωντανὸν Ἡρώδη τυραγνᾷ! Τί τόσο ἀργεῖ κακὸς κακὰ ψυχομαχώντας; Ἡ γῆ τὸν ἐξερνᾷ, ὁ Ἄδης τὸν σιχαίνεται.

439 post πνίγεται compl. Κ[ρατᾶ]τε 441 post μελανάδαισ compl. ὅ[λο] 443 Ἦσσκε: οἰεχε 446 περίσσιος: πεσίσιος 447 post μελετοῦνται ind. lac. 449 ante τόσοσο compl. [Μη]δὲ ll post τόσοσο compl. [β]ρωμεῖ 450 post εὐγένει compl. [λ]όχη 451 βδελυγμία: βδελυγμία 454 τὸν ἐξερνᾷ: τὸ ἐξερνᾷ

ΜΑΧΑΩΝ

Πῶς ὄλο ζύεται, ὄλο τρώγεται μέσα, ὄλο ἄφτει καὶ ἀγριώνεται ἡ χολή! 455

ΜΕΛΧΙΩΡ

Καὶ τί φαίνεται εἰς τὰ στήθη;

ΜΑΧΑΩΝ

Τίποτις βροτίδα, ἔλαφρὸ πρᾶγμα, ποῦ μὲ τὸ σάλιο ἰατρεύεται.

(Πηγαίνει κατὰ μέρος.)

Λοιμὰ ἐξανθήματα εἶναι καὶ φλογεροὶ ἀνθρακες· ἂν δὲν σποῦνε κινδυνεύει. ὦ, θαύμασμα, ποῦ ἔφτασεν ἡ ἀρρώστια! Εἰς ὄλο τὸ κορμὶ τὰ σκουλήκια βράζουν. Τούτα ὑπερβαίνουν τὴν φύσιν! Ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ἀπὸ τὸ δακτύλι τοῦ Θεοῦ ἔρχεται τούτη ἡ ἀρρώστια, ἀπ' ἐκεῖνο μοναχὰ μπορεῖ νὰ ἰατρευθῆ. Ὅλες τὲς ἀπόκ[ρυφές] μας τέχνες καταπονᾶ, σεληνοβληθεῖς ἐφάνηκεν πρῶτα, ἀλλὰ ὀφθαλμοφανῶς τώρα οὐρανοβληθεῖς φαίνεται· ὅπου τὸ δακτύλι τοῦ Θεοῦ εἶναι, τὸ χέρι τοῦ ἱατροῦ δὲν φτάνει. Πῶς ἀνακατωμένος εἶναι ὁ σφυγμός του, πῶς συχνοκτυπᾶ μὲ μεγάλην ἀταξίαν μυρμηχιάζοντας! Πολλὰ ἤσφαλεν τὸ χέρι, ποῦ τόσο σφάλλουν αἱ φλέβες. 460 465

ΜΕΛΧΙΩΡ

Δὲν εἶναι καμὶαν ὀρπίδα τῆς ζωῆς;

(Τραβᾷ τὸν ἱατρὸ παράμερα.)

ΜΑΧΑΩΝ

Τί μὲ ρωτᾷς; μιλιῶ φανερά, νὰ μὴν γενῶ κολακευτῆς καὶ προδότης καὶ φονιάς τῆς ἀρρωστημένης ψυχῆς (σὰν πολλοὶ ἄλλοι) τοῦ Χάρου εἶναι. Ὁ θάνατος μεγάλος εἶναι ὄλων τῶν νόσων ἱατρός· χαλασμένο εἶναι τὸ κορμὶ, ἰάτρευσε τὴν ψυχήν! Ἀκριβὴ εἶναι ἡ στιγμή τοῦ καιροῦ, σὰν ἀπ' ἐκεῖνη ἡ αἰώνια πουλιέται. 470

ΜΕΛΧΙΩΡ

Ἐννοιά μου, ἂν δὲν ἐψήφησεν ποτὲ ἐκεῖνος τὴν ψυχὴν του, πῶς μπορεῖ νὰ κό-

461 post ὄλαισ ταισ compl. ἀπόκ[ρυφές] 463 ὅπου: ποῦ 465 συχνοκτυπᾶ: συχνοτυπᾶ 470 ἰάτρευσε supra lineam pro σῶσε quod in cod. canc. est 471 καιροῦ: χεροῦ || post ἐκεῖνη canc. est in cod. χρεμεται quod delet.

φτη ἐμένα; Μίλησε χαρούμενα πράγματα νὰ μὴν πικραθῆ. Καλλικαρδία, Ἡρώ-
δη, καλλικαρδία!

ΗΡΩΔΗΣ

Καὶ πῶς ἀνάμεσα εἰς τόσα βάσανα;

475

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ὁ θάνατος τὴν ζωὴν μοιάζει· καθὼς ἔζησεν, ἀπεθαίνει.

ΜΑΧΑΩΝ

Σιγὰ σιγὰ, φαίνεται πῶς νυστάζει· ἀμὲ ὁ ὕπνος θανάτου συγγενῆς καὶ συντό-
πιος λογαῖται.

SCENA ULTIMA

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ὡ Μαριάμνη, βασίλισσα, τί μὲ ἐμπόδισες πρῶτα μία βολὰ νὰ ξεψυχήσω; τάχατες
μὲ ἔσωσες γιὰ νὰ δύο θωρώντας [μάτ]ια δύο βολές ν' ἀπεθάνω; καὶ ποῦ, ποῦ 480
ἐτοῦτο μου, ξελουλουδιασμένη ἡλικία, μπορεῖ νὰ [...] τούτην τὴν π[ικραμέ]νην
ἄργηταν τοῦ Χάρου; Ἐκεῖνος ὅπου τόσο βιαστικά ὄρμᾳ εἰς τὰ μωρὰ [...] τὴν ὀχθριὰν
[...]εται, ἢ μὲ ἀπὸ τῆ τυφ[...] ἐξέχασεν ἢ μὲ ἀφήνει πάντα, ἀπὸ πάντα [.....]
[.....] ἀπ' ἐσένα [...] ἐμένα, αὐ[.....] σμιγμένους πρῶτα 38
[.....] νε δὲν σὲ ἄφηκεν [.....] σου νὰ [...] πρὶν ἀπεθαινῆς, φίλησέ τα [...], 485
ἀλλὰ θερμὰ δὲν εἶναι πλεῖα τὰ φιλήμα[τά σου]· ἐκρύωσαν τὰ [δικά σου], ἐκρύω-
σαν τὰ δικὰ του. Ὡ Μαριάμνη, ὡς ἐλεημονητικὴ μάνα, ὅπου θέλοντας νὰ σώ-
σης ἀπὸ τὸν λέοντα τὴν ζωὴν σου, Ἀντίγονον, ἔχασες καὶ τὴν δικὴν σου· δὲν
ἐμπόρειες νὰ τὸν ἀγκυλιάσης πρὶν νὰ [...], ἀγκυλιάσέ τονε τώρα. Ἀμὲ δὲν μπο-

479 Μαριάμνη: μαριάμνε 480 post θωρώντας compl. [μάτ]ια 481 ante τούτην ind. lac.
481-482 ante ἀργηταν compl. π[ικραμέ]νην 482 post μωρὰ ind. lac. || post οχθριὰν ind. lac.
483 post τυφ ind. lac. || post πάντα ind. lac. 484 ante ἀπ' ἐσένα ind. lac. || ante ἐμένα ind.
lac. || post αὐ ind. lac. || post πρῶτα ind. lac. 485 post ἀφικεν ind. lac. || ante πρὶν ind. lac.
|| post φίλησε τα ind. lac. 486 post φιλήμα compl. [τά σου] || post [ἐ]χρίωσαν τὰ compl. [δι-
κά σου] 489 post πρὶν νὰ ind. lac.

ρεῖς ἀπὸ τὸ κεφάλι χ[.]ια ἀπὸ τὴν Μαριάμνη χωρίζ[...]. μα[...]. ἐδῶ καὶ ἐκεῖ 490
 εἶσαι, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κείμεται ὁ Ἀντίγονος. Ἐπαρε τὸ λοιπόν, ὦ κομμέν[...], ποῦ
 ἀπὸ τὴν μοῖρα σου ἔλαχεν τὸ κομμένον παιδί. Ἀποχαίρου, ὦ κεφάλι τῆς Μα-
 ριάμνης τὸ κεφάλι τοῦ Ἀντιγόνου, ἴσα καὶ δίκαια ὁ ἄ[πο]νος Ἡρώδης ἰ[...]
 διαμέρισεν, ὅσον ἔχει ἡ μάνα ἀπὸ [τὸ] παιδί [καὶ] τὸ παιδί ἀπὸ τὴν μάνα τὸ κε- 495
 φάλι κ[.....]εγε, ὦ μάνα, δῶσ' τοῦ παιδιοῦ σου τοῦ χαδεμένου ὑστερινά σου
 χαιρετίσματα, κομη[.....] πρῶτα, μάτι πρὸς μάτι, μάγουλο πρὸς μάγουλο,
 [σῶμα] πρὸς σῶμα, καὶ ἂν ἀχνίζη ἀκόμη [.....] ἀπὸ τὲς χαρὲς του μὲ τὰ γλυ-
 κειὰ φιλήματα πιπίλησ[...]. Ἄμὲ τί μιλῶ παραφρόνως νὰ [.....]ουκήσετε τὲς χα-
 ρὲς σας, εἰς μάρμαρα σᾶς ἐμεταμόρφ[ωσεν] ὁ Ἡρώδης ὁ μαρμαρένιος, καὶ ὁ θά- 500
 νατος κουφὸς μὴδὲ παρακαλιὲς ἀκούει, μὴδὲ ξέρει [..]λατεύμ[...].

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ἄνισως καὶ δὲν προκόβζω τίποτις, τὸν θάνατον ἐπικράζοντας εἰς ἐμένα σκλη-
 ρότατον, ἀκοῦστε τὸ ζη[μὴ] ἐσεῖς, ὦ καλορίζικες ψυχές, τοῦ Ἀντιγόνου, τῆς
 Μαριάμνης: τοῦτο τὸ ψυχικὸν ἀπ' ἐμένα, τὸν δουλευτὴν σας, ἀποδέχστε
 εὐλαβῶς, τοῦτα τὰ πρῶτα δάκρυα, μὲ τὰ ὅποια τὸ αἶμα, ποῦ σᾶς ἐμαγ[.....] 505
 ἀποπλύνω ὑστερα μὲ τὰ χεῖλη μου καὶ μὲ τὰ ψαρά γένια φιλούντας ἀγαπημέ-
 να σφουγγίζω καὶ εἰς [...].ιον σημάδι, πὼς ζωντανὸς καὶ ἀπεθαμένος εἶμαι δικὸς
 σας, ἀποκόβζω τὸ ζουλούφι μου, καὶ μὲ [τὸ] λιβάνι τῆς μακαριότητάς σας τα-
 πεινῶς ἀφιερώνω. Τὴν καρδίαν δὲν κανισκεύω [...] ἐσᾶς ἐφέρατε, ἅς στέκη
 μετ' ἐσᾶς δὲν ἐμπόρεσα νὰ σᾶς δουλεύσω ζωντανός, τώρα [...] τέχνην νὰ σᾶς 510
 συντροφιάσω ἀπεθαμένος. Μάθε, μάθε ἀπ' ἐμένα, Ἡρώδη, μάθε τώρα, πὼς
 ἔχεις νὰ πλερώσης ἐκεῖνα ποῦ χρουστᾶς εἰς τοὺς ἄφταιστους: τοῦτο μου τέχνην,
 τοῦτο [μοῦ] στράταν δείχνει.

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἀκολουθῶ σε, μπάρμπα, ἀκολουθῶ σε: εἶχες με σύντροφον τῆς ζωῆς, ἔπαρέ με
 καὶ τοῦ θανάτου.

490 ante ἀπὸ compl. χ[.]ια || post χωρίζ ind. lac. || post μα ind. lac. 491 post κομμ ind.
 lac. 492-493 post μαριάμνης τὸ compl. κεφάλι τοῦ Ἀντιγόνου 493 ante Ἡρώδης compl.
 ἄ[πο]νος || ante διαμέρησεν ind. lac. 494 post ἀπὸ compl. [τὸ] || post παιδί add. [καὶ] 494-
 495 post κεφάλι ind. lac. 496 post κομη ind. lac. 496-497 post μάγουλο compl. [σῶμα] 497
 post ἀκόμη ind. lac. 498 post πιπίλησ ind. lac. || ante ουκήσετε ind. lac. 499 post ἐμεταμόρφ
 compl. [ωσεν] 500 post ξέρει compl. [..]λατεύμ[...]. 502 ἀκοῦστε: ἀκουσε || ante ἐσεῖς
 compl. ζη[μὴ] 503 ἀποδέχστε: ἀποδέχετε 504 πρῶτα: πρῶτων || post ἐμαγ ind. lac. 505
 χεῖλη: χέλη 506 post εἰς compl. [...].ιον 507 ante λιβάνι compl. [τὸ] 509 post τώρα ind. lac.
 511 ante στράταν compl. [μοῦ]

ΒΑΛΛΑΑΜ

Ὡ Ἀντίγονε, ὦ Μαριάμνη!

515

ΣΑΜΟΥΗΛ

Ἄς πᾶμεν, ἄς πᾶμεν, ὦ Ἀντίγονε, ὦ Μαριάμνη.

ΗΡΩΔΗΣ

Ὡ Ἀντίγονε, ὦ Μαριάμνη, ὦ ἄφταιστα παιδιά, ὅπου ἄδικα ἐθανάτωσα, πῶς με δίκαια παιδεύετε, μὲ φοβεροῦς βασανίζετε! Τσικνώνομαι, καίομαι, κατακαύγομαι μέσα, ὁ φλογισμὸς εἶναι ὁ Ἄδης! Βουτήξετέ με, πνίξετέ με, σκοτώσετέ με ἢ διὰ τὰ κακὰ ποὺ σᾶς ἔκαμα εἰς [...] ἢ διὰ τὲς καλωσύνες εἰς ἀντάμειψιν. Ὡ Ἀντίγονε, ὦ Μαριάμνη.

520

ΜΑΧΑΩΝ

Σεβαστέ, ἐγὼ ἀνάξιός σου φίλος καὶ ταπεινὸς δουλευτής, παρακαλῶ σε.

ΗΡΩΔΗΣ

Τί με παρακαλεῖς; Ὁ ἀπεθαμένος παρακαλιὲς δὲν ἀκούει.

ΜΑΧΑΩΝ

Ἐγὼ σέ, σεβαστέ, γιὰ τὴν τιμὴν σου.

ΗΡΩΔΗΣ

Ποὺ ἔχασα ἀπὸ πολὺς παράνομος.

525

ΜΑΧΑΩΝ

Γιὰ τὸν λαόν σου.

ΗΡΩΔΗΣ

Ποὺ ἐτυράγνευσα ἄδικος.

ΜΑΧΑΩΝ

Γιὰ τὰ παιδιά σου.

ΗΡΩΔΗΣ

Ποὺ σκότωσα ἀπάνθρωπος.

520 post ἔκαμα εἰς ind. lac.

ΜΑΧΑΩΝ

Γιὰ τὸν Θεόν σου.

530

ΗΡΩΔΗΣ

Ποῦ δὲν ἐγνώρισα ἄθεος.

ΜΑΧΑΩΝ

Γιὰ τὴν ψυχὴν σου.

ΗΡΩΔΗΣ

Ποῦ ἐκατάδωσα κακορίζικος.

ΜΑΧΑΩΝ

Γιὰ ἐκεῖνα ποὺ ξέρ[εις], ποὺ δὲν ξέρ[εις], ποὺ ἀγαπᾶς, ποὺ δὲν ἀγαπᾶς, παρακαλῶ σε, σ[εβαστέ], τῶν πόνων σου συγχώρεσε, τῆς [ζωῆ]ς σου. Ἡ ἀραγία σὲ βασανίζει, μάλιστα τρ[εῖς] ἡμέρες] ἐπέρασε ἀφαγος, ἀπίοτος. Ἐπαρε κάτι, βοήθεια, νὰ δροσισθῆς, νὰ ὑγιαίνης, νὰ γ[...].

535

ΗΡΩΔΗΣ

Ἐγὼ μοῦ θέλω συγχώρεσει, ὅπου κανε[νός] δὲν συγχώρεσα ποτέ; Ἐπιάμεν αἶμα, ἐφάγαμεν σφ[άγια]... ἀπ' ἐκεῖνες... ἀμὲ σώνει.

ΜΕΛΧΙΩΡ

Τοῦτο μοναχά, διὰ ἐμένα, σεβα[στέ], καὶ [ἀν] δὲν θες καὶ δὲν εἶμαι ἄξιος [...] Ἀντίγον[.] καὶ δ[...]

540

ΗΡΩΔΗΣ

Ἄς εἶναι, γιὰ ἐκείνους. Ὡ Ἀντίγоне, [ὦ Μαρι]άμνη, ἐγὼ διὰ ἐσᾶς κ[...]. σᾶς ἐθυσίασα [...]

543

[.....]

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Γιὰ τὴ συμβατικὴ συμπλήρωση τοῦ τίτλου βλ. τὴν Εἰσαγωγὴν. Ἀπὸ τὸ χειρόγραφο λείπει ὀλόκληρο τὸ πρῶτο φύλλο μὲ δύο σελίδες· ἀπὸ τὰ τμήματα τῆς ἀρχικῆς σελιδαρίθμησης ποὺ σώζεται σὲ πολλὰ φύλλα (βλ. Εἰσαγωγὴ) προκύπτει, πῶς τὸ κείμενο ξεκινáει μὲ τὴ σελίδα 3. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τοὺς σκηنيκοὺς τίτλους στὴ συνέχεια («Scena 4η» Α' 115/116) βρισκόμαστε στὴ δευτέρη σκηνή («[Scena 2η]») καὶ τὸ λόγο ἔχει ἡ Ὁργὴ σύμφωνα μὲ τὰ συμφραζόμενα. Ἡ συμπληρωματικὴ ἀναγραφή τῶν τεσσάρων Δαιμόνων γίνεται μὲ τὴ σειρά ποὺ μιλοῦν. Πρόκειται γιὰ τὴν τυπικὴ σκηνὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιπλοκῆς τῶν Δαιμόνων, ὅπου καυχιοῦνται γιὰ τὰ κατορθώματά τους, ἐνῶ ὁ ἀρχιδιάβολος (ἐδῶ Δαίμων) τοὺς μαλώνει. Ἡ σκηνὴ μόλις πρέπει νὰ ἔχει ἀρχίσει· πρῶτος ὁμιλητὴς θὰ ἦταν ὁ ἀρχηγός, δηλαδὴ ὁ Δαίμων. Γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε ὀρισμένες ὑποθέσεις: δεδομένου ὅτι τοὺς σωζόμενους προλόγους κάνουν τρεῖς δαίμονες καὶ ὁ Δαβίδ, Β' πράξη Φιλοτιμία (25 σειρές), Γ' ἡ Ζουλία (20), Δ' Δαβίδ (58), Ε' Ὁργὴ (29), εἶναι εὐλόγο νὰ ὑποθέσουμε πῶς τὸν πρόλογο τῆς πρώτης πράξης καὶ ὅλου τοῦ ἔργου κάνει ὁ Δαίμων καὶ ἔχει ἔκταση 20-30 σειρὲς περίπου. Ἡ πρώτη σκηνὴ πρέπει νὰ ἔδειχνε τὸν Ἡρώδη στὸ παλάτι του, νὰ ἀπολαμβάνει τὴν ἐξουσία· γιὰ τὴν ἔκταση τῆς σκηνῆς μποροῦν νὰ γίνουν ὀρισμένοι ὑπολογισμοί: ἂν ὑποθέσουμε πῶς ἀπὸ τὴ δευτέρη σκηνὴ λείπουν 10-20 σειρὲς, ποὺ ἀνήκουν στὸ Δαίμονα μᾶλλον (οἱ καυχησιάρικες αὐτοπαρουσιάσεις τῶν τριῶν ἄλλων δαιμόνων σώζονται), ὁ ὅποιος τοὺς ἀναθέτει τὴν ἀποστολὴ νὰ σκοτώσουν τὸ νεογέννητο Χριστό, χρησιμοποιώντας ὡς μέσο τὸν Ἡρώδη, καὶ ἂν λάβουμε ὑπόψη πῶς κάθε σελίδα ἔχει περίπου 45 σειρές, -ἢ πρώτη βέβαια λόγω τοῦ τίτλου κάπως λιγότερες-, τότε φτάνουμε, ἀφαιρώντας τὶς 20-30 γραμμὲς τοῦ προλόγου, σὲ μιὰν ἔκταση ἀπὸ 40-60 σειρὲς, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς μικρὲς σκηνὲς τοῦ ἔργου.

Τὰ ὀνόματα τῶν δαιμόνων σημαδεύουν τὶς ιδιότητές τους ὡς ἀλληγορικῶν προσωποποιήσεων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀνθρώπου: ὁ Δαίμων ὡς ἀρχηγὸς Σατανᾶς ἔχει στὶς διαταγές του τὴν Ὁργή, δηλαδή τὴ λύσσα, τὴ Φιλοτιμία, ἐδῶ μὲ ἀρνητικὴ ἠθολογικὴ χροιά ὡς φιλοδοξία, κενοδοξία, ματαιοδοξία (ὄχι σὲ σχέση μὲ τὸ «φιλότιμο») ἀλλὰ μὲ τὴν ἀλαζονεία τῆς ἐξουσίας),¹⁰⁵ καὶ τὴ Ζουλία, δηλαδή τὴ ζήλεια, τὸ φθόνο.

Α' 1 ἐξ. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σειρὰ 5, μιλάει ἡ Ὁργή. Στὴ σειρὰ 1 ὑπάρχουν δύο μεγάλα κενά, πού δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀποκατάσταση τοῦ νοήματος: μετὰ τὸ («ἐγὼ νὰ μὴν») ἓνα κενὸ περ. 5 ἐκ., ὕστερα σὰν νὰ διακρίνεται ἴσως τὸ ἐξῆς: «...ὦ χαυκοντας μπορω», ἄλλο κενὸ δύο ἐκ. ὕστερα: «...σ ἀνδραγατείας σύμβολα ἀποκο...» συμπληρώσαμε: «ἀποκο[τῶ]» (βλ. σειρὰ 4) πιθανῶς μετὰ ὑπάρχει πάλι κενὸ δύο ἐκ. (στὴν ἄκρη λείπει τὸ χαρτί τελείως), ἐνῶ ἡ σειρὰ 2 ἀρχίζει μὲ ἓνα «χή»: καὶ ὕστερα τὸ εὐανάγνωστο κείμενο: «καὶ τὸν ἐπουράνιον μονάρχην» κτλ. Ἐπειδὴ τὸ χαρτί τοῦ κώδικα στὸ σημεῖο αὐτὸ (κέντρο τῆς πρώτης σειρᾶς) εἶναι τεμαχισμένο σὲ κομμάτια πού ἔχουν ἐν μέρει ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὸ φύλλο, καὶ ἡ ἀνάγνωση τῶν λέξεων καὶ γραμμάτων δὲν εἶναι καθόλου βέβαια, προτίμησα νὰ μὴν παραθέσω τίποτε *inter cruces* οὔτε νὰ προτείνω ὑποθετικὲς συμπληρώσεις. Δὲν ἀποκλείεται καὶ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ λείπει ὀλόκληρη σειρὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου.

Α' 5-8 Τὸ τέλος τῆς ρήσης τῆς Ὁργῆς βρίσκεται σὲ εὐδιάκριτες ἀγκύλες, πού προστέθηκαν προφανῶς ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰ νὰ συντομευθεῖ τὸ κείμενό της. Τέτοιες ἐπεμβάσεις ἑνὸς δεύτερου «θεατρολόγου» διασκευαστῆ βρίσκουμε καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου (βλ. Εἰσαγωγὴ).

Α' 6 Τὸ σβήσιμο τοῦ («μὲ») ἀπὸ τὸ «πολεμίζοντας μὲ τὸ νύχι» ἀποτελεῖ ἄσκοπη ἐπέμβαση τοῦ διορθωτῆ.

Α' 9 («καυκόντας»· ὁ τύπος «καυκοῦμαι»), («καυκῶμαι») ὑπάρχει καὶ στὴν Κρητικὴ λογοτεχνία.

105. Χαρακτηριστικὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ δραματικὰ ἔργα τοῦ Ἰησοῦιτη δραματουργοῦ Jacob Bidermann εἶχε τὸν τίτλο «Cenodoxus», πού ἀνεβάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1617 στὸ Ingolstadt τῆς Γερμανίας (βλ. βιβλιογραφία στὸν Πούχνερ, *Ἑλληνικὴ Θεατρολογία*. Ἀθήνα 1988, σσ. 259 ἐξ. σημ. 50).

A' 14 «ἂν δὲν ὀρίζω διχολότερα» ἔχει σβηστεί ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ διορθωτῆ· πρόκειται γιὰ μᾶλλον εὐστοχη ἐπέμβαση.

A' 28-29 («πο...ουν») δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ διορθωθεῖ· ὑπάρχει στὸ τέλος τῆς σειραῶς 28 ἓνα κενὸ δύο ἐκ. περίπου ἀπὸ φθορὰ τῆς ἄκρης τοῦ φύλλου.

A' 29/30¹⁰⁶ Σκηνικὴ ὁδηγία σὲ ἕκταση περίπου πέντε λέξεων σὲ δύο ἀράδες στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη τοῦ προσώπου ποὺ μιλάει «ζουλ» (Ζουλία), οἱ ὁποῖες δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ ἀποκρυπτογραφηθοῦν· δύο ἀπὸ αὐτὲς εἶναι σβησμένες καὶ ἔχουν προστεθεῖ πάνω τους ἄλλες. Τὸ χέρι ποὺ δείχνει λείπει, ἀλλ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἄκρη τοῦ φύλλου εἶναι φθαρμένη σὲ τέτοιο βαθμὸ, ποὺ νὰ ὑπάρχει καὶ ἀπώλεια κειμένου. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς σκηνικῆς ὁδηγίας μόνον ὑποθέσεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν· ἔχει ὅπωςδήποτε σχέση μετὰ τὴν ἀλληγορικὴ μορφή τῆς «Ζουλίας», ἡ ὁποία στὸ συμβούλιο τῶν δαιμόνων, στὸ σημεῖο αὐτὸ γιὰ πρώτη φορά, ὅπως φαίνεται, παίρνει τὸ λόγο.¹⁰⁷

A' 38 Τὸ («νὰ») μετὰ τὸ «τελειωθῆ» σβησμένο στὸν κώδικα· δὲν κρατήθηκε, γιὰτὶ ἡ περίοδος εἶναι ἐπαναληπτική: «ὁ τύραννος ἔχει νὰ τελειωθῆ, ἔχει νὰ χαλασθῆ».

A' 49 Δύσκολο νὰ ἀποφανθεῖ κανεῖς, γιὰτὶ τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Δαίμονα

106. Ἐπειδὴ τὸ ἔργο εἶναι γραμμένο σὲ πεζὸ λόγο, οἱ ἀριθμοὶ ἀναφέρονται στὴν ἀρίθμηση τῶν γραμμῶν τῶν πέντε πράξεων (A'-E').

107. Καὶ αὐτὸ εἶναι κάπως ὑποθετικὸ, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τεκμηριωθεῖ ἀπὸ τὰ λόγια τῆς Ὀργῆς, μετὰ τὰ ὁποῖα ἀρχίζει τὸ σωζόμενο κείμενο στὴ σελ. 3 ἔπάνω, ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος αὐτοπαρουσίασης, ὅπως συνηθίζεται καὶ στους προλόγους τοῦ Κρητικοῦ καὶ Ἑπτανησιακοῦ θεάτρου, ὅπου καὶ ἐκεῖ οἱ ἀλληγορικὲς φιγούρες (Χάρος, Μελλούμενο, Ἐρως, Τύχη) καυχῶνται γιὰ τὶς ἰκανότητές τους. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ρήσης τῆς Ζουλίας, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ γιὰ πρώτη φορά παίρνει τὸ λόγο. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανεῖς, ὅτι καὶ στίς ἄλλες περιπτώσεις τῆς αὐτοπαρουσίασης τῶν δαιμόνων ἢ κάθε ἀλληγορικὴ μορφή (Δαίμων, Ὀργή, Φιλοτιμία) εἰσάγεται μετὰ κάποια σκηνικὴ ὁδηγία, ποὺ πιθανῶς ἔχει σχέση μετὰ τὰ διακριτικὰ σημεῖα τῆς ἐνδυμασίας τους, ὅπως ἀναφέρει ἡ ἴδια ἡ Ζουλία: «Κρύβγετε τοῦτα μάλιστα τὰ σχημένα τῆς φύσης σας σύμβολα...» (35-36). Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ σκηνὴ E' γ', ὁ Δαίμων ἔχει ἓνα φίδι.

στη σκηνή αυτή σβήστηκαν από τον αντιγραφέα ή διασκευαστή: «έναν δὲν σώνει θάνατος τόσσους θέλω ὅσσαις ἡμέραις ἔχουν». Τὰ σκοτωμένα βρέφη ἦταν 14.000.

Α' 50 Σαφῆς ἀπόηχος ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ Χάρου στὴν *Ἐρωφίλη* (Πρ. 1 ἐξ.).

Α' 51/52: Στὸ σκηνικὸ τίτλο προστέθηκε «Scena [3η]», πὸν ἔλειπε ἀπὸ τὴ φθορὰ τῆς πάνω ἄκρης τοῦ φύλλου. Ἐπίσης [ΒΑΛΤΙΑΖΑΡ. Πιὸ δύσκολη ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς σκηνικῆς ὁδηγίας στὴν ἀριστερὴ ἄκρη μετὰ τὸ σκηνικὸ τίτλο: «Entrano... / Laltro / 3 se[gl]uit[ori]» - «Entrano [l' un dopo] l' altro 3 seguitori» (Μπαίνουν ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον οἱ τρεῖς μάγοι), δεξιὰ στὸ περιθώριο τοῦ κειμένου, δίπλα στὸ σκηνικὸ τίτλο «Scena [3η] [Βαλ]τάζαρ, Μέλχιωρ, Γάσπαρ» σὲ τρεῖς διαφορετικὲς σειρὲς μὲ τὸ χέρι πὸν δείχνει. Ἐπειδὴ ἡ ἄκρη τοῦ φύλλου εἶναι τελείως κατεστραμμένη, ἀλλὰ τὸ «Laltro» τῆς δευτέρας σειρᾶς εὐανάγνωστο, πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ «l' un dopo l' altro», ὅπως εἶναι καὶ ἡ σκηνικὴ ὁδηγία τῆς προσκύνησης στὴ φάτνη («I seguitori vengono l' un dopo l' altro» (B' 327/8). Ἀπὸ τὸ ἴδιο χωρίο προκύπτει ὅτι ἡ τελευταία λέξη πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς *seguitori*, ὅπως ἀποκαλοῦνται («i re»), οἱ μάγοι τῆς Ἀνατολῆς στὶς σκηνικὲς ὁδηγίες τοῦ ἔργου, δηλαδή οἱ «ἀκολουθοῦντες [τὸ ἄστρο]». Ἡ διδασκαλία εἶναι κάπως περιττή, ἂν καὶ τονίζει, ὅπως καὶ ἀργότερα, ὅτι οἱ τρεῖς μπαίνουν πάντα «στὴ σειρά».

Α' 52 Ἡ ἐρώτηση τοῦ Μέλχιωρ ἀποτελεῖ ἕνα χτυπητὸ παράδειγμα τῆς περρίτεχνης, κάπως μανιερίστικης ἐφαρμογῆς τοῦ ὑπερβατοῦ: ἡ σωστὴ σειρά: «σκοτεινοῦ κόσμου ἔκλαμπρον σέβας» πὸν δίνει μὲ «πλεκτή» σειρά 1-3-2-4.

Α' 53 ἐξ. Ὁ Δαίμων καὶ οἱ σύντροφοί του ἀκόμα δὲν ἔχουν φύγει ἀπὸ τὴ σκηνή· μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ φεύγουν τρομαγμένοι στὸν Ἄδη, δηλαδή ἐξαφανίζονται ἀπὸ τίς καταπακτὲς τῆς σκηνῆς. Ὑπάρχει καὶ ἕνα «Φ» (Φεύγοντας) ὡς συντομογραφικὸ σῆμα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη («δαι») (Δαίμων) στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου, πὸν χρησιμοποιεῖται ἄλλες πέντε φορές στὸ κείμενο γιὰ τὴν ἔνδειξη ἐξόδου σκηνικοῦ προσώπου («Φεύγει»). Αὐτὸ προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὴ σκηνικὴ ὁδηγία B' 131/132 «Filleno se ne va», πὸν ἔχει καὶ τὸ «Φ» δίπλα. Τὸ σημάδι αὐτὸ δὲν χρησιμοποιεῖται συστηματικὰ, ἀλλὰ μόνο ἐφόσον ἡ ἐξοδος δὲν προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὸ διάλογο καὶ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχουν ἀμφιβολίες· ἔχει δηλαδή τεχνικὸ χαρακτήρα καὶ ἀπευθύ-

νεται στὸν ὀργανωτὴ τῆς παράστασης. Ἐδῶ ὁ Δαίμων ἔχει παραμείνει στὴ σκηνὴ, ὅταν μπαίνουν οἱ τρεῖς μάγοι, τοὺς ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιστρέψει στὸν Ἄδη. Ἐπειδὴ ἡ ἔνδειξη αὐτὴ βρίσκεται στὸ κείμενο πρὶν ἀπὸ τὰ λόγια του, πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς «φεύγοντας» καὶ ὄχι «φεύγει», ὁπότε θὰ ἔπρεπε νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ τὸ τέλος τῆς ρήσης του.

A' 54 Ἡ συμπλήρωση «ροφ[ήξη]» στάθηκε ἀναγκαία λόγω τῆς φθορᾶς τοῦ χαρτιοῦ στὴν δεξιὰ ἄκρη τοῦ φύλλου· γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ ὑποτακτικοῦ χωρὶς τὸ «νά» βλ. καὶ τὴν Εἰσαγωγὴ (ὑπάρχει καὶ στὸ δεύτερο μέρος τῆς φράσης).

A' 75 Ἡ προσθήκη τοῦ «παρακαλῶ» ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴ δομὴ καὶ τὸ νόημα τῆς φράσης.

A' 82 «ἀπόλωλος» ὡς ἀποτρελλαμένος, παράφρων, τελείως ἀνόητος βλ. Ἰστ. Λεξ. Β' 533.

A' 86 Τὸ ἀσύντακτο «σκονδάψω» διορθώθηκε κατὰ τὸ «σκοντάβω» A' 115.

A' 88 Πρὶν ἀπὸ «σιγανὴ μάρτυρας» σβησμένη μιὰ λέξη δυσανάγνωστη καὶ ἀπὸ πάνω της «μαρτυρίαν» ἐπίσης σβησμένο. Τὸ σβήσιμο εἶναι τοῦ συγγραφέα ἢ τοῦ ἀντιγραφέα, γιὰτὶ οἱ προσθῆκες σημειώθηκαν στὴ ροὴ τῆς γραφῆς τοῦ κειμένου.

A' 102 Μετὰ τὸ «ὀρίζει» μεγάλο κενὸ πέντε περίπου ἐκ. Στὴ συνέχεια συμπληρώθηκε κατὰ τὸ νόημα «[Ὀδη]γῶ» (ὁ φωστήρας). Μιὰ πιθανὴ συμπλήρωση εἶναι «τὸ ἄστρον»), τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται ἐκεῖνη τὴ στιγμή στὸν οὐρανὸ (βλ. συνέχεια), ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιο.

A' 102-103 Φθορὰ στὸ χαρτὶ τῆς δεξιᾶς ἐπάνω γωνίας τοῦ φύλλου ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια κάποιων γραμμάτων. Συμπληρώθηκε κατὰ τὸ νόημα: «Ἔζω[ή, ὦ] Φῶς».

A' 103/104 Ἡ ἔνδειξη τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου «βαλ.» πρέπει νὰ ἀλλάξει, γιὰτὶ ἀμέσως πρὶν καὶ ἀμέσως μετὰ ξαναμιλάει. Τὸ πιθανότερο εἶναι πῶς μιλάει ὁ Γάσπαρ, γιὰτὶ πρωτύτερα μίλησε ὁ Μέλχιωρ (A' 100) καὶ μετὰ θὰ

μιλήσει πάλι (Α' 107). Πάντως υπάρχει μια διαταραχή στην ένδειξη τῶν ὁμιλούντων προσώπων ἀπὸ τὸ Α' 101 ἔξ. Εἶναι ἀπίθανο, μετὰ τὸ τέλος τῆς σελ. 4 (Α' 101), νὰ ξαναμιλήσει ὁ Βαλτάζαρ στὴν ἀρχὴ τῆς σελ. 5 (Α' 102-103), μολοντί ὑπάρχει σχετικὴ ένδειξη· ὑπάρχει κάποιον νοηματικὸ χάσμα ἐδῶ. Ὡστόσο δὲν διορθώνεται χωρὶς βαθύτερες ἀνακατατάξεις τοῦ χωρίου, ἂν καὶ κάτι τέτοιο δὲν εἶναι ἀδύνατο, γιὰτὶ καὶ οἱ τρεῖς μάγοι δὲν διαφοροποιοῦνται οὐσιαστικὰ στὶς ρήσεις τους.

Α' 104-105 Μεταξὺ «μᾶς» καὶ «ἐρμηνεύεις» ὑπάρχει προχωρημένη φθορὰ τοῦ χαρτιοῦ καὶ δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν λείπει μιὰ λέξη. Πάνω ἀπὸ τὴ σειρὰ διακρίνεται σ' ἓνα κομμάτι χαρτὶ ἓνα «πας», κάτω κάτι σὰν «γάλει», ἀποσπασματα πὸν πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ ἄλλες γραμμές. Ἡ διάλυση τοῦ φύλλου δὲν ἐπιτρέπει καμιά προσπάθεια ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου.

Α' 115/116 Στὸ σκηρικὸ τίτλο τῆς Scena 4η φαίνεται πὼς ἀναγράφηκαν ἀρχικὰ καὶ ἄλλα ὀνόματα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς «Ἄρνων, Σαδῶκ, Ἰουδίθ, Ἄννα, Δανιήλ, Μιζάκ»: μετὰ τὸ «Σαδῶκ» ὑπάρχουν δύο σβησμένα μισογραμμένα ὀνόματα «Μίχα» καὶ «Ζάμβρι», πρόσωπα πὸν ἀρχικὰ ἔπαιρναν ἐνεργὸ μέρος στὴ συζήτηση καὶ εἶχαν ρήσεις τοῦ Σαδῶκ καὶ τοῦ Ἄρνων ἀντίστοιχα: Α' 137 ἔχει σβηστεῖ ἡ ένδειξη «μιχ.» καὶ ἀντικαταστάθηκε με «σαδ.», ὅπως καὶ Α' 168, καὶ Α' 139 ἔχει διαγραφεῖ ἡ ένδειξη «ζαμ.», ἀντικαταστάθηκε με «σαδ.», τὸ ὁποῖο σβήστηκε καὶ αὐτὸ καὶ προστέθηκε ἀριστερὰ «Ἀρν.» ἡ διόρθωση ἀπὸ «ζαμ.» καὶ «Ἀρν» παρατηρεῖται καὶ στὸ Α' 170. Δηλαδὴ ἡ ἀρχικὴ σκηνὴ ἦταν ἀκόμα πολυπληθέστερη καὶ εἶχε ἀντὶ ἕξι προσώπων πὸν συζητοῦν γιὰ τὴ Γέννηση συνολικὰ ὀκτώ! Τὰ δύο ἄγνωστα πρόσωπα πρέπει νὰ ἦταν κι αὐτὰ βοσκοί, γιὰτὶ μετὰ ἀπὸ αὐτοὺς ἀναγράφονται οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, πὸν ἀρχικὰ δὲν βρίσκονται ἐπὶ σκηνῆς. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο φαίνεται ἡ ἐπέμβαση τοῦ πεπειραμένου θεατρανθρώπου, πὸν ἀποφεύγει τὸ διαμοιρασμὸ τοῦ διαλόγου σὲ περισσότερα πρόσωπα, πράγμα πὸν δυσκολεύει τὴν παρακολούθηση τῶν λεγομένων καὶ τὴ διαμόρφωση εὐδιάκριτων σκηρικῶν χαρακτήρων.

Α' 118/119: Ἰταλικὴ διδασκαλία: «Entrano al / ...» (Μπαίνουν...), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου πρὶν ἀπὸ τὴν ένδειξη «Ἀνν» (Ἄννα), μετὰ τὸ χέρι πὸν δείχνει σὲ τρεῖς σειρές. Ἡ κατάσταση τοῦ φύλλου, πὸν εἶναι σκισμένο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἀποκορυπτογράφηση τῆς διδασκα-

λίας. Πάντως πρέπει να αναφέρεται στην είσοδο τῆς Ἄννας μαζί με τὴν Ἰουδίθ καὶ τὰ δύο μικρὰ παιδιά, ποὺ θὰ μιλήσουν ἀμέσως ὕστερα.

Α' 121-122 Οἱ σύντομες διαπιστώσεις τῶν παιδιῶν Δανιὴλ καὶ Μιζάκ εἶναι γραμμένες στὴν ἴδια σειρά μὲ τὰ λόγια τῆς Ἄννας γιὰ λόγους ἐξοικονόμησης χαρτιοῦ.

Α' 125/126 Ἰταλικὴ διδασκαλία: «Π... / Lultimo» - «Π ... l'ultimo» (... τελευταία), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει σὲ δύο ἀράδες, τέσσερις λέξεις δυσανάγνωστες. Ἐνδεχομένως ἀναφέρονται στὴν Ἄννα καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ποὺ ὀλοκλήρωσαν τὴν εἴσοδό τους καὶ κάθισαν, πρὶν ἀρχίσει ὁ Ἄρνων τὴ ρήση του, ὅπου διαπιστώνει ὅτι γλυτώσανε.

Α' 135 «σκορπίζωντας» γραμμένο πάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη λέξη «ἐμπλέκωντας»· ἡ διόρθωση εἶναι καίρια, γιατί οἱ ἀκτίνες δὲν μποροῦν νὰ «ἐμπλέκονται» («ἀπὸ τὰ μαλλιά»).

Α' 143 ἐξ. Ἡ ἔνδειξη τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου «Ἀρν.» στὴν ἄκρη τῆς γραμμῆς παραλείφθηκε, γιατί συνεχίζει ὁ Ἄρνων νὰ μιλά. Ἡ ἀβλεψία προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὴν προηγούμενη ρήση ἀρχικὰ δὲν τὴν εἶπε ὁ Ἄρνων, ἀλλὰ ὁ «Ζάμβρι» ποὺ διορθώθηκε ὕστερα μὲ σβήσιμο σὲ «Σαδώκ», ποὺ σβήστηκε ἐπίσης γιὰ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν «Ἄρνων». Βλ. παραπάνω. Αὐτὲς οἱ ἀνακατατάξεις τῶν σκηνηκιῶν προσώπων στὴ σκημὴ αὐτὴ ὀδηγήσαν τὸ διασκευαστὴ καὶ στὸ νὰ τοποθετήσῃ τὴ ρήση αὐτὴ σὲ παρενθέσεις, γιὰ νὰ παραλειφθεῖ.

Α' 148-154 Ἡ ρήση τοῦ Σαδώκ σχεδὸν κατὰ λέξη ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή (Λουκ. 2, 10-14 μὲ μερικὲς ἀποκλίσεις). Τὸ τέλος διορθώθηκε.

Α' 161-163 Στὸ κέντρο τοῦ φύλλου στὸ ἐπάνω μέρος ὑπάρχει ὀλόκληρο κομμάτι ἀπὸ χαρτὶ ποὺ λείπει. Στὴ σειρά 161 τὸ κενὸ εἶναι περίπου 4 ἐκ., στὴ 162 δύο. Τὸ «ισ» ποὺ διακρίνεται ἀκόμα ἀποτελεῖ τὸ τέλος κάποιου ἐπίθετου μὲ κατάληξη -αῖς γιὰ τίς «φωναῖς». Στὴν ἴδια γραμμὴ στὴ δεξιὰ ἄκρη λείπει ἐπίσης τὸ τέλος μιᾶς λέξης («κα...»). Ἐπίσης στὴ σειρά 162 τὸ «πατιν...», στὸ ὅποιο ἀναφέρεται τὸ ἐπίθετο «λουλουδιασμέναῖς», δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ συμπληρωθεῖ. Ἡ φθορὰ τοῦ φύλλου κατεβαίνει ὡς τὴ σειρά 163,

ὅπου δημιουργεῖ ἓνα κενὸ περίπου 2 ἐκ. κι ἔχει ἐκπέσει προφανῶς τὸ ἄρθρο γιὰ τὴν «κιθάραν»· συμπληρώθηκε «τὴν».

Α' 162-163 Ἡ λέξις «ψάλλωντας» κόβεται μετὰ τὸ «ψ» ἀπὸ φθορὰ τοῦ φύλλου, ἐνῶ ἡ ἐπόμενη ἀράδα στὴν ἀρχὴ ἔχει «λωντας». Ἡ συμπλήρωση ἦταν εὐκόλη· γιὰ λόγους ἐξοικονόμησης χώρου οἱ γραμμὲς συμπληρώνονται πάντα ὡς τὸ τέλος καὶ οἱ λέξεις κόβονται χωρὶς δισταγμὸ ἐκεῖ πού θὰ τύχει.

Α' 169 Ἐκτεταμένη φθορὰ στὴν ἄκρη τοῦ κώδικα μὲ τρύπα τοῦ χαρτιοῦ δημιουργεῖ ἓνα κενὸ 4 ἐκ. πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπληρωθεῖ. Ἔτσι δὲν εἶναι βέβαιο, ἂν τὸ «δεινομαι» εἶναι ἡ κατάληξις σύνθετου ρήματος ἢ πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ ὡς «δύνομαι» στὰ συμφραζόμενα («[δὲν] δύνομαι πλεῖα νὰ τὸ ἐπαίξω»).

Α' 171 Ἡ ἴδια τρύπα ἐκτείνεται καὶ πρὸς τὴ γραμμὴ αὐτὴ καὶ ἐξαφανίζει τὴν τελευταία λέξι τῆς φράσης. Ἡ λέξις πού λείπει ἐκτείνεται περίπου σὲ 2 ἐκ.· προτίμησα νὰ μὴ συμπληρώσω, γιὰ τὸ νόημα εἶναι προφανές.

Α' 178 («ἀναγογυρεύω») - συμφυρμὸς ἀπὸ «ἀναγορεύω» καὶ «ἀναγυρεύω», δηλαδὴ ἀναζητῶ ἐπίμονα· διαδομένο στὴν ἀνατ. Κρήτη, τῆς Σάμο καὶ τὴ Σαμοθράκη (Ιστ.Λεξ. Β 24· γιὰ τὸ σχηματισμὸ βλ. ἐπίσης Σ. Ψάλτης, Ἄθηνᾶ 29, 1917).

Α' 212-214 Ἐκτεταμένη φθορὰ στὸ κέντρο τοῦ κώδικα στὸ ἐπάνω μέρος δημιουργεῖ κενά: περίπου 6 ἐκ. στὴ σειρὰ 212 (ἐκεῖ στὴν ἄκρη πάλι ἓνα ἐκ.), περ. 4 ἐκ. στὴ σειρὰ 213 καὶ 1 ἐκ. στὴ σειρὰ 214. Πάντως τὸ «διπ» πού διαβάζεται στὴ σειρὰ 212 καὶ τὸ «ἐβγάλει Φ» πού διακρίνεται στὴ σειρὰ 213, δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ἀνήκουν στὶς ἀνάλογες αὐτὲς σειρές, γιὰ τὸ χαρτὶ τοῦ φύλλου σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἔχει διαλυθεῖ σὲ διάφορα μικρὰ κομμάτια, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀποκολληθεῖ ἀπὸ τὴ σελίδα. Ἡ ἀπώλεια κειμένου στὴν ἀράδα 214 εἶναι μικρότερη, γιὰ τὴν ἡ γραμμὴ εἶναι γραμμμένη μόνο ὡς τὴ μέση περίπου. Λόγω τῆς ἀβεβαιότητος, ἂν οἱ λέξεις καὶ τὰ γράμματα πού διακρίνονται στὸ σημεῖο τῆς φθορᾶς ἀνήκουν πράγματι στὴ σειρὰ στὴν ὁποία ἐμφανίζονται, δὲν ἔγινε καμιά προσπάθεια ἀποκατάστασης.

Α' 224 Ὁ ἀντιγραφεὺς ἢ διασκευαστὴς προέβη σὲ μιὰ διόρθωση. Πρῶτα εἶχε ἡ φράσις: «Μηδὲ φοτιὰ καύγοντας μηδὲ γλωῦσσα θυλικὴ ἐκουράστικεν», με-

τὰ τὴ διόρθωση: «Μηδὲ φωτιά καύγοντας κουράζεται, μηδὲ γλώσσα θηλυκὴ μιλούντας».

B' 4 «ἀνεμοζάλη» ὡς ἀναταραχὴ βλ. Κριαρᾶς B' 183· ὑπάρχει καὶ E' 237.

B' 32 ξξ. Τὸ νόημα τῆς φράσης ξεδιαλύνεται, ὅταν ἀνακαλύψει κανεὶς πὼς τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι τὰ «βέλη» στὸ τέλος τῆς περιόδου, καὶ τὸ ρῆμα «κατρακυλοῦν», ποὺ βρίσκεται σχεδὸν στὴν ἀρχή· ἀκραία ἐφαρμογὴ τοῦ ὑφολογικοῦ μέσου τοῦ ὑπερβατοῦ.

B' 35-37 Στὸ κέντρο τοῦ φύλλου στὸ ἐπάνω μέρος λείπει ὁλόκληρο κομμάτι χαρτιοῦ. Τὸ κενὸ ποὺ δημιουργεῖται στὴ σειρὰ 36 εἶναι περ. 7 ἐκ., στὴ σειρὰ 37 περ. 5 ἐκ. καὶ στὴ σειρὰ 38 περ. 3 ἐκ. Ὅπως εἶναι εὐνόητο, τόσο μεγάλη ἀπώλεια κειμένου δὲν ἐπιτρέπει καμιά προσπάθεια ἀποκατάστασης.

B' 36 «ἀνακάτωσις» ὡς ταραχὴ τῶν φυσικῶν στοιχείων βλ. Κριαρᾶς B' 83.

B' 38 Ἀνάμεσα στὸ «με» καὶ τὸ «ἀπανθᾶ» ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ ἓνα «στινε» μὲ ἐρωτηματικὸ. Δὲν στάθηκε δυνατὸ νὰ κατανοήσω τὴ σημασία τῆς προσθήκης· γι' αὐτὸ παραλείφθηκε.

B' 56 Διόρθωση στὴ φράση: «μικρὸς εἶναι ὁ ἐχθρὸς, νὰ μὴν αὐξάνει»· τὸ δεύτερο μέρος διαγράφεται καὶ ἀντικαθίσταται μὲ «βλέπεσε μὴν αὐξάνει». Γιὰ τὸν τύπο «ἀναγελῶ» βλ. Κριαρᾶς B' 48 (μὲ πολλὰ παραδείγματα)· ἐπίσης B' 436, E' 331.

B' 69 «δίκη» διορθώθηκε σὲ «δικαιοσύνη»· ἡ ἐπέμβαση εἶναι ἐνδιαφέρουσα, γιατί στὸ B' 87 καὶ Γ' 314 ἀπαντᾶ ἀκριβῶς «δίκη» μὲ τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης (ἄλλωστε ὑπάρχει καὶ ἡ ἰδιόρρυθμη χρῆση τοῦ ἐπιρρήματος «δίκαια» γὰ δίκαια, A' 16, B' 235). Αὐτὸ σημαίνει πρῶτον, ὅτι οἱ διορθώσεις αὐτὲς δὲν ἔχουν πάντα συνέπεια καὶ συνέχεια, καὶ δεύτερον, ὅτι ἀπαλείφουν πιὸ διαλεκτικὰ στοιχεῖα (βλ. παραπάνω «ἄνδρας» ἀντὶ «ἄνθρωπος» κτλ.). Βλ. καὶ διόρθωση στὴ σειρὰ 73.

B' 73 Ἐνδιαφέρουσα ἐπέμβαση, ποὺ τεκμηριώνει τὸν τρόπο τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου: ἀρχικὰ ἀποφάνθηκε ὁ Ἡρώδης: «ὅς βάλλομεν τοῦτο»,

ὕστερα διορθώθηκε με σβήσιμο τοῦ «βάλλομεν»: «ἀς εἶναι δὰ τοῦτο»· μετά-
 νιωσε ὅμως ὁ διορθωτῆς καὶ ἔσβησε τὴ διαγραφή τοῦ «βάλλομεν» (ὄχι τε-
 λείως), ὥστε νὰ διαβάζεται τώρα: «ἀς εἶναι, θὰ [δα] βάλλομεν τοῦτο».

B'76 Καὶ ἄλλη διόρθωση ποὺ μαρτυρεῖ τὴ βιασύνη τοῦ ἀντιγραφέα. Πρῶτα
 εἶχε: «ἄλλα κοντὰ εἰς τὴν ζυγαριὰ ὄχι μοναχόν», ὕστερα κατάλαβε ὅτι κάτι
 ξέχασε ἢ ὅτι ἡ ζυγαριὰ ἀπὸ μόνη τῆς δὲν εἶναι κατανοητὴ· σβήνει τὸ «ὄχι
 μοναχόν» καὶ προσθέτει: «τῆσ δικαιουσύνῃσ ὄχι μοναχόν».

B'77 Ἡ διόρθωση τοῦ «βασιλέες» σὲ «βασιλειάδες» δὲν ἀκολουθήθηκε,
 γιατί ὁ τύπος ὑπάρχει σ' ὅλο τὸ ἔργο. Στὴν ἴδια ἀράδα ὑπάρχει καὶ ἄλλη «ό-
 μαλοποίηση»: ἀρχικὰ εἶχε γραφτεῖ «ἄλλα τὸ ζῦγι ἢ ἐπιθυμία τῶν εἶναι»,
 ὕστερα σβήστηκε («τὸ ζῦγι») καὶ προστέθηκε στὸ τέλος: «ἄλλα ἢ ἐπιθυμία
 τῶν εἶναι τὸ ζῦγι». Αὐτὲς οἱ διορθώσεις πλησιάζουν τὸ κείμενο στὸ standard
 modern Greek, ἀλλὰ προξενεῖ ἐντύπωση, πὼς ὁ διορθωτῆς ἄφησε ἀπὸ τὴν
 ἄλλη τίς ἀκραῖες περιπτώσεις τῆς χρήσης τοῦ ὑπερβατοῦ.

B'78 «κάμει νὰ γέρνει ἢ ..ελα.. καὶ καυκί» διορθώθηκε ἀπὸ τὸ διασκευαστῆ
 σὲ «ἢ κούπα καὶ τὸ καυκί» με διαγραφή καὶ σημείωση ἀπὸ πάνω.

B'80 Τὸ νόημα τῆς φράσης εἶναι: ἔπρεπε νὰ ἔχουμε κάποια ἀφορμὴ καὶ κά-
 ποιο σκίασμα.

B'94 ἐξ. Ἡ γνωστὴ πλέον φθορὰ στὸ κέντρο τοῦ φύλλου, ποὺ ταλαιπωρεῖ ὅλο
 τὸ πρῶτο μέρος τοῦ χειρογράφου, ὀδηγεῖ πάλι στὴν ἀπώλεια κειμένου. Αὐτὸ
 ποὺ διαβάζεται μεταξύ «ἐκεῖ» καὶ «μασ» δὲν εἶναι βέβαιο καὶ δὲν ἐπιδέχε-
 ται θεραπεία. Για αὐτὸ θέσαμε τὰ ἀδιανόητα μέρη inter cruces. Ἡ φθορὰ
 πιάνει καὶ τὴν ἐπόμενη ἀράδα, ὅπου μετὰ τὸ «κύνδινον» διαφαίνονται διά-
 φορα γράμματα («ακ....άλει...») χωρὶς νὰ ὑπάρχει τρόπος βέβαιας διόρθωσης.

B'96 Ἐχει σβηστεῖ ἢ ἐνδιαφέρουσα λέξη «καταροβολοῦμαι» καὶ συμπληρώ-
 θηκε δίπλα «καταρίζομαι» με τὴν ἴδια ἔννοια τοῦ «καταριέμαι».

B'102 Ἄλλη ἐνδιαφέρουσα διόρθωση. Ἀρχικὰ εἶχε: «ἢ με ἐπιβουλαῖς ἢ με βία
 φανερῆ», διόρθωσε: «ἢ με ἐπιβουλὲς σκέπαστα ἢ με βία ξεσκέπαστα», χρη-
 σιμοποιώντας τὸ ρητορικὸ σχῆμα τῆς ἀντίθεσης, ποὺ τόσες φορὲς ἀπαντᾷ

στο έργο. Είναι επίσης φανερό, πώς οι έπεμβάσεις αυτές δέν είναι πάντα εϋστοχες και δέν βελτιώνουν πάντα τó αρχικό ύφος.

B' 107 Άντι τού «ποτές» είχε αρχικά «την νόβα» που διαγράφηκε· πρόκειται για Ιταλισμό (novità), τó νέο, τήν είδηση. Και έδω ó διορθωτής αποιδιωματοποιεί τó κείμενο.

B' 109 «άγγίζει νά» (άπρόσωπο) με τήν έννοια «ταιριάζει», «άρμόζει», «άζιζει» (Κριαρᾶς Ε' 270). Βλ. επίσης Β' 217, Γ' 51, 302, 335, 336, Δ' 90, Ε' 205

B' 119 Και έδω αντικαταστάθηκε τó «επαπέιλησε» με «φοβέρησέ τους».

B' 123 Έδω διαλύεται ένα άπλό σχήμα τού ύπερβατού.

B' 131/32 Ιταλική σκηνική όδηγία: «Filleno sene va Φ» - «Filleno se ne va» (Ό Φίλαινος φεύγει), στο κέντρο τού κειμένου με τó χέρι που δείχνει μετά τή ρήση τού Άλκιμου και πριν μιλήσει ó Ηρώδης. Η προσθήκη δέν χρειάζóταν νά γίνει στο περιθώριο, γιατί ή τελευταία γραμμή τής ρήσης τού Άλκιμου τελειώνει μετά από δύο λέξεις και αφήνει πολú χώρο. Δίπλα στη σκηνική όδηγία τοποθετείται και ή ταυτόσημη συντομογραφία για τήν έξοδο. Η ανάγκη τής επισήμανσης τής έξόδου αϋτής προκύπτει από τó γεγονός, ότι 1) ó Φίλαινος πρέπει νά ήταν παρών κατά τή ρήση τού Άλκιμου, γιατί απευθύνεται σ' αϋτόν, και 2) μόνο ó Φίλαινος θά φύγει, ενώ ó Άλκιμος παραμένει κρυφός παρατηρητής τής επόμενης σκηνης, και θά κάνει τρία σύντομα σχόλια από τόν κρυψώνα του, αν και αϋτά έχουν προστεθεϊ στο κενό κάποιων σειρών που τελειώνουν πριν από τή μέση, και σέ δύο περιπτώσεις (Β' 162 και 200) στην αρχή τους, πριν από τή ένδειξη, «Αλ» έχει προστεθεϊ άγκύλη.

Και δεύτερη σκηνική όδηγία στα Ιταλικά: «Erode parla solo / in disparte» (Ό Ηρώδης μιλάει μόνος του κατά μέρος), στο άριστερο περιθώριο τού κειμένου με τó χέρι που δείχνει σέ δύο σειρές κάτω από τήν ένδειξη «ηρ.» (Ηρώδης)· πρόκειται για ένδειξη τού γνωστοϋ «κατ' ιδίαν»· ó Άλκιμος έχει ήδη κρυφτεϊ για τήν επόμενη σκηνή.

B' 144-145 Πρόκειται για δύο «κατ' ιδίαν», που απευθύνει ó ένας άρχιερέας στον άλλο, χωρίς νά τά ακούσει ó Ηρώδης.

B' 146 Τὸ κενὸ ἀπὸ τῆ φθορὰ τοῦ κώδικα μετὰ τὴν πρώτη λέξη τοῦ Ἡρώδη εἶναι μεγάλο, περίπου 8 ἐκ. Τὸ σκίσιμο τοῦ χαρτιοῦ προχωρεῖ καὶ στὴν παρακάτω ἀράδα, ἀλλὰ ἐκεῖ τὸ κενὸ μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθεῖ (βλ. στὴ συνέχεια).

B' 147 Τὸ κενὸ ἀπὸ τὴν «... οὐ δαβιδ», μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὴ βιβλικὴ «σκιλιτάδα τοῦ Δαβίδ», ὅπως B' 100, E' 89, 92, 155.

B' 162 Ἡ σύντομη ῥήση τοῦ Ἄλκιμου, σχόλιο ἀπὸ τὸν κρυψώνα τῆς σκηνῆς κρυφακούσματος, ἔχει τεθεῖ σὲ ἀγκύλες, ἐνδειξη τοῦ διορθωτῆ νὰ μὴ ληφθεῖ ὑπόψη κατὰ τὴν παράσταση. Ἐνα σβησμένο «Φιλ.» γιὰ τὸ δεύτερο μέρος τῆς φράσης ἀποτελεῖ βέβαια ἐνδειξη, ὅτι ἀρχικὰ καὶ οἱ δύο κακοὶ σύμβουλοι τοῦ Ἡρώδη παρακολουθοῦσαν κρυφὰ τὴ σκηνή. Ἡ ἐνδειξη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀργότερα.

B' 170 Ἐδῶ ἀντικαθίσταται ὀλόκληρο χωρίο: ἀντὶ «δὲν ἤρθαμεν νὰ σε ξεμυνήσομεν» ποὺ σβῆστηκε προστέθηκε «δὲν ἐπίγαμεν νὰ τὸν προσκυνήσομεν», ποὺ ἀνταποκρίνεται καλῶτερα στὴν πλάγια καὶ προσεκτικὴ δικαιολογία τῶν Ἑβραίων ἀρχιερέων. Κράτησα ὅμως καὶ τὸ σβησμένο μέρος ὡς ἐναλλακτικὴ γραφὴ καὶ τὸ ἔθεσα σὲ παρενθέσεις {...}.

B' 198 Ἀπὸ φθορὰ στὸ κέντρο τοῦ φύλλου στὸ ἐπάνω μέρος ὑπάρχει ἓνα κενὸ τριῶν ἐκ., ὅπου διαφαίνονται κάποια μεμονωμένα γράμματα, ἀλλὰ τὸ χωρίο δὲν ἐπιδέχεται ἀποκατάσταση.

B' 200 Πρόκειται πάλι γιὰ σχόλια τοῦ Ἄλκιμου ἀπὸ τὸν κρυψώνα, ποὺ ἔχει τεθεῖ σὲ ἀγκύλες.

B' 205 «νὰ ἀναχαρώνονται φανοὶ» - τὸ ρῆμα ὡς τὴν ἄγνωστο.

B' 218 Ἐνδιαφέρον, πὼς αὐτὸ τὸ σχόλιο τοῦ Ἄλκιμου ἀπὸ τὸν κρυψώνα ὁ διορθωτῆς δὲν τὸ ἔθεσε ἀνάμεσα σὲ παρενθέσεις. Τὸ «ζευγατίζω» ἐδῶ μὲ τὴν ἔννοια «ὑποχρεώνω», «δένω» (ὅπως καὶ B' 16).

B' 220/1 Ὑπάρχει ἓνα «Φ.» στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνδειξη «μοζ.» (Μοζολλάμ), δηλαδὴ μὲ τὴ σημασία «φεύγοντας». Στὴ β

σκηνή τῆς Β' πράξης πρέπει νὰ φύγουν σταδιακὰ τέσσερα σκηνικὰ πρόσωπα, γιὰ νὰ ἀδειάσει ὁ χώρος γιὰ τὴν ἐπόμενη σκηνή μὲ τοὺς τρεῖς μάγους καὶ τὴν προσκύνηση στὸ σπήλαιο. Τὸ σημάδι χρησιμοποιεῖται στὴ σελίδα αὐτὴ τέσσερις φορές: γιὰ τὸν Μοζολλάμ, τὸν Ὄζια, τὸν Ἡρώδη καὶ τὸν ἔως τώρα κρυμμένο Ἄλκιμο. Καὶ δὲν ξαναεμφανίζεται πλέον στὸ χειρόγραφο.

Β' 222/3 Ὑπάρχει καὶ πάλι τὸ «Φ.» στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «οζ.» (Ὄζιας), δηλαδὴ μὲ τὴ σημασία «φεύγοντας».

Β' 224 Μπροστὰ ἀπὸ τὸ «ἐρευνᾶτε» μιὰ λέξη σβησμένη.

Β' 225-226 Ὁ Ἄλκιμος ἔχει βγεῖ ἀπὸ τὸν κρυψώνα του καὶ φανερόνεται στὸν Ἡρώδη, τὸν ὁποῖο ἐπαινεῖ γιὰ τὴν προσποίηση του. Μπροστὰ στὴ δεύτερη σειρά ἔχει σβηστεῖ ἡ ἔνδειξη «Φιλ.», σημάδι πὼς ἀρχικὰ καὶ αὐτὸς παρακολούθησε κρυφὰ τὴ σκηνή (βλ. παραπάνω).

Β' 232 Τὸ «Φίλλαινε» ἔχει σβηστεῖ καὶ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ πάνω μὲ «Ἄλκιμε». Ὁ Φίλαινος ἔχει σβηστεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ τὴ σκηνή (βλ. παραπάνω).

Β' 236 Ὁ Ἡρώδης ἔχει παραδώσει τὸ βασιλικὸ του σπαθὶ στὸν Ἄλκιμο, γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὴν παιδοκτονία.

Β' 236/237 Ἐμφανίζεται πάλι τὸ «Φ.» στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου στὴν τελευταία σειρά τῆς ρήσης τοῦ Ἡρώδη, δηλαδὴ μὲ τὴ σημασία «φεύγει». Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ ἓνα ἄλλο «Φ.» στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Αλκ.» (Ἄλκιμος), δηλαδὴ μὲ τὴ σημασία «φεύγοντας». Ἡ συσσωρευτικὴ χρῆση τοῦ σημείου αὐτοῦ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἀρχικὰ, σὲ μιὰ πρώτη γραφή, συμμετεῖχε καὶ ὁ Φίλαινος στὴ σκηνή κρυφακούσματος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ δύο σβησμένες ἔνδειξεις «Φιλ.» στὸ Β' 226 καὶ 237, ἀπευθύνοντας κι αὐτὸς σχόλια ἀπὸ τὸν κρυψώνα, καὶ ἀπὸ μιὰ προσφώνηση τοῦ Ἡρώδη πρὸς αὐτὸν (Β' 232), ποὺ σβήστηκε κι ἀντικαταστάθηκε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἄλκιμου. Ὁ γραφέας ἀποφάσισε τελικὰ νὰ τὸν ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴ σκηνή αὐτὴ, τοποθετώντας ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ «Fille-no se ne va» μαζὶ μὲ τὸ «Φ.», στὸ τέλος τῆς προηγούμενης σκηνῆς (Β' 131/2).

Β' 245 «Τὸ λαγκάδι τῶν δακρύων»: προκαλεῖ ἐντύπωση πὼς ὁ συγγραφέας

δὲν χρησιμοποιεῖ τὸν καθιερωμένο ὄρο στὴν ὀρθόδοξη παράδοση «κοιλάδα κλαυθμῶνος» (κατὰ Ψαλμ. 83, 7), ποῦ εἶναι ὁ ἐπίγειος βίος, ἡ ζωὴ τούτη (βλ. καὶ Θεοδώρητος Κύρου, *Ἐρμηνεῖα εἰς τοὺς PNΨαλμούς*, MPG 80: 1541, 36 «ὁ παρῶν βίος», Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, *Ἐξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμούς*, MPG 27: 369, 10 «Κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος τὸν θνητὸν φησί») καὶ στὸν Εὐσέβιο Καισαρείας MPG 23: 565, 45-48 καὶ 1009, 25-35). Τὸ Λεξικὸ τῆς Σούδας προσδιορίζει: «Κοιλάδα κλαυθμῶνος: ἐν ᾧ φανεῖς ἄγγελος τὴν τοῦ λαοῦ ἤλεγξε παρανομίαν καὶ εἰς κλαυθμὸν τὸ πλῆθος ἐκίνησε, κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὁ παρῶν βίος». Ἡ ἴδια ἔκφραση, μεταφρασμένη στὴ δημοτικὴ, ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ Β' 317. Παρόμοια περίπτωσις καὶ στὸ Ε' 325.

Β' 251 Ἡ συμπλήρωση τοῦ κενοῦ λόγου φθορᾶς τοῦ φύλλου στὴν ἄνω ἄκρη ἦταν εὐκόλη καὶ λογικὴ (βλ. τὴ συνέχεια τῆς φράσεως).

Β' 252 Διστάζω νὰ διορθώσω τὸ «περιουργία» σὲ «περιουσία»: ἡ λέξις σχηματίζεται κατὰ τὸ πρότυπο τῆς «δημιουργίας» καὶ σχετίζεται μὲ τὸν περίγυρο, τὸ περιβάλλον τῆς βασιλικῆς αὐλῆς.

Β' 257/258 Ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «I rè cascano spa / ventati» - «I re cascano spaventati» (Οἱ βασιλεῖς προσπέφτουν τρομαγμένοι), στὸ ἀριστερὸ περιθώριον τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει κάτω ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Αγγ.» (Ἄγγελος) μὲ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ ἀγγέλου «ὡ τυφλοὶ θνητῶν λογισμοί...» οἱ τρεῖς μάγοι τρομάζουν καὶ πέφτουν κάτω.

Β' 264 Ὁ διορθωτὴς/ἀντιγραφεὺς ἔλλαξε ἐκ τῶν ὑστέρων τὸν ἐνδιαφέροντα τύπο «ἀλλακτοσ» ὡς ἀντίθεση τοῦ «ἀμετάλλακτοσ» ποῦ ἀκολουθεῖ. Τὸ «εὐμετάβηλος» ὡς ἀντίθεση τοῦ ἀμετάβλητος, δηλαδὴ εὐμετάβλητος.

Β' 269 «ἀσθένεια» μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀδυναμίας (βλ. Κριαρᾶς, Γ' 253 ἐξ.).

Β' 271-278 Ἐδῶ ὁ διασκευαστὴς τοποθετεῖ μέρος τῆς μεγάλης ρήσης τοῦ ἀγγέλου σὲ παρενθέσεις, ἔνδειξη γιὰ νὰ παραλειφθεῖ. Πρόκειται γιὰ ρητορικὴς ἀντιθέσεις ποῦ συνεχίζουν τὸ θαυμαστὸ παράδοξο τοῦ σταύλου/παλατιοῦ, παιδιοῦ/βασίλεα τοῦ κόσμου κτλ., γνωστὴς ἀπὸ τὴν ὑμνολογία.

Β' 280/281 Ἐκτενὴς ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «Si apre Lantro fugge / La stella

gli rè sono / prostrati. In admiratione / Lenendosi un poco. Si stingue / La Stella. Li angeli cantano / o tengono instrumenti) - «Si apre l'antro, fugge la stella. I re sono prostrati in ammirazione lenendosi un poco. Si estingue la stella. Gli angeli cantano o tengono strumenti) (Ανοίγει τὸ σπήλαιο, φεύγει τὸ ἄστρο. Οἱ βασιλεῖς προσκυνοῦν μὲ θαυμασμό, ἤσυχτοι γιὰ λίγο. Τὸ ἄστρο σβήνει. Οἱ ἄγγελοι τραγουδοῦν ἢ κρατοῦν μουσικὰ ὄργανα), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο στριμωγμένο σὲ ἕξι σειρὲς μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει, ἀρχίζοντας στὸ σημεῖο, ὅπου ὁ ἄγγελος λέει: «εὐγε σηκωθεῖτε, ὦ ἄρχοντες, ἐφτάσατε εἰς τὸ τέλος τῆς ξενιτείας...» (Β' 281). Τὰ μικρὰ γράμματα καὶ ἡ πυκνότητά τῆς γραφῆς μαρτυροῦν, ὅτι πρόκειται γιὰ προσθήκη ποὺ δὲν ὑπάρχει στὸ ἀρχικὸ κείμενο. Ὡστόσο ἡ ἐκτενὴς σκημική αὐτὴ ὁδηγία ἔχει κάποια πληροφοριακὴ σκοπιμότητα: 1) τὸ σπήλαιο («ἀνοίγει»): αὐτὸ γίνεται εἴτε μὲ κάποια ἀύλαία ἢ μὲ τὸν ἀπλὸ μηχανισμό («il monte che si apre»), ποὺ εἶναι γνωστὸς στὴν ἰταλικὴ σκημικὴ παράδοση ἀπὸ τὶς Sacre rappresentazioni ὡς τὴν Commedia dell' arte καὶ χρησιμοποιεῖται πιθανῶς καὶ γιὰ τὴ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ».¹⁰⁸ 2) τὸ ἄστρο «φεύγει» (ἐξαφανίζεται): ὁ ἴδιος ὁ ἄγγελος δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, δηλώνοντας μὲ κάποιο χιοῦμορ: «Ἐγὼ μεταξὺ [sic] σβήνω τὸ ἄστρον, ποὺ σᾶς ὁδήγησεν. Ἐκεῖ ποὺ φέγγει ὁ ἥλιος, τὰ ἄλλα φανάρια περισσεύουν» (Β' 283-4): ἴσως πρόκειται πράγματι γιὰ φανάρι, ποὺ παριστάνει, πάνω σὲ ψηλὸ κοντάρι, τὸ ἄστρο, ὅπως τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ ἀγεμνικὰ ἔθιμα («τραγουδώντας τὸ ἄστρο») ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης· 3) τὸ ὅτι οἱ βασιλεῖς προσκυνοῦν ἤσυχτοι («γιὰ λίγο»), φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπόμενη σκημική, ὅπου θὰ ξαναπάρουν τὸ λόγο μόνο μετὰ ἀπὸ προτροπὴ τοῦ ἀγγέλου (Β' 325 ἐξ.). 4) τὸ διαζευκτικὸ («ἢ») τοῦ τελευταίου μέρους τῆς διδασκαλίας μᾶλλον ἔχει τὴν ἔννοια («καὶ»), ἄγγελοι δηλαδὴ τραγουδοῦν καὶ παίζουν μουσικὰ ὄργανα.

108. V. Galante Garrone, *L' Apparatto scenico del dramma sacro in Italia*. Torino 1935· K. Traumann Steinitz, A Reconstruction of Leonardo da Vinci's Revolving Stage. *The Art Quarterly* XII/4 (1949), σσ. 325-338· A. M. Nagler, The Commedia drawings of the Corsini scenari. *Maske und Kothurn* 15 (1969), σσ. 6-10, ἰδίως πίν. Α· E. Povoledo, Origini e aspetti dalla scenografia italiana della fine del Quattrocento agli intermezzi fiorentini del 1589. Στὸν τόμο: N. Pirrotta, *I Due Orfei da Poliziano a Monteverdi*. Torino 1975 (2η ἐκδ. 1981), σσ. 335 ἐξ. Περισσότερη βιβλιογραφία στὸν Β. Ποῦχνερ, Ὁ σκημικὸς χῶρος στὸ Κρητικὸ θέατρο. Στὸν τόμο: *Μελετήματα θεάτρου. Τὸ Κρητικὸ θέατρο*. Ἀθήνα 1991, σσ. 153-178, ἰδίως 169 ἐξ. (ἐκεῖ καὶ ἡ πρόταση γιὰ τὴ σκημική τῆς «Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ»).

B' 287-288 Σχεδόν κατά λέξη Λουκ. 1, 46.

B' 302/303 Ίταλική διδασκαλία: «gli bascia i piedi. Laconcia melio» - Gli bascia i piedi. L' acconcia meglio» (Τοῦ φιλάει τὰ πόδια. Τὸν χτενίζει καλλίτερα), στὸ κέντρο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει, στὸν ἐλεύθερο χῶρο τῆς τελευταίας σειρᾶς τῆς ρήσης τῆς Μαρίας, ποὺ ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ δύο λέξεις. Τὸ περιεχόμενο τῆς σκηνηκῆς ὁδηγίας δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ κείμενο, ἐντάσσεται στὴν κάπως «γλυκερή» εἰκόνα τῆς μητρικῆς στοργικότητος στὸ ὕφος τοῦ Ροκοκό, ποὺ δὲν ἀποφεύγει τίς καθημερινές λεπτομέρειες καὶ τοὺς ἀσυγκράτητους συναισθηματισμούς.

B' 303-305 Μὲ λίγες γραμματικὲς παραποιήσεις ὅπως στὸ Λουκ. 1, 68-69.

B' 324/325 Ίταλική σκηνηκὴ ὁδηγία: «si dice tanti Insieme cantando» - «Si dice tanti insieme cantando» (Πολλοὶ μαζί τραγουδοῦν), σκηνηκὴ ὁδηγία μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει, ποὺ βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ κειμένου μετὰ τὴν ἔνδειξη: «Αγγ. δόξα πατρι κλ., ecc.» στὸν κενὸ χῶρο τῆς σειρᾶς. Πρόκειται πάλι γιὰ τοὺς ἀγγέλους ποὺ τραγουδοῦν ὕμνους μὲ τὴν ὑπόκρουση μουσικῶν ὀργάνων (βλ. πιὸ πάνω).

B' 327/328 Ἐκτενὴς ἰταλικὴ σκηνηκὴ ὁδηγία: «i seguitori vengono / Lun doppo laltro por / tando i presenti den / tro un bacile. mutano / di vestiti ogni volta» - «I seguitori vengono l' un dopo l' altro portando i presenti dentro un bacile. Mutano di vestiti ogni volta» (Οἱ μάγοι [οἱ ἀκουλουθοῦντες <τὸ ἄστρο>] ἔρχονται ὁ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο φέροντας τὰ δῶρα σὲ μιὰ λεκάνη. Ἀλλάζουν τὰ ροῦχα κάθε φορά), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει, κάτω ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «βαλ.» (Βαλτάζαρ) σὲ πέντε σειρές, στριμωγμένο καὶ μὲ μικρὰ καὶ πυκνὰ γράμματα, ποὺ εἶναι ἔνδειξη προσθήκης. Ἡ ἐπεξηγηματικὴ διδασκαλία βέβαια θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ ἤδη στὸ σημεῖο, ὅπου ἀπευθύνει ὁ ἄγγελος τὸ λόγο στοὺς τρεῖς μάγους: «Εἰλάτε, ὧ πρωτοφανούτζικα τῶν ἐθνῶν λουλούδια...» (B' 325 ἐξ.). Ἐχει καθαρὰ πρακτικὴ σκοπιμότητα, γιὰ νὰ προσδιορίσει τὰ σκηνηκὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὴν παράσταση καὶ νὰ ὀργανώσει τὴ θεαματικότητα τῆς προσκύνησης.

B' 340 «ἀπόσυρμα καὶ ἀμάχι τῆς καλοριζικίας» νὰ πάρουν οἱ τρεῖς μάγοι ἀπὸ τὸ μικρὸ Χριστὸ γιὰ τὰ δῶρα τους. Τὸ «ἀπόσυρμα» ἐμφανίζεται μὲ ἑλλη-

νικά στοιχεία γραμμένα ως ὄρος σὲ γαλλικὸ κείμενο τῆς ἰησουιτικῆς ἀποστολῆς στὴ Νάξο ἀπὸ τὸ 1643 (*Relation de ce qui s' est passé en la résidence des Pères de la Compagnie de Jesus établie à Naxie le 26 septembre de l' année 1627* τοῦ Mathieu Hardy, δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν A.A.V. Laurent, *La mission des Jésuites à Naxos de 1627 à 1643. Échos d' Orient* 33 (1934), σσ. 218-226, 354-375, 34 (1935), σσ. 97-105, 179-204, 350-367, 472-481), ποὺ περιγράφει τὴν πομπή τῆς Ἁγίας Δωρεᾶς, ὅπου ὁ κόσμος προσπαθεῖ νὰ φιλήσει τὴν ἄκρη τοῦ καλύμματος τοῦ «ἡλίου» (sontensorio) καὶ αὐτὸ τὸ φίλημα τὸ ἀποκαλοῦν οἱ Ἕλληνες «ἀπόσυρμα» (ὁ.π., σ. 309). Στὴν κοινὴ χρῆση ἡ λέξη σημαίνει ἐκλέπισμα, ἐκδορά· ὡς «ἀπόσερμα» ἔχει παρόμοιες σημασίες, «ἀποσέρνω» σημαίνει ἀπομακρύνω, ἀποσπῶ (*Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν*, τόμ. 2, Ἀθήναι 1939, σσ. 567 ἔξ. καὶ 595): σὲ μεταφορικὴ χρῆση ἴσως σημαίνει ἀπόσπαση τῆς δύναμης τοῦ ἱεροῦ (βλ. καὶ Β. Ποῦχγερ, *Θεατρολογικά, ἐκκλησιαστικά καὶ λαογραφικά τῆς παλιᾶς Νάξου*. Στὸν τόμο: *Κείμενα καὶ ἀντικείμενα*. Ἀθήνα 1997, σσ. 149-198, ἰδίως σ. 179). Τὸ ἀμάχι εἶναι τὸ ἐνέχυρο, ἡ ἐγγύηση (Κριαρᾶς).

Β' 377-390 Παραλλαγὲς τῶν θεονυμφικῶν χαιρετισμῶν.

Β' 385 Για τὴν «ἀντίληψιν» ὡς βοήθεια βλ. Κριαρᾶς Β' 259 ἔξ.

Β' 401/402 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «Lantro si serra / I re se ne vanno / langelo gli fa ritornando» - «L' antro si serra. I re se ne vanno. L' angelo gli fa ritornando» (Κλείνει τὸ σπήλαιο. Οἱ βασιλεῖς φεύγουν. Ὁ ἄγγελος τοὺς λέει ἐπιστρέφοντας), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει, στὸ ὕψος τοῦ σκηνικοῦ τίτλου «scena 5^a. Ἀγγελος» σὲ τρεῖς γραμμὲς καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη τοῦ προσώπου ποὺ μιλάει «Αγγ.»). Τὸ κλείσιμο τῆς σπηλιάς γίνεται μὲ τὸν προαναφερμένο τρόπο.

Β' 408-410 Σχεδὸν κατὰ λέξη παράθεμα ἀπὸ Ματθ. 2, 18.

Β' 413 «ἀναγυρεύω» (ἐπίσης Γ' 164, Δ' 81) παράλληλα μὲ «ἀναγογυρεύω» (Α' 178, Β' 16, 171, 217, 223, Δ' 429).

Γ' 18 Ἡ Ζουλία φεύγει ἀπὸ καταπακτὴ στὸν Ἄδη, ὅπως οἱ Δαίμονες στὴν πρώτη πράξη.

Γ' 52-54 Ἡ σβησμένη φράση ἐκτείνεται στὸ μισό τῆς γραμμῆς καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ κάτω ὡς προσθήκη σ' ἓνα ἄλλο μισό τῆς σειρᾶς. Πρόκειται γιὰ μεταγενέστερη προσθήκη, ἢ ὅποια σβήστηκε πάλι· ἀποτελεῖ δηλαδὴ δεῖγμα ἀλλεπάλληλων φάσεων ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου.

Γ' 138 «γαργαρεύοντας» εἶναι συνήθως ἡ σταφυλὴ τῆς ὑπερώας μέσα στὸ στόμα (Κριαρᾶς, Δ' 229, *Ιστ. Λεξ.*), ἐδῶ τὸ λαρύγγι.

Γ' 150 ἐξ. Ἡ Μαριάμνη ἀρχικὰ δὲν ἀναγνωρίζει τὸ Σαμουήλ καὶ νομίζει πὼς ὁ ἴδιος ὁ Ἡρώδης ἦρθε γιὰ νὰ σφάζει τὸ παιδί τους.

Γ' 151 «ἀρβελίζω» - κομματιάζω, κατατεμαχίζω (ἐπίσης Δ' 265, Ε' 24) βλ. Κριαρᾶς Γ' 171 (ἀρκετὰ σπάνια) (ἐπίσης Ἄμαντος, *Χιακὰ Χρονικά* 6, 1926, σ. 13· Φ. Κουκουλές, *ΒΒΠ*, Ε' 55).

Γ' 163-167 Ὁ διορθωτὴς θέτει μέρος τῆς μεγάλης φραστικῆς περιόδου τοῦ Σαμουήλ σὲ παρένθεση, ἀν καὶ ἡ ἐπέμβαση δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ιδιαίτερα ἐπιτυχημένη, γιὰτὶ ἀφαιρεῖ δυνατὲς εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἀγγελικὴ ρήση γιὰ τὴν τρέλα τοῦ Ἡρώδη, πού πρωτοστατεῖ ὁ ἴδιος στὴν παιδοκτονία.

Γ' 225 Ὁ Βαλαάμ μιλάει στὸν ἑαυτό του· δὲν ἀντιλήφθηκε τοὺς ἄλλους. Πρόκειται γιὰ κατάσταση μειωμένης σκηνικῆς ἐπικοινωνίας (βλ. Β. Ποῦχνερ, *Ζητήματα ἐπικοινωνίας στὸ Κρητικὸ καὶ Ἐπτανησιακὸ θέατρο. Ἡ ἐξέλιξη δύο δραματουργικῶν συμβάσεων. Στὸν τόμο: Μελετήματα θεάτρου. Τὸ Κρητικὸ θέατρο. Ἀθήνα 1991, σσ. 109-152, ἰδίως σσ. 132-152). Καθ' ὅλη τὴν ἀγγελικὴ ρήση πού ἔχει στὴ συνέχεια, δὲν ἀντιλαμβάνεται πὼς μιλεῖ στὴ βασίλισσα.*

Γ' 231/232 Τὰ λόγια τῆς σειρᾶς 231 δὲν μπορεῖ νὰ τὰ λείει ὁ Σαμουήλ· ὅπως προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα (βλ. σειρὰ 232 τὸ σχόλιο τῆς Μαριάμνης) πρόκειται γιὰ τὸ Βαλαάμ. Τέτοιες ἀβλεπίες (σύγχυση τῶν ὀμιλούντων προσώπων) εἶναι σπάνιες στὸ χειρόγραφο.

Γ' 242/243 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «riange» (κλαίει), στὸ κέντρο τοῦ κειμένου χωρὶς τὸ χέρι πού δείχνει μετὰ τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Βαλαάμ, πού διηγεῖται τὸ χαμὸ τῆς οἰκογένειάς του ἀπὸ τὸν Ἡρώδη.

Γ' 251/252 Ίταλική σκηνική οδηγία: «riange» (κλαίει), στο κέντρο του κειμένου χωρίς τὸ χέρι πὸ δείχνει μετὰ τὴ ρήση τοῦ Βαλαάμ.

Γ' 277/8 Ίταλική σκηνική οδηγία: «riange...» (κλαίει...), στὸ κέντρο τοῦ κειμένου χωρίς τὸ χέρι πὸ δείχνει μέσα στὴ μεγάλη ἀγγελικὴ ρήση τοῦ Βαλαάμ (οἱ στιγμὲς ὑπάρχουν στὸ κείμενο). Στὴ ρήση αὐτὴ σηματοδεύονται οἱ παράγραφοι μὲ κενὴ ἀπόσταση 5-6 γραμμάτων στὴν ἴδια σειρά, πὸ διακόπτει τὸ κείμενο. Τέτοια εἶναι καὶ ἡ ἀπόσταση τοῦ κειμένου μετὰ τὴ σκηνική οδηγία, πράγμα πὸ υποδηλώνει ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ μεταγενέστερη προσθήκη, ἂν καὶ οἱ ἀποστάσεις αὐτές, πὸ ἀφοροῦν καὶ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου, στὴν περίπτωσι πὸ ἡ ρήση τους εἶναι τόσο σύντομη ὥστε νὰ χωραεὶ στὸ ὑπόλοιπο τῆς γραμμῆς (ὅποτε γιὰ λόγους οικονομίας χώρου ὁ γραφέας δὲν ἀρχίζει νέα σειρά), ποιικίλουν σημαντικὰ σὲ ὅλο τὸ ἔργο.

Γ' 307 Διόρθωσα τὸ σχηματισμὸ «βαριοῦμαι» μὲ γενικὴ («τῆς ζωῆς»), ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστος στὰ κείμενα τοῦ αἰγαιοπελαγίτικου θεάτρου· ἡ ἀντικανονικὴ χρῆσι τῆς γενικῆς δίνει στὸ χωρίο ἓνα χρώμα ἀρχαιοπρεπέστερο (βλ. π.χ. τὸ χρῆσι στὸ χιώτικο προσχέδιο δραματικῦ ἔργου γιὰ τὸν Ἅγιου Ἰσίδωρο): ἐδῶ δὲν ὑπάρχει τέτοιος λόγος.

Δ' 1 ἐξ. Ὁ προλογικὸς μονόλογος τοῦ Δαβίδ, πὸ τυφλώνεται ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ἀναγνωρίζει σιγὰ σιγὰ τὴ Βηθλεέμ, μοιάζει μὲ τὴ σκηνή, ὅπου ἡ σκιά τοῦ σκοτωμένου ἀδελφοῦ τοῦ Φιλόγονου ἔρχεται ἀπὸ τὸν Ἅδη στὴ Μέμφη, στὴν τρίτη πράξι τῆς «Ἐρωφίλης» (Γ' 243 ἐξ.), ἢ ἀκόμα καὶ μὲ τὴ σκηνή, ὅπου ὁ Θυέστης γυρίζει μὲ τὰ παιδιὰ του ἀπὸ τὴν ἔξορία καὶ ἀναγνωρίζει ἀπὸ μακριὰ τὸ Ἄργος, στὴν τρίτη πράξι τοῦ «Θυέστη» τοῦ Πέτρου Κατσαίτη (Γ' 1 ἐξ.). Ὁ Δαβίδ εἶναι ὁ μόνος ἐκφωνητῆς προλόγων πράξεως, πὸ δὲν εἶναι δαίμονας, ἀλλὰ καὶ αὐτός, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἔρχεται ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο, δηλαδὴ ἀπὸ καταπακτὴ τῆς σκηνῆς.

Δ' 23-32 Ἡ δευτέρη παράγραφος τῆς ρήσις τοῦ Δαβίδ χρησιμοποιεῖ ἀποσπάσματα ἀπὸ ψαλμούς· εὐδιάκριτο εἶναι αὐτό, π.χ. στὸ 26-28, πὸ ἀντιστοιχεῖ στὸν ψαλμ. ΟΑ' (ΟΒ) 10-11 («βασιλεῖς Θαρσίς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσάξουσι. καὶ προκυνήσουσι αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ»): τὸ

25-26 υπάρχει σέ παραλλαγή στον ψαλμ. ΡΛΓ' (ΡΛΔ) 1 («Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ»)· καὶ τὸ 23 υπάρχει σχεδὸν κατὰ λέξη στὸν ψαλμ. ΡΚΘ' (ΡΛ) 1-2 («Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε· Κύριε, εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου...»). Εἶναι ἐνδιαφέρον πὼς τὸ παράθεμα συνεχίζεται καὶ μέσα στὶς παρενθέσεις ποὺ ἔβαλε ὁ διορθωτής, γιὰ νὰ «ξαλαφρώσει» τὸ κείμενο.

Δ'38 «ἀραθυμῶ» - δυσανασχετῶ βλ. Κριαράς Γ' 166 ἔξ.

Δ'47-53 Τὸ δεύτερο παράθεμα ἀπὸ τοὺς Ψαλμ. εἶναι ἐπίσης σχεδὸν κατὰ λέξη ἀπὸ Β' 1-2 (με μιὰ παράλειψη), 4-5, 9-11. Οἱ κυριότερες ἀποκλίσεις: «βασίλεις» - «βασιλέες», «σκεύη» - «σκεῦος», «ἀγαλλιᾶσθε» - «ἀγαλλιάσετε», τὶς ὁποῖες ἀπέφυγα νὰ διορθώσω κατὰ τὸ πρότυπο.

Δ'59 Διόρθωσα μὲ δισταγμὸ τὸ «βάβυα», ποὺ διακρίνεται καθαρὰ μὲ τὸ συμβατικὸ «βαθειά», σύμφωνα μὲ Δ' 97, 216.

Δ'71/72 Ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «siede» (κάθεται), στὸ ἀριστερὸ περιθώριον τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο στὴ σελίδα αὐτὴ εἶναι πολὺ εὐρύτερο, χωρὶς τὸ χέρι ποὺ δείχνει. Ἀναφέρεται στὸν Ἰωσήφ ποὺ φυλάει ἔξω ἀπὸ τὸ κλειστὸ σπήλαιον. Ὁ γραφικὸς χαρακτήρας αὐτῆς τῆς προσθήκης κειμένου εἶναι κάπως διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ χαρακτήρα τοῦ ὑπόλοιπου χειρογράφου καὶ πιὸ συμβατὸς μὲ τὸ γραφικὸ χαρακτήρα τῶν σκηρικῶν ὁδηγιῶν. Ἴσως μπορούμε νὰ υποθέσουμε, ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ μονολόγου τοῦ Ἰωσήφ σὲ ξεχωριστὸ ἔνθετο κομμένο φύλλο (χωρὶς σελιδαρίθμηση) ἔγινε ἀπὸ τὸν ἴδιον γραφέα, ποὺ προσθέτει καὶ τὶς ἰταλικὲς διδασκαλίες.

Δ'78 ἔξ. Ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἀγγέλου προκύπτει πὼς ὁ Ἰωσήφ ξανακοιμήθηκε, ἂν καὶ εἶχε ἰσχυριστεῖ πὼς θὰ μείνει ξύπνιος γιὰ νὰ «βιγλίσει». Πρόκειται γιὰ χιούμορ τοῦ διορθωτῆ/διασκευαστῆ, γιὰτὶ ὁ μονόλογος τοῦ Ἰωσήφ εἶναι πρόσθετος (σὲ ξεχωριστὴ σελίδα), καὶ ἀρχικὰ ἡ σκηρὴ ξεκίνησε μὲ τὸ ξύπνημα τοῦ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸν ἄγγελον. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπάρχει μηχανισμὸς, ποὺ ἀνοίγει τὸ σπήλαιον, γιὰτὶ ὁ Ἰωσήφ κάθεται ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα, ἐνῶ τὸ ἐπίμενον μέρος τῆς σκηρῆς πρέπει νὰ δείξει καὶ τὸ ἐσωτερικὸ (βλ. παραπάνω τὴν σκηρὴ τῆς προσκύνησης τῶν μάγων).

Δ' 107 Ἐδῶ παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη νὰ κλειστεῖ ἡ παρένθεση τοῦ ἔχει ἀνοίξει στὴ σειρὰ 104, τὴν ὁποία ξέχασε ὁ διορθωτὴς. Μάλιστα ἔχει ἀνοίξει ἐκεῖ καὶ ἀγκύλη μετὰ τὸ «ὅτι πῶς», τὴν ὁποία ἀρχικὰ κλείνει στὴ σειρὰ 109 μετὰ τὸ «ιερόσυλος», τὴ διαγράφει ὅμως πάλι. Στὴ σειρὰ 121 ἀρχίζει νέα ἀγκύλη. Οἱ ἀλλεπάλληλες ἀπρόσεκτες παρεμβάσεις προσφέρουν δύο λύσεις: 1) σύμφωνα με τὴν πρώτην παρένθεση, τὴν ὁποία προτίμησα, καὶ ἡ ὁποία πρέπει σύμφωνα με τὰ συμφραζόμενα νὰ τελειώσει στὸ 107, μετὰ τὸ ἐπαναληπτικὸ «ὄνταν μαντεύεται, λέγω», καὶ 2) σύμφωνα με τὴ δεύτερη ἀγκυλωτὴν παρένθεση, ἂν ἀγνοήσουμε τὴ διαγραφή τοῦ κλεισίματος τῆς παρένθεσης στὸ 109, ὅποτε τὸ κείμενο δίνει μιὰ κάπως ἀσύντακτὴ ροή: «... μάλιστα, Ἡρώδης, ὅταν μαντεύεται εὐκαιρα... σφάλῃσαι, Ἡρώδη, σφάλῃσαι!» Προτιμήθηκε ἡ γραμματικὰ πιὸ σωστὴ καὶ σύντομη λύση.

Δ' 119 («Κατσιβέλικος» - cattivello, ὁ μικρὸς κατεργάρας. «Κατσιβέλοι» στὰ βορειοελλαδικὰ δρώμενα εἶναι πάντα οἱ τσιγγάνοι, οἱ γύφτοι (W. Puchner, *Brauchtumserscheinungen im griechischen Jahreslauf und ihre Beziehungen zum Volkstheater*. Wien 1977, σσ. 225 ἐξ., 234, 261, 286· ἐκεῖ καὶ οἱ παλαιότερες λαθασμένες ἐτυμολογίες τῶν Βιζυηνοῦ, Dawkins κτλ.).

Δ' 121-134 Τὸ χωρίο τέθηκε ἀπὸ τὸ διορθωτὴ σὲ παρενθέσεις, γιὰ νὰ παραλειφθεῖ στὴν παράσταση. Ἐδῶ διακρίνεται ὁ κάπως μηχανιστικὸς τρόπος τῆς περικοπῆς τῶν μεγάλων ῥήσεων, γιὰ τὴν ἡμετέραν γιὰ τὸ Χριστὸ «πελεκάνο» εἶναι ὅπωςδήποτε ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπολαυστικὰ σημεῖα τοῦ ἔργου, μετὰ χιοῦμορ καὶ ἰδιωματικὸ πλοῦτο.

Δ' 132 («τὸ ἀδρί») σχηματίζεται πιθανῶς ἀπὸ τὸ «ἀδρίζω» ἢ «ἀδρεύω» - γίνομαι σκληρός, σκληρύνομαι (Ἀπέραθος Νάξου, *Ιστ. Λεξ. Α'* 275).

Δ' 134/135: Ἐκτεταμένη ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «4· angeli portano / a S. Joseppe uno dopo / Laltro· 1° panni· / 2° fascie· 3° un cap / etzale· 4· un poco di / pani· 5° un piatto di / melogranati» - «Quattro angeli portano a S. Giuseppe uno dopo l' altro 1. panni - 2. fascie - 3. un capezzale - 4. un poco di pane - 5. un piatto di melogranati» (Τέσσερις ἄγγελοι φέρουν στὸν Ἅγιο Ἰωσήφ στὴ σειρὰ 1) ροῦχα, 2) φασιὰ, 3) ἓνα προσκέφαλο, 4) ἓνα κομμάτι ψωμί, 5) ἓνα πιάτο μετὰ ῥόδια), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου σὲ ἐπτὰ γραμμὲς μετὰ τὸ χέρι τοῦ δείχνει, μέσα στὴ μεγάλη ῥήση τοῦ Ἰωσήφ, στὸ ση-

μεῖο πού ἀρχίζει νά εὐλογεῖ τή φτώχεια: «Ὡ ἐνδοξότατα πάντα, ἀγκαλιὰ καί φτωχικά...» (Δ 135). Ἡ κάπως σχολαστική ἀπαρίθμηση τῶν ἀντικειμένων πού χρειάζονται φανερώνει καί τή σκοπιμότητα τῶν ξενόγλωσσων διδασκαλιῶν: ἀπευθύνονται στόν ὀργανωτὴ τῆς παράστασης, πού πρέπει νά φροντίσει γιὰ τὰ ἀντικείμενα αὐτά. Ἀπὸ καθαρά δραματουργικὴ ἀποψη ἡ σκημική ὁδηγία εἶναι περιττή, γιὰτὶ ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα ἀναφέρονται στὴ ρήση τοῦ Ἰωσήφ στὴ συνέχεια, πού τὰ ἀπαριθμεῖ ἕνα ἕνα.¹⁰⁹

Δ 140 «άλυσιδώνομαι» (δένομαι μὲ ἀλυσίδες, δεσμεύομαι) ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ «άλυσιδῶ» (συνδέω) (βλ. Ἰστ. Λεξ. Α' 484).

Δ 153 «ἀναπαύω» μὲ τὴν ἔννοια τοῦ σταματῶ, διακόπτω, βλ. Κριαρᾶς Β 115 ἐξ.

Δ 168/169: «figlia Incollo Il suo fascio segue la B.V. coperta con 4 angeli etorcie.» - «Piglia in collo il suo fascio, segue la B[eata] V[ergine] coperta con quattro angeli e torcie» (Ρίχνει τὸ δέμα του στοὺς ὤμους, ἡ Παναγία ἀκολουθεῖ περιτριγυρισμένη ἀπὸ τέσσερις ἀγγέλους μὲ λαμπάδες), στὸ κέντρο τοῦ κειμένου ἕως τὴ δεξιὰ ἄκρη του μὲ τὸ χέρι πού δείχνει, κάνοντας χρῆση τοῦ ἀδειου χώρου πού ἀφήνει ἡ τελευταία σειρὰ τῆς ρήσης τοῦ Ἰωσήφ, πού δίνει τὸ σύνθημα τοῦ ξεκινήματος. Οἱ τέσσερις ἀγγελοι εἶναι τὰ ἀγγελάκια τῆς σκημῆς τῆς προσκύνησης στὴ φάτνη, πού κλείνουν καί ἐδῶ τὴ σκημὴ ψάλλοντας ὕμνους.

Δ 190 ἐξ. Πρὶν ἀπὸ τὴ φράση «Ἄς κρύβγωμεν κεῖ τὰ παιδιά μας» ὑπάρχει μιὰ σβησμένη ἔνδειξη «Ἄνν.» στὸ πλάι τοῦ κειμένου, ὅπως καί στὴ σειρὰ 192

109. «Τοῦτα εἶναι τοῦ ἀνάρχου σπάργανα [1], τοῦτα τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν φασκιά [2], μὲ τὲς ὅποιες ὁ ἀμέτρητος μετῶται, ὁ Παντοδύναμος ἀλυσιδώνεται καί εἰς τὴν φάτνη κρατιέται σὺν αἰχμάλωτος. Ὡ μαλακὸν προσκέφαλον, [3] σὺν ἀναπαύεται ἀπάνω του ἡ ἀληθινὴ ὄλων τῶν νοερῶν πλασμάτων ἀνάπαυσις! Ἐκεῖ κλειδώνεται τὸ ἀγρυπνο, τὸ ἀκλείδωτο τοῦ Θεοῦ μάτι καί βιγλίζοντας κοιμᾶται!... Ὡ προβλεφτικὴ προμήθεια καί ἐκείνου, πού τὰ στέλλει καί ἐκείνου πού τὰ φέρνει! μετ' ἐτοῦτο τὸ ἀγγελικὸ ψωμί [4] τὴν βασιλισσα τῶν οὐρανῶν σήμερι, μὲ ἀπλοχωρία ἔχω νὰ καλέσω ἀγαπημένα... Τοιοῦτον ἤπρεπεν καρπὸν βασιλικὸν σήμερι, μὲ ἀπλοχωρία εἶς μωρὸ βασιλέα [5, τὰ ρόδια]: νά, πού ἀπὸ μέσα πορφύραν, ἀπ' ὄξω φέρνει στεφάνι, ὅσα σπύρια ἔχει, τόσα πορφυρογέννητα μοιάζουνε παιδιά, τὰ ὅποια ὁ βρεφοκτόνος Ἡρώδης, χύνοντας τὸ αἷμα των, ἐνδύνει μὲ πορφύρα καί, θέλοντας δὲν θέλοντας, ἐνδοξους Χριστοῦ μάρτυρας στεφανώνει» (Δ 138-159).

πριν απ' τὸ «Πάγω νὰ ξανανοίξω καὶ ν' ἀφκρουσθῶ» ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ ἡ προσθήκη «Ιουδ»). Τὴν πρόταση νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ σπήλαιο τῆς Γέννησης γιὰ κρυψώνα γιὰ τὰ παιδιὰ ἔχει κάνει ἀρχικὰ ἡ Ἄννα· ὁ διασκευαστὴς παρατήρησε ὕστερα, ὅτι τελικὰ εἶναι ἡ Ἰουδίθ ποὺ μπαίνει στὸ σπήλαιο - ἄρα ἡ προτροπὴ νὰ «βιγλίσει» πρέπει νὰ λεχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἰουδίθ στὴν Ἄννα. Ὑστερα μετάνιωσε καὶ βρῆκε πιὸ λογικὸ, ὅλο τὸ χωρίο νὰ λεχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἰουδίθ, σβῆνει τὴν ἔνδειξη γιὰ τὴν Ἄννα, ξεχνάει ὅμως νὰ σβῆσει τὴν πρόσθετη ἔνδειξη γιὰ τὴν Ἰουδίθ.

Δ' 200-201 Τὸ χωρίο εἶναι κάπως δυσνόητο· ἡ προσθήκη («δανιήλ») πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ στὸ τέλος τῆς φράσης («καὶ σὺ τρέξε μὲ τὴν συντέκνισσά σου») ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνεξήγητη. Καμιὰ ἀπὸ τὶς πιθανὲς ἐξηγήσεις δὲν ἱκανοποιεῖ: τὸ πιὸ λογικὸ φαίνεται νὰ ἀπευθύνεται ἡ Ἄννα στὸ παιδί της, νὰ πάει μὲ τὴν Ἰουδίθ στὸ σπήλαιο, - τότε ὅμως γιὰ τὸν ἀποκαλεῖ Δανιήλ καὶ ὄχι Ἀριέλ, ὅπως ἀναφέρεται στὸ σκηنيκὸ τίτλο καὶ στίς ἐνδείξεις γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ μιλοῦν; Καὶ ἡ Ἰουδίθ ἀπαντᾷ: «Μήπως καὶ τὴν πειράζω» (202), τὴ συντέκνισσα; νὰ ἀναφέρεται στὴν «ἀποκοτιά» τῆς προηγούμενης φράσης; Ἐπειδὴ κατὰ τὴ σκηنيκὴ ὁδηγία Δ' 205/206 ἡ Ἰουδίθ μπαίνει πράγματι μὲ τὰ δύο παιδιά στὸ σπήλαιο τὸ πιὸ πιθανὸ ἴσως εἶναι, ὅτι ὁ διορθωτὴς στὴ βιασύνη του δὲν πρόσεξε καλὰ τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ καὶ ἀπὸ Ἀριέλ τὸ ἔκανε Δανιήλ· ὡστόσο πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ δύο παιδιά, τῆς Ἄννας καὶ τῆς Ἰουδίθ, στὴν τέταρτη σκηνὴ τῆς πρώτης πράξης, εἶχε τὸ ὄνομα Δανιήλ. Ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ δραματουργικὴ ἀνακολουθία, ὅτι τὰ ἴδια παιδιά ἀναφέρονται στίς δύο φορὲς ποὺ ἐμφανίζονται στὴ σκηνή, μὲ διαφορετικὰ ὀνόματα. Πιθανῶς ὁ διορθωτὴς ἔχει προσέξει αὐτὴ τὴν ἀσυνέπεια, ἀναγράφει τὸ πρῶτο ὄνομα τοῦ παιδιοῦ τῆς Ἄννας, ἀλλὰ δὲν προχωρεῖ καὶ σὲ ἄλλες διορθώσεις, κυρίως στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ὀνοματός του στὸν σκηنيκὸ τίτλο. Ἐπίσης πρέπει νὰ διορθωθεῖ καὶ τὸ «τὴν» τῆς ἐπόμενης φράσης σὲ «τόν», ὥστε νὰ ἀναφέρεται στὸ θεοάνθρωπο παιδί (190). Μὲ δισταγμὸ εἰσάγω αὐτὴ τὴ διόρθωση.

Δ' 205/206 «Ingređit antrum / ut abscondit duos pueros» (Μπαίνει στὸ σπήλαιο, γιὰ νὰ κρύψει τὰ δύο παιδιά), λατινικὴ διδασκαλία μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει (μὲ τὸν ἴδιο γραφικὸ χαρακτήρα, ὅπως καὶ τῶν ἰταλικῶν διδασκαλιῶν), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου πριν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Ιουδ.» (Ιουδίθ), ποὺ ἀναφέρεται πράγματι σ' αὐτήν. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἔνδειξη γιὰ τὸ λόγο, ποὺ ὁ γραφέας τῶν σκηنيκῶν ὁδηγιῶν χρησιμοποιεῖ ξαφνικὰ λατινικὰ ἀντὶ γιὰ

ιταλικά, ὅπως καὶ στὶς δύο ἐπόμενες διδασκαλίες. Παρόμοιο φαινόμενο παρατηρεῖται βέβαια στὸ δάσκαλο τῆς Κρητικῆς κωμωδίας, ποῦ χρησιμοποιεῖ, γιὰ νὰ δείξει τὴ λογιωσύνη του, καὶ τὰ ἰταλικά καὶ τὰ λατινικά ἀνακατωμένα.¹¹⁰ Στὰ πλαίσια τῆς οὐμανιστικῆς μόρφωσης ἡ χρήση τῶν λατινικῶν ἦταν καθημερινὴ πρακτικὴ ἢ μετάβαση αὐτῆ, σχεδὸν ἀσύνειδη καὶ φυσιολογική, μαρτυρεῖ καὶ τὴν προχειρότητα καὶ τὴ βιασύνη τῆς καταγραφῆς τῶν σκηνηρικῶν ὁδηγιῶν, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀπευθύνονται σὲ ἀνθρώπους μὲ οὐμανιστικὴ μόρφωση, δηλαδὴ τοὺς ἴδιους τοὺς πατέρες τοῦ τάγματος.

Δ' 225/226 «Redit de antro / sola ubi duos pueros / reliquit» (Γυρίζει ἀπὸ τὸ σπήλαιο μόνη της, ὅπου ἔχει ἀφήσει τὰ δύο παιδιὰ), ἐπίσης λατινικὴ διδασκαλία στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει, σὲ τρεῖς γραμμὲς πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Ιουδ.» (Ιουδίθ). Δὲν ὑπάρχουν φανεροὶ λόγοι, γιὰτὶ ἀκριβῶς στὴ σελίδα αὐτῆ τοῦ κειμένου χρησιμοποιοῦνται λατινικὲς καὶ ὄχι ἰταλικὲς σκηνητικὲς ὁδηγίες.

Δ' 236 «τὸ σταλίκι τοῦ κόσμου», δηλαδὴ τὸ ὀρόσημο ποῦ σημαδεύει τὸ τέλος τοῦ κόσμου, τὰ ἄκρα, τὰ σύνορά του.

Δ' 238/239: «militia ad scena / Legit [;] querendo / pueros e matres [;]» - «Militia ad scaenam legit quaerendo pueros et matres» (Στρατιῶτες διατρέχουν τὴ σκηνή, ἀναζητώντας παιδιὰ καὶ μητέρες), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει σὲ τρεῖς σειρές, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «μελ.» (Μέλας). Ἡ ἀνάγνωση τῶν καταλήξεων, τοῦ ad καὶ τοῦ Legit (δηλαδὴ legit, ὁ στρατὸς διατρέχει τὴ σκηνή), ὅπως καὶ matres δὲν εἶναι καθόλου βέβαιη ἐπίσης τὸ ae τοῦ «scaena» καὶ τοῦ «quaerendo» γράφεται μὲ e· ἄλλωστε λείπει τὸ m ἀπὸ τὸ ad scaenam, καὶ τὸ t ἀπὸ τὸ et. Πρέπει μάλλον νὰ υποθέσουμε, ὅτι πρόκειται γιὰ μεικτοὺς λατινο-ιταλικούς τύπους ὀρθογραφίας, σημεῖο τῆς βιασύνης τῆς ἐγγραφῆς. Τὸ νόημα εἶναι φανερό: πρόκειται γιὰ στρατιῶτες ποῦ ἔρχονται στὴ σκηνή καὶ ἀναζητοῦν τὰ παιδιὰ τῆς σφαγῆς, γιὰτὶ ἀμέσως μετὰ θὰ μιλήσει ὁ Μέλας καὶ ὁ Κάρβο. Ἡ ἐκδοχὴ τῆς μεικτῆς

110. Π.χ. στὴν Ε' πράξη τοῦ «Κατζούρμπου» καὶ ἀλλοῦ. Γιὰ τὸ φαινόμενο βλ. τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ J. Nourney, *Lateinisches und Italienisches in der Kretischen Komödie*. Bari 1961, ποῦ δυστυχῶς δὲν ἱκανοποιεῖ.

γραφῆς ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐπόμενη διδασκαλία, στὴν ἐπόμενη σελίδα, εἶναι πάλι κανονικὰ στὰ ἰταλικά γραμμένη.

Δ' 257-258 Παρὰ τὸ οὐδέτερο γένος τοῦ οὐσιαστικοῦ («παιδάκι μου»), ἀκολουθοῦν ἄρθρα καὶ ἐπίθετο στὸ ἀρσενικὸ γένος μὲ «ν» στὸ τέλος (σὰν νὰ ἦταν «ὁ παῖς»): ἄφησα τὸ γραμματικὸ βιασμὸ πὺ ἐπαναλαμβάνεται μὲ ἐπιμονή.

Δ' 264/265 Ὁ σκηνικὸς τίτλος δηλώνει πὺς στὰ πρόσωπα τῆς προηγούμενης σκηνῆς προστίθενται τώρα οἱ στρατιῶτες· γι' αὐτὸ συμπλήρωσα «[ΚΑΙ]». Αὐτοὶ βέβαια διῆλθαν καὶ προηγουμένως τὴ σκηνὴ (δύο ἀπὸ αὐτοὺς μάλιστα μιλοῦν), καὶ ἔχουν ἀναγγελεθεῖ καὶ στὸν τίτλο τῆς δευτέρας σκηνῆς. Πάνω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ «Μέλας» διακρίνεται μιὰ παρένθεση πὺ ἀνοίγει, πάνω ἀπὸ τὸν ὄνομα τοῦ Κάρβο ἓνα λατινικὸ «m»: παραμένει ἄγνωστο τί δηλώνουν τὰ σημάδια αὐτά, καὶ παραλείφθηκαν.

Δ' 278 «ὦ, ὦ, ὦ» - ἀπειλητικὰ ἐκφωνήματα πὺς θὰ τὴν χτυπήσει· πρέπει νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴ συνοδευτικὴ χειρονομία.

Δ' 281 «Κουνοῦ μάγισσα» - ἴσως αὐτὴ πὺ κουνιέται, («κουνημένη»), πὺ τῆς ἔχει σαλέψει (;).

Δ' 292 «ὦ, ὦ» ἀπειλητικὰ ἐκφωνήματα μὲ συνοδευτικὴ χειρονομία. «ἄνθρωπος» εἶναι ὁ «ἄνδρας».

Δ' 295-296 Στὴν ἄκρη διαγράφονται ὡς ὁμιλοῦντα πρόσωπα ὁ Ἄνθραξ (295) καὶ ὁ Αἶθων (296) καὶ ὑποκαθίστανται ἀπὸ τὸν Κάρβο καὶ τὸ Μέλα. Τέτοια διαγραφή τοῦ Ἄνθρακος καὶ ὑποκατάσταση μὲ τὸν Κάρβο εἶχαμε ἤδη στὴν προηγούμενη σκηνὴ (249). Ἔτσι οὐσιαστικὰ μιλοῦν μόνο δύο στρατιῶτες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι παραμένουν βουβοί.

Δ' 295/296: Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «Le donne se ne / vanno» (Οἱ γυναῖκες φεύγουν), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι πὺ δείχνει πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «μελ.» (Μέλας), ὁ ὁποῖος πιέζει γιὰ ἀναχώρηση· οἱ γυναῖκες πέτυχαν μὲ τοὺς ψεύτικους θρήνους τοὺς νὰ ἀποπροσανατολίσουν τοὺς στρατιῶτες καὶ δῆθεν φεύγουν, γιὰ νὰ ἀποσπάσουν τὴν προσοχὴ τοὺς ἀπὸ τὸν κρυψώνα τῶν παιδιῶν.

Δ' 302/303 Ίταλική σκηνική οδηγία: «I soldati se ne / vanno. e lultimo.» - «I soldati se ne vanno. E l' ultimo» (Οί στρατιῶτες φεύγουν. Και ὁ τελευταῖος), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «μελ.» (Μέλας), ὁ ὁποῖος δηλώνει τὴν ἀναχώρησή τους: πρὶν φύγουν ὅμως ἀπὸ τὴ σκηνὴ θὰ ἀκούσουν τὶς φωνές τοῦ Κρίσπου, ποῦ φωνάζει τὴ μητέρα του ἀπὸ τὸ σπήλαιο.

Δ' 303 Πάνω ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «κρι.» (Κρίσπος) ὑπάρχει ἓνα λατινικὸ «m» μὲ ἀγνωστὴ σημασία.

Δ' 311 Ἕνα χαρακτηριστικὸ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα ἢ τοῦ συγγραφέα, ποῦ μπερδεύει τὴ Ναζαρέτ μὲ τὴ Βηθλεέμ.

Δ' 317/318 Ὁ σκηνικὸς τίτλος ἔχει «Ἄννα Ἰουδίθ», ἔνδειξη πὼς οἱ δύο γυναῖκες γυρίζουν. Συμπληρώθηκε «[Καὶ] Ἄννα, Ἰουδίθ».

Δ' 319/320 Ἐκτεταμένη δυσανάγνωστὴ ἰταλικὴ σκηνικὴ οδηγία: «acorre Judit. un soldato rista a la porta di lantro. La / scaccia e parle fondesco [c La scaccia e parle tendesco] - Accorre Judit. Un soldato rista a la porta di l' antro. Lo scaccia e parle fondesco [c La scaccia e parle tedesco]» (Τρέχει ἡ Ἰουδίθ. Ἕνας στρατιώτης στέκεται στὴν πόρτα τοῦ σπήλαιου. Τὴν κυνηγᾷ καὶ λείει λειώνοντας [ἢ Τὴ διώχνει καὶ μιλάει γερμανικά]), στὸ δεξιὸ περιθώριο μιᾶς γραμμῆς μὲ μιὰ ῥήση τῆς Ἄννας ποῦ τελειώνει στὴ μέση, μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει: ἀμέσως μετὰ παίρνει ἡ Ἰουδίθ τὸ λόγο: «Γιὰ τὸν Θεόν, γιὰ τὸν Θεόν, νά με, νά με, ποῦ ἴσφαλα!» (Δ' 320). Ἡ ἀνάγνωσις τῆς τελευταίας πρότασις δὲν εἶναι βέβαια.

Δ' 320/321 Ίταλικὴ σκηνικὴ οδηγία: «tombo manoio» - «tomba mannaia» (Πέφτει τὸ τσεκούρι), δεξιὰ στὸ περιθώριο σύντομης γραμμῆς μὲ τὰ λόγια τῆς Ἰουδίθ (βλ. παραπάνω) μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει. Ἡ ἀνάγνωσις αὐτὴ δὲν εἶναι τελειῶς ἀσφαλής, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει καλύπτερη ἐναλλακτικὴ λύσις. Στὸ Δ' 344 ἀναφέρει ὁ Κάρβο, ὅτι μέσα στὴ σπηλιὰ ἔκοψε μὲ μιὰ «κοπανιά» δύο κεφάλια. Τὸ «τσεκούρι» ἐδῶ ὑπονοεῖ μάλλον τὴ σπαθιά, τὸ χτύπημα μὲ τὸ σπαθί, ποῦ γίνεται μέσα στὴ σπηλιὰ. Ἡ Ἄννα παρατηρεῖ μὲ τρόμο (Δ' 323) πὼς ὁ Μέλας «ξεστροφίζει τὸ λαιμόν» ἐνὸς παιδιοῦ, τῆς τὸ πετάει (Δ' 328), ἐνῶ μετὰ ἀπὸ τὸ θρῆγο τῆς Ἄννας βγαίνει καὶ ὁ Κάρβο καὶ πε-

τάει στην Ίουδιθ τὸ δικό της παιδί (Δ 350 «ἀρρωστημένον ἦτονε, ἡμεῖς τὸ ἐφλεβοτομήσαμεν ἀπὸ τὸν λαιμόν»). Κάποιο ἠχητικό ἐφὲ πρέπει νὰ συνοδεύει λοιπὸν τὴ «σπαθιά», ποὺ γίνεται μέσα στὸ σπήλαιο καὶ δὲν φαίνεται ἀπ' ἔξω.

Δ 343/344 Ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «due soldati escono / dal Lantro» - «Due soldati escono dall'antro» (Δύο στρατιῶτες βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπήλαιο), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνδειξὴ «καρ.» (Κάρβο). Ἐνας ἀπὸ τοὺς δύο πρέπει νὰ εἶναι ὁ Κάρβο, ποὺ παίρνει τὸ λόγο, καὶ πρέπει νὰ κρατᾶει στὸ χέρι του τὸ πτώμα ἐνὸς μικροῦ παιδιοῦ. Οἱ διδασκαλίαι στὴ σκηρὴ αὐτὴ δὲν χρησιμοποιοῦνται μὲ συνέπεια: στὸ τέλος τῆς προηγούμενης σκηρῆς πρέπει νὰ εἶχαν μπεῖ οἱ στρατιῶτες στὸ σπήλαιο (Μέλας: «Μέσα, μέσα! ἄς πλακώσωμεν τὴν κλωσσαριὰ μὲ τὰ κλωσσόπουλα» Δ 317), ἕνας ἀπὸ τοὺς τέσσερις μένει στὴν πόρτα ἔξω, γιὰ νὰ μὴν ἐπιτρέψει στὶς γυναῖκες νὰ ματαιώσουν τὸ φονικὸ ἔργο τους (σκηρικὴ ὁδηγία, βλ. παραπάνω): ὁ Μέλας πρέπει νὰ βγαίνει μὲ τὸ ἕνα πτώμα στὰ χέρια (Δ 325 ἔξ.), ἐνῶ δύο στρατιῶτες μένουν μέσα καὶ συνεχίζουν τοὺς φόνους τῶν τεσσάρων παιδιῶν (ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ λόγια τῆς Ίουδιθ Δ 228 ἔξ., γυρίζοντας ἀπὸ τὸ σπήλαιο, ὅπου εἶχε κρύψει τὰ δύο παιδιά τους, μέσα βρῆκε καὶ ἄλλα δύο)· ἡ σκηρικὴ ὁδηγία, ὅτι βγαίνουν δύο στρατιῶτες ἀπὸ μέσα, εἶναι λοιπὸν σωστὴ· δὲν ἀναφέρει ὅμως ὅτι ὁ ἕνας εἶναι ὁ Κάρβο (μ' ἕνα νεκρὸ βρέφος στὰ χέρια), ποὺ ἀρχίζει διάλογο μὲ τὸ Μέλα, ὁ ὁποῖος ἦταν ἤδη ἔξω.

Δ 402/403 Ἰταλικὴ διδασκαλία: «sona la trombetta» (παίζει ἡ τρομπέτα), στὸ κέντρο τοῦ κειμένου μετὰ τὴ σύντομη ρῆση τῆς Ίουδιθ μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει. Συγκεντρώνονται οἱ στρατιῶτες.

Δ 407/408 Ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «molti acorrono e monstrono segni di dispreggio» - «Molti accorrono e mostrano segni di dispregio» (Τρέχουν πολλοὶ καὶ δείχνουν σημεῖα περιφρόνησης), στὸ κενὸ μιας ἀράδας ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει, μετὰ τὴν εἰσαγωγικὴ ρῆση τοῦ Κήρυκα. Ἐπειδὴ ἡ ρῆση τοῦ Κήρυκα συνεχίζεται σὲ νέα σειρά, πράγμα ἀσυνήθιστο στὸ χειρόγραφο αὐτό, ἡ ἐγγραφή τῆς σκηρικῆς αὐτῆς ὁδηγίας πρέπει νὰ ἔχει γίνει μαζὶ μὲ τὴ γραφὴ τοῦ κειμένου ἢ νὰ ἔχει προβλεφθεῖ χῶρος γιὰ τὴ διδασκαλία αὐτή.

Ε' 29/30 Ὁ σκηνικός τίτλος τῆς πρώτης σκηνῆς τῆς Ε' πράξης παρουσιάζει δύο διαγραφές: «φίλλαινος», πού προστέθηκε στὸ τέλος, καὶ πάνω ἀπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ «μέλας». Πρόκειται γιὰ μιὰ σύγχυση τοῦ ἀντιγραφέα, ὁ ὁποῖος συνήθως ἀναγράφει στὸ σκηνικὸ τίτλο τὰ ὀμιλοῦντα πρόσωπα μὲ τὴ σειρά πού μιλοῦν μέσα στὴ σκηνή. Γι' αὐτὸ ἔσβησε τὸ Φίλαινο ἀπὸ τὴν τρίτη θέση καὶ τὸν μετέθεσε στὸ τέλος. Ἀλλὰ καὶ πάλι κάνει λάθος, γιατί ἡ πραγματικὴ σειρά εἶναι: Ἡρώδης, Κήρυξ, Ἄλκιμος, Φίλαινος· πέρασα τὴ σχετικὴ διόρθωση στὸ κείμενο. Τὸ σβησμένο Μέλας ἀναφέρεται μᾶλλον στὸν Κάρβο, πού ἔρχεται στὴν ἐπόμενη σκηνή ὡς μαντατοφόρος, καὶ μόλις γλύτωσε ἀπὸ τὴν ὀργή τοῦ λαοῦ.

Ε' 29/30 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «Erode.../...», στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «ἠρω» (Ἡρώδης) στὴν ἀρχὴ τῆς σκηνῆς μὲ τὸ χέρι πού δείχνει: στάθηκε ἀδύνατο νὰ ἀποκρυπτογραφηθεῖ (ἡ σκηνικὴ ὁδηγία ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις ἢ πέντε λέξεις).

Ε' 30-43 Κατὰ τὴν παρουσία τοῦ Κήρυκα ὁ Ἄλκιμος διαστρεβλώνει συνεχῶς τὰ λόγια του πρὸς τὸ βασιλιά, παρεμβαίνοντας στὴν ἐπικοινωνία τους. Αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὰ μιὰ τεχνικὴ τῆς κωμωδίας, πού ἐφαρμόζεται ἐδῶ σὲ διαφορετικὰ συμφραζόμενα.

Ε' 36/37 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «fa segno con gli occhi di non dire la verita» - «Fa segno con gli occhi di non dire la verita» (Κάνει νόημα μὲ τὰ μάτια νὰ μὴν πῆ τὴν ἀλήθεια), στὸ κενὸ περιθώριο μιᾶς σειρᾶς, πού σταματᾶει στὴ μέση, μὲ τὸ χέρι πού δείχνει. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἄλκιμο, ὁ ὁποῖος διαστρεβλώνει συστηματικὰ τὰ λόγια τοῦ Κήρυκα. Ὁ Κήρυκας δὲν συμορφώνεται καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπαντᾶει διαφορῶμενα, ὥστε ὁ Ἄλκιμος ἀναγκάζεται νὰ παρερμηνεῖει συνεχῶς τὰ λόγια του, ὥσπου στὸ τέλος ξεσπάει ὁ Κήρυκας σ' ἓνα «κατ' ἰδίαν» (πού δὲν σημειώνεται μὲ σκηνικὴ ὁδηγία): «Κακορίζικη βασιλεία, εἰς τὴν ὁποία κόλακες κολακεύγουνε τὴν ἀλήθειαν!» (Ε' 43) καὶ φεύγει χωρὶς σκηνικὴ ἔνδειξη.

Ε' 46/47 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «arriva di un / ... e porta il / libro» (Ἔρχεται ἀπὸ ... καὶ κρατᾷ τὸ βιβλίον), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι πού δείχνει πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Φιλ.» (Φίλαινος), στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται καὶ ἡ σκηνικὴ ὁδηγία. Μια λέξη δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ διαβαστεῖ,

γιατί ἡ κατάσταση τοῦ χειρογράφου, κυρίως στὶς ἄκρες, πρὸς τὸ τέλος χειροτερεύει πάλι. Τὸ «βιβλίον» εἶναι κατάλογος («κατάστιχο») τῶν σκοτωμένων παιδιῶν (δεκατέσσερις χιλιάδες κατὰ τὴ Γραφή).

Ε' 68 «ὄμνοστο» - εὔνοστο (Κριαρᾶς, IB' 302, καὶ στὸν Du Cange, Μαχαιρᾶ κτλ.): νόστιμο, εὐχάριστο, ὄμορφο.

Ε' 76,78 Στὸ χωρίο παρατηροῦνται γραμματικὲς ἀνωμαλίες: «σὺν οἱ ἰατροὶ χαίρομαι εἰς τὰ λαβῶματα», ἀλλὰ καὶ ἡ σύνταξη τῆς γενικῆς μετὰ «χρειάζομαι»: «Τῶν ἔργων σου χρειάζομαι ὄχι τῶν λόγων».

Ε' 80/81 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: («mostra la spada per spedir gli altri») (Δείχνει τὸ σπαθὶ γιὰ νὰ διώξει τοὺς ἄλλους), στὸ ἐλεύθερο περιθώριο δεξιὰ μιᾶς σειρᾶς μετὰ σύντομη ρήση τοῦ Φίλαινου, ποὺ φτάνει μόνο ὡς τὴ μέση, μετὰ τὸ χέρι ποὺ δείχνει· μετὰ τὸ spada ὑπάρχουν δύο λέξεις σβησμένες. Ἡ χειρονομία αὐτὴ ὑπονοεῖται ἤδη μετὰ τὰ λόγια του: «Ἐγὼ μετὰ τουτουνοῦ μονάχα ἀπιλογήση θέλω» (Ε' 80), ἐνῶ τὸ τέλος εἶναι κάπως περίεργο: ποιὸν διώχνει; Ὁ Κήρυκας μετὰ τὸ τελευταῖο ξέσπασμά του προφανῶς φεύγει (δὲν ὑπάρχει καὶ λόγος νὰ μείνει)· ἂν ὑπάρχουν αὐλικοὶ καὶ ἀκολουθία, εἴτε δὲν ἔχουν ἀναφερθεῖ εἴτε ἀναφέρθησαν στὴ σκηνικὴ ὁδηγία Ε' 29/30, ποὺ δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ διαβαστεῖ.

Ε' 87-93 Στὸ στίχο 87 μολονότι τὸ χειρόγραφο ἔχει στὴ θέση τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου τὸν Ἄλκιμο, ὡστόσο μέχρι τὴ λέξη «βασιλέα» ὁ λόγος ἀνήκει στὸν Ἡρώδη, ἐνῶ ἡ συνέχεια «Ἐσὺ τοὺς ἔδειξες, σεβαστέ,...» στὸν Ἄλκιμο.

Ε' 95/96 Ἡ σκηνικὸς τίτλος ἔχει: «scena 2^a. ἔλιασ, σάμψον, κάρβω· nuntii». Στὴν περίπτωσιν τοῦ Ἑλίας χρησιμοποιήθηκε ἡ ἰταλικὴ μορφή. Τὸ ἰταλικὸ «nuntii» προστέθηκε ἀπὸ τὸ χέρι ποὺ γράφει καὶ τὶς σκηνικὲς ὁδηγίες στὰ ἰταλικά, γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθεῖ σύγχυσις· τὸ «nuntii» δίνεται στὴ μετάφραση «μαντατοφόροι»· ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὰ πρόσωπα ποὺ ἀπαριθμοῦνται προστέθηκε καὶ ἓνα «[ΩΣ]». Ἐπειδὴ οἱ μαντατοφόροι προστίθενται στὰ πρόσωπα ποὺ βρίσκονται ἤδη ἐπὶ σκηνῆς, προστέθηκε στὴν ἀρχὴ «ΚΑΙ».

Ε' 102 Φθορὰ στὸ ἐπάνω μέρος δεξιὰ τοῦ κώδικα ὁδηγεῖ σὲ μερικὴ ἀπώλεια κειμένου· στὸ φθαρμένο χωρίο διαβάζεται μετὰ ἀπὸ δύο ἐκ. κενὸ ἴσως «ε-

ντρομο) καὶ μετὰ ἀπὸ ἓνα ἐκ. «γελα»). Ἐπειδὴ ἡ ἀπώλεια εἶναι ἀσήμαντη γιὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ Ἡλίου καὶ δὲν προσφέρεται εὐκόλη θεραπεία δὲν καταφεύγω σὲ καμιά σχετικὴ πρόταση.

Ε' 125/126 Ἰταλικὴ σκηναϊκὴ ὁδηγία: «Alcino e Filleno se ne vanno» (Ὁ Ἄλκιμος καὶ ὁ Φίλαινος φεύγουν), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι ποῦ δείχνει, στὴν τελευταία σειρὰ τῆς ρήσης τοῦ Ἄλκιμου καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «ἦρα») (Ἡρώδης). Τὸ ὀλέθριο ἔργο τῆς παραπληροφόρησης καὶ τῶν πονηρῶν συμβουλῶν τῶν δύο δαιμονικῶν συμβούλων τοῦ Ἡρώδη ἔχει ὀλοκληρωθεῖ τὸ τέλος του καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς οἰκογένειάς του ἔχει δρομολογηθεῖ. Οἱ δαίμονες δὲν χρειάζονται πιά νὰ προσποιηθοῦν. Ὁ Ἡρώδης ἄλλωστε ἀναγνωρίζει στὴν ἐπόμενη ρήση τοῦ («Ἄμετε κι ἐσεῖς κολακευτάδες κατάρατοι...») τὸν ὀλέθριο ρόλο τους.

Ε' 143-144 Ὁ διορθωτὴς ἢ ὁ ἀντιγραφεὺς ὁμαλοποιεῖ μιὰ περίπτωσι «εὐκολου» ὑπερβατοῦ. Τὸ κείμενο εἶχε ἀρχικὰ: «εἰς τὸν οὐρανικὸν ἤθελαν νὰ πάνε βασιλέαν»· μετὰ ἀπὸ τὴ διόρθωσι: «εἰς τὸν οὐρανικὸν βασιλέαν ἤθελαν νὰ πάνε». Ἡ λέξι «ὑπογῆινος» ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ καταχθόνιου.

Ε' 146 «Κουδουνάτοι ἄρχοντες» - ἀφέντες μεταμφιεσμένοι, ποῦ παίζουσι θεάτρο. Ἡ ἔκφρασι προέρχεται ἀπὸ τίς καρναβαλικὰς μασκαράτες, ὅπου στὴν ἑλληνικὴ ὑπαιθρο οἱ μεταμφιεσμένοι φοροῦσι συχνὰ κουδούνια. Εἶναι γνωστοὶ ὡς «κουδουνάτοι» (καὶ «ἡ κουδουνατιά»), «κουδουνάδες», «κουδουνάς», «κουδουναρῆς», «κουδουνάτος» κτλ. (βλ. W. Puchner, *Brauchtumserscheinungen im griechischen Jahreslauf und ihre Beziehungen zum Volkstheater*. Wien 1977, σσ. 194 ἐξ., 204 ἐξ., 214 ἐξ., 218, 221, 243, 259 ἐξ. μὲ τίς σχετικὰς πηγές).

Ε' 159 Τὸ «ἀναληθούς» δὲν εἶναι τελείως σίγουρο: ἀπὸ φθορὰ τοῦ φύλλου στὴν πάνω ἀριστερὴ ἄκρη διακρίνεται μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα μόνον τὸ τελικὸ «σι». Κατὰ τὴ συνήθεια τῶν ἀντιγραφῶν χειρογράφων ἀναγράφεται ὁμοίως στὸ προηγούμενο φύλλο δεξιὰ κάτω ἐκτὸς σειρᾶς ἢ ἀρχὴ τῆς πρώτης λέξεως τοῦ ἐπόμενου φύλλου: στὴν περίπτωσι αὐτὴ εἶναι «αν». Με ἔντονο φωτισμὸ καὶ μεγεθυντικὸ φακὸ διακρίνεται στὸ φθαρμένον σημεῖον ἓνα «ληθους», ὅποτε ἀποκαταστάθηκε «ἀναληθούς».

Ε' 173 Κι ἐδῶ παρατηρεῖται διπλὸς ἀντικανονικὸς σχηματισμὸς τοῦ «συ-

μπαθῶ») με γενική: «διατί τοῦ κακορίζικοῦ συμπαθήσετε Ἡρώδου, ὅπου δὲν ξέρει νὰ συμπαθήση κανενός;»)

Ε' 194/195 Στὸ σκηνικὸ τίτλο προστέθηκε μετὰ τὸ Δαίμονα καὶ ὁ Ἡρώδης, γιατί παραμένει στὴ σκηνή: ἔτσι διατηρήθηκε ἡ σειρά τῶν ὁμιλούντων προσώπων. Στὸ τέλος ὑπάρχει καὶ ὁ «Μέλας», σβησμένο στὸν κώδικα: πράγματι ὅλες οἱ ἐνδείξεις ἀναφορικά με τὸ Μέλα ἔχουν διαγραφεῖ (βλ. στὴ συνέχεια) ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ (290/291), ἡ ὁποία προφανῶς ἀπλῶς ξεχάστηκε (βλ. δική μου διόρθωση): κατὰ τὰ ἄλλα ἔχει ἀντικατασταθεῖ παντοῦ ἀπὸ τὸν Κάρβο. Ὁ διασκευαστὴς προτιμᾷ νὰ ὑπάρχει στὴ σκηνή μόνον ὁ Κάρβο (παρ' ὅλο πὺ καὶ αὐτὸς ἔχει φέρει τὰ ἄσχημα μαντάτα στὴν προηγούμενη σκηνή) καὶ ὄχι καὶ οἱ δύο στρατιῶτες.

Στὴ συνέχεια ὑπάρχει καὶ ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «Li sege di disotto gli Inspira Il furore contra / Il figliuolo e lo percuoto di malatia» - «Li segue di sotto. Gli ispira il furore contro il figliuolo e lo percuote di malattia» (Τοὺς ἀκολουθεῖ ἀπὸ κάτω. Τοῦς> ἐμφυσᾷ τὴν ὀργὴ ἐναντίον τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ χτυπᾷ [μεταδίδει] μιὰ ἀρρώστια), στὸ δεξι περιθώριο δίπλα ἀπὸ τὸ σκηνικὸ τίτλο («Scena 3^a δαίμων») με τὸ χέρι πὺ δείχνει σὲ δύο σειρές. Ὁ πληθυντικὸς γιὰ τὸ «ἐμφυσᾷ» ἀποτελεῖ ἀνακριβεία, γιατί μόνον στὸν Ἡρώδη ἐμφυσᾷ τὴ μακρία ἐναντίον τοῦ γιοῦ του. Ἡ σκηνικὴ αὐτὴ ὁδηγία παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον: 1) («Τοὺς ἀκολουθεῖ ἀπὸ κάτω»: αὐτὸ εἶπε γίνεται ἀπὸ καταπακτὴ, με περιορισμένες ὅμως δυνατότητες μετακίνησης (τότε τὸ seguire ἔχει περισσότερο τὴν ἔννοια τοῦ «παρακολουθεῖ»), δηλαδὴ ἐννοεῖ τις ἀλλεπάλληλες ἀγγελικὲς ρήσεις τῶν τριῶν μαντατοφόρων τῆς προηγούμενης σκηνῆς: ἴσως καὶ ἐδῶ ὁ πληθυντικὸς εἶναι κάπως περιέργος, γιατί βασικὰ τὸν Ἡρώδη («ἀκολουθεῖ»), εἶτε ὁ Δαίμων βρίσκεται μπροστὰ στὴ ράμπα τοῦ παλκοσένικου, ὁρατὸς γιὰ τὸ κοινὸ στὸ ὕψος τῆς πλατείας.¹¹¹ 2) «ἐμφυσᾷ τὴν ὀργή»: γιὰ τὸ πῶς γίνεται αὐτὸ ὁ ἴδιος ὁ Δαίμων δίνει ἐξηγήσεις: «Ἐγὼ γιὰ τοῦτο, με τὸν καπνὸ μου τὸ θειαφικὸ, τρεῖς βολές σὲ καμνίζω: τὲς τέχρες σου,

111. Στὸ θέατρο τοῦ ἰησουιτικοῦ Μπαρόκ στὶς Δαλματικὲς ἀκτὲς ὑπάρχει παρόμοια σκηνή, ὅπου ἡττημένος σὲ μάχη κρύβεται κάτω ἀπὸ τὰ ἀνυψωμένα σανίδια τῆς σκηνῆς. Βλ. Β. Ποῦχνερ, Τὸ Κροατικὸ θέατρο τῆς Ἀναγέννησης καὶ τοῦ Μπαρόκ. Σύγκριση με τὸ Κρητικὸ καὶ Ἑπτανησιακὸ θέατρο. Στὸν τόμο: *Μελετήματα θεάτρου. Τὸ Κρητικὸ θέατρο*. Ἀθήνα 1991, σσ. 467-502, ἰδίως σ. 492 (με πηγές): ἐκεῖ περιγράφεται καὶ τὸ «βουνοῦ πὺ ἀνοίγει» γιὰ τὸ Dubrovnik (Ragusa) τοῦ 17ου αἰῶνα.

τὴν δολερὴν σου ὑπόκρισιν νὰ σκεπάσης, καὶ νὰ γενῆ ὁ νοῦς σου μαυροσκότεινος καὶ σεληνιασμένος» (Ε' 206-9· βλ. καὶ στὴ συνέχεια): 3) «τοῦ χτυπᾶ μιὰ ἀρρώστια»: αὐτὸ γίνεται ἴσως μὲ φίδι, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος: «Ἐπαρε τὸ λοιπὸν μὲ τούτην τὴν ὄχενδρα τὴν φύσιν μου, τὴν λύσσαν σου, τὸ φαρμάκι μου, τὴν κόλασίν σου, τὸν δαίμονά μου, τὸν φονίαν σου» (Ε' 224-5)· καὶ τὸ «ἐμφυσᾶ» κυριολεκτεῖ: «Νὰ ποὺ μὲ ἐτούτην τὴν ἄνεσιν ἐπιχύνω σου τὸ πνεῦμα μου καὶ εἶς τε ἐσένα ἐπιφυσώντας ὀλότελα ἐμπαίνω» (Ε' 225-7).

Ε' 210-211 Στὴν πρώτη σειρὰ τῆς σελ. 33 ὑπάρχει πρὸς τὸ δεξιὸ ἄκρο ἐκτεταμένη φθορὰ μὲ κομμάτια ἀπὸ χαρτί ποὺ ἔχουν ξεκολλήσει καὶ ἀπὸ ἄλλα φύλλα. Ἐτσι διακρίνονται πάνω ἀπὸ τὴ σειρὰ διάφοροι συνδυασμοὶ γραμμάτων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ ἀποκρυπτογραφηθεῖ: «δεῖνεται» καὶ «μου». Ἀριστερὰ πάνω ἀπὸ τὴ σειρὰ διακρίνεται καὶ «αρ[...]». Μετακινήμενες ἀπὸ τὴ σειρὰ βρίσκονται καὶ λέξεις, ποὺ ὥστόσο φαίνεται πὼς ἀνήκουν σ' αὐτὴν: «τι», «νίον», «ἡω πλεία», ἐνῶ στὴ σειρὰ βρίσκεται ἓνα «σε». Ἄν ἡ ἀνασυγκρότηση αὐτῶν τῶν ἀποσπασμάτων χαρτιοῦ εἶναι σωστή, τότε ἡ σειρὰ ἀποκαθίσταται ὡς ἐξῆς: «εὐγαλμέναισ ξ», δυσανάγνωστο καὶ φθαρμένο κενὸ τριῶν ἐκ., «ἡω πλεία» (μετακινημένο ἀπὸ τὴ σειρὰ), κενὸ ἄγνωστης ἔκτασης (λείπει τὸ χαρτί), «σε, ετοι», ποὺ συνεχίζεται στὴν ἐπόμενη σειρὰ ὡς «ετοιμοσ». Δὲν ἐπιχειρήθηκε ὑποθετικὴ ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου· χρησιμοποίηθηκε μόνον ἡ ὀλοκληρωμένη λέξι «πλεία».

Ε' 212 Ἄφησα τὸ γραμματικὸ βιασμό «οἱ νόσοι» (ἀντὶ αἱ νόσοι, βλ. ἀμέσως μετὰ «αἱ ἀρρωστές», γιατί Ε' 27 ὑπάρχει καὶ στὴν αἰτιατικὴ ἐνικοῦ («ἓνα νόσον» καὶ πληθυντικοῦ «τοὺς νόσους»).

Ε' 242 ἐξ. Στὴν παραστατικὴ περιγραφὴ τῆς ἀρχαίας γιγαντομαχίας, ποὺ ξαναζεῖ ὁ Ἡρώδης μέσα στὴν τρέλα του, ἀναφέρεται καὶ ὁ Βριάρεως, ἀδελφὸς τῆς Αἴτνας καὶ πατέρας τοῦ Σικανοῦ (P. Grimal, *Λεξικὸ τῆς ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς μυθολογίας*. Θεσσαλονίκη 1991, σ. 622) καὶ ὁ τρικέφαλος καὶ τρισώματος Γηρωῶν (Γηρῶνης, Γηρῶνεύς), γιὸς τοῦ Χρυσάορος καὶ τῆς Καλλιρρόης, γίγαντας ποὺ κατοικεῖ στὸ νησί Ἐρύθεια, ποὺ βρίσκεται στὶς ὀμίχλες τῆς Δύσης, καὶ σκοτώνεται ἀπὸ τὸν Ἡρακλεῖ (Grimal, ὁ.π., σ. 149).

Ε' 258-262 Ἀπὸ τὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ φύλλου ἔχει ἀποκολληθεῖ ὀλόκληρη ἡ κάτω ἄκρη, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ τέλος τῶν τελευταίων τεσσάρων σειρῶν τοῦ κει-

μένου να εμφανίζεται κάπως μετατοπισμένο και να υπάρχει απώλεια ορισμένων γραμμάτων. Παρά ταῦτα τὸ χωρίο θεραπεύεται.

Ε' 263 Στὴν ἀρχὴ τῆς πρώτης σειρᾶς τῆς σελ. 34 ὑπάρχει ἓνα κενὸ κειμένου ἀπὸ φθορὰ τοῦ φύλλου περ. 4 ἐκ., τὸ ὁποῖο ὥστόσο μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ, γιατί ἀναγράφεται πάντα ἡ πρώτη λέξι νέας σελίδας στὴν προηγούμενη ἐκτὸς σειρᾶς στὸ δεξι κάτω ἄκρο. Ἔτσι μποροῦσε νὰ συμπληρωθεῖ «σίδερων».

Ε' 263/264: Ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «due soldati secondo [Anti] / gono e balam per monstrarlo» - «Due soldati seguono Antigono e Balaam per mostrarlo» (Δύο στρατιῶτες ἀκολουθοῦν τὸν Ἀντίγονο καὶ τὸ Βαλαάμ, γὰρ νὰ τὸν δεῖξουν), στὸ δεξι περιθώριο μιᾶς σειρᾶς μὲ τὸ τέλος τῆς ρήσης τοῦ Ἡρώδη (τὸ ὄραμα τῆς γιγαντομαχίας) καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Βαλ.» (Βαλαάμ), ὁ ὁποῖος διαμαρτύρεται πρὸς τὸ στρατιώτη γὰρ τὴ σύλληψή τους, ἐπειδὴ πρόκειται γὰρ τὸ γιὸ τοῦ Ἡρώδη. Ὁ Κάρβο δὲν τὸν πιστεύει· κι αὐτὸς ἀκόμα δὲν γνωρίζει τίς προθέσεις τοῦ τύραννου, ὁ ὁποῖος διψᾷ τώρα καὶ γὰρ τὸ δικό του αἶμα.

Ε' 264/265 Στὴν ἔνδειξη τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου ἔχει σβηστεῖ τὸ «Μέ-λ[ας]» καὶ ἀντικαταστάθηκε μὲ «Κάρ[βο]»: τὸ ἴδιο γίνεται στὸ Ε 270/271, ἐνῶ στὸ Ε 289/290 ὁ διορθωτὴς ἢ ἀντιγραφεὴς ξέχασε νὰ σβήσει τὸ «Μέ-λ[ας]», ποῦ ἦταν ὅμως πρόθεσή του, γιατί τὸν ἔσβησε καὶ ἀπὸ τὸ σκηρικὸ τίτλο (βλ. παραπάνω).

Ε' 266 Ὁ Ἡρώδης συνεχίζει νὰ παραληρεῖ καὶ νὰ βρίσκεται σὲ «μάχη» μὲ τοὺς πυγμαίους, τὰ σκοτωμένα παιδιά. Δὲν ἔχει ἀντιληφθεῖ ἀκόμα τοὺς ἄλλους. Μετὰ τὸ Βαλαάμ καὶ τὸν Ἀντίγονο πρέπει νὰ μπαίνει στὴ σκηρὴ καὶ ἡ Μαριάμνη μαζί μὲ τὸ Μαχάωνα, τὸ ἀργότερο πρὶν ἀπὸ τὸ Ε 280. Ὁ Μαχάων ἦταν γιὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ στὴν Ἰλιάδα ὁ γιατρὸς τῶν Ἑλλήνων στὸν Τρωικὸ Πόλεμο, ὁ ὁποῖος θὰ γιατρέψει τὸ λαβωμένο Φιλοκτήτη (H. Hunger, *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. 8η ἔκδ. Wien 1988, σ. 301).

Ε' 289/290 Στὴν ἔνδειξη τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου ἀντικαταστάθηκε τὸ «Μέ-λ[ας]» ἀπὸ «Κάρβο», γιατί ἐκεῖνος ἔχει σβηστεῖ ἀπὸ τὸ σκηρικὸ τίτλο (βλ. καὶ παραπάνω): θὰ ἦταν ἡ μόνη ἀτάκα ποῦ εἶχε νὰ πεῖ.

Ε' 291 Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ πολλαπλὴ διόρθωση: ἀρχικὰ ὁ Μέλας συμπλήρωσε τὰ λόγια τοῦ γαιτροῦ («ἀπ' ἐκεῖ πέφτει»): ὕστερα σβήστηκε τὸ «μελ.», γιατί ἐξαλείφθηκε ἀπὸ τὴ σκηναὴ (σβήσιμο στὸ σκηναϊκὸ τίτλο, βλ. παραπάνω) καὶ ἀντικαταστάθηκε μὲ «καρ» (Κάρβο). ὕστερα ἔγινε καὶ ἄλλη διόρθωση: σβήστηκε καὶ τὸ «καρ.» καὶ τὰ λόγια τοῦ στρατιώτη, σβησμένα καὶ αὐτὰ, ἀποδόθηκαν στὸ Μαχάωνα· ἐπειδὴ ὑπῆρχε πολὺς χῶρος δίπλα ἀπὸ τὴν τελευταία του ἀτάκα, συμπληρώθηκε ἐκεῖ. Οἱ ἀλλαγές αὐτές ἔγιναν ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων, γιατί ἡ ἐπόμενη ἀτάκα, τὴν ὁποία κάνει ὁ Μαχάων, ἔχει τὴν ἔνδειξη «μαχ.», ποὺ δε θὰ χρειαζόταν, γιατί μετὰ τὶς διορθώσεις αὐτές συνεχίζει ὁ Μαχάων νὰ μιᾶ.

Ε' 304/305 Στὸ σκηναϊκὸ τίτλο συμπληρώθηκε ὁ Βαλαάμ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐμφανιστεῖ ἀργότερα ἐπὶ σκηναῖς ὡς μαντατοφόρος γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ γίνονται μέσα στὸ παλάτι. Ἐδῶ εἶναι σαφές πὼς ἡ σκηναὴ αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἐξωτερική, ἐνῶ ἡ προηγούμενη καὶ ἡ ἐπόμενη διαδραματίζονται σὲ κλειστὸ χῶρο. Ἡ πιθανότερη σκηναϊκὴ λύση εἶναι πὼς μιὰ αὐλαία χωρίζει τὶς ἐξωτερικὲς ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς σκηναῖς (βλ. Β. Ποῦχνερ, Ὁ «Ζήνων» καὶ τὸ πρότυπό του. *Ἑλληνικὴ Θεατρολογία*. Ἀθήνα 1988, σσ. 215-297, ἰδίως σσ. 230 ἐξ.).

Ε' 319 Μετὰ τὸ «κα» ὑπάρχει ἓνα κενὸ περίπου 2 ἐκ., ὅπου λείπει τὸ χαρτί.

Ε' 318/319 Στὸ πάνω μέρος τοῦ κώδικα, πάνω ἀπὸ τὴν πρώτη γραμμὴ πρὸς τὴ δεξιὰ μεριά διακρίνεται ἓνα χέρι ποὺ δείχνει καὶ μιὰ ἰταλικὴ σκηναϊκὴ ὁδηγία, ἡ ὁποία ὡστόσο δὲν μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ, γιατί τὸ χαρτί τῆς ἄκρης ἔχει διαβρωθεῖ τελείως. Στὴν πρώτη σειρὰ διακρίνεται ἓνα «Entrano» καὶ στὴ δεύτερη «Laltro». Προσεκτικὴ ἐξέταση ὁδηγεῖ ὡστόσο στὸ ἀποτέλεσμα, πὼς τὸ κομμάτι χαρτιοῦ ἀνήκει σὲ ἄλλη σελίδα, ὅταν στὴ συνέχεια στὴ σκηναὴ 6 ἐμφανίζονται πάλι οἱ τρεῖς μάγοι ἀπὸ τὴν Ἀνατολή (ὁπότε ἡ σωστὴ συμπλήρωση εἶναι «Entrano l' un dopo l' altro 3 seguitori», βλ. Α' 51/52 καὶ Β' 327/328). Ἔτσι δὲν συμπληρώθηκε τίποτε στὸ σημεῖο αὐτό· ἄλλωστε δὲν ὑπάρχει καὶ καμιά δραματουργικὴ ἀνάγκη, γιατί ὁ Σαμουὴλ συνεχίζει τὸ μολόγο του.

Ε' 320 «Καλὰ πάγει» - ἀνάμεσα στὶς δύο λέξεις ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ μιὰ συμπλήρωση ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ διαβαστεῖ λόγω φθορᾶς τοῦ χαρτιοῦ στὸ σημεῖο αὐτό.

Ε' 325 «τὸ δαγκανιάρικο σκουλήκι τῆς συνειδήσεως» - κι ἐδῶ ὅπως καὶ στὸ Β' 245 προκαλεῖ ἐντύπωση πὼς ὁ συγγραφέας δὲν χρησιμοποιεῖ τις καθιερωμένες στὴν ὀρθόδοξη παράδοση διατυπώσεις. Ὁ «σκώληξ» ὁ «κατατρώγων» «τὴν συνειδήσιν» ὑπάρχει στὴν «ἐξηγητική» γραμματολογία, στὸν Ὀριγένη («Γίνεται δὲ καὶ ἡμῖν ἁμαρτάνουσι σκώληξ, τὴν συνειδήσιν ἡμῶν διελέγχων καὶ κατατρώγων»), σὲ σχόλια στοὺς ψαλμοὺς MPG 12, 1253, 33), στὸ Γρηγόριο Νύσσης («...τὸν ἀτελεύτητον τῆς συνειδήσεως σκώληκα...») *Eis tὸν ΣΤ' ψαλμόν*, ἔκδ. McDonough, τόμ. 5, 190, 17-19), στὸν Εὐσέβιο Καισαρείας («...<σῆτα> δὲ καταβιβρώσκοντα αὐτοὺς τὴν συνειδήσιν ὧν τετολμήκασιν δηλοῖ, δίκην σκώληκος κατεσθίουσης τὴν ψυχὴν...»), *Υπόμνημα εἰς Ἡσαΐαν*, Βιβλ. 2, 37, 83-85· βλ. Ἡσαΐας 50, 9 καὶ 66, 24, ὅπου ἀναφέρεται ὁ σκώληξ μὲ τὴν ιδιότητα αὐτή).

Ε' 360 Ἐνδιαφέρον πὼς τὸ «εἰς τὴν σκόνιν» διορθώθηκε ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα σὲ «εἰς τὸ σκόνιν» ἢ διόρθωση ἔγινε ἀμέσως, γιατί ἐνῶ τὸ «τό» γράφεται πάνω ἀπὸ τὸ σβησμένο «τὴν», μετὰ ἀπὸ τὸ σβησμένο «σκόνιν» ἀκολουθεῖ στὴν ἴδια ἀράδα «σκόνιν».

Ε' 370/371 Ὁ σκηνικός τίτλος σώζεται μόνο σὲ κομμάτια, τὰ ὁποῖα ὥστόσο εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποκατασταθοῦν. Ἐνδιαφέρον πὼς τώρα προτιμήθηκε ὁ Μέλας ἀντὶ τοῦ Κάρβο (βλ. παραπάνω). Ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ σκηνικὸ τίτλο στὴν ἄκρη τοῦ φύλλου διακρίνεται ἓνα χέρι ποὺ δείχνει μὲ μιὰ ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται μόνο ἡ δεύτερη σειρά: «con la spada» (μὲ τὸ σπαθί), ἀναφερόμενη σαφῶς στὸν Ἡρώδη.

Ε' 384/385 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «Erode fa cascar il velo apare il corpo di Antigono e di mariane con 4' candele. ... sua spada cade / Il medico la raccoglie.» - «Erode fa cascare il velo. Appare il corpo di Antigono e di Mariamne con 4 candele. [La] sua spada cade. Il medico la raccoglie» (Ὁ Ἡρώδης ἀρπάζει τὸ πέπλο. Φαίνεται τὸ σῶμα τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τῆς Μαριάμνης μὲ τέσσερις λαμπάδες. Τὸ σπαθί του πέφτει κάτω. Ὁ γιατρός τὸ μαζεύει), σὲ μιάμιση σειρά μέσα στὸ κείμενο μὲ τὸ χέρι ποὺ δείχνει. Ἡ σκηνικὴ ὁδηγία πρέπει νὰ ἔχει γραφεῖ ταυτόχρονα μὲ τὸ κείμενο. Τὸ tableau vivant τῆς φρίκης ἔχει προετοιμαστεῖ στὴν προηγούμενη σκηνή, ποὺ διαδραματίζεται ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι μὲ τὸ Σαμουήλ καὶ τὸ Βαλαάμ. Τώρα τὸ παλάτι ἀνοίγει καὶ δείχνει τὸν Ἡρώδη ποὺ συνέρχεται σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὴν τρέλα του.

Ε' 389 Στις τελευταῖες σελίδες ὁ κώδικας παρουσιάζει ἐκτεταμένες φθορές. Στὴ σελ. 36 λείπουν κομμάτια ἀπὸ τὴ δεξιὰ ἄκρη κατὰ μῆκος ὀλόκληρης τῆς σελίδας. Τὸ κενὸ ἐδῶ θὰ μπορούσε νὰ συμπληρωθεῖ εὐκόλα («ἀκριβός» ἢ κά-
τι παρόμοιο)· τὸ κενὸ ἔχει περ. 3 ἐκ.

Ε' 391 Κενὸ περ. 2 ἐκ. Ἀπὸ τὴ λέξη ποὺ λείπει διακρίνεται ἴσως ἓνα («τ»).

Ε' 392 Κενὸ περ. 1 ἐκ. Ἀπὸ τὴ λέξη ποὺ λείπει διακρίνεται ἴσως ἓνα («κ»).

Ε' 396 «[..]δε)· τὸ κενὸ εἶναι περ. 1 ἐκ. καὶ βρίσκεται ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς σειρᾶς.

Ε' 412 («κα[...]») - μιὰ λογικὴ συμπλήρωση θὰ ἦταν «κα[μώματα]» ἂν καὶ τὸ κενὸ δὲν εἶναι πολὺ μεγαλύτερο τοῦ ἐνὸς ἐκ.

Ε' 422-424 Οἱ φθορὲς ποὺ παρατηροῦνται σ' ὅλη τὴ σελίδα ἐντείνονται στὸ δεξιὸ κάτω ἄκρο, ὅπου ἔχουμε μεγαλύτερη ἀπώλεια κειμένου: μετὰ τὸ «χο-
λομανίζωντας» δύο ἐκ., μετὰ τὸ «φρένα» 1-2 ἐκ. (διακρίνεται ἀκόμα ἓνα «τ»
ἢ μέρος τοῦ «π»), μετὰ «τὰ φαντάσ[ματα]» τὸ κενὸ ἐκτείνεται σὲ 5-6 ἐκ.,
ἐνῶ λείπει καὶ ἡ ἀναγραφὴ τῆς πρώτης λέξης τῆς ἐπόμενης σελίδας ἐκτὸς
σειρᾶς.

Ε' 423/424 Ἰταλικὴ σκηρικὴ ὁδηγία: «entrano .... / Laltro» - «Entrano [l' un
dopo] l' altro» (Μπαίνει ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο), δεξιὰ ἀπὸ τὸ σκηρικὸ τίτλο
(μὲ μικρὰ γράμματα) «scena [6^a] [Βαλ]τάζαρ, μέλιωρ, γάσπαρ» μὲ τὸ χέ-
ρι ποὺ δείχνει. Ἡ συμπλήρωση τοῦ χαμένου κειμένου (ὁ κώδικας πρὸς τὸ τέ-
λος εἶναι πολὺ φθαρμένος στὶς ἄκρες) ἦταν εὐκόλη μὲ βάση τὴ σκηρικὴ ὁδη-
γία Β 327/8 (βλ. καὶ Α' 51/52).

Ε' 424 Ἡ συμπλήρωση («σκοτει]νοῦ») κατὰ τὸ Α' 52, ποὺ ἀποτελεῖ στερεότυ-
πη ἔκφραση τῶν τριῶν μάγων. Κάτω ἀπὸ τὸ «εἶσαι» διακρίνεται σὲ χαρτὶ
ξεκολλημένο, ποὺ μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ ἄλλη σειρὰ ἢ καὶ σὲ ἄλλη σελίδα ἢ λέ-
ξη «μαριάμνη».

Ε' 425 ἐξ. Ἡ ρήση πρέπει νὰ εἶναι τοῦ Ἡρώδη, ἂν καὶ ἔχει ἀπολεσθεῖ ἢ σχε-
τικὴ ἔνδειξη τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου. Τὸ κείμενο ἔχει ὑποστρεῖ ἐδῶ μεγά-

λες βλάβες, γιατί έχουν μετατοπισθεί ολόκληρα κομμάτια χαρτιού. Π.χ. το απόσπασμα «οὔμεν ηρωδην ἄν» δὲν φαίνεται νὰ ἀνήκει στὴν ἀράδα αὐτή. Φαίνεται πὼς ἡ δευτέρα ἀράδα τοῦ κειμένου ἔχει φθαρεῖ σὲ τέτοιο βαθμὸ, πὺ μόνο μικρὰ κομμάτια διακρίνονται, π.χ. στὸ δεξι ἄκρο «τοῦ οὐρανοῦ βρον», πὺ παραλείφθηκε γιατί δὲν ὑπάρχει ἔνδειξη γιὰ τὸ πὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔνταχθεῖ στὸ κείμενο.

Ε' 438/439 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «... strangolare acorre il medico e gli altri li danno le / vesti lo calcano sopra un capetzale li tengono ...ani» - «[...] strangolare. Accorre il medico e gli altri gli danno le vesti. Lo calcano sopra un capezzale, gli tengono [le m]ani» (Πάει νὰ πνιγεῖ. Τρέχει ὁ ἰατρός, καὶ οἱ ἄλλοι δίνουν τὰ ρούχα. Τὸν πιέζουν πάνω σ' ἓνα προσκέφαλο καὶ τοῦ κρατοῦν τὰ χέρια), στὸ ἐλεύθερο περιθώριο μιᾶς σειρᾶς μετὰ ἀπὸ ρήση τοῦ Ἡρώδη στὸ δεξι μέρος τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι πὺ δείχνει, ἐνῶ ἡ ἐπόμενη σειρὰ τῆς διδασκαλίας ἀρχίζει ἀριστερά, ὅπως τὸ κείμενο. Ἐπομένως, παρὰ τὰ μικρότερα γράμματα, ἡ σκηνικὴ αὐτὴ ὁδηγία ἔχει προβλεφθεῖ ἀπὸ τὸ γραφέα. Ἡ ἀπώλεια κειμένου ὀφείλεται σὲ μιὰ τρύπα ἀπὸ ὑγρασία στὴ μέση τῆς σελίδας. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὴν ἀπόπειρα αὐτοκτονίας τοῦ Ἡρώδη: μὲ «τὰ ρούχα» ἔννοεῖται μᾶλλον ὁ ζουρλομανδύας.

Ε' 447 Ἡ τελευταία λέξη τῆς σειρᾶς μετὰ τὸ «μελετοῦνται» καλύπτεται ἀπὸ χοντρὴ σφραγίδα τοῦ μοναστηρίου, πὺ τὴν κάνει δυσανάγνωστη.

Ε' 457/458: Ἰταλικὴ διδασκαλία: «va In disparte» - «Va in disparte» (Πηγαίνει κατὰ μέρος), στὸ ἀριστερὸ περιθώριο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι πὺ δείχνει κάτω ἀπὸ τὴν ἔνδειξη «Μαχ.» (Μαχάων). Ὁ γιατρός πηγαίνει στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ διατυπώσει σ' ἓνα «κατ' ἰδίαν», ὥστε νὰ μὴν τὸν ἀκούσουν οἱ ἄλλοι, τὸ μέγεθος τῆς ἀρρώστιας τοῦ Ἡρώδη καὶ τὴ σοβαρότητα τῆς κατάστασης.

Ε' 467/468 Ἰταλικὴ σκηνικὴ ὁδηγία: «tira In disparte Il medico» - «Tira in disparte il medico» (Τραβᾷ τὸν ἰατρὸ παράμερα), στὸ κέντρο τοῦ κειμένου μὲ τὸ χέρι πὺ δείχνει, μετὰ τὴν ἐρώτηση τοῦ Μέλχιωρ, ἂν ὑπάρχει ἀκόμα ἐλπίδα, καὶ πρὶν ἀπ' τὴν ἀρνητικὴ ἀπάντηση τοῦ Μαχάωνα.

Ε' 469 Τὸ σημάδι γιὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς παρένθεσης λείπει, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἀλλοῦ παρὰ πρὶν ἀπὸ τὸ «σάν».

Ε' 471 Τὸ «αχρέμεται» ἔχει σβηστεῖ καὶ προστέθηκε στὸ τέλος τῆς φράσης «πουλιέται»· μετὴν ἀλλαγὴ αὐτῆ τοῦ νοήματος, τὸ «ἀκριβή» ἀποκτᾶ κυριολεκτικὴ σημασία. Δὲν ἀποκλείεται τὸ «ἡ αἰωνία» νὰ ἦταν ἀρχικὰ ἐπίθετο καὶ μετὴν διόρθωση νὰ ἔχει ξεχαστεῖ ἢ συμπλήρωση τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ἔτσι ἡ αἰωνία ἔχει τὴν ἔννοια τῆς αἰωνιότητος.

Ε' 479-484 Οἱ τελευταῖες σειρὲς τοῦ φύλλου δείχνουν ἀξανάμενα σημάδια φθορᾶς μετὰ μεγαλύτερη ἀπώλεια κειμένου, ἰδίως στὸ δεξιὸ κάτω ἄκρο.

Ε' 485 ἐξ. Τὸ ἐπάνω μέρος τῆς τελευταίας σελίδας εἶναι σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ κατεστραμμένο· οἱ φθορὲς φτάνουν σχεδὸν ὡς τὸ μέσο τῆς σελίδας, ὅπου ὑπάρχει μιὰ μεγάλη τρύπα. Παραλείπω στὴ σελίδα αὐτῆ τὴ λεπτομερειακὴ περιγραφὴ τῶν φθορῶν, γιατί δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου, παρὰ μιὰ νοηματικὴ συμπλήρωση τῶν κενῶν.

Ε' 534-543 Τὸ κάτω μέρος τοῦ τελευταίου φύλλου εἶναι σκισμένο στὴ μέση καὶ φθαρμένο στὶς ἄκρες. Παρὰ ταῦτα ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα στάθηκαν δυνατὲς ὀρισμένες συμπληρώσεις. Ἀπὸ τὸ τέλος λείπουν, ἀνάλογα μετὴν ἀρχὴν (βλ. παραπάνω), δύο σελίδες, ἡ τελευταία ἴσως νὰ μὴν εἶναι πλήρης. Ἄν ὑπολογίσουμε πὼς πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ διδακτικὸς ἐπίλογος, ἡ scena ultima μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἡρώδη πρέπει νὰ τελειώνει κάπως σύντομα. Ἡ ἐκδοχὴ τῆς αὐτοκτονίας εἶναι πιθανὴ ἐπειδὴ στὸ Α' 36 ἐξ. ἡ Ζουλία δίνει στὴν Ὁργὴ καὶ τὴ Φιλοτιμία δύο μαχαίρια: μετὰ τὸ ἓνα θὰ σκοτωθοῦν τὰ ἄφταιστα παιδιά, μετὰ τὸ ἄλλο ὁ ἴδιος ὁ Ἡρώδης. Ἄν πρόκειται γιὰ προεικόνη τῶν αἱματηρῶν πράξεων τοῦ τυράννου, δὲν ἀποκλείεται ὁ Ἡρώδης νὰ αὐτοκτονεῖ μετὰ τὸ σπαθί του. Τὸ ἴδιο ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ Ὁργὴ Ε' 25. Μποροῦμε νὰ ὑπόθεσουμε ὅμως ὅτι αὐτὸ ποὺ προσπαθεῖ νὰ τοῦ δώσει ὁ Μαχάων, γιὰ νὰ ἀνακουφιστεῖ, πιθανῶς εἶναι κάτι ποὺ ἐπισπεύδει τὸ τέλος του, γιὰ νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τοὺς πόνους.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ΤΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ βασίζεται στο «Λεξικό τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδους Γραμματείας (1100-1669)» τοῦ Κριαρᾶ, στο «Ἱστορικό Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ σὲ εἰδικές μελέτες γιὰ τὰ ναξιακὰ ἰδιώματα [Α. Σιγάλας, «Γλωσσικὰ ἰδιώματα καὶ Ἐποικισμοὶ τῆς Νάξου», στο *Ναξιακὸν Ἀρχεῖον*, τεύχ. 15, Νάξος, Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος, 1942· Ι.Κ. Προμποναῖς, «Ἡ γλῶσσα τῶν ναξιακῶν ἐγγράφων (1433-1837) καὶ τὸ παλαιότερον ναξιακὸν ἰδιώμα», *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν Ζ* (1968), σελ. 338-425· Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Ἀπεράθου Νάξου», *Ἀθηνα τόμ. 56* (1952), σσ. 215-273]· στο «Λεξικό τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης» τοῦ Ι. Σταματάκου, στο «Μέγα Λεξικόν» τοῦ Δ. Δημητράκου, στο Ἀρχεῖο Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καθὼς καὶ σὲ προφορικές μαρτυρίες τῶν ἀλησμόνητων Πέτρου Γλέζου καὶ Διαλεχτῆς Ζευγώλη-Γλέζου.

Ἡ προτεραιότητα δίνεται στους κυρίως ἰδιωματικούς τύπους καθὼς καὶ σὲ λόγιους τύπους ποῦ παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

ἄ: ἐπιφ. λύπης Ε 296	ἀγαπητικός: ἀγαπητός, φιλόστοργος Γ 23, 159
ἄβδέλλα (ῆ): βδέλλα Ε 127	ἄγγεια (τά): δοχεῖα Γ 256
ἄβέβαια: μὲ ἀστάθεια Α 165	ἄγγίζω: ἀρμόζω, προσήκω, σὲ γ' ἐν. πρέπει Β 109, 217, Γ 51, 302, 335, 336, Δ 90, Ε 205
ἄβεβαισύνη (ῆ): ἀβεβαιότητα Β 53, Γ 134	ἄγε: προχώρα, πήγαινε Δ 329, Ε 434
ἄβουλα: χωρὶς σύνεση Β 402	ἄγιοσύνη (ῆ): ἀγιότητα Β 300
ἄβουλος: ἀπερίσκεπτος Δ 101	ἄγκαλὰ καί: ἄν καί, μολονότι Α 61, 97,
ἀγαθοσύνη (ῆ): καλωσύνη Α 159, 189, Β 344	
ἀγαλλιάω: χαίρομαι Δ 53	

- Γ 117, 192, Δ 3, 99, 135, 232,
Ε 202
 άγνωστος: χωρίς γνώση, άμαθής
 Β 51
 άγριογρυλλώνω: άγριογουρλώνω
 Γ 258
 άγριοθωρῶ: άγριοβλέπω Ε 255
 άγριωμένος: άγριεμένος Ε 346
 άγριώνω: έρεθίζω Β 112, -ομαι
 Ε 455
 άγρυπνός: άγρυπνος Β 394
 άδαμάντινος: διαμαντένιος, σκληρός Β
 234
 άδόξω: άδοξα, χωρίς φήμη Β 60
 άδρῖ (τό): σκληρό μέρος τοῦ δέρματος
 Δ 133
 άδυναμώνομαι: έξασθενῶ Β 426
 άεί: πάντοτε Β 285
 άετονυχάτες (οί): άετονυχιές, άγριο
 σκίσιμο τοῦ δέρματος Γ 209
 άθέμιστα: άνομα Β 424, Δ 264
 άθέμιστος: παράνομος Γ 235, Ε 388
 άθέσμητα: παράνομα Β 172
 αιδέσιμος: σεβάσιμος Γ 159 (-ότατοι) Β
 16, αιδεσίμως: Α 180
 αίσθητες (οί): αίσθήσεις Α 140
 αίωνία (ή): αίωνιότητα Ε 471
 άκαιρα: φορτικά, όχληρά Β 397
 άκαιρος: πρόωρος Β 181
 άκάμωτος: άνεκτέλεστος Ε 12
 άκαταλήπτως: άσυλλήπτως,
 άκατανοήτως Β 401
 άκινδύνευτος: άσφαλής Ε 69
 άκλειδωτος: άνοιχτός Δ 142
 άκοπος: χωρίς νά κοπιάζει Ε 75
 άκοσμος: άτακτος, χαώδης Γ 174
 άκουμπίζω: βασίζομαι, στηρίζομαι Β 26
 άκουραστός: άκούραστος Ε 75
 άκουσμένος: ζακουστός Δ 211
 άκριες (οί): άκριες Α 165 (-ίες),
 Ε 110
 άλάκερος: δόλακερος, δόλοκληρος
 Ε 244
 άλεπούδα (ή): άλεπού Β 13
 άλησμονῶ: λησμονῶ, ξεχνῶ Δ 4, 36
 άλησμοσύνη (ή): λησμονιά Β 159
 άλλιωτικά: άλλιώτικα Β 336
 άλλότριος: ξένος Ε 200
 άλυσιδώνομαι: δένομαι με άλυσίδες,
 δεσμεύομαι Δ 140
 άμάξι (τό): άστερισμός τῆς Μεγάλης
 Άρκτου Δ 97
 άμάχι (τό): ένέχυρο, έγγήυση
 Β 340, Γ 81, 346, Δ 384
 άμε: πήγαινε Γ 352, άμετε: Α 46,
 Γ 112, et pass.
 άμέ: άλλά, μήπως Α 26, 65, 145, 174, Β
 37, 70, 148, 190, 262, 289, 437, Γ 48,
 274, 276, 280, 292, 313, 336, Δ 18, 187,
 271, 299, Ε 15, 26, 57, 93, 220, 297,
 310, 311, 368
 άμετάλλακτος: αναλλοίωτος Β 264,
 291, Γ 43, Δ 105
 άμετρα: ύπερβολικά Α 172
 άμέτρητος: ποῦ δέν μπορεῖ νά
 μετρηθεῖ, άπειρος Α 128
 άμετρος: άμέτρητος Ε 3
 άμήτωρ: χωρίς μητέρα Β 377
 άμμοδιά (ή): άμμουδιά Β 240
 άμόνω: όρκίζομαι, Α 212, Β 4, άμόνε,
 παραμόνε Ε 192, Β 4, άμόσε Β 119,
 άξαμόνοντας Β 185
 άμποτες: μακάρι Δ 185
 άναγαλιῶ: χάιρομαι, Α 172, Δ 28
 άναγαλλιάσις (ή): χαρά Β 206, Δ 37
 άναγελῶ: έμπαιζῶ, καταγελῶ,
 περιγελῶ Β 55, 436, Ε 331
 άναγογυρεύω: άναζητῶ έπίμονα Α 178,
 Β 17, 171, 217, 223, Δ 429

- ἀναγυρεύω: ἀναζητῶ ἐπίμονα Β 413, Γ 164, Δ 81
 ἀναζῶ: ξαναζῶ Ε 28, 62, 329
 ἀναισθητός: χωρίς λειτουργία τῶν αἰσθήσεων Γ 136
 ἀνακάμπτω: ἐπιστρέφω Β 417
 ἀνακατερός: ποῦ σὲ ἀνακατώνει, ἀναστατώνει Γ 141
 ἀνακατωμένος: ἄτακτος Ε 464
 ἀνακατώνω: μπερδεύω Ε 118
 ἀνακάτωσις (ή): παραχῆ φυσικῶν στοιχείων Β 36, ἀναστάτωση Δ 13, Ε 180 (ἀνακάτωσες, οἱ)
 ἀναλύω: ἐξηγῶ Ε 91, τήκω, λειώνω Β 362
 ἀναλύπητος: ἀλύπητος, ἄσπλαγχνος, σκληρός, -α Α' 50, 336
 ἀναπαμένος: ἀναπαυμένος, ἥσυχος Ε 447
 ἀναπαύω: ξεκουράζω, Δ 141, Δ' 153, διακόπτω, σταματῶ Δ 153, Ε 122, 180
 ἀναπείθω: μεταπείθω Γ 323, Ε 127
 ἀναπετῶ: πετῶ Δ 16
 ἀναπηδῶ: σηκώνομαι πάνω ὀρμητικὰ Δ 16
 ἀναπυρώνω: ἀναθερμαίνω Β 358
 ἀναρχος: χωρίς ἀρχή Β 383, Δ 138
 ἀνασκομπωμένος: ἀνασκομπωμένος, προετοιμασμένος γιὰ δράση Γ 164-165
 ἀναστεσμός: ἀναστεναγμός Ε 319
 ἀνατριχιάζω: ὀρθοτριχῶ Β 244
 ἀνατριχιάζομαι: φοβᾶμαι Γ 217
 ἀναχαρώνω: ἀνάβω φωτιές ὡς ἔνδειξη χαρᾶς[;] Β 205
 ἀνέγνοιαστα: χωρίς ἔγνοια Β 402, Δ 82
 ἀνέγνοιαστος: ἀμέριμνος Γ 135
 ἀνεκδίκητος: χωρίς νὰ πάρει ἐκδίκηση Ε 15
 ἀνεμία (ή): θύελλα, καταιγίδα Β 35
 ἀνεμοζάλη (ή): ἀναταραχή Β 4, Ε 237
 ἀναπετῶ: πετῶ, ἵπταμαι Δ 16
 ἀνεμοπετασμένος: ἀνεμοπεταγμένος Δ 15
 ἀνεμπόδιαστα: δίχως ἐμπόδια Δ 166
 ἀνευχάριστος: ἀχάριστος Δ 113
 ἀνευχαριστία (ή): ἀχαριστία Β 159, 358
 ἀνθρακας (ὁ): μαῦρο ἀπόστημα ἢ κακοήθης πληγῆ, φλύκταινα Ε 458
 ἀνθρωπινός: ἀνθρώπινος Γ 207, 248, Δ 151
 ἀνίσως: ἐπειδὴ Ε 435, 501
 ἀντάμα: μαζὶ Β 22, Γ 37, 251, 252, 284, 317, 343 et pass.
 ἀντιβροντῶ: βροντῶ κι ἐγὼ Ε 238
 ἀντιγαυγίζω: ἀντηχῶ τὰ γαυγίσματα Α' 94
 ἀντικλαίω: ἀντηχῶ τὸ κλάμα Α' 94
 ἀντικρυτά: ἀπέναντι Ε 135
 ἀντιλαλῶ: ἀποκρίνομαι, ἀντηχῶ Α' 94, 98, 100, Γ 274, Δ' 311, Ε 238
 ἀντιλαλισμός (ὁ): ἀντήχηση Δ 312
 ἀντίληψις (ή): βοήθεια, στήριγμα Β 385
 ἀντίμαχος (ὁ): ἀντίπαλος, ἐχθρός Ε 267, ἀντιμαχίες (οἱ) Ε 180, 267
 ἀντιμαχῶ: μάχομαι ἐναντίον Ε 238
 ἀντιπαλεύω: καταπολεμῶ Β 313
 ἀντιφιλῶ: ἀνταποδίδω τό φίλημα Α' 182-183
 ἀνωφέλετος: ἄχρηστος Γ 186, Δ' 130, Ε 430
 ἀξαιμόνω: Β 185 βλ. ἀμόνω
 ἀξανάστρεφα: ἀντίστροφα, ἀνάποδα Β 129

- ἀξανοίγω: ἀνοίγω Δ 194 καὶ ξανοίγω Δ 192
- ἀξιγγεύω: κολακεύω Β 16, 162
- ἀξιός: ἄξιος Α' 208
- ἀπάλαθε: ἀπάλειψε (ἀπαλείφω μὲ τὴν ἔνν. ἀλείφω) Β 128
- ἀπανδρεύω: ὑπανδρεύω, παντρεύω Α' 187
- ἀπανδρία (ἦ): ἀγαμία, παρθενία Β 114
- ἀπανεμία (ἦ): ἄπνοια Α' 195
- ἀπαντέχω: περιμένω, προσμένω Α' 104, 123, Β 99, 413, Γ 26, 32, 71, Δ 7, 57, Ε 135, 401, 408, 410
- ἀπαντῶ: συναντῶ Β 38, Ε 369
- ἀπάνω: ἐπάνω Ε 1
- ἀπάτωρ: δίχως πατέρα Β 377
- ἀπεθαίνω: πεθαίνω Α' 25, 28, Γ 25, 106, 214, 301, 317, Δ 282, 339, Ε 293, 476, 485
- ἀπεθαμένος: πεθαμένος Α' 64, 78
- ἀπείρανδρος: παρθένος, ἄγαμος Β 386
- ἀπείριτος: ἄπειρος, ἀπέραντος Β 259, 290, 294, 330, 399
- ἀπελέκιστος: ἄκοπος Δ 128
- ἀπελπίζω: ἀπελπίζομαι Γ 157
- ἀπολογία (ἦ): ἀπάντηση Β 165
- ἀπιλογοῦμαι: ἀποκρίνομαι Β 170, 238, 392, Ε 80, 390
- ἀπίστος: ποῦ δὲν ἔχει πιεῖ, διψασμένος Ε 536
- ἀπλάδα (ἦ): ἀνοικτὸς τόπος Ε 32
- ἀπλοχεριά (ἦ): γενναιοδωρία Ε 67, -ία Δ 148
- ἀποβαλμένα: ἀπότακτα, ἀποδιωγμένα Ε 10
- ἀπογῆραςκω: γερνάω τελείως Ε 56
- ἀποδείχνω: ἀποδεικνύω, βεβαιώνω Β 256
- ἀποδίνω: ἐπιστρέφω Δ 385
- ἀποθεώνω: θεοποιῶ κατὰ χάριν μετὰ θάνατον Β 376
- ἀποκαίω: καίω ἐντελῶς Β 365
- ἀποκόβγω: ἀποκόβω Γ 356, Ε 507
- ἀποκοτιὰ (ἦ): τόλμη Δ 199, 200, Ε 369
- ἀποκοτὸς: ἀπόκοτος, ἄφοβος Β 229, Δ 206, Ε 105, 375, 381
- ἀποκοτῶ: τολμῶ, ριψοκινδυνεύω Α' 4, 46, Β 228, Γ 175, Ε 132, 351, 380, 393
- ἀποκουράζομαι: ἀναπαύομαι ἀπὸ τὸν κόπο Α' 125, 223
- ἀποκρισάρης (ὁ): ἀπεσταλμένος Β 420
- ἀπόλωλος: χαμένος Α' 82
- ἀπομένω: παραμένω στὴν ἴδια κατάσταση Α' 188, Δ 128
- ἀπομονετικός: ὑπομονετικός Ε 415, -ῶς Δ 86
- ἀπομονὴ (ἦ): ὑπομονὴ Δ 115
- ἀπόνωρις: ἐγκαίρως Β 116
- ἀποπίσω: πίσω (τοπ.) Β 242
- ἀποπλύνω: καθαρίζω Ε 505
- ἀπορία (ἦ): ἐκπληξῆ Α' 87, φτώχεια Β 350, ἀδιέξοδο Ε 371
- ἀπορῶ: δὲν μπορῶ νὰ ἐξηγήσω Α' 96
- ἀποσπῶ: κόβω Ε 72
- ἀπόσυρμα (τό): ἀποκόμιση, ἀπολαβὴ Β 340
- ἀποτελειώνω: σκοτώνω Δ 406
- ἀποτσιπωμένος: ἀναιδής, ἀναισχυντος Δ 195
- ἀποχαίρομαι: χαίρομαι, ἀπολαμβάνω Β 301, 320
- ἀπόφαση (ἦ), ἀπόφασες (οἱ) Δ 418
- ἀραθυμῶ: δυσανασχετῶ Δ 38
- ἀρβελίζω: κομματιάζω, κατατεμαχίζω Γ 152, Δ 265, -ομαι Γ 180, Ε 24

- ἄργητα (ἦ): ἀργοπορία, καθυστέρηση
 Α' 44, Β' 231, Γ' 337, Δ' 334, Ε' 175,
 177, 299, 482
 ἄρματα (τά): ὄπλα Ε' 14, 190, 272, 402,
 420, 421, 422, 427
 ἄρματώνω: ἐξοπλίζω Δ' 40, -ομαι
 Β' 12, 50, 231, Ε' 19, -ομαι Ε' 241
 ἄρνοσφαγία (ἦ): θυσία ἀρνιῶν Β' 216
 ἄρπῶ: ἄρπάζω Γ' 193
 ἄρρητος: ἀνείπωτος, ἀνέκφραστος
 Β' 394, Ε' 388
 ἄρρώστια (ἦ), ἄρρωστές (οἱ) Ε' 213
 ἀρχέκακος (ὀ): Σατανᾶς Δ' 39
 ἀσθένεια (ἦ): ἀδυναμία Β' 269
 ἀσκοτζαμπούρνα (ἦ): ἀσκοτσάμπουνο,
 μουσικὸ πνευστὸ ὄργανο Α' 168
 ἀσπέτα (ἦ): σπιθα Α' 79
 ἄσπιλος: ἀμόλυντος, ἀγνός Β' 386
 ἀσπλάχνως: χωρὶς οἴκτο Γ' 138
 ἀσπρίζω: Β' 355, Ε' 202 βλ. γαλακτίζω
 ἀσθενής: ἀσθενής Ε' 434
 ἀστραπτίζω: ἀστράπτω, λάμπω
 Α' 2, Β' 199
 ἀσυμπαθῶς: δίχως συμπάθεια
 Γ' 191, Δ' 81, Ε' 254
 ἀσύμφωνος: διάφωνος, ἕνας ἤχος ποῦ
 δὲ συμφωνεῖ μὲ ἕναν ἄλλο
 Α' 173, Δ' 35
 ἀτάξια (ἦ): ταραχὴ Ε' 465
 ἀτός μου: ἐγὼ ὁ ἴδιος Γ' 253, 254
 αὐθέντης (ὀ): κύριος Γ' 51, 148, 159, Δ'
 322, Ε' 270, 275, 276
 αὐθεντία (ἦ): ἐξουσία Α' 160, Β' 337, 408
 αὐξάνω: αὐξάνω Β' 56
 αὐτὶ (τό): χερούλι Β' 80
 ἄφαγία (ἦ): ἔλλειψη τροφῆς Ε' 535,
 ἄφαγος : χωρὶς νὰ φάει Ε' 536
 ἀφαρπάζω: ἄρπάζω Β' 405, Γ' 18, 168,
 Ε' 353
 ἀφήνω: ἀφῆς Α' 97, ἐπιτρέπω Β' 136,
 ἐγκαταλείπω Β' 245
 ἀφθορος: ἀγνός Β' 386
 ἀφικροῦμαι: ἀφουγκράζομαι, ἀκούω
 προσεκτικὰ Γ' 233, Δ' 193, 304
 ἀφραστος: ἀνείπωτος Ε' 65
 ἀχαμνός: ἀδύναμος Β' 46, 261, 263
 ἄχερο (τό): ἄχυρο Β' 46
 ἄφταιστος: ἄφταιγος, ἀθῶος Α' 23
 et pass.
 ἄφτω καὶ ἄφθω: ἀνάβω Α' 15, 21,
 Β' 244, Γ' 262, Ε' 331, 455, ἄφτουντας
 Ε' 238, ἀφθῆς Ε' 211, ἀφθῆ Ε' 328,
 ἀφτομένους Ε' 258
 ἀψηλώνω: ἀνυψώνω Β' 64
 ἀψηφῶ: δέν λογαριάζω Ε' 472
 ἄωρος: πρόωρος Β' 411
 βαθμὸς (ὀ): σκαλοπάτι Ε' 169
 βαθιολογῶ: βαττολογῶ, μωρολογῶ
 Β' 7
 βάλασμο (τό): ἀρωματικὴ ρητίνη
 Α' 195
 βασιλεύω: χάνομαι, πεθαίνω Ε' 342
 βδελυγμία (ἦ): δυσωδία Ε' 451
 βεβαιοσύνη (ἦ): βεβαιότητα, ἀσφάλεια
 Γ' 110, Ε' 115
 βιγλίζω: φυλάττω Δ' 65, 66, 75, 143,
 205, Ε' 134, ἐπαγρυπνῶ Β' 109, (ἰταλ.
 vigilare)
 βιδιάζω: γαληνεύω, ἡρεμῶ (εὐδιάω) Δ'
 212
 βοῖζω: βουίζω Γ' 141
 βολὰ (ἦ): φορὰ Α' 184, Ε' 40, 94, 207,
 479, 480
 βουλή (ἦ): σκέψη Α' 34, Ε' 164
 βουνὶ (τό): βουνὸ Β' 239, βούνια Ε' 243
 βροτὶδα (ἦ): ἐξανθήματα ἰδρώτα
 Ε' 457

- βρωμόστομος: αίσχρολόγος Δ 275
 βυζαναριό (τό): βρέφος που θηλάζει Α
 191, Β 11, 82, βυζανάρικα
 Β 103, 406
 βυζάνω: βυζαίνω, θηλάζω Δ 178
 βυζάστρα (ή): τροφός, παραμάνα Γ 247
- γαλακτερός: που θηλάζει, άγνός
 Β 355, λευκός Δ 366
 γαλακτίζω: λευκαίνω, εξαγνίζω
 Β 167, 357, μαλακίων Ε 185
 γαμφόνηχος: άρπακτικός Γ 91
 γανώνω: στιλβώνω Β 363
 γαργαρέωνας (ό): λαρύγγι Γ 138
 γαυγισμός (ό): γαύγισμα Α 92
 γεροντία (ή): γήρας Γ 290, 300
 γηινός: γήινος Β 260, 381, Δ 20, 108
 γλήγορι: γρήγορα Δ 95, Ε 439, βλ. και
 όγλήγορα, -ι
 γληγορομάδα (ή): γρηγοράδα Δ 254, Ε
 97
 γλίστρα (ή): όλισθηρό έδαφος Α 117
 γόζομαι: σκούζω, θρηνώ Γ 258, Δ 255,
 361
 γόλφος (ό): κόλπος, στήθος Α 36, 182,
 Δ 43, Ε 354, βλ. και κόλφος
 γούνατο (τό): γόνατο Ε 233, 344
 γροικῶ: άκούω Α 161, Γ 18, 207,
 Ε 222, καταλαβαίνω Β 144
 γρουλλίζω: γουρλώνω, τεντώνω τό μάτι
 Β 118
 γυαλού (ή): Γελλώ, γυναίκα άγρια Δ
 289
 γυροῦ-γυροῦ: όλόγυρα Γ 197
- δακρυγελῶ: δακρύζω και μαζί γελῶ Α
 181
- δακτύλι (τό): δάκτυλο Β 396, Ε 460,
 463
 δαμαλίδα (ή): μικρή άγελάδα Ε 407
 δάφνικος: δάφνινος Β 203
 διαλαλῶ: γνωστοποιῶ δημόσια με
 δυνατή φωνή Β 186, 210, Ε 30, 31
 διαλαλητής (ό): κήρυκας Γ 39
 διαμερίζω: χωρίζω σε μέρη Ε 493
 διαρρηγνύω: παραβιάζω Γ 168
 διασκελίζω: διαμελίζω Α 47, Γ 180,
 212, Δ 348, Ε 177
 διαφεντεύω: προστατεύω Ε 139, -έψη
 Β 375, -έψης Β 66
 διάφορον (τό): κέρδος, ώφέλεια Γ 38
 δίκαια: δίκαιο Α 16, Β 235, Ε 198, 486
 δικαιοσύνη (ή): τό δίκαιο Γ 89,
 δίκη (ή): δικαιοσύνη Β 87, 89, 314, Γ
 314, 333, τό δίκαιο Ε 162
 δολικός: δολερός Β 433
 δόξα (ή): λαμπρότητα Α 145, τιμή Β
 391, 393
 δορυφόρος (ό): φύλακας Α 200,
 Δ 191, 428
 δουλεία (ή): ύπηρεσία Δ 89
 δουλευτής (ό): εργάτης Β 131, 222, 257,
 Γ 60, 335, Δ 221, Ε 410, 522
 δουλεύτρια (ή): εργάτρια Β 290, 300
 δουλιάρης (ό): δειλιάρης, δειλός Β 96
 δουλιάρια (ή): δειλία, φόβος Γ 100
 δράκων (ό): ό πονηρός όφιος τοῦ
 παραδείσου Δ 38
 δύστηνος: δυστυχής, ταλαίπωρος
 Γ 158
- έβγαίνω: βγαίνω, έξέρχομαι Ε 448
 έγγονα (τά): έγγόνια Α 76, Γ 168
 έγκαλῶ: κατηγοροῦ Β 169
 έγκαρδιωμένος: έμψυχωμένος Ε 104

- ἐγκαρδιώνω: ἐμψυχώνω Γ 167
 ἐγκρεμνίζομαι: γκρεμίζομαι, πέφτω Γ 18, Ε 234, 364
 ἐγκρεμνός (ὁ): γκρεμνός Ε 128, 137
 ἐδίνω: δίνω Γ 325
 ἐθνικός (ὁ): εἰδωλολάτρης Β 300
 ἔθνη (τά): λαοὶ ποῦ πιστεύουν στὰ εἰδῶλα Β 325, Δ 44
 εἰσοδία (ῆ): εἴσοδος Δ 227
 ἐκαντόνταρχος (ὁ): στρατιωτικὸ ἀξίωμα Δ 427
 ἐκδύω: γδύνω Ε 381
 ἐκθαμβος: ἔκπληκτος Α 87
 ἐκλαμπρος: ἀστραφτερός Α 79, Ε 424
 ἐλαφρός: ἄμυαλος Β 96
 ἐμπαίνω: μπαίνω, εἰσέρχομαι Δ 19, Ε 227
 ἐμπερδέματα (τά): μπερδέματα Δ 96
 ἐμπερδεμένα: μπερδεμένα Γ 187
 ἐμπερδENOμαι: μπερδεύομαι Δ 165
 ἐμπιστεμένα: ἐμπιστευτικά Δ 384, Ε 303
 ἐμπιστεμένος: πιστός Β 222, Γ 153, Δ 79, Ε 399
 ἐμπόριες:μποροῦσες Β 292
 ἐνάντια: ἀντίθετα Ε 13
 ἐναντίωση (ῆ): ἀντίθεση Β 271
 ἐνδυμένος: ντυμένος Α 133, Ε 253
 ἐνοια (ῆ): ἔγνοια, φροντίδα Β 211
 ἐντόπιος: ντόπιος Ε 394
 ἐντροπή (ῆ): ντροπή Β 163, Γ 6, Ε 17, 259
 ἐξάκουστον: ζακουστό, φημισμένο Α 192
 ἐξαφνίδια: ξαφνικά Α 15, 133, Β 101, 427, Γ 137, Ε 105, 294, 345
 ἐξεκόμψεις: ξαπόστειλες Ε 179
 ἐξερνώ: ξερνώ, Γ 259, Ε 454
 ἐξόδι (τό): κηδεῖα Ε 34
 ἐξόδια (τά): ἔξοδα Δ 184, ἔξοδες (οἶ) Ε 161
 ἐπά: ἐδῶ Α 85, Δ 286
 ἐπαγγελία (ῆ): ὑπόσχεση Β 201, μήνυμα, εἶδηση Ε 64
 ἐπαίζω: παίζω μουσικὸ ὄργανο Α 169
 ἐπαινῶ: ὑμῶ Ε 40
 ἔπαρε: πάρε Β 233, ἐπάρω Δ 183
 ἐπικράζω: ἐπικαλοῦμαι Ε 501
 ἐπινεύω: συμφωνῶ μὲ νεῦμα, μὲ κλίση τῆς κεφαλῆς, συγκατατίθεμαι Α 205, Β 205, 371, 394
 ἐπιτακτικοῦ: κατ' ἐντολήν Α 66, 198, 210, Β 174, Δ 116
 ἐπιτήδεια: κατάλληλα Α 33, Γ 21
 ἐπίτυχος: τυχερός Γ 178
 ἐρημίτης (ὁ): ἐρημίτης Γ 79
 ἐρίχνω: Γ 255 ρίχνω
 ἐρμητεύω: συμβουλεύω Α 104, 219, Β 46, 158, 161, 171, 179, 396, Δ 248, Ε 166, Δ 17, Ε 166
 εὔκαιρα: ἄσκοπα Β 248, ἀνώφελα Γ 93, 280, Δ 104
 εὔκαιρος: ἄδειος Γ 110, Δ 228, 308, 311, 312, Ε 106, ἀνώφελος Ε 162
 εὔκαρπος: καρπερός Γ 151
 εὐκαταφρόνησις (ῆ): περιφρόνηση Β 159
 εὐλαβον: εὐλαβικὸ Γ 152
 εὐμετάβολος: εὐμετάβλητος Β 264
 εὐμορφότερος: ὁμορφότερος Α 199
 εὐπρεπον: τὸ ὀφειλόμενον Β 211
 εὐρέσιμον (τό): εὕρημα Δ 249
 εὐχερα: μὲ εὐχέρεια Δ 151
 ἐφυλάγω: φυλάγω Γ 326
 ἐχθριά (ῆ): ἔχθρα Ε 453

ζαρωμάδα (ή): ζάρα, πτυχή δέρματος
 Δ 133
 ζαρώνω: μαζεύομαι από φόβο Γ 259
 ζερβό: άριστερό Ε 352, -ά Ε 12
 ζευγατίζω: ζεύω, υποχρεώνω Β 16, 220
 ζημίον: άμέσως, τὸ ζημίον Α' 97,
 Γ 98, Δ 340, τὸ ζη[μιὸ] Ε 502
 ζήω: ζῶ Α' 207, 215, 207, Γ 24, 52, 246,
 Δ 193, 244, 259, 338, 383, Ε 393, 428
 ζῶ (τό): ζῶο Β 103, 273
 ζουγκρανίζω: τσουγκρανίζομαι, σκίζω
 τὸ δέρμα με τὰ νύχια Δ 254, Ε 348
 ζουλιάρικο: ζηλιάρικο Β 183
 ζουλία (ή): ζήλεια Α' 31, Β 428, Ε 186
 ζουλιάρικος: ζηλιάρικος Β 183
 ζουλούφι (τό): τσουλούφι, μαλλί
 κεφαλής που προεξέχει Ε 507
 ζουντανός: ζωντανός Δ 368
 ζυγιάζω: ύπολογίζω, έκτιμῶ Β 259, Ε
 307

ήγγούμενος: ὀδηγός, προπορευόμενος Α'
 72

ήγγουν: δηλαδὴ Β 22, 134, 296
 ήλιοκαϊμένος: μαυριδερός Β 354
 ήλιόκαυτος: ήλιοκαμένος Β 360
 ήμερώνω: μαλακώνω, γαληνεύω
 Β 126, Δ 72
 ήξέρω: γνωρίζω Ε 357, ήξέρω:
 Β 188

θάβγω: θάβω Γ 13, 109
 θαρρῶ: νομίζω Α' 140, Δ 294, 311
 θαυμάζομαι: έκπλήσσομαι, άπορῶ
 Ε 44
 θαύμασμα (τό): θαῦμα Α' 177, 189, Β
 294, Γ 146, Δ 9, Ε 122

θαυματουργιές (οί): θαυματουργίες Δ
 416
 θειαιφικό: άπό θειάφι Ε 207
 θεληματικῶς: έκούσια Β 321
 θεόμαχος (ός): θεομάχος, που μάχεται
 τὸ Θεὸ Β 7
 θεωρῶ: βλέπω Α' 38, 80
 θεωρία (ή): ὄψη Δ 333, Ε 241, 293,
 θέαμα Ε 385
 θρέφτης (ός): ὁ τρέφων Α' 219
 θρονί (τό): θρόνος Β 114, 184, 272, 307,
 387, Δ 108
 θύμα (τό): θυμιάμα Β 364
 θυρωρός (ός): φύλακας Δ 67
 θωρῶ: βλέπω Α' 39, 65, 127, 178, 202, Β
 394, 426, Γ 73, 121, 130, 176, 332, Δ
 19, 40, 124, Ε 135, 242, 243, 271,
 306, 337, 383, 391, 415, 480

ιάτρεια (ή): γιατρεία Β 378
 ἰδρως (ός): ἰδρώτας Ε 63
 ἴσια: ἐξ ἴσου Ε 4, ὅμοια
 ἰσόστρατο (τό): ἴσιος, ὁμαλὸς δρόμος Γ 3

καθάρια: καθαρὰ, με σαφήνεια Β 166
 καθίζω: κάθομαι Ε 263
 κακομοιριές (οί): δυστυχίες Ε 168
 κακορίζικος: δυστυχημένος Γ 225, Δ
 361, Ε 173, κακορίζικη Ε 43, 533
 κακοφοροῦμαι: βάζω κακὸ με τὸ νοῦ
 Γ 349
 καλλικαρδία: (εὐχή) καλή καρδιά
 Β 133, 225, Ε 473, 474
 καλοπόδαρος: τυχερός, καλόμοιρος
 Γ 304
 καλορίζικὸς καὶ καλορίζικος:
 καλότυχος, εὐτυχημένος Α' 129,

- 167, 184, 185, Β 267, Δ 340, 355, 389, Ε 502
- καλοριζικία (ή): εὐτυχία Β 241, 291, 340, 382, Δ 373, Ε 86
- καλωσυνεύω: γαληνεύω Δ 212
- καμηλιακός: τῆς καμήλας Γ 75
- καμνάδα (ή): (ἰταλ. *caminada*)
καπνοδόχος Α 113
- καμνίζω: καπνίζω Γ 291, Ε 207
- καναύρα (ή): κεναύρα, δυσωδία τράγου Ε 451
- κανεύω: σκοπεύω, σημαδεύω Ε 256
- κανισκεύω: δωρίζω Α 203, Β 19, 150, 196, 208, Γ 33, Δ 190, Ε 508
- κανίσκι (τό): δῶρο Β 21, 372, Γ 34
- καρτερῶ: περιμένω Γ 19
- κατακαύγομαι: κατακαίγομαι Γ 276, 288, Ε 518
- κατακέφαλα: μπρούμυτα Α 138
- κατακόβγω: διαμελίζω Β 235, Γ 117, 138, 191
- κατακαληστάδες (οί): κακόγλωσσοι Δ 132
- καταπλακάνω: συνθλίβω Β 101
- καταπονῶ: κουράζω, καταβάλλω Α 27, Β 122
- καταπῶς: ὅπως Β 415, Ε 78, 134, πῶς Α 205, Β 18, Δ 246
- κατάρατος: καταραμένος Δ 273
- καταρίζομαι: καταριέμαι Β 96
- καταστερισμένος: γεμάτος ἄστρα Α 156
- κατάστιχο (τό): κατάλογος Ε 58
- καταφρονῶ: περιφρονῶ Γ 310
- καταφυγή (ή): προστασία Ε 108
- καταχαλῶ: ἀφανίζω Β 435, Δ 41
- καταλύω: νεκρώνω Γ 306
- κατευόδιον: (εὐχή) καλὸ δρόμο, καλὸ ταξίδι Γ 360
- κατέχω: καταλαβαίνω Β 145
- κατζάρα (ή): χατζάρα Ε 353
- κατιβάζω: κατεβάζω Α 79, 179, Β 118, 392, Ε 398
- κατιβαίνω: κατεβαίνω Β 346
- κατοικητής (ός): κάτοικος Δ 20
- κατοικίζω: κατοικῶ, διαμένω Α 77, Β 217, Ε 305
- κατσιβέλικος: γύφτικος, ταπεινός Δ 119
- καύγω: καίω Α 224, -ομαι Δ 128
- καυκί (τό): δίσκος ζυγαριᾶς Β 79
- καυκάνω: καυχιέμαι Α 9
- καψογυναίκα (ή): δυστυχημένη γυναίκα Γ 247
- κέρας (τό): σύμβολο νίκης Β 305
- κερδαίνω: κερδίζω Β 84, 85, Γ 179
- κέφαλα (τά): κεφάλια Α 37
- κιβωτός (ή): τίτλος τῆς Παναγίας ποὺ κυοφόρησε τὸν Ἰησοῦ Β 387
- κινδυνῶδες: ἐπικίνδυνο Β 30
- κλαίγω: κλαίω Α 190
- κλάημα (τό): κλάμα Β 206, Γ 169
- κλαυθμός (ός): κλάμα Α 93
- κλέβγω: κλέβω, ἀφαιρῶ Α 60, Δ 62
- κλειδωμένος: περιτριγυρισμένος, ἐγκλωβισμένος Δ 252
- κλωσσαριά (ή): κλωσσοφωλιά Δ 317
- κόβγω: κόβω, κομματιάζω Α 47, Ε 72, 92
- κοιλιопονῶ: κοιλοπονῶ, ἔχω τίς ὠδίνες τοῦ τοκετοῦ Α 187
- κολάζω: τιμωρῶ Β 425
- κολακεύγω: κολακεύω Ε 43
- κολακεύω: τιμῶ Α 204
- κολακευτής (ός): ἀυλοκόλακας Β 10, Ε 126, 468
- κολασμένος (ός): ἄμαρτωλός Γ 20
- κόλφος (ός): κόλπος Β 342, Γ 82, βλ. γόλφος

- κοντολογία (ἦ): ὀλιγολογία Β 170
κοντόστρατο (τό): σύντομος δρόμος Δ
180, 240
κοντότερα: κοντύτερα Α' 178
κοπανιά (ἦ): πλῆγμα Ε 354, καὶ
κοπανία Δ 344, Ε 435
κορβάνι (τό): ταμεῖο Β 216 (ἐβρ.
προέλ.)
κορδίζω: κουρδίζω Γ 196
κορδολογῶ: καμαρώνω Ε 88
κορδολογισμὸς (ὅ): καυχησιολόγημα Ε
159
κόρφι (τό): κορυφή Β 33, Δ 132
κόρφος (ὅ): ἀγκαλιά Γ 185, Δ 285
κοσμικά: τοῦ κόσμου τούτου, τὰ ὑλικά
Α' 214
κουβαριάζομαι: τυλίγομαι Γ 265
κουδονάτος: μεταμφιεσμένος,
ὑποκριτής Ε 145
κουνού: κουνημένη, ἡλίθια (;) Δ 281
κουρασιά (ἦ): κούραση Ε 75
κουτουλῶ: κτυπῶ μὲ τὸ κεφάλι
Δ 348
κριέλι (τό): κρίκος Ε 168
κρίμα (τό): ἀμαρτία, ἀδικία,
παράπτωμα Β 86 et pass.
κριματίζω: ἀμαρτάνω, ἀδικῶ, σφάλλω
Β 86 et pass.
κρύβγω: κρύβω Α' 35, 61, 62, 89,
Β 288, Γ 63, 82, 91, 96, 106, 226,
261, 266, Δ 190, Ε 240, -ομαι Δ 308,
Ε 368
κρύερον: κρύο Α' 137
κυλινδρίζω: κυλῶ, τσουλῶ Ε 360
κύρης (ὅ): κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς
Β 413, πατέρας Ε 107, 268
κωλοσύρνω: σέρνω ἀπὸ πίσω Α' 81, Γ
337, σέρνω στὸ ἔδαφος, τραβῶ ἀπὸ
τὰ χέρια ἢ τὰ πόδια Δ 285, Ε 267,
-ομαι Δ 38
λαδουρίζω: ραντίζω, καταβρέχω
Δ 353
λαπάδες (οἶ): πλαδαρὸ κρέας Δ 134
λαχαίνω: τυχαίνω Α' 184
λιμιώνας(ὅ): λιμάνι Δ 223
λογιάζω: σκέπτομαι Α' 159, Β 52, 132,
222, Γ 154, 366, Ε 182, 306, θεωρῶ
Β 222, Δ 69, 125, λοῖᾶται Δ 200, Ε
478, λοῖᾶσαι Δ 385
λογισμὸς (ὅ): σκέψη Β 258
λογοῦμαι: θεωροῦμαι Α' 91, Β 104
λοιμικῆ (ἦ): θανατηφόρος ἐπιδημία Ε
126, 437, 458
λόχη (ἦ): γλώσσα φωτιᾶς Ε 450
λυσσιασμένος: λυσσασμένος Β 404, 429,
Γ 258, Δ 277, 289, Ε 25, 187
λωλάγρα (ἦ): ἀνοησία, τρέλα Β 320
λωλός: τρελός, ἀπερίσκεπτος Α' 19, Β
434, Γ 127, Δ 101, 295
μαγαρίζω: λερώνω, μολύνω Α' 120, 187,
Γ 235, -ομαι Δ 301
μαζώνω: μαζεύω Α' 24
μακαρία (ἦ): μακαριότητα, εὐτυχία Α'
76
μακελλάρης (ὅ): σφαγέας, χασάπης
Γ 137-138, Δ 113, 280, Ε 205
μαλάσσω: μαλακώνω Β 363
μαμουδιάζω: μουδιάζω, χάνω
προσωρινὰ τίς αἰσθήσεις Α' 140, Γ
209, 260
μανάκι (τό): μανούλα Γ 229, Δ 316
μαντάτο (τό): μήνυμα Β 182

- μαριολεύω: μηχανεύομαι, πονηρεύομαι
B 15
- μαριολιά (ή): (ιταλ. mariulo) πονηριά
B 15
- μαρμαρυγή (ή): άνταύγεια A 165
- μάστορης (ό): μάστορας Δ 120
- μαυροτρομερός: ύπερβολικά τρομερός Δ
6, 37, 61, E 76
- μεγαλόδωρος: γενναιόδωρος A 213
- μεγαλοπλουσιόσοφος: πάρα πολύ
πλούσιος και σοφός B 214
- μεγαλύνω: έξυμνώ, έγκωμιάζω B 8
- μεθύστρα (ή): μέθυση γυναίκα Δ 281
- μελανάδα (ή): μελανιά Δ 369
- μελετώ: σκοπεύω B 9
- μερδικόν (τό): μερτικό, μερίδα Γ 43, 47
- μερι (τό): μέρος Γ 92, 356
- μεσιακά: μεσαΐα, χωρίς ύπερβολή
B 97
- μεσοάνοικτος: μισάνοικτος Γ 135
- μεσοκαμένος: μισοκαμένος Γ 340
- μεσοσκοτωμένος: μισοσκοτωμένος
E 407
- μεσοσφαλισμένος: μισόκλειστος Γ 136
- μετάξικος: μεταξένιος B 127
- μητάτο (τό): (λατ. metatum) στάνη,
κατάλυμα B 248
- μιμοῦμαι: άντιγράφω A 32, B 16,
παίρω για παράδειγμα Γ 56
- μισοκαίμένο: μισοκαμένο Γ 275
- μνημούρι (τό): μνήμα, τάφος Γ 98, 113,
E 9, 177
- μουγγρίζομαι: μουγγρίζω Δ 289
- μουγγρισμός (ό): μουγγρητό Γ 170, Δ 12
- μουκαλισμός (ό): μούγγρισμα Δ 12
- μουτζουναριά (ή): (ένετ. musona)
προσωπεῖο B 20, 129, E 186
- μπάρμπας (ό): θεῖος Γ 292, E 513
- μπόλια (ή): μαντήλα, τσεμπέρι
Δ 182, 184, 249, 268
- μπορετόν: δυνατόν Γ 222
- μύζω: στενάζω, μουγγρίζω Δ 274, 275
- μυγιάγγιχτος: εύερέθιστος Δ 133
- μυρμηχιάζω: μυρμηγκιάζω, μουδιάζω E
465
- μωροδάκι (τό): μωρουδάκι E 252
- νά: ίδου A 62
- ναύκληρος (ό): καπετάνιος Δ 222
- νικητῆρες (οί): νικητές A 210
- νοικοκύριον (τό): νοικοκυριό Γ 256, Δ 164
- νόσος (ό) [sic]: άρρώστια E 27, 212
- νοστιμάδα (ή): νοστιμιά B 347
- Νυμφίος: γαμπρός, Ίησοῦς Χριστός Δ
29
- ξαθό: ξανθό Γ 328
- ξαναγείρω: ξαναγυρίζω Δ 55
- ξαναζήω: ξαναζῶ Γ 339
- ξανακαινουριώνω: άνανεώνω B 10, 358,
E 241
- ξανακράζω: ξανακαλώ B 15
- ξανασιάνω: έπανορθώνω B 363, Δ 126
- ξανοίγω: Δ 193 βλ. άξανοίγω
- ξαπολώ: άφήνω Δ 245
- ξεδηγοῦμαι: διηγοῦμαι Γ 278
- ξεδιαλίζω: έπαληθεύω E 152
- ξεθηλυκώνω: ξεθηλιάζω, ξεκουμπώνω
Δ 357
- ξεκυλώ: κατακυλώ A 116, ρίχνω
E 83, ξεκυλίζετε E 128
- ξελουλουδιασμένος: μαραμένος E 481
- ξεροτρόχαλο (τό): χαλίκι A 117
- ξεσκέπαστα: φανερά B 102
- ξεσπάζω: E 242, κατατρομάζω,

- καταπλήσσομαι Α' 145, Β' 38, 120,
-ομαι Γ' 120, -ομαι Δ' 14, Ε' 103,
ξεσπασμένο Ε' 293
- ξεσπαστικός: άποτομος, αίφνίδιος,
παρορμητικός, τρομερός Α' 55, 93, Ε'
385, 419, -α Γ' 269, 391
- ξεστηθώνω: άπογυμνώνω τὸ στῆθος Δ'
254, 360
- ξεστρατίζω: αλλάζω πορεία Β' 248, 437,
Γ' 3
- ξεστροφίζω: στρέφω Δ' 324
- ξετελειώνω: τελειώνω, ολοκληρώνω
Α' 211
- ξηλώνω: άποσυνδέω, διαλύω Α' 173,
Δ' 36
- ξόμπλι (τό): παράδειγμα Γ' 216
- ξύλινα: ξύλινα Δ' 123
- ξύω: ξύνω Δ' 255
- ὀγλήγορα: γρήγορα Α' 137, Γ' 243, 359,
-ι Α' 104, 225, Β' 223, Ε' 278
- ὀγού: έπιφ. πόνου, Δ' 180, 225, 316, 323,
405, Ε' 249, 334
- ὀδηγήτορος: πού ὀδηγεῖ Α' 80
- ὀδόντια (τά): δόντια Γ' 198
- ὀδυρμός (ὅ): θρήνος Α' 86
- ὀεσκε: ὄχι Β' 212, 260, Δ' 175, Ε' 443
- ὀϊμέ: αλλοίμονο, έπιφ. πόνου, φόβου,
θλίψης Γ' 94
- ὀλόκαυτον: πού καίεται ὀλόκληρο
Β' 91, 361
- ὀλοκαύτωμα (τό): πύρινη θυσία ζώου Β'
214
- ὀλούζω: θρηνώ με κραυγές Γ' 204
- ὀμάδι: μαζί Α' 118
- ὀμμάτι (τό): μάτι Α' 174, Β' 118, 374,
384
- ὀμνοστος: εὔνοστος, νόστιμος Ε' 68
- ὀμπρός: έμπρός Α' 18, 177, Β' 165, 242,
256, 350, Δ' 422, Ε' 187, 190, 369, 377
- ὄνειρος (ὅ): ὄνειρο Γ' 119, 122
- ὄνταν: ὅταν Α' 89, 90, 95, 96, 145,
Β' 43
- ὄξω: έξω Γ' 270, Δ' 156, Ε' 221
- ὀπόταν: ὅποτε Β' 48, ὅταν Α' 113
- ὀπού: άναφ. άντων. Β' 26, Δ' 30 et pass.
- ὀπωρικά (τά): καρποί Γ' 72
- ὀρδιναίζω: (ιταλ. ordine) βάζω σε
τάξη, έτοιμάζω Α' 195, Δ' 95
- ὀρίζω: θεσπίζω Β' 149, 202, προστάζω,
διατάζω Α' 14, Β' 40, 257, 420, Γ' 51,
330, Δ' 90, 92, 93, 168, 423, Ε' 413
- ὀρισμός (ὅ): διαταγή Ε' 30, 34, 97
- ὀρμίζω: ὀρμῶ Γ' 207, 283, Ε' 102, 142
- ὀρπίδα (ή): έλπίδα Β' 378, Δ' 223, 230,
392, Ε' 467
- ὀρπίζω: έλπίζω Β' 437, Ε' 52
- ὀσφύς (ή): πλευρό Ε' 233
- ὀυρανικός: οὐράνιος Α' 136, 171, Β' 260,
351, 370, 376, Γ' 18, Δ' 111, 235,
Ε' 143 246
- ὀυρανοβατῶ: αεροβατῶ Β' 7
- ὀυρανοβληθείς: κτυπημένος από τὸν
οὐρανό, από τὸ Θεό Ε' 463
- ὀχενδρα (ή): ὀχιὰ Α' 22, Β' 430, Γ' 97,
259, Ε' 224
- ὀχθρός (ὅ): έχθρός Α' 53, Β' 61, Δ' 161,
Ε' 7, 117, 385, 395
- παγαίνω: πηγαίνω Β' 21, Γ' 9, Ε' 143
- πάγω: πηγαίνω Α' 101, Β' 419, Γ' 79, 351,
363, Δ' 100, 207, 217, 257, Ε' 175, 195,
296, 320, 364, 369
- παίδα (ή): παιδεμα, τιμωρία Ε' 311
- παιδεύγω: παιδεύω Ε' 199
- παίδια (τά): παιδιὰ Α' 22, Γ' 235, 241,
272, 305, Δ' 195, 228, 237, 425, Ε' 21

- παίζω: περιπαίζω Α' 30, 31
 πάλαι: παλαιά Γ' 142 et pass.
 Παλαιός τῶν ἡμερῶν: προσων. τοῦ
 Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη
 (Δανιήλ Ζ' 9) Α' 191
 πάλε: πάλι, ξανά Α' 58 et pass.
 παμφαγάς: παμφάγος, ἀκόρεστος
 Δ' 2
 πανδρεμάτου (τοῦ): τῆς παντρεϊᾶς Ε' 70
 Παντάνασσα (ἡ): τίτλος τῆς Παναγίας,
 βασίλισσα τοῦ κόσμου Β' 387
 παντάπασις: ἐντελῶς, ὀλοσχερῶς
 Α' 8, 38 Β' 109, Δ' 241, 426
 παντοδύναμις (ἡ): παντοδυναμία
 Α' 160
 παπάς (ὁ): πατέρας Γ' 77, 78, 122,
 Ε' 270, 275
 παραβολή (ἡ): διήγηση ἀλληγορική Β'
 145
 παραδαρμένος: βασανισμένος Β' 412
 παραδέρνω: βασανίζω Γ' 213, Ε' 215
 παρακαλιές (οἱ): παρακλήσεις
 Ε' 500, 523
 παραμόνω: ὀρκίζομαι Ε' 192, βλ. καί
 ἀμόνω
 παρηγορία (ἡ): παρηγοριά Α' 92
 παρορμίζω: παρορμῶ Γ' 167
 πασαεῖς: καθένας Α' 34
 πασπατεύω: ψηλαφῶ, ψάχνω Δ' 226
 παφλατιά (ἡ): φλυαρία Α' 223
 πειράζομαι: ἐνοχλοῦμαι Δ' 203
 πελεκάνος (ὁ): πελεκητής, προσων.
 Ἰησοῦ Δ' 122, 129
 περεχῶ: περιχύνω, σκορπίζω Ε' 199,
 200, 355 (-έχυσεν)
 περιουργία (ἡ): περιβállων Β' 252
 περιπαιγνίδι (τό): παιγνίδι Ε' 68, 119
 περιπαίζω: περιγελῶ, ἐμπαίζω Β' 45,
 51, Γ' 4, Δ' 334, Ε' 147, 165
 πικράδα (ἡ): πίκρα Β' 347
 ἴπιμητα: μπρούμητα Γ' 182, Ε' 109
 ἴπιποδα: ἀνάποδα, ἀπό τὰ πόδια
 Γ' 181
 πλαγί (τό): πλευρῶ Δ' 374
 πλάγιος: πλαϊνός Β' 339, ὕπουλος Γ' 2
 πλάζω: πλάθω Β' 168
 πλανευτής (ὁ): πλάνος Β' 136, Γ' 4
 πλεία: πλέον, περισσότερο Α' 122,
 Β' 55, 180, 307, 311, Ε' 158, 210, Ε'
 404, Ε' 423, Ε' 486, πλεία Β' 2, Δ' 282,
 πλείω Β' 306, Γ' 216, Δ' 9, 44, Ε' 248
 πλειότερα: περισσότερο Β' 360, Ε' 73
 πλερώνω: πληρώνω Γ' 15
 πλήγουνται: πληγώνονται Γ' 260
 πλημμυρία (ἡ): πλημμυρίδα Α' 216
 πλουμι (τό): στολίδι Δ' 249
 πλουμισμένος: στολισμένος, ὄμορφος Α'
 161
 ποδάρι (τό): πόδι Β' 393, Δ' 181
 ποδότης (ὁ): πηδαλιούχος, ὀδηγός Α'
 82, 107, Δ' 223
 ποθεινότατος: περιπόθητος Α' 107, 211,
 Β' 156, 201, Δ' 56
 πολύξευρος: πολύξερως, σοφός Β' 213,
 -ότατον Δ' 126
 πολύσπλαχνος: πολυεὺσπλαγχνος,
 πολυέλεος Ε' 204
 πολυφουμίζω: πολυφημίζω Ε' 411
 πολυφουμισμένος: πολυφημισμένος Ε' 147
 πολυφούμιστος: πολυφημισμένος
 Γ' 41
 πολύφρικτος: φρικτός Ε' 396
 πολυχρόνιος: πολύχρονος Ε' 47
 πορπατῶ: περπατῶ Β' 242, 439, Γ' 21,
 60, Δ' 207, Ε' 388
 πόρω: περαιτέρω Δ' 427
 πούβετις: πουθενά Δ' 279, 430, βλ. καί
 πούπετις

- πουλοπιάστης (ὀ): ὀρνιθοθήρας Β 83
 πούπετις: πουθενά Α' 120, βλ. καί
 πούβετις
 πραγματευόμεθα: ἀνταλλάσσουμε
 Β 350
 πρεπὸν (τό): Δ' 401, καί πρέπον Δ' 419
 προβλεφτικός: προβλεπτικός Δ' 146
 προδρομεύω: προετοιμάζω τὸ δρόμο Γ' 9
 προθυμερά: πρόθυμα Α' 104
 προκόβγω: προκόβω Γ' 7, Ε' 418, 501
 προμήθεια (ή): πρόνοια Δ' 147
 προμηθεύω: προβλέπω,
 προαισθάνομαι, προνοῶ Γ' 10
 προσγεῶ: χαμογεῶ πρὸς κάποιον
 Α' 204
 προσκαιρόν: πρόσκαιρον Δ' 109
 προσπέφτω: προσκυνῶ Α' 181-182,
 Β 41, 131, 219, Γ' 204, 287, Δ' 21
 προσωπίδα (ή): προσωπεῖο Β 128
 προσωποδουλεύω: δουλεύω
 χρησιμοποιώντας τὴν ὄψη Β 20, 167
 προτιμεύω: ἔχω προνόμιο Γ' 9
 προτίμιον (τό): προτίμηση, προνόμιο
 Β 19
 προτιμή (ή): τιμή, προτέρημα, χάρις
 Β 152, 222, -ίεις Α' 188
 προφέρνω: προφέρω, λέω Α' 9
 πρωταφανούτζικος: πρωτοφανέρωτος
 Β 325, Γ' 71, Δ' 399
 πρωτοσπαθάριος (ὀ): στρατιωτικὸ
 ἄξιωμα Α' 201

 ρεβεντίζομαι: δηλητηριάζομαι Ε' 315
 ρεματίζομαι: πνίγμαι στὸ νερὸ Γ' 294
 ρήγας (ὀ): βασιλιάς Ε' 85
 ριγῶ: τρέμω, ἐρίγωσα Δ' 358, κρυώνω
 Δ' 368

 ρόζος (ὀ): ἐξόγκωμα Δ' 134
 ροφῶ: καταβροχθίζω Γ' 120
 ρύμη (ή): στενὴ ὁδὸς Δ' 239, ρύμη
 Ε' 31, 52

 σεληνιασμένος: ὑπνοβατικός, τρελός,
 ἐπιληπτικός Ε' 209, 287
 σεληνοβληθείς: ἐπιληπτικός Ε' 462
 σημαδεύω: ὑποδεικνύω Α' 81, δίνω
 νόημα Β' 202
 σημάδι (τό): ἐνδειξη Ε' 506, γνώρισμα
 Γ' 46, 126
 σημεῖον (τό): σημάδι Α' 151, 211
 σήμερι: σήμερα Α' 51, Β' 24, 125,
 Γ' 16, Ε' 2, 29, 83, 163, 197, 205, 308
 σηπεδόνα (ή): σήψη, σαπίλα, εἶδος
 γάγγραινας Ε' 451
 σιάνω: φτιάχνω Ε' 84
 σιγανέμια: γαλήνη Α' 147
 σίδερο καὶ σίδηρο (τό): ὄπλο ἀπὸ
 σίδηρο, σπαθί Α' 46, Δ' 223, 318, 319,
 Ε' 263, 264
 σιμώνω: πλησιάζω Α' 179
 σκαλώνω: ἀνεβαίνω, σκαρφαλώνω Β'
 48, 239, Γ' 268
 σκάνδαλο (τό): ρῆγμα Α' 117
 σκανδαλιαρικός: σκανδαλώδης Δ' 424
 σκανδαλίζω: βάζω σὲ πειρασμὸ Β' 267
 σκάω, σκῶ: κατέχομαι ἀπὸ ὀργή,
 μανιάζω Δ' 38
 σκεπάζω: κρύβω Β' 120, 226, Γ' 92, 236
 σκεπαστά: κρυφά Β' 102
 σκίασμα (τό): κάλυψη, ἀπόκρυψη
 Β' 80
 σκληροσύνη (ή): σκληρότητα Δ' 40
 σκλιτάδα (ή): ρίζα, γενιὰ Β' 100, 147, Γ'
 148, Ε' 89, 93, 155
 σκοντάβω: σκοντάπτω Α' 86, 115

- σκόνι (τό): σκόνη Ε 360
σκοτεινάδα (ή): σκοτεινά Α 60, Α 108,
135, Γ 266, Δ 55, 180, 226
σκοτείνω: σκοτίζω Γ 272
σκουριά (ή): σκουριάσις, ἀρρώστια
Ε 214, 257
σκόφα (ή): γουρούνα (ιταλ. scrofa) Δ
274
σκύβω: σκύβω Γ 192
σμίγω: ένώνω Β 83, Γ 136, Ε 296
σμίρνη (ή): σμίρνα Β 352, 353
συρμαλιάζω: συρμαλλιάζω, τραβῶ
τὰ μαλλιά, -ήσου Δ 253, 360
σούτ: έπιφ., σιωπή Δ 210
σπαθώνω: μαχαίρώνω Δ 264
σπιθοβολῶ: σπινθηροβολῶ, λάμπω Α 40
σπιτικός: συγγενικός Α 222
σπλανθάζω: σπαρταρῶ, πλαντάζω
Ε 294, 358
σπλαγχνόσυνη (ή): συμπόνια,
σμπάθεια Β 73, 330
σπλαγχνότατος: υπερβολικά οικτίρμων
Β 341
σπῶ: σπάζω Ε 458 σποῦνε
σπύρια (τά): κόκκοι, σπόροι Δ 156
σταλίκι (τό): κονταρόξυλο σημαίας,
πάσσαλος, όρόσημο Δ 236
στανιό (τό): παρὰ τή θέληση κάποιου,
ζόρι, βία Α 221, Β 438, Γ 125, Ε 235,
στανιόν Ε 183
σταυροδάκι (τό): σταυρουδάκι Γ 45
σταυρός (ό): δοκιμασία, βάσανο Γ 44
σταχτί (τό): στάχτη Γ 306
στεγασία (ή): στέγη Β 48, Γ 268, 295
στενάδα (ή): στενός δρόμος Γ 3
στενοχωρία (ή): στενότητα χώρου
Β 268
στέργω: άγαπῶ Α 75, Γ 322, Δ 192,
234, Ε 285
στιχερό (τό): στίχος Α 166, 167
στοιχειά (τά): φαντάσματα Ε 337
στολίδι (τό): κόσμημα Γ 351
στολίζω: κοσμῶ Β 73, 168, ντύνω
πολυτελῶς Γ 123
στραβοθωρῶ: λοξοκοιτάζω Ε 245, 399
στραμβουλίζω: στραμπουλῶ,
έξαρθρώνω Δ 347
στράτα (ή): δρόμος Α 82, 110,
Β 418, 439, Γ 63, Δ 169, 187, 430, Ε
31, 52, 134, 428, 511
στρατοκόπος (ό): όδοιπόρος Δ 82
στρατολάτης (ό): στρατηλάτης,
όδοιπόρος Γ 117, 350
στριγλίζω: στριγγλίζω, κραυγάζω Γ
204, 282, Δ 256, Ε 350
στριγλισμός (ό): κραυγή διαπεραστική
Γ 170, Δ 11, Ε 319
στυμένο: βαμένο Ε 123
σύγχεσις (ή): άναταραχή Δ 13, Ε 13,
σύγχυσις Ε 171, 180
συμμαζώνω: συγκεντρώνω Γ 196,
Δ 60 έσυμμαζώχτηκην
συμμετοχός (ό): συμμετοχος Β 147
συνεπαντῶ: συναπαντῶ, σμίγω,
άνταμώνω Β 64
σύνθρονος: όμόθρονος Δ 161
συντέκνισσα (ή): άνάδοχος Δ 202
συντόπιος (ό): άπό τήν ίδια περιοχή Ε
478
συντροφιάζω: συνοδεύω Ε 139,
συμβιώνω Β 273
συντυχαίνω: συζητῶ Β 9, 175, -ομαι Δ
291
σύριγμα (τό): όξυς ήχος Δ 12
συρμός (ό): σύρσιμο, έλαφρό τράβηγμα
Α 202, Β 354
σφαλίζω: κλείνω Γ 132, 133, Δ 63
σφασμένος: σφαγμένος Α 25

- σφυροκοπιὰ (ἦ): σφυροκόπημα Ε 133
 σώνω: φτάνω, ἄρκω Α 27, 49, 223, Β 391, Γ 176, 177, Δ 20, Ε 2, 25, 26, 121, 201, 212, 215, 216, 262, Ε 297
- ταγιίζω: ταίζω Γ 326
 ταλαιπωρεμένος: ταλαιπωρημένος, βασανισμένος Β 323
 ταπεινοσύνη (ἦ): ταπεινότης Β 266, Γ 41
 ταράζω: ἀνακατώνω Α 23
 ταραχή (ἦ): διατάραξη, ἀναστάτωση Α 73
 τάσσω: ὑπόσχομαι Β 415, Ε 135
 τάτας (ὀ): μπάμπας, σύζυγος τῆς παραμάνας (ἰταλ. tata) Γ 233, 246, 304, 313, 316, 332, 336, 346, 360
 τάχατες: τάχα, δῆθεν Γ 117, Ε 479, τάχατις Ε 386
 τελεία: τελείως, ἀπόλυτα Α 59
 τελειώνω: πεθαίνω Α 38, ὀλοκληρώνω Γ 66
 τέλος (τό): τέρμα, σκοπός Α 109, Β 295
 τετάρτια (τά): τέταρτα Γ 213
 τεταρτιάζω: κόβω στὰ τέσσερα Α 47
 τεχνεύομαι: ἐπινοῶ, πονηρεύομαι Β 14, Γ 219, Δ 245, Ε 185, τεχνεύοντας Ε 175
 τζετζελιάζω: λερώνω Γ 199, Δ 349
 τζιτζώνω: τσιτώνω, τεντώνω Γ 195
 τζουγλιάρι (τό): φλογέρα, σουραύλι Α 168
 τζουκαλάς (ὀ): ἀγγειοπλάστης Β 81
 τί: γιατί, γιά ποιά αἰτία Α 98, 99
 τίποτις: τίποτα Β 177, 246, Γ 7, 328, 342, Δ 150, 423, Ε 419, 500
 τραβίζω: τραβάω Α 111
- τραγωδῶ: τραγουδῶ Γ 351
 τρανά: φανερά, μεγαλοφώνως Ε 31
 τρίβος (ὀ): μονοπάτι, Β 439, Γ 3
 τριγυροῦ: τριγύρω Α 141, Γ 271, Δ 35
 τρίπατον (τό): τριώροφο Β 47
 τριπηδῶ: πηδῶ ἀπό χαρά Γ 288
 τρισμός (ὀ): τρίξιμο Δ 12
 τρίστρατο (τό): σημεῖο συναντήσεως τριῶν δρόμων Ε 32
 τρομαρός: τρομερός Α 53
 τρομερός: τρεμάμενος Δ 364, Ε 110
 τροχῶ, -ίζω: περιστρέφω Β 36, Γ 165, 194, 368, Ε 295, 367, ἀκονίζω Ε 295
 τρυφή (ἦ): ἀπόλαυση, καλοπέραση Α 174, Β 323, Δ 149
 τσαλαπατῶ: ποδοπατῶ Ε 73, 162, -ίζεταί Ε 350
 τσικνώνομαι: τσικνίζομαι, τσιγαρίζομαι Ε 518
 τυραγνεύω: τυραννῶ, βασανίζω Ε 220, 527, ομαι, -οῦμαι Γ 177, 270
 τυραγνούμενος: τυραννημένος Γ 147, Ε 11, 294
 τυραγνῶ: τυραννῶ Ε 453
- ύαλίζω: γυαλίζω Α 114, 143, 157
 ύβρισιές (οί): βρισιές Δ 299
 ύλαγμός (ὀ): οὔρλιασμα Α 92
 ύπογῆινος: ύποχθόνιος, πλουτώνιος Ε 144
 ύπομονετικός: ἀνεκτικός Δ 334
 ύποτακτικός: ύπάκουος Δ 408, 428
 ύπουργία (ἦ): ύπηρεσία, διακονία Β 316
 ύστερινός: τελευταῖος Γ 131, 285, 352, Δ 388, Ε 274, 363, 495

- φαγί (τό): φαγητό Γ 75
 φάλαγξ (ή): τὸ κυρίως στρατιωτικὸ
 σῶμα Ε 375
 φανός (ό): φωτιά Ε 328, 331
 φαντάζει: φαίνεται Δ 334
 φάντασμα (τό): εἶδωλο, εἰκόνα Ε 89, 387
 φαρμακερόν: δηλητηριασμένο Ε 202
 φαρμακεύω: δηλητηριάζω Δ 39
 φαρμάμι (τό): δηλητήριο Ε 124
 φαφλάζω: φλυαρῶ Ε 88, 156
 φενακία (ή): ψέμα Β 137
 φέρω: ὑποφέρω Ε 369
 φεύγω: ἀποφεύγω Α 73, 74, Γ 42, 43,
 48, 107
 φίλαινα (ή): φίλη Α 215, Δ 179, 219, 237
 φλάμπουρον (τό): πολεμικὴ σημαία Ε
 250
 φλεβοτομῶ: κόβω τίς φλέβες Δ 350, Ε
 95
 φλεγμόνι (τό): πνευμόνι Β 3
 φλογισμός (ό): φλόγα Α 141, Β 105, 362,
 Γ 19, 267, Ε 181, 210
 φοβιτσιάρης: δειλός, ἄτολμος Β 228, -
 ἄριον Δ 68
 φορεσιά (ή): ἐνδυμασία Α 143, Γ 333
 φόρος (ό): ἀγορά Ε 32
 φόρτωμα (τό): φορτίο Β 29, Γ 192
 φουμίζομαι: φημίζομαι Α 170
 φουνδώνω: φουντώνω Ε 233
 φουρκίζομαι: πνίγομαι με θηλειά
 Γ 294, Δ 251
 φουσατό (τό): στρατός Β 12, Γ 167
 φουσκαλίδα (ή): μικρὴ φουσκάλα Β 3
 φραγγελώνω: μαστιγώνω Ε 214
 φράγια (τά): φράκτες Γ 167
 φρένα (ή): ἀντίληψη, νοῦς Ε 373, 422
 φρενιασμένος: παράφρων Ε 26, 287, 427
 φρενιμάδα (ή): λογικὴ Β 398, Δ 422, Δ
 200, 422, Ε 303, 374
 φρένιμος: φρόνιμος, λογικός Β 51, 110,
 165, 321, 427
 φροῦδος: μάταιος, ἀτελεσφόρητος
 Γ 171
 φταίγω: φταίω Α 48, Β 188, φταίει Β
 85
 φταίστης (ό): φταίχτης Α 48 et pass.
 φτάνω: φτάνω Γ 338, Δ 236, μπορῶ Ε
 311, 464
 φτερούμενος: φτερωτός, ἰπτάμενος Α
 131, 199
 φτωχεία (ή): φτώχεια Β 331, Δ 61
 φτωχοπλούσιον: φτωχὸ καὶ
 ταυτοχρόνως πλούσιο Α 155
 φυλακάτορας: φύλακας, προστάτης Α
 219, Γ 23, 69, 336, Δ 75, 79,
 Ε 399
 φυλακὴ (ή): φρούρηση, βάρδια,
 Α 132, Δ 10
 φυλακιάζω: φυλακίζω Δ 432
 φυλεύγω: φυλάσσω Δ 70, -ομαι
 Δ 71
 φυσῶ: ἐμπνέω Β 3
 φυλακιάζω: φυλακίζω Δ 431
 φυτεύω: γεννῶ (γιὰ τὸν πατέρα)
 Γ 116
 φωνοκοπῶ: φωνάζω Ε 350
 φωστήρ (ό): φωτεινὸ ἀστέρι Α 101
 φώσφορος: ποὺ φέρει φῶς,
 ὁ φωσφόρος Α 80, 82, Δ 5
 χδεμένος: χαηδεμένος Γ 77, 281, 327,
 Δ 384, Ε 495
 χαλασμένος: κατεστραμμένος Ε 370
 χάλαρα (τά): γκρεμοὶ Α 117, Γ 61, 171,
 Ε 137
 χαλῶ: καταστρέφω Α 38, Β 109, 231,
 235
 χαλασμός (ό): καταστροφή Ε 370
 χαλκεύω: σφυρηλατῶ Β 233

- χαλκίδιο (τό): χαλκουργεῖο Β 234
 χαμερπής: εὐτελής Β 253
 χαμηλοσύνη (ῆ): ταπεινότητα Β 267, 331
 χαμηλώνω: ταπεινώνω Β 271
 χαμουριάζω: παραμορφώνω τὸ στόμα Ε 196, 288
 χειραγωγῶ: καθοδηγῶ, δείχνω τὸ δρόμο Α' 109, Γ 316, Δ 83
 χελιδόνα (ῆ): μάνα Δ 306
 χειρικό (τό): ἀρχή, ἔναρξη ἐργασίας Α' 9
 χιλιάρχος (ὀ): ὁ διοικητῆς στρατ. σώματος χιλίων ἀνδρῶν Δ 428
 χιλιοὶ: χίλιοι Α' 24, 184, Β 4, 330, Γ 48, 55, 179, 238, Δ 106, 107, 299, 341, Ε 428
 χιλιοχρονίτης (ὀ): χιλιόχρονος Β 140
 χνωτίζω: ἐκπνέω δυσσομία Ε 450
 χολή (ῆ): ὄργη Ε 455
 χολομανῶ: ἐξοργίζομαι Ε 323, 422
 χορὸς (ὀ): ὀμάδα, ὄμιλος Α' 199, Δ 159
 χορτάζω: τρέφω Β 278
 χοχλάζω: κοχλάζω, βράζω Γ 16, 61, Ε 54
 χόχλακος (ὀ): πέτρα, βότσαλο Α' 117-118
 χρεία (ῆ): ἀνάγκη Δ 395, Ε 95
 χρειάζομαι: χρειάζομαι Δ 150
 χρειατζούμενον: χρειαζόμενον, ἀπαραίτητο Ε 303. χρειατζίδια (τά) Δ 117-118
 χρεῖες (οἰ): ἀπαραίτητα ἐφόδια Δ 95
 χρησμὸς (ὀ): προφητεία Δ 418
 χρουσάφι (τό): χρυσάφι Β 202
 χρουσός: χρυσός Α' 133, Γ 123, Δ 24
 χρουστῶ: χρωστῶ Γ 342, Ε 511
 χώρα (ῆ): πόλη Δ 1
 χώνω: κρύβω Γ 94, 96
 χωσμένος: χωμένος, κρυμμένος Δ 68
 ψαρός: γκρίζος Ε 56, 505
 ψεγάδι (τό): ἐλάττωμα Β 169
 ψεματινά: ἀναληθῶς Β 249, Δ 256, 378, Ε 298, 321, 322, 298, 320
 ψεματινός: ψεύτικος Β 259, Ε 380, 321, 380
 ψηλός: ὑψηλός, σπουδαῖος Β 175
 ψηλότατος: ὑψηλότατος, προσφώνηση βασιλιά Α' 26, Δ 406
 ψηλότητα: ὑψηλότητα, προσφώνηση Β 176, 185, 221, Ε 30, 51
 ψηλώνομαι: ὑπερψώνομαι Β 271
 ψηλώνω: Γ 65, βλ. καὶ ἀψηλώνω
 ψηφῶ: ὑπολογίζω, λογαριάζω Ε 472
 ψόμα (τό): ψέμα Β 117, Ε 10, 185
 ψοφίμι (τό): πτώμα Ε 316, 449
 ψοφισμένος: ψόφιος, νεκρὸς Ε 331
 ψοφῶ: πεθαίνω (γιὰ ζῶο) Ε 328
 ψυχράκι (τό): ψυχούλα, ἀθῶος Γ 131, 363, Δ 259
 ψυχοβόρος: ψυχοκτόνος, θανατηφόρος Β 434

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΗΡΩΔΗΣ Ή Η ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

ΜΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΛΑΚΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ
ΜΕ ΑΠΛΑ & PORSON ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΠΙΤΡΑ
ΠΕΖΙΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ.
ΤΗ ΜΑΚΕΤΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΕ Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΓΓΕ
ΛΑΚΗΣ. ΤΑ ΦΙΛΜ ΕΚΑΝΕ Η «ΑΡΤΥΠΟΣ Ε.Π.Ε.» ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝ
ΤΑΖ Η ΟΥΡΑΝΙΑ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ. Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΥ
ΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟ ΚΛΑΔΗ ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙ
ΤΥΠΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ «Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ –
Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ Ο.Ε.» ΤΟ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1998 ΓΙΑ
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Ἡ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ θεατρικοῦ ἔργου σὲ πεζὸ λόγο μὲ τὸ συμβατικὸ τίτλο Ἡρώδης ἢ Ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων, ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν Κυκλάδων τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης, ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς προσπάθειας ἀναστήλωσης τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου στὸ Αἰγαῖο κατὰ τὸ 17ο καὶ 18ο αἶ.

Τὸ δράμα συνενώνει διάφορους θεματικοὺς πυρῆνες, ποὺ ἐμφανίζονται στὴ Δύση ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα καὶ ὡς ξεχωριστὲς παραστάσεις: τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν προσκύνηση τῶν βοσκῶν, τὴν πορεία τῶν τριῶν μάγων μὲ τὸ ἄστρο καὶ τὴν προσκύνηση τοῦ νεογέννητου Χριστοῦ, τὴ σφαγὴ τῶν νηπίων καὶ τὸ θρῆνο τῆς Ραχήλ, καθὼς καὶ τὸ προσωπικὸ δράμα τοῦ Ἡρώδη καὶ τῆς Μαριάμνης.

Δίπλα στὸν ἄγνωστο συγγραφέα τῆς μοναδικῆς χριστουγεννιάτικης παράστασης στὴν ἑλληνικὴ δραματολογία (καὶ μάλιστα σὲ πεζὸ λόγο) διακρίνεται ὁ πρῶτος «σκηνοθέτης» τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει ἡ παραστατικότητα, ἡ θεαματικότητα καὶ «θεατρικότητα» τοῦ δραματικοῦ κειμένου, καθὼς καὶ τὰ τελείως πρακτικὰ ζητήματα τοῦ ἀνεβάσματος.

Στὸ ἐξώφυλλο: «Ἡ Βρεφοκτονία». Τοιχογραφία τοῦ ἐσωνάρθηκα
στὸ καθολικὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη στὴν Πάτμο (1600).

ISBN 960-03-2362-3

9 789600 323627